T.C.
Ardahan Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı
Sanat Tarihi Bilim Dalı

KAĞIZMAN YÖRESİ HALILARI

Gökhan TOPTAŞ

Dr. Öğr. Üyesi Özlem ORAL

Yüksek Lisans Tezi

Ardahan, 2023

KAĞIZMAN YÖRESİ HALILARI

Gökhan TOPTAŞ

Dr. Öğr. Üyesi Özlem ORAL

Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı
Sanat Tarihi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ardahan, 2023

KABUL VE ONAY

Gökhan Toptaş tarafından hazırlanan "Kağızman Yöresi Halıları" başlıklı bu çalışma, 28.04.2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Aydın UĞURLU (Başkan)

Dr. Öğr. Üyesi Özlem ORAL (Danışman)

Doç. Dr. Yavuz YEĞİN

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Mustafa ŞENEL
Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Ardahan Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan ***"Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge"*** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / Ardahan Üniversitesi Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. (1)
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ….. ay ertelenmiştir. (2)
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. (3)

28/04/2023

Gökhan TOPTAŞ

[1] *"Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge"*

(1) Madde 6. 1. Lisansüstü tezle ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez ***danışmanının*** *önerisi ve* ***enstitü anabilim dalının*** *uygun görüşü üzerine* ***enstitü*** *veya* ***fakülte yönetim kurulu*** *iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.*

(2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez ***danışmanının*** *önerisi ve* ***enstitü anabilim dalının*** *uygun görüşü üzerine* ***enstitü*** *veya* ***fakülte yönetim kurulunun*** *gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.*

(3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, ***tezin yapıldığı kurum*** *tarafından verilir* *******. Kurum ve kuruluşlarla yapılan iş birliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise,* ***ilgili kurum ve kuruluşun önerisi*** *ile* ***enstitü*** *veya* ***fakültenin*** *uygun görüşü üzerine* ***üniversite yönetim kurulu*** *tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.*

Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

****** *Tez* ***danışmanının*** *önerisi ve* ***enstitü anabilim dalının*** *uygun görüşü üzerine* ***enstitü*** *veya* ***fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.***

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Tez Danışmanının **Dr. Öğr. Üyesi Özlem ORAL** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Gökhan TOPTAŞ

TEŞEKKÜR

Araştırmanın her safhasında akademik bilgi ve tecrübelerini benimle paylaşan, yardımları ve desteği ile hep yanımda olan danışman hocam Sayın **Dr. Öğr. Üyesi Özlem ORAL**'a, çalışmanın tamamlanmasında değerli görüş ve yardımlarını esirgemeyen, akademik anlamda tecrübe sahibi olmama katkı sağlayan Sayın **Dr. Öğr. Üyesi Servet Senem UĞURLU**'ya, çalışmanın teknik analizlerinde yardımları olan Sayın **Öğr. Gör. Dr. Nurten ÖZKARA**'ya ve Kağızman'ın zorlu yollarında emeği geçen isimlerini yazamadığım herkese sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

TOPTAŞ, Gökhan. *Kağızman Yöresi Halıları*, Yüksek Lisans Tezi, Ardahan, 2023.

Bozkırda yaşayan Türk toplumunun barınma ve örtünme ihtiyaçlarını gidermek amacıyla günlük yaşamında gördüğü bir malzemeyi (yün) işleyerek, kendine has bir ilmeli dokuma (halı) haline getirmesi, Türklerin insanlığa kazandırdığı bir yöntem ve geleneksel kültür eseridir. Bozkır yaşamının etkileriyle dokunan halılar, daha sonra göçebe kültürünün ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Türklerin çadırlarını, yataklarını, bindikleri atlarının eyerlerini, hatta öldüklerinde bedenlerini bile kapladıkları halı; Türk toplumunun gittiği her yere beraberinde götürdüğü temel yaşam malzemesi olmuştur. Bu sayede, Türk göçleriyle taşınarak Anadolu sınırlarına ulaşmış, buradan da Anadolu'nun fethiyle beraber Anadolu topraklarında üretilmeye ve kullanılmaya başlanmıştır. Orta Asya coğrafyasından Anadolu'ya gelen Türk halıları, burada geldikleri gibi kalmayıp, gelişmeler göstererek yolculuğuna devam etmiştir. Anadolu'nun her köşesinde yöreye özgü olarak kazanılan özellikler, Türk halılarının değerini daha da arttırmış, Avrupa ve dünyanın diğer bölgelerindeki saray ve evlere kadar girmesini sağlamıştır. Bu çalışma ile Türk halıcılığının zaman içerisinde geçirdiği gelişim evreleri dikkate alınarak, Anadolu'daki halı üretilen merkezlerinden olan Kağızman, "Kağızman Yöresi Halıları" özelinde araştırılmaktadır. Araştırma nitel araştırma yöntemleri kullanılarak yürütülmüştür. Elde edilen veriler literatür taraması, yüz yüze görüşme, gözlem ve alan araştırması teknikleriyle toplanmıştır. Araştırma sahası, Kağızman ilçe merkezi ve Kağızman'a bağlı bulunan kırk sekiz köyü kapsamaktadır. Eser incelemeleri bu sınırlar içerisinde tespit edilen elli adet halının malzemesi, dokuma tekniği, yanışları ve desen kompozisyonunun özellikleri bakımından değerlendirilmesiyle yapılmıştır. Çalışamadan elde edilen sonuçlara göre: daha önce hakkında bilgi ve çalışma bulunmayan Kağızman halılarının yanış, desen kompozisyonu ve dokuma yöntemleri hakkında bilgiler elde edilerek, toplumsal hafızadan silinmesi ve yok olmasının önüne geçilmiş, kayıt altına alınması sağlanmıştır. Bu kayıtlar ile ileride oluşturulabilecek Türk halıları dokuma atlası gibi projelerde Kağızman'ında belirgin bir nokta olması sağlanabilecek, böylelikle Türk halılarının dokunduğu yörelerin ve varlığının kapsamı genişletilebilecektir.

Anahtar Sözcükler:

Sanat Tarihi, El Sanatları, İlmeli dokuma, Türk halıları, Kars, Kağızman.

ABSTRACT

TOPTAŞ, Gökhan. *Kağızman Regional Carpets*, Master's Thesis, Ardahan, 2023.

The fact that the Turkish society living in the steppe processed a material (wool) seen in its daily life in order to meet the shelter and heating need of the Turkish society living in the steppe and turned it into a unique knotted weaving (carpet) is a method and a traditional cultural work that the Turks have brought to humanity. Carpets, which were discovered with the effects of steppe life, later became an integral part of the Turks. Carpets, which the Turks covered their tents, beds, saddles of their horses and even their bodies when they died, became the basic living material that the Turkish society took with them wherever they went. In this way, it reached the borders of Anatolia by being carried by Turkish migrations, and from here, with the conquest of Anatolia, it started to be produced and used in Anatolian lands. Turkish carpets, which came to Anatolia from the geography of Turkestan, did not remain here as they came, but continued their journey by showing developments. The locally specific features gained in every corner of Anatolia have further increased the value of Turkish carpets and enabled them to enter the palaces and houses in Europe and other parts of the world. With this study, Kağızman, which is one of the carpet production centres in Anatolia, is investigated with the speciality of "Kağızman Regional Carpets" by taking into account the development stages of Turkish carpet making over time. The research was conducted using qualitative research methods. The data obtained were collected through literature review, face-to-face interviews, observation and field research techniques. The research area covers Kağızman district centre and forty-eight villages connected to Kağızman. The artefact analyses were made by evaluating fifty carpets identified within these borders in terms of material, weaving technique, motifs and composition features. According to the results obtained from the study: By obtaining information about the motifs, composition and weaving methods of Kağızman carpets, about which there was no information and study before, it was prevented from being erased from social memory and disappearance, and it was ensured to be recorded. With these records, it will be ensured that Kağızman will be a prominent point in projects such as the atlas of weaving Turkish carpets that can be

created in the future, thus the scope of the regions where Turkish carpets are woven and their existence can be expanded.

Keywords:

Art History, Handicrafts, Knotted weaving, Turkish carpets, Kars, Kağızman.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY .....
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI .....
ETİK BEYAN .....
TEŞEKKÜR .....
ÖZET **5**
ABSTRACT **7**
İÇİNDEKİLER **9**
KISALTMALAR DİZİNİ **12**
HARİTALAR DİZİNİ **13**
ÇİZİMLER DİZİNİ **14**
RESİMLER DİZİNİ **26**
ÖN SÖZ **32**
GİRİŞ **33**
1. BÖLÜM **38**
KARS KAĞIZMAN İLÇESİNİN COĞRAFİ KONUMU, İKLİMİ, GEÇİM KAYNAKLARI VE TARİHÇESİ **38**
1.1. KAĞIZMAN'IN COĞRAFİ KONUMU, İKLİMİ VE GEÇİM KAYNAKLARI **38**
1.2. KAĞIZMAN'IN TARİHÇESİ **41**
2. BÖLÜM **45**
HAVLI DOKUMA **45**
2.1. HAVLI DOKUMA'NIN TANIMI **45**
2.1.1. Halının Etimolojisi **45**
2.1.2. Halının Çeşitleri **48**
2.1.3. Halının Bölümleri **53**
2.1.3.1. İlmesiz Bölümler 53
2.1.3.2. İlmeli Bölümler 54
2.2. HAVLI DOKUMA MALZEMELERİ **56**
2.2.1. Dokuma Malzemeleri ve Hazırlanışı 56

2.2.2. Dokuma Boyama ve Boyar Maddeleri 59
2.3. HAVLI DOKUMA TEKNİKLERİ 62
2.3.1. İlme Türleri 62
2.3.1.1. Türk İlmesi (Gördes) 62
2.3.1.2. İran İlmesi (Sine) 63
2.3.1.3. Hekim İlmesi 64
2.3.1.4. İspanyol İlmesi 65
3. BÖLÜM 66
TÜRK HALI SANATI VE TARİHİ GELİŞİMİ 66
3.1. ANADOLU ÖNCESİ TÜRK HALI SANATI VE TARİHİ GELİŞİMİ 66
3.2. ANADOLU'DAKİ TÜRK HALI SANATI VE TARİHİ GELİŞİMİ 73
3.2.1. Anadolu Selçuklu Dönemi Türk Halı Sanatı 75
3.2.2. 14. yy. Beylikler Dönemi Türk Halı Sanatı 79
3.2.3. Osmanlı Dönemi Türk Halı Sanatı 82
3.2.4. Cumhuriyet Dönemi Türk Halı Sanatı 93
4. BÖLÜM 96
ANADOLU TÜRK HALILARINDA GÖRÜLEN YANIŞ (MOTİF) VE KOMPOZİSYONLAR 96
4.1. YANIŞLAR VE TANIMLARI 96
4.1.1. Yanış Grupları 97
4.1.1.1. Bitkisel Yanışlar 97
4.1.1.2. Geometrik Yanışlar 99
4.1.1.3. Sembolik Yanışlar 110
4.1.1.4. Figürlü Yanışlar 111
4.2. DESEN KOMPOZİSYONLARI 112
4.2.1. Mihrap Desen Kompozisyonlu Halılar 112
4.2.2. Köşe-Göbek Desen Kompozisyonlu Halılar 113
4.2.3. Raport Desen Kompozisyonlu Halılar 113
4.2.4. Figür Desen Kompozisyonlu Halılar 114
5. BÖLÜM 115
KAĞIZMAN YÖRESİNDE TESPİT EDİLEN HALILARIN KATALOĞU 115

KARŞILAŞTIRMA 399
SONUÇ 416
KAYNAKÇA 425
EK 1. Orijinallik Raporu Formu 437
EK 2. Etik Komisyon Muafiyeti Formu 438
ÖZ GEÇMİŞ 439

KISALTMALAR DİZİNİ

T.T.O.S.O.	Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları
T.İ.E.M.	Türk ve İslam Eserleri Müzesi
T.B.B.	Ticaret Borsaları Birliği
Karş.	Karşılaştırma
MÖ	Milattan Önce
t.y.	Tarih yok
Foto.	Fotoğraf
Res.	Resim
Çiz.	Çizim
yy.	Yüzyıl
Ed.	Editör
M.	Miladi
H.	Hicri
s.	Sayfa

HARİTALAR DİZİNİ

Harita 1. Kağızman'ın konumunu gösteren Türkiye mülki idare haritası bölümü 39
Harita 2. Kağızman haritası.....39
Harita 3. Kağızman'daki dokuma merkezlerini gösteren harita 418

ÇİZİMLER DİZİNİ

Çizim 1. “Koçbaşı (Semaver) başlıklı göl” yanışı. 118
Çizim 2. “Rumi” yanışı. 118
Çizim 3. “Stilize çiçek” yanışı. 118
Çizim 4. “Eli belinde” yanışı. 119
Çizim 5. “Yıldız” yanışı. 119
Çizim 6. “Yıldız çiçeği” yanışı. 123
Çizim 7. “Mihrap” yanışı. 123
Çizim 8. “Saksıda çiçek” yanışı. 123
Çizim 9. “Çiçek” yanışı 124
Çizim 10. “Çiçek” yanışı 124
Çizim 11. “Su yolu” yanışı. 124
Çizim 12. “Lesghi yıldızı” yanışı. 128
Çizim 13. “Pıtrak” yanışı. 128
Çizim 14. “Akrep” yanışı. 128
Çizim 15. “Yaprak” yanışı. 129
Çizim 16. “Beştaş” yanışı. 129
Çizim 17. “Muska-Göz” yanışı. 129
Çizim 18.“Saç bağı” yanışı. 130
Çizim 19. “Göz”(Nazar) yanışı. 130
Çizim 20. “Su yolu” yanışı. 130
Çizim 21. “Hun gülü” yanışı. 131
Çizim 22. “Hatayi” yanışı. 135
Çizim 23. “Hatayi” yanışı. 135
Çizim 24. “Bahar dalı” yanışı. 135
Çizim 25. “Gonca” yanışı. 136
Çizim 26. “Koç boynuzu” yanışı. 136
Çizim 27. “Elibelinde” yanışı. 136
Çizim 28. “Suyolu” yanışı. 137
Çizim 29. “Göl” yanışı. 141
Çizim 30. “Bir dal bir çiçek” yanışı. 141

Çizim 31. “Dört yön” yanışı.....141
Çizim 32. “Kıvrımlı Göl” yanışı. 145
Çizim 33. “Akrep” yanışı. 145
Çizim 34. “Muska” yanışı. 145
Çizim 35. “Sıçan dişi” yanışı. 146
Çizim 36. “Bukağı” yanışı. 146
Çizim 37. “Penç, Rumi, Hançer yaprağı” yanışı. 150
Çizim 38. “Bir dal bir çiçek” yanışı. 150
Çizim 39. “Aslan” figürü. 154
Çizim 40. “Çiçek” yanışı.....154
Çizim 41. “Gül” yanışı. 154
Çizim 42. “Rumi” yanışı. 155
Çizim 43. “Çeyrek köşe” dolgusu. 155
Çizim 44. “Bir yaprak bir çiçek” yanışı. 155
Çizim 45. “Gül” yanışı. 156
Çizim 46. “Gül demeti” yanışı. 156
Çizim 47. “Dört yön” yanışı.....160
Çizim 48. “Yıldız çiçeği” yanışı. 160
Çizim 49. “Göz (Nazar)” yanışı. 160
Çizim 50. “Uçurtma benzeri” yanış. 161
Çizim 51. “Yıldız çiçeği” yanışı. 165
Çizim 52. “Hayat suyu” yanışı. 165
Çizim 53. “Dört yön” yanışı.....169
Çizim 54. “Hun gülü” yanışı. 169
Çizim 55. “Kuş” figürü. 169
Çizim 56. “Hayat ağacı” yanışı. 170
Çizim 57. “Hayvan” figürü. 170
Çizim 58. “Göz” yanışı. 170
Çizim 59. “Küpe” yanışı. 171
Çizim 60. “Ok başı” yanışı. 171
Çizim 61. “Göz” yanışı. 171
Çizim 62. “Kuş kanadı” yanışı. 172

Çizim 63. “Bereket” yanışı. 172
Çizim 64. “Ejderha gölü” yanışı. 176
Çizim 65. “El-Peçe-Kartal” yanışı. 176
Çizim 66. “Suyolu” yanışı. 176
Çizim 67. “Göl” yanışı. 180
Çizim 68. “Çiçek” yanışı 180
Çizim 69. “Bir dal bir çiçek” yanışı. 180
Çizim 70. “Hayat suyu” yanışı. 181
Çizim 71. “Sıçan dişi” yanışı. 181
Çizim 72. “Ziynetnişan” gölü. 185
Çizim 73. “Göz” yanışı. 185
Çizim 74. “Koçboynuzu” yanışı. 185
Çizim 75. “Elibelinde” yanışı. 186
Çizim 76. “Örümcek” yanışı. 186
Çizim 77. “Hayat ağacı” yanışı. 186
Çizim 78. “Ok başı” yanışı. 187
Çizim 79. “Dört yön” yanışı 187
Çizim 80. “Nazar ve Koçboynuzu” yanışı. 187
Çizim 81. “Hayat suyu” yanışı. 188
Çizim 82. “Kapalı kırk boynuz gölü” yanışı. 192
Çizim 83. “Çiçek” yanışı 192
Çizim 84. “Yaprak” yanışı. 192
Çizim 85. “Bereket” yanışı. 193
Çizim 86. “Yıldız” yanışı. 193
Çizim 87. “Saç bağı” yanışı. 193
Çizim 88. “Sinek” figürü 194
Çizim 89. “Kurtağzı” yanışı. 194
Çizim 90. “Koçboynuzu” yanışı. 194
Çizim 91. “Deveboynu” yanışı. 194
Çizim 92. “Ziynetnişan benzeri” göl. 198
Çizim 93. “Ejderha” yanışı. 198
Çizim 94. “Elma çiçeği” yanışı. 198

Çizim 95. “Akrep” yanışı. 199
Çizim 96. “Hun gülü” yanışı. 199
Çizim 97. “Dal üzerinde yaprak” yanışı. 199
Çizim 98. “Koçboynuzu ve nazar” yanışı. 200
Çizim 99. “Saksıda çiçek” yanışı. 204
Çizim 100. “Çiçek” yanışı. 204
Çizim 101. “Balık” figürü. 204
Çizim 102. “İbrik” yanışı. 205
Çizim 103. “Göl” yanışı. 209
Çizim 104. “Bereket” yanışı. 209
Çizim 105. “Çiçek” yanışı. 209
Çizim 106. “Göz” yanışı. 210
Çizim 107. “Çiçek” yanışı. 210
Çizim 108. “Mihrap” yanışı. 214
Çizim 109. “Çınar yaprağı” yanışı. 214
Çizim 110. “Gül demeti” yanışı. 214
Çizim 111. “Çiçek” yanışı. 215
Çizim 112. “Suyolu” yanışı. 215
Çizim 113. “Koç boynuzlu göl” yanışı. 219
Çizim 114. “Saksıda çiçek” yanışı. 219
Çizim 115. “Üç yapraklı yonca” yanışı. 219
Çizim 116. “Göl” yanışı. 223
Çizim 117. “Hatayi” yanışı. 223
Çizim 118. “Dal üzerinde çiçek” yanışı. 223
Çizim 119. “Hatayi üsluplu suyolu” yanışı. 224
Çizim 120. “Yıldız” yanışı. 228
Çizim 121. “Çiçek” yanışı. 228
Çizim 122. “Bereket” yanışı. 228
Çizim 123. “Göz” yanışı. 229
Çizim 124. “Koçboynuzu” yanışı. 229
Çizim 125. “Yıldız çiçeği” yanışı. 229
Çizim 126. “Çiçek” yanışı. 230

Çizim 127. “Yaprak” yanışı. 230
Çizim 128. “Hatay ağacı” yanışı. 230
Çizim 129. “Saç bağı” yanışı. 231
Çizim 130. “Kurtağzı” yanışı. 231
Çizim 131. “Sinek” figürü. 231
Çizim 132. “Koçboynuzu” yanışı. 232
Çizim 133. “Tarak” yanışı. 232
Çizim 134. “Sandık” yanışı. 232
Çizim 135. “Ok” yanışı. 236
Çizim 136. “Çiçek” yanışı. 236
Çizim 137. “Kandil” yanışı. 236
Çizim 138. “Yıldız çiçeği” yanışı. 237
Çizim 139. “Göl” yanışı. 237
Çizim 140. “Pıtrak” yanışı. 237
Çizim 141. “Suyolu” yanışı. 238
Çizim 142. “Çiçek” yanışı. 238
Çizim 143. “Türkmen aynası” yanışı. 242
Çizim 144. “Çiçek” yanışı. 242
Çizim 145. “Yaprak” yanışı. 242
Çizim 146. “Koçboynuzu” yanışı. 243
Çizim 147. “Sandık” yanışı. 243
Çizim 148. “Türkmen aynalı göl” yanışı. 247
Çizim 149. “Tört bulunğ- Dört yön” yanışı. 247
Çizim 150. “Pıtrak” yanışı. 247
Çizim 151. “Çiçek” yanışı. 248
Çizim 152. “Suyolu” yanışı. 248
Çizim 153. “Hayat suyu” yanışı. 248
Çizim 154. “Göl” yanışı. 252
Çizim 155. “Kandil” yanışı. 252
Çizim 156. “Çiçek” yanışı. 252
Çizim 157. “Kuşkanadı” yanışı. 253
Çizim 158. “Pıtrak” yanışı. 253

Çizim 159. “Kıvrım-Gıvrım” yanışı. 253
Çizim 160. “Göz” yanışı. 254
Çizim 161. “Yıldız çiçekli suyolu” yanışı. 254
Çizim 162. “Gül” yanışı. 254
Çizim 163. “Tek boynuz” yanışı. 255
Çizim 164. “Koçboynuzu” yanışı. 255
Çizim 165. “Koçboynuzu” yanışı. 255
Çizim 166. “Yıldız çiçeği” yanışı. 256
Çizim 167. “Göz-Nazar” yanışı. 256
Çizim 168. “Beştaş” yanışı. 256
Çizim 169. “Göl” yanışı. 260
Çizim 170. “Ejder-Akrep” yanışı. 260
Çizim 171. “Dört yön” yanışı. 260
Çizim 172. “Hayat ağacı” yanışı. 261
Çizim 173. “Hun gülü” yanışı. 261
Çizim 174. “Muska-Nazarlık” yanışı. 261
Çizim 175. “Lale” yanışı. 262
Çizim 176. “Cami” yanışı. 262
Çizim 177. “Ok başı” yanışı. 262
Çizim 178. “Bahar dalı” yanışı. 263
Çizim 179. “Çiçek” yanışı. 263
Çizim 180. “Göl” yanışı. 267
Çizim 181. “Göz” yanışı. 267
Çizim 182. “Stilize çiçek” yanışı. 267
Çizim 183. Dantel örneği. 268
Çizim 184. “İnek” figürü. 268
Çizim 185. “Kuş” yanışı. 268
Çizim 186. “Muska” yanışı. 269
Çizim 187. “Koçboynuzu” yanışı. 269
Çizim 188. “Ok” yanışı. 269
Çizim 189. “Göz” yanışı. 270
Çizim 190. “Elibelinde” yanışı. 270

Çizim 191. “Kandil” yanışı. 270
Çizim 192. “Yaba” yanışı. 271
Çizim 193. “Suyolu” yanışı 271
Çizim 194. “Dal üzerinde çiçek” yanışı. 271
Çizim 195. “Hayatağacı” yanışı. 272
Çizim 196. “Deveboynu” yanışı. 272
Çizim 197. “Göl” yanışı. 276
Çizim 198. “Akrep” yanışı. 276
Çizim 199. “Koçboynuzu” yanışı. 276
Çizim 200. “Kuşkanadı” yanışı. 277
Çizim 201. “Omurga” yanışı. 277
Çizim 202. “Ok başı” yanışı 277
Çizim 203. “Göl” yanışı. 281
Çizim 204. “Sekiz kollu gül” yanışı. 281
Çizim 205. “U ile V benzeri” yanışı. 281
Çizim 206. “Saç bağı” yanışı. 282
Çizim 207. “Ok başı” yanışı 282
Çizim 208. “Çiçekli suyolu” yanışı. 282
Çizim 209. “Bahar dalı” yanışı. 282
Çizim 210. “Mihrap” yanışı. 286
Çizim 211. “Kandil” yanışı. 286
Çizim 212. “Saç bağı” yanışı. 286
Çizim 213. “Oba” yanışı. 287
Çizim 214. “Çiçek” yanışı. 287
Çizim 215. “Kurtağzı” yanışı. 291
Çizim 216. “Göz” yanışı. 291
Çizim 217. “Nazarlık ve Muska” yanışı. 291
Çizim 218. “Yıldız” yanışı. 292
Çizim 219. “Saç bağı” yanışı. 292
Çizim 220. “Bukağı” yanışı. 292
Çizim 221. “El, Tarak” yanışı. 293
Çizim 222. “Çiçek” yanışı. 293

Çizim 223. “Kuşkanadı” yanışı. 293
Çizim 224. “Bereket” yanışı. 294
Çizim 225. “Deve boynu” yanışı. 294
Çizim 226. “Sıçan dişi” yanışı. 294
Çizim 227. “Göl” yanışı. 298
Çizim 228. “Yıldız” yanışı. 298
Çizim 229. “Pıtrak” yanışı. 298
Çizim 230. “Saç bağı” yanışı. 299
Çizim 231. “Hun gülü” yanışı. 299
Çizim 232. “Çiçek” yanışı. 299
Çizim 233. “Kıvrım” yanışı. 300
Çizim 234. “Koçboynuzu” yanışı. 300
Çizim 235. “Göz” yanışı. 300
Çizim 236. “Hayat suyu” yanışı. 301
Çizim 237. “Ok başı” yanışı 301
Çizim 238. “Sıçandişi” yanışı. 301
Çizim 239. “Göl” yanışı. 305
Çizim 240. “Bukağı” yanışı. 305
Çizim 241. “Göz” yanışı. 305
Çizim 242. “Muska” yanışı. 306
Çizim 243. “Göz” yanışı. 306
Çizim 244. “Hun gülü” yanışı. 306
Çizim 245. “Yıldız” yanışı. 307
Çizim 246. “Pıtrak” yanışı. 307
Çizim 247. “Bereket” yanışı. 307
Çizim 248. “Ok başı” yanışı 308
Çizim 249. “Hayat suyu” yanışı. 308
Çizim 250. “Göl” yanışı. 312
Çizim 251. “Pıtrak” yanışı. 312
Çizim 252. “Bukağı” yanışı. 312
Çizim 253. “Hun gülü” yanışı. 313
Çizim 254. “Yıldız” yanışı. 313

Çizim 255. “Stilize kuş” yanışı. 313
Çizim 256. “Beştaş” yanışı. 314
Çizim 257. “Suyolu” yanışı....314
Çizim 258. “Saç bağı” yanışı. 314
Çizim 259. “Suyolu” yanışı....315
Çizim 260. “Sıçandişi” yanışı. 315
Çizim 261. “Post” yanışı. 319
Çizim 262. “Akrep” yanışı. 319
Çizim 263. “Bukağı” yanışı. 319
Çizim 264. “Göz” yanışı. 320
Çizim 265. “Kıvrım” yanışı. 320
Çizim 266. “Hayatağacı” yanışı. 320
Çizim 267. “Stilize kuş” yanışı. 321
Çizim 268. “Kandil” yanışı. 321
Çizim 269. “Suyolu” yanışı....321
Çizim 270. “Stilize nar” yanışı....322
Çizim 271. “Yıldız” yanışı. 322
Çizim 272. “Suyolu” yanışı....322
Çizim 273. “Çiçekli suyolu” yanışı....322
Çizim 274. “Göl” yanışı. 326
Çizim 275. “Çiçek” yanışı. 326
Çizim 276. “Göz” yanışı. 326
Çizim 277. “Koçboynuzu” yanışı. 327
Çizim 278. “Saç bağı” yanışı. 327
Çizim 279. “Pıtrak” yanışı. 327
Çizim 280. “Saç bağı” yanışı. 328
Çizim 281. “Suyolu” yanışı....328
Çizim 282. “Koçboynuzu” yanışı. 328
Çizim 283. “Mihrap” yanışı. 332
Çizim 284. “Kandil” yanışı. 332
Çizim 285. “Kertik” yanışı....332
Çizim 286. “Koçboynuzu” yanışı. 333

Çizim 287. “Koçboynuzu” yanışı. 333
Çizim 288. “Göz-Nazar” yanışı. 333
Çizim 289. “Yıldız” yanışı. 334
Çizim 290. “Omurga” yanışı. 334
Çizim 291. “Kurtağzı” yanışı. 338
Çizim 292. “Göl” yanışı. 338
Çizim 293. “Koçboynuzu” yanışı. 338
Çizim 294. “Stilize akrep” yanışı. 339
Çizim 295. “Stilize akrep” yanışı. 339
Çizim 296. “Sekiz kollu gül” yanışı. 339
Çizim 297. “Yıldız” yanışı. 340
Çizim 298. “Hayat suyu” yanışı. 340
Çizim 299. “Ok başı” yanışı. 340
Çizim 300. “Kurbağacık” yanışı. 344
Çizim 301. “Akrep” yanışı. 344
Çizim 302. “Üç yapraklı yonca” yanışı. 344
Çizim 303. “Kıvrım” yanışı. 345
Çizim 304. “Tarak” yanışı. 345
Çizim 305. “Yıldız” yanışı. 345
Çizim 306. “Göl” yanışı. 349
Çizim 307. “Ok” yanışı. 349
Çizim 308. “Akrep” yanışı. 349
Çizim 309. “Kıvrım” yanışı. 350
Çizim 310. “Göz” yanışı. 350
Çizim 311. “Koçboynuzu” yanışı. 350
Çizim 312. “Çiçek” yanışı. 351
Çizim 313. “Göl” yanışı. 355
Çizim 314. “Türkmen aynası” yanışı. 355
Çizim 315. “Yıldız” yanışı. 355
Çizim 316. “Akrep” yanışı. 356
Çizim 317. “Ok başı” yanışı. 356
Çizim 318. “Göl” yanışı. 360

Çizim 319. “Göz” yanışı. 360
Çizim 320. “Çiçek” yanışı. 360
Çizim 321. “Yonca” yanışı. 361
Çizim 322. “Avşar veya Kızık” damgası. 361
Çizim 323. “Akrep” yanışı. 361
Çizim 324. “Pıtrak” yanışı. 362
Çizim 325. “Yıldız” figürü. 362
Çizim 326. “Köpek-it” figürü. 362
Çizim 327. “Akarsu” yanışı. 363
Çizim 328. “Stilize ejderha” yanışı. 363
Çizim 329. “Göl” yanışı. 367
Çizim 330. “Yıldız” yanışı. 367
Çizim 331. “Yıldız” yanışı. 367
Çizim 332. “Yıldız” yanışı. 368
Çizim 333. “Çiçek” yanışı. 368
Çizim 334. “Koçboynuzu” yanışı. 368
Çizim 335. “Kurtağzı” yanışı. 369
Çizim 336. “Suyolu” yanışı. 369
Çizim 337. “Hayat suyu” yanışı. 369
Çizim 338. “Koçboynuzu” yanışı. 369
Çizim 339. “Akrep” yanışı. 373
Çizim 340. “Göz” yanışı. 373
Çizim 341. “Akrep” yanışı. 373
Çizim 342. “Yonca” yanışı. 374
Çizim 343. “Pıtrak” yanışı. 374
Çizim 344. “Göz” yanışı. 374
Çizim 345. “Yıldız çiçekli suyolu” yanışı. 375
Çizim 346. “Yıldız çiçeği” yanışı. 375
Çizim 347. “Göl” yanışı. 379
Çizim 348. “Hun gülü” yanışı. 379
Çizim 349. “Yıldız” yanışı. 379
Çizim 350. “Göz” yanışı. 380

Çizim 351. “Küpe” yanışı. 380
Çizim 352. “Yıldız” yanışı. 384
Çizim 353. “Hun gülü” yanışı. 384
Çizim 354. “Küpe” yanışı. 384
Çizim 355. “Hayat suyu” yanışı. 385
Çizim 356. “Ok başı” yanışı 385
Çizim 357. “Göl” yanışı. 389
Çizim 358. “El-Pençe-Kartal” yanışı. 389
Çizim 359. “Çiçek” yanışı. 389
Çizim 360. “Göl” yanışı. 393
Çizim 361. “Hayat ağacı” yanışı. 393
Çizim 362. “Kuş ve suyolu” yanışı. 393
Çizim 363. “Akrep” yanışı. 397
Çizim 364. “Göz” yanışı. 397
Çizim 365. “Çiçek” yanışı. 397
Çizim 366. Tanımlanamayan yanış. 398
Çizim 367. “Yaprak” yanışı. 398

RESİMLER DİZİNİ

Resim 1. Namazlık halısı genel görünüş 49
Resim 2. Seccade ebatlı halı genel görünüş 50
Resim 3. Yastık halısı genel görünüş Fuat Büyüktanır Evi Kötek / Kağızman 50
Resim 4. Duvar halısı genel görünüş Fatih Kuş Evi Taşburun Köyü / Kağızman 52
Resim 5. Halı yüzeyi bölümleri 55
Resim 6. Mihraplı bir namazlığın bölümleri 55
Resim 7. Halı dokuma tezgâhı 57
Resim 8. Kirkitle sıkıştırma 58
Resim 9. Halı makası genel görünüş Haluk Kurt Evi Çallı Köyü / Kağızman 59
Resim 10. Boyahane 60
Resim 11. İp kurutma sahası 61
Resim 12. Türk ilmesi (Gördes) 63
Resim 13. İran ilmesi (Sine) 64
Resim 14. Hekim ilmesi 64
Resim 15. İspanyol ilmesi 65
Resim 16. Pazırık halısı 69
Resim 17. Pazırık halısı detay 69
Resim 18. Loulan da bulunan halı parçası 70
Resim 19. Loulan da bulunan halı parçası detayı 71
Resim 20. Fustat Selçuklu halı parçası 13. yy. 72
Resim 21. Fustat Selçuklu halı parçası 13. yy. 73
Resim 22. Konya Selçuklu halısı 13. yy. 76
Resim 23. Konya Selçuklu halısı 13. yy. 76
Resim 24. Beyşehir Selçuklu halısı 13. yy. 77
Resim 25. Tibet grubu Cagan halısı 14. yy. 78
Resim 26. Ejderha motifli halı 15. yy. 80
Resim 27. Marby halısı 15. yy. 81
Resim 28. Erken dönem Osmanlı halısı 83
Resim 29. Erken dönem Osmanlı halısı 16.yy. 84
Resim 30. Erken dönem Osmanlı halısı 85

Resim 31. Osmanlı Saray seccadesi 16. yy. 87
Resim 32. Madalyonlu Uşak halısı 17. yy. 88
Resim 33. Yıldızlı Uşak halısı 17. yy. 89
Resim 34. Beyaz zeminli Uşak halısı detay 17. yy. 90
Resim 35. Kuşlu halı 17. yy. 90
Resim 36. Transilvanya halısı 17. yy. 92
Resim 37. 1980 sonrası Sümerbank tarafından iç piyasa için üretilen el halısı desenli makine halısı 94
Resim 38. Gelin ağlatan yanışı 101
Resim 39. Gelin ağlatan yanışı 102
Resim 40. Salur modeli.....106
Resim 41. Kıvrımlı halı genel görünüş Öner Orhan Evi Kozlu Köyü / Kağızman 107
Resim 42. Ziynetnişan halı genel görünüş Ferah Bakır Evi Çengilli Köyü / Kağızman 110
Resim 43. Taban halısı genel görünüş 117
Resim 44. Taban halısı detay 117
Resim 45. Namazlık halısı genel görünüş 122
Resim 46. Namazlık halısı detay.....122
Resim 47. Taban halısı genel görünüş 127
Resim 48. Taban halısı detay 127
Resim 49. Eşik halısı genel görünüş 134
Resim 50. Eşik halısı detay 134
Resim 51. Seccade halısı genel görünüş 140
Resim 52. Seccade halısı detay 140
Resim 53. Yastık halısı genel görünüş 144
Resim 54. Yastık halısı detay.....144
Resim 55. Taban halısı genel görünüş 149
Resim 56. Taban halısı detay 149
Resim 57. Duvar halısı genel görünüş 153
Resim 58. Duvar halısı detay 153
Resim 59. Yolluk halısı genel görünüş 159
Resim 60. Yolluk halısı detay 159

Resim 61. Seccade halısı genel görünüş 164
Resim 62. Seccade halısı detay 164
Resim 63. Yolluk halısı genel görünüş 168
Resim 64. Yolluk halısı detay 168
Resim 65. Yastık halısı genel görünüş 175
Resim 66. Yastık halısı detay 175
Resim 67. Taban halısı genel görünüş 179
Resim 68. Taban halısı detay 179
Resim 69. Taban halısı genel görünüş 184
Resim 70. Taban halısı detay 184
Resim 71. Yolluk halısı genel görünüş 191
Resim 72. Yolluk halısı detay 191
Resim 73. Taban halısı genel görünüş 197
Resim 74. Taban halısı detay 197
Resim 75. Yolluk halısı genel görünüş 203
Resim 76. Yolluk halısı detay 203
Resim 77. Taban halısı genel görünüş 208
Resim 78. Taban halısı detay 208
Resim 79. Namazlık halısı genel görünüş 213
Resim 80. Namazlık halısı detay 213
Resim 81. Yastık halısı genel görünüş 218
Resim 82. Yastık halısı detay 218
Resim 83. Taban halısı genel görünüş 222
Resim 84. Taban halısı detay 222
Resim 85. Yolluk halısı genel görünüş 227
Resim 86. Yolluk halısı detay 227
Resim 87. Seccade halısı genel görünüş 235
Resim 88. Seccade halısı detay 235
Resim 89. Seccade halısı genel görünüş 241
Resim 90. Seccade halısı detay 241
Resim 91. Yolluk halısı genel görünüş 246
Resim 92. Yolluk halısı detay 246

Resim 93. Yolluk halısı genel görünüş 251
Resim 94. Yolluk halısı detay 251
Resim 95. Seccade halısı genel görünüş 259
Resim 96. Seccade halısı detay 259
Resim 97. Yolluk halısı genel görünüş 266
Resim 98. Yolluk halısı detay 266
Resim 99. Taban halısı genel görünüş 275
Resim 100. Taban halısı detay 275
Resim 101. Taban halısı genel görünüş 280
Resim 102. Taban halısı detay 280
Resim 103. Namazlık halısı genel görünüş 285
Resim 104. Namazlık halısı detay 285
Resim 105. Seccade halısı genel görünüş 290
Resim 106. Seccade halısı detay 290
Resim 107. Taban halısı genel görünüş 297
Resim 108. Taban halısı detay 297
Resim 109. Taban halısı genel görünüş 304
Resim 110. Taban halısı detay 304
Resim 111. Taban halısı genel görünüş 311
Resim 112. Taban halısı detay 311
Resim 113. Taban halısı genel görünüş 318
Resim 114. Taban halısı detay 318
Resim 115. Yolluk halısı genel görünüş 325
Resim 116. Yolluk halısı detay 325
Resim 117. Namazlık halısı genel görünüş 331
Resim 118. Namazlık halısı detay 331
Resim 119. Taban halısı genel görünüş 337
Resim 120. Taban halısı detay 337
Resim 121. Yolluk halısı genel görünüş 343
Resim 122. Yolluk halısı detay 343
Resim 123. Yolluk halısı genel görünüş 348
Resim 124. Yolluk halısı detay 348

Resim 125. Seccade halısı genel görünüş 354
Resim 126. Seccade halısı detay 354
Resim 127. Yolluk halısı genel görünüş 359
Resim 128. Yolluk halısı detay 359
Resim 129. Yolluk halısı genel görünüş 366
Resim 130. Yolluk halısı detay 366
Resim 131. Yolluk halısı genel görünüş 372
Resim 132. Yolluk halısı detay 372
Resim 133. Yolluk halısı genel görünüş 378
Resim 134. Yolluk halısı detay 378
Resim 135. Yolluk halısı genel görünüş 383
Resim 136. Yolluk halısı detay 383
Resim 137. Seccade halısı genel görünüş 388
Resim 138. Seccade halısı detay 388
Resim 139. Taban halısı genel görünüş 392
Resim 140. Taban halısı detay 392
Resim 141. Seccade halısı genel görünüş 396
Resim 142. Seccade halısı detay 396
Resim 143. Kötek Köyü / Kağızman 400
Resim 144. Leblebili Avanos halısı 400
Resim 145. Camuşlu Köyü / Kağızman 401
Resim 146. Shirvan halısı / Azerbaycan 401
Resim 147. Paslı Köyü / Kağızman 402
Resim 148. Aslanlı Avanos halısı 402
Resim 149. Merkez / Kağızman 403
Resim 150. Merkez / Ağrı 403
Resim 151. Yozgat Müzesi / Yozgat 403
Resim 152. Merkez / Ağrı 403
Resim 153. Camuşlu Köyü / Kağızman 404
Resim 154. Dağıstan halısı 404
Resim 155. Tunçkaya Köyü / Kağızman 405
Resim 156. Kazah-Borçalı Azerbaycan 405

Resim 157. Çeperli Köyü / Kağızman 406
Resim 158. Merkez / Iğdır 406
Resim 159. Ortaköy / Kağızman 407
Resim 160. Gence / Azerbaycan 407
Resim 161. Denizgölü Köyü / Kağızman 408
Resim 162. Avanos Kollu Göbek halısı 408
Resim 163. Günindi Köyü / Kağızman 409
Resim 164. Merkez / Arpaçay 409
Resim 165. Günindi Köyü / Kağızman 410
Resim 166. Hamedan / İran 410
Resim 167. Çallı Köyü / Kağızman 411
Resim 168. Merkez / Konya 411
Resim 169. Merkez / Van 411
Resim 170. Merkez / Ağrı 411
Resim 171. Şaban Köyü / Kağızman 413
Resim 172. Kümbet Köyü / Arpaçay 413
Resim 173. Şaban Köyü / Kağızman 414
Resim 174. Kuba / Azerbaycan 414
Resim 175. Şaban Köyü / Kağızman 415
Resim 176. Shirvan / Azerbaycan 415
Resim 177. Istar tezgâhtan, Sarma tezgâha çevrilen dikey Ahşap Tezgâh Kağızman - Çeperli Köyü - Halil İbrahim Çelik Evi'nden 420
Resim 178. Kirkitli dokuma tekniklerinde kullanılan dikey çözgü sistemli Sarma Tezgâh Kağızman - Çeperli Köyü - Emer Çelik Evi'nden 421
Resim 179. Kağızman yöresi 1 422
Resim 180. Kağızman yöresi 2 422

ÖN SÖZ

Türk toplumunun yaşadığı Orta Asya coğrafyasında ortaya çıkan halı dokumacılığı, ilk olarak yaşam alanını soğuktan korumak amacıyla keşfedilmiş olsa da zamanla, Türklerin geleneklerinin bir parçası haline gelmiştir. Göçebe yaşamın yer örtüsü, çeyizlerin ve evlerin ayrılmaz bir parçası halini alarak, Orta Asya'dan yola çıkmış ve Türklerin gittiği tüm yurtlarda görülmüştür. Göçlerle varılan her bölgede, özgün nitelikleriyle kalmayan halılar, yeni çevrelerinin etkileriyle bazı gelenekli gelişmeler yaşamıştır. Bu durum, Türk halılarının Anadolu içerisinde yozlaşmaya uğramadan ilerlemesini sağlamıştır. Anadolu'ya gelişiyle kendi içerisinde yörelere göre gelişme kaydeden Türk halıları, bölgelere göre farklı isimlerle anılmaya başlamıştır. Değişik bölgelerdeki üretimlerin sonucu olarak, halı desen kompozisyonları ve yanışları (motif) da yörelere göre değişen isimlerle bilinmişlerdir. Anadolu'da dokunan halılar, kimi zaman dokunduğu yöreyle aynı adı alırken kimi zaman bölgede yaşayan toplumların boy isimleriyle anılmıştır. Anadolu'da yöre veya boy adıyla üretilmeye başlanan halı grupları içerinde bazı yöreler kaliteli ve özgün üretimleri sebebiyle öne çıkmakta, Anadolu'nun dokuma merkezleri olarak görülmektedir. Bu bağlamda, Kağızman yöresi de dokumalarıyla adından söz ettiren merkezlerden biri sayılmaktadır.

Ilıman iklimi ve verimli arazileri sayesinde, Türk halkının yerleştiği yörelerin başında gelen Kağızman, zaman içerisinde halılarıyla da adından söz ettirmiştir. Yabancı araştırmacıların ve müzayede evlerinin "Kağızman Yörük Halısı" adıyla çalışmaları arasına aldığı Kağızman yöresi halıları, ülkemizde hak ettiği değeri görememiş, bir araştırmanın konusu olmamış, hakkında herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Türk halılarının tarihiyle paralel olarak, geçmişini bin yıllık bir süreçte ele alabileceğimiz Kağızman halılarının unutulmaya başlanması, haklarında bir bilimsel kaynak bulunmaması, bizi bu yörenin halılarını tespit edip, incelemelerini yaparak bilimsel literatüre katkı yapacak bu çalışmayı yapmaya yöneltmiştir.

GİRİŞ

Anadolu, Orta Asya'dan gelen birikimlerle oluşmuş, eşsiz bir dokuma sahasına ev sahipliği yapmaktadır. Her mahallesi, köyü, ilçesi ve şehri dokuma örnekleriyle doludur. Bu eşsiz örneklerin ortaya çıkarılması için bu yörelerin baştan sona araştırılması gerekmektedir. Dokumaları kendi adıyla anılan Kağızman da bu yörelerin arasındadır.

Türk toplumunun ata yadigarı sanatlarından halıcılık, Orta Asya'dan Anadolu'ya gelene dek uzun bir zaman ve yolculuk geçirmesine karşın, temel özelliklerine bağlı kalarak günümüze ulaşmıştır. Günümüzde de bu sanatın bozulmadan korunabilmesi için var olan halıcılığın bölgesel olarak detaylarıyla bilinmesi ve kayıt altına alınması gerekmektedir. Modernleşmeyle beraber, Türk halılarına gelebilecek zararların karşısına ancak bu yolla geçilebilir (Türkmen, 2020: 15).

Türk kadını, her dönemde dokuduğu halıları, öncelikle kendisi için dokumuştur. Aile içinde nesilden nesile geçecek olan halı dokuma, aile büyüklerinden öğrenilen ananevi yanışlar ve desen kompozisyonları ile belirli bir düzen içerisinde dokunmaktadır. Günümüzde, şehirleşme ve göçlerle dağılan aile yapıları, ham malzemeye kolayca ulaşılan yaşam koşullarının ortadan kalkması gibi nedenlerle aile içinde başlayan geleneksel öğreticilik bozulmaya başlamıştır. Tüm olumsuzluklara rağmen, bazı yörelerde, geleneksel renk ve üslupların korunduğu gözden kaçmamaktadır. Bugün geleneksel halı mevcudiyeti hızla tükenmekte olsa da Kağızman, bu yöreler arasında yer alan önemli bir dokuma merkezidir (Diyarbekirli, 1984: 49).

Konu kapsam olarak; 2021-2022 yılları aralığında, Kağızman merkezindeki dokuz mahalle ve merkez ilçeye bağlı bulunan altmış iki köyden, gidilen kırk sekiz köyde tespit edilen halıları ele almaktadır. Bu sınırlama boyunca toplanan elli örneğin yaşı, yanışları ve ölçüleri kayda alınıp, fotoğraflarla dosyalanıp, desen kompozisyonu incelemesi yapılmıştır. Saha araştırması süresince, merkez ilçe başta olmak üzere Akçakale, Ağdam, Akören, Akyayla, Altıngedik, Aşağıkaragüney, Aydınkavak, Böcüklü, Camuşlu, Çallı, Çayarası, Çaybük, Çengilli, Çeperli, Çilehane, Çukurayva, Denizgölü, Devebük, Donandı, Esenkır, Görecek, Gümüştepe, Günindi, Günindi yaylası, Karabağ, Karaboncuk, Karakale, Karakuş, Keşişkıran, Kozlu, Kömürlü, Kötek, Kuloğlu, Kuruyayla, Ortaköy, Paslı, Şaban, Taşbilek, Taşburun, Tunçkaya, Ürker, Yağlıca, Yalnızağaç, Yankıpınar, Yellikıran, Yenice, Yolkorur ve Yukarıkaragüney köyleri

taranmıştır. Geri kalan; Akçay, Aşağıdut, Bulanık, Çiçekli, Değirmendere, Dibekkaya, Duranlar, Evyapan, Güvendik, Karacaören, Korpınar, Tomruktaş, Sağbaş, Sesveren köyleri ise ölü yerleşim, ulaşım sorunları ve güvenlik gibi nedenlerle araştırma sahasına dahil edilememiştir.

Genel olarak el sanatları çalışmalarında, sahada tespit edilen eserler, bizzat bulunan örneğin yapıldığı yerde, ustası veya yakınlarıyla görüşülerek malzeme, teknik ve tasarım özellikleri gözlemlenerek kayıt altına alınır. Bu aşamada kullanılan nitel araştırma yöntemleri; alan araştırması kapsamında doküman analizi, gözlem ve görüşme yöntemidir. Yöntem kapsamında elde edilen fotoğrafların hepsi yerinde çekilmiş ve bu fotoğraflardan elde edilen tüm çizimler tarafımca yapılmıştır.

Başlangıç olarak, kaynak taraması yapılmış olup, bulunan kaynaklardan elde edilen yöre hakkındaki bilgiler, çalışma kapsamında değerlendirilmiştir. Devamında ise yörede saha çalışmaları yapılmış, tespit edilen örnekler detaylıca incelenmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde, Kağızman yöresinin coğrafi konumu, iklimi, geçim kaynakları ve tarihçesi hakkında bilgilere yer verilmiştir. İkinci bölümünde, halının etimolojik gelişimi incelenmiş türleri, bölümleri, malzemeleri ve dokuma teknikleri üzerinde durulmuş, ilmeli, ilmesiz bölüm açıklamaları ve ilme türleri alt başlıklarıyla konu zenginleştirilmiştir. Üçüncü bölümde, Anadolu Türk halılarında görülen yanış ve halı desen kompozisyonları hakkında bilgiler verilmiştir. Yanışlar bitkisel, geometrik, sembolik, figürlü; desen kompozisyonları ise mihraplı, köşe göbekli, raportlu ve figürlü gibi gruplara ayrılarak açıklanmıştır. Dördüncü bölümde, Türk halı sanatı ve tarihi gelişimi ele alınmış, Pazırık halısından başlayarak, Cumhuriyet dönemine kadar gelişen süreçler aktarılmıştır. Beşinci bölümde, Kağızman yöresinde belirlenen halıların kataloğu hazırlanmıştır. Karşılaştırma bölümünde, tespit edilen halıların diğer bölgelerdeki benzer halılarla karşılaştırması yapılıp, ortak ve farklı özelliklerine değinilmiştir. Değerlendirme ve sonuç bölümünde ise Kağızman halılarının kullanım amacına ve türüne, mevcut kondisyonlarına, malzeme durumlarına, yanış ve desen kompozisyonlarına, üretim metoduna, ilme tekniği ve sayısına göre genel değerlendirilmesi verilerek elde edilen bulgu ve neticeler aktarılmış, Kağızman halılarının geleceği için önerilerde bulunulmuştur.

Kağızman yöresi halılarını araştırmaya başlarken başlangıçta, Kağızman'ın coğrafi konumu, iklimi, geçim kaynakları ve tarihi hakkında bilgiler edinilmiştir. Bu bilgiler için

Kağızman hakkında kapsamlı yayınlar olan, M. Turan'ın *Kağızman ve Aşık Hıfzı* (1988), Y. Karadeniz'in *Sosyo-Kültürel ve Tarihi Açıdan Kars* (1994), Kars valiliğinin *Cumhuriyetimizin 75. Yılında Kars* (1999) ve M. E. Budak'ın *Tarihi ve Arkeolojik Araştırmalarla Eski Çağ'dan Günümüze Kağızman* (2015) kitaplarından faydalanılmıştır. Halı ve dokuma teknikleri hakkında bilgi ve tanımlar için alanın temel kaynakları olan, T.T.O.S.O ve T.B.B'nin *Türkiye'de Halıcılık* (1959) ve Ç. Aytaç'ın *El Dokumacılığı* (1982) kitaplarının verdiği teknik bilgilerden istifade edilirken, S.Y. Yağan'ın *Türk El Dokumacılığı* (1978) ve halı ve kilim çalışan araştırmacılar için temel kaynak olan B. Deniz'in *Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları* (2000) kitaplarından halı dokuma malzemeleri, dokuma bilgileri ve tanımları açısından yararlanılmıştır.

Türk halı sanatı ve tarihi gelişimi hakkındaki bölümde, Türk halılarının bilinen en erken örneği Pazırık halısı için E. F. Tekçe'nin *Pazırık: Altaylar'dan Bir Halının Öyküsü* (1993) kitabı ve N. Diyarbekirli'nin "Pazırık Halısı" (1984) makalesinden faydalanılmış, Pazırık halısından Cumhuriyete kadar geçen dönemler için ise Ş. Yetkin'in *Türk Halı Sanatı* (1974), O. Aslanapa'nın *Türk Halı Sanatının Bin Yılı* (1987), O. Aslanapa ve Y. Durul'un *Selçuklu Halıları* (1973) , B. Deniz'in *Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları* (2000) kitapları ve H. Gündoğdu'nun "Tarihi Türk Halıcılığı" (2002) ile B. Deniz'in "Türk Halı Sanatının Kaynakları*" (2005)* makaleleri yararlandığımız temel kaynaklardır.

Kataloğu yapılan halılarda tespit edilen yanışların (motif) incelemeleri yapılırken, G. Erbek'e ait yanışlar hakkında bilgiler veren ilk kaynaklardan olan, *Anatolian Motifs From Çatalhöyük to Present* (1987), M. Erbek'e ait halı ve kilimlerdeki yanışları detaylıca konu edinen ender yayınlardan olan, *Çatalhöyük'ten Günümüze Anadolu Motifleri* (2002), N. Görgünay Kırzıoğlu'nun bir çok yanışın kullanım yeri ve benzer formları hakkında bilgiler veren, *Altaylar'dan Tunaboyu'na Türk Dünyası'nda Ortak Yanışlar (motifler)* (2001), M. Ateş'in halı görselleri üzerinden yanışları açıklayan, *Türk Halıları Motiflerin-Sembollerin Dili* (2006) kitaplarıyla birlikte, N. Balcı'nın "Türk Halı Sanatında Mitolojik Kaynaklı Bazı Motifler" (2012) ve yanış (motif) konuları için yol gösterici bir kaynak olan A. Uğurlu'nun "Anadolu Dokumalarında Motif Felsefesi" (1991) makaleleri başvurduğumuz öncelikli eserlerdir.

Bu kaynaklara ek olarak, bölge halıcılığı hakkında fikir veren ve tezin ana hatlarını oluşturmada faydalanılan başlıca çalışmalar ise N. Görgünay'ın Doğu illerinde tespit ettiği halıları incelediği *Doğu Yöresi Halıları* (1978) kitabı, S. Akpınar'ın *Kars, Ardahan,*

Iğdır Yöresi Halıları (2005), A. A. Ergüder'in *Kars Yöresi Düz Dokumaları* (2009), N. Özkara'nın *Sarıkamış ve Çevresi Havlı Dokumaları* (2011), S. Köybaşı'nın *Arpaçay ve Çevresindeki Havlı Dokumalar* (2012), M. Akarslan'ın *Kars Etnografya Müzesinde Bulunan Halılar* (2017) tezleri ve A. Turan'ın "Kars Yöresinde Bulunan Madalyonlu Halıların Tespiti" (2021) makalesidir.

Sanat eserlerinin özelliklerinin belirlenmesi ve değerlendirilmesi için karşılaştırma yapmak gereklidir. Bu yöntemle, sanat eserinin benzerlerinin geçmişini, kaynaklarını, üslup özelliklerini ve niteliğini belirleyebiliriz. Kataloğu oluşturulan eserlerin, daha önce çalışma yapan araştırmacıların bulduğu diğer bölgelerdeki örneklerle karşılaştırması yapılıp, ortak ve farklı özellikleri belirlenmiştir, belirlenen ortak özellikler çalışmamızı belirli bir çözüme ve yeni bilgilere ulaştırmıştır. Bu yöntemi uygularken, L. Kerimov tarafından yazılan *Azerbaijan Cerpet-2* (1983), R. Tagiyeva'nın *Azerbaijan Carpet* (1999), Y. Çetin'in *Ağrı Geleneksel El Dokumaları Kataloğu* (2019) kitapları başta olmak üzere, Z. Bayındır'ın *Günümüzde Avanos'ta (Nevşehir) El Halısı Üretimi ve Avanos Halılarının Özellikleri* (2007), S. Köybaşı'nın *Arpaçay ve Çevresindeki Havlı Dokumalar* (2012), B. Oktay'ın *Van ve Hakkâri Yöresi Halılarından Örnekler* (2019) tezlerinden elde edilen eser görselleri kullanılmıştır.

Bu çalışma, Kars iline bağlı olan, Kağızman ilçe merkezi ve köylerinde dokunan halıları kapsamaktadır. "Kağızman halısı" adıyla dokuma literatüründe bulunan yöre halıları, bilimsel açıdan kapsamlı bir araştırmanın konusu olmamıştır. Bu araştırma kapsamında, Kağızman yöresi halıları ilk kez bütünüyle ele alınmıştır. Böylelikle, Kağızman halıları konusunda bir başvuru kaynağı olma potansiyeline sahiptir. Ayrıca, bölgeden verilen göçler ve üretilen ürünlerin maddi kazanca çevrileceği bir ortamın olmaması sebebiyle, terkedilen ve unutulmaya yüz tutan Kağızman halıları belgelenip incelenmiştir. Eğer Kağızman halılarını tekrar canlandırmak için bir çalışma yapılırsa, çalışmamızda bulunacak örnekler sayesinde, kaybolmaya yüz tutmuş bu sanatın tekrar canlandırılması sağlanabilecektir.

Kağızman yöresinde tespiti yapılan halı örneklerinin malzeme, teknik, yanış ve desen kompozisyonu neticesinde değerlendirilmesi ve geçmişle olan bağlarının ortaya konulması, devamlılığının sağlanması amacıyla gerekli olduğundan, çalışmanın önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Literatüre sunulacak bu çalışmanın, dokuma üzerine araştırma yapanlara, dokumacılara ve okuyuculara fayda sağlaması, yapılmış diğer

bölgesel çalışmalarla birlikte gelişmesi sağlanarak bölgesel bir belleğin oluşması ve bize miras kalan bu kültürel zenginliğin bilimsel düzeyde korunması, geleceğe aktarılması ve bozulmasının önüne geçilmesi araştırmamızın temel hedefidir. Ayrıca, Doğu Anadolu bölgesi halılarını konu edinen bir müze kurulması halinde, çalışmamızın Kağızman yöresi halıları hakkında sunduğu bilgi ve belgeler ışığında, Kağızman halılarının da bu müze envanterine dahil edilmesi de hedeflerimizdendir. Bu hedef ve amaçlar doğrultusunda, Kağızman yöresinde halı dokumacılığının güncel durumu hakkında bilgiler içeren, Kağızman halılarının tanımlanabilmesi için çok sayıda örnek inceleyen bu çalışma; Doğu Anadolu halıları çerçevesinde Kağızman halılarının hak ettiği yeri almasını sağlayan bir çalışmadır.

1. BÖLÜM
KARS KAĞIZMAN İLÇESİNİN COĞRAFİ KONUMU, İKLİMİ, GEÇİM KAYNAKLARI VE TARİHÇESİ

1.1. KAĞIZMAN'IN COĞRAFİ KONUMU, İKLİMİ VE GEÇİM KAYNAKLARI

Kağızman, Kars iline bağlı bir ilçedir. İlçe, il merkezine 73 km uzaklıktadır. Kars merkeziyle bağlantısı sadece karayolu ile sağlanan Kağızman'ın karayolları ağı üzerinde yer alan köyleri dışında, bütün köy yolları toprak yoldur (Cumhuriyetimizin 75. Yılında Kars Yıllığı, 1999: 70).

Kağızman ilçesinin kuzeyinde Kars merkezi ve Selim ilçesi, kuzeydoğusunda Digor, doğusunda Iğdır, batısında Sarıkamış, güneyinde ise Ağrı ili bulunmaktadır. Aras vadisindeki bir birikinti kesiti üzerine kurulmuş halde duran Kağızman 1972 km²'lik bir alana sahiptir. Yükselti farklılıkları ilçe içinde hayli fazladır. Bu yükseklikler 1100-1600 m civarında değişmektedir (Cumhuriyetimizin 75. Yılında Kars Yıllığı, 1999: 69).

Kağızman, Kars'ın diğer bazı ilçelerinde olduğu gibi, yerleşim birimleri arasında hayli yükselti farklılıklarına sahiptir. İlçe çevresinde bulunan dağların uzantıları, bu yükselti farklılığının başlıca sebeplerindendir. Bilinen başlıca dağları şunlardır: Batı'da Aladağ, Güney'de Çemçe ve Gergez dağlarının uzantıları, Kuzey'de ise Yağlıca Dağı bulunmaktadır. Kağızman'dan geçen Aras nehri, yamaçlardan gelen, dere oluşturan büyük suların birleşmesiyle güçlenerek yoluna devam eder. Bu suların en büyüğü Kötek deresi olarak bilinir (Turan, 1988: 9). Kağızman, dağ ve yamaçların kenarlarında ayrık mahalleler halinde kurulmuştur. İlçenin, şehir planı 1959'da İller Bankası'nca yapılmıştır (Karadeniz, 1994: 115).

Kağızman, ilk olarak Kars ilinin madenleri ve bağlarıyla bilinen ilçesi-Urartu kralı Manua'nın Deli baba yazılı taşında adı geçen Khaldırıulkhi'nin Toprakkale Mahallesinin olduğu yerde kurulmuştur. İlçe merkezi o bölgede gelişince, Toprakkale merkeze bağlı bir mahalle olarak, merkez içinde yerini korumuştur (Turan, 1988: 15).

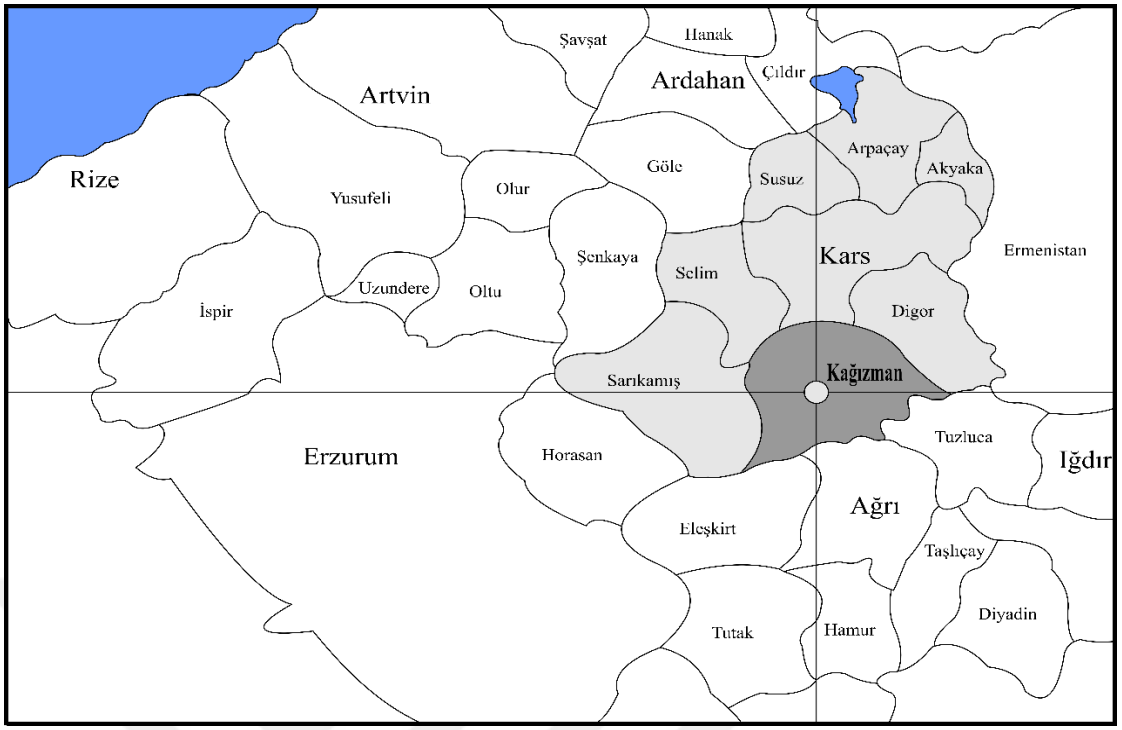

Harita 1. Kağızman'ın konumunu gösteren Türkiye mülki idare haritası bölümü (Çizim: Gökhan Toptaş)

Harita 2. Kağızman haritası (Cumhuriyetimizin 75. Yılında Kars Yıllığı, 1999)

Kağızman da iklim batıdan doğuya doğru çeşitlilik gösterir. Doğu yönüne doğru gidildikçe, kış mevsimi yüksek yerlere göre ılıman bir hal alır (Karadeniz, 1994: 118). Kağızman'ın kendi içinde farklılık gösteren iklim özellikleri onu Kars'ın diğer ilçelerinden de ayırmaktadır.

Halıkışlak, Aras boyları, Kağızman deresi gibi bağlık ve verimli yerlerde, kış ayları yüksek dağlık kesimlerine göre zayıf yaşanır (Kırzıoğlu, 1953: 11).

1646 yılında Evliya Çelebi, Kağızman'ın Aras nehri kenarında olması sebebiyle suyunun ve havasının ılıman olduğundan, bağ ve bahçeler görüldüğünden bahsederek Kağızman'ın genel iklimi özetlemiştir (Çelebi, 2008: 390).

İlçe ne Kars civarı kadar soğuk ne de Iğdır çevresi kadar sıcaktır. Çevresindeki dağlar ilçeyi kapalı bir havzaya çevirirler. Bu sebeple, Kağızman deresinin kış ayları az rüzgârlı ve ılık geçer. Yağmur en fazla ilkbahar ve sonbahar aylarında yağar. Kışları kar yağışlıdır. En az yağmur, doğal olarak yaz mevsiminde görülmektedir (Turan, 1988: 9).

İlçenin vadilerinde çeşitli tahıl ekimi yapılır, buğday yetiştirilir. Bazı arazi bölgeleri hayvancılık için elverişlidir; vadilerde özellikle *koyunculuk* (mor koyun) ve büyükbaş hayvancılık genel bir geçim kaynağı olarak gelişmiştir. Ayrıca besi hayvancılığı, ufak çaplı olsa da bazı köylerinde yapılmaktadır. Kendi bölgesinin ihtiyacını karşılayacak kadar bahçecilik vardır. Merkezde ve Doğu tarafı köylerinde meyve bağları bulunur (Turan, 1988: 9).

Bölgede yetiştirilmeye uygun olan ve geçim kaynağı oluşturabilecek miktarda verim alınan ürünlerin ilk sıralarında; kayısı, elma, armut ve ceviz gelmektedir. Bu ürünlerin Kağızman'a özgü kaliteleri çevrede bir bilinirlik sağladığından, komşu il ve ilçelerde hayli talep görmektedir (Ceylan, 2007: 6-7).

Kağızman'da arıcılık ileri bir seviyeye gelmiş, çiçek balının kokusu ve aroması tadıyla meşhur olduğundan, 93 harbine kadar Osmanlı saraylarına Kağızman'dan alınırmış. Saraylara gönderilmesiyle ünlenen Kağızman balı, zamanla üreticilerin artmasıyla belirli bir nüfusun geçimine katkı sağlar hale gelmiştir (Kırzıoğlu, 1953: 14-15).

Evliya Çelebi 1646 yılında Kağızman'a geldiğinde bölgedeki değirmen taşı, yara taşı, kayağan taşı gibi madenlerin çalıştığını, iki yerde bulunan altın ve gümüş madeninin külfetli olması sebebiyle çalışmadığını, çıkarılan madenlerin Erzurum ve Aceme gönderildiğini, kaydetmiştir (Çelebi, 2008: 389). Bu madenler günümüzde de atıl vaziyettedir.

Bölgede, tarım ve hayvancılık birinci geçim kaynağı olsa da maden ürünleri de çıkarılmaktadır. Kağızman maden bakımından da zengin bir ilçedir. Aras nehrinin Güney yamaçlarında kaya tuzu çıkarılmaktadır. Ayrıca, ilçenin köylerinde; Demir, Amyant, Krom, Gümüş ve Altın yatakları bulunmaktadır. Yörenin el sanatları, hayvansal ürünlerin hammaddesine dayanır. Bunlar koyun yününden yapılan iplerle üretilen halı, keçe, kilim ve aba gibi el dokumalarıdır (Karadeniz, 1994: 118; Cengiz, 2013: 130).

Ergüder (2009: 63) Kağızman merkeziyle beraber köyleri; Karakuş, Devebük, Denizgölü, Taşburun ve Kötek de halı ve kilim üretimi yapıldığına değinmiştir. Ancak, bu tez kapsamında ilçe merkezinin yanında, üretim alanı olarak: Paslı Köyü, Kötek Köyü, Çeperli Köyü, Kozlu Köyü, Camuşlu Köyü, Çengilli Köyü, Denizgölü Köyü, Şaban Köyü ve Günindi Köyü tespit edilmiştir.

1.2. KAĞIZMAN'IN TARİHÇESİ

558 ve 630 yılları arasında Hazar denizinden Karadeniz'e kadar olan bölgede hakimiyet kuran Hazarların bir boyu olan Kalıs/Kalız boyu, Kars'ın güneyinde bulunan Aras nehri çevresine yerleşmiştir. Kalıs/kalız boyunun hakimiyeti arttıkça bölgeye, kalız yurdu anlamına gelen "Kalız-van" adı verilmiştir (Kırzıoğlu, 1976: 25; Yüksel, 2007: 3). Bu ad zamanla değişime uğramış Kağızman olarak kullanılmıştır. Kağızman'a bağlı bulunduğu devlet değiştikçe farklı isimlerde verilmiştir. 772 yılında Kamsarakanlılar ilçeye Arşarunik adını vermiştir. 1468 de ise ilçe Akkoyunlular tarafından, muhtemelen bölgedeki kırmızı toprakların Aras'a verdiği renk sebebiyle Kızıldere adıyla anılmıştır (Budak, 2015: 27-28).

Kayabalı ve Arslanoğlu (1973: 332; Temel, 2011: 63) Aras boyunda bulunan Aladağ'ın Güneyindeki Kağızman Demir kapısı ile Tuzluca kenarındaki Boğan deresi ve Kötek deresi arasında kalan yerlere, bölge halkı tarafından "Kağızman deresi" denildiğini, Akkoyunlular döneminde, bu bölgeye Kars'ın güneyinde yer alması sebebiyle "Kızıldere" adının verildiğini, Selçukluların bölgeye geldiği 1064 yılından önce ve 1225 yılında dahi, bölgesel Hristiyan kaynaklarında "Kağzovan" adıyla bilindiğini bildirmişlerdir.

Ayrıca, Kağızman yöresinin meyve yetiştiriciliğiyle ünlü olması sebebiyle "Kağzovan" adının günümüzde kayısı, armut, alaca erik gibi meyvelerin kurutulmuşu anlamına gelen "Kag" ve çocukların yiyecekleri isimlendirdikleri "gaga" sözcüğü ile şenlik/Meskûn yurt

manasındaki “Van” kelimesinden türetilmiş “Man” ekinden yapılmış bir ad olduğu görüşü de yaygınlık kazanmıştır (Kayabalı ve Arslanoğlu, 1973: 332).

Halk arasında Kağızman adının, yörenin ileri gelen ailelerinden birinin yanında hizmetli olarak çalışırken, gösterdiği kerametleri neticesinde, evliyalık mertebesine yükselen ve ilçe merkezinde adına bir türbe yaptırılan, Hacı Kağızmani hazretleri olarak bilinen zatın adından geldiğine inanılmaktadır (Budak, 2015: 27).

Aras nehri kenarında bölgesel bir krallık olan Araks (Aras) krallığı bulunmaktaydı. Burası Van’da bulunan Urartu Krallığına bağlıydı. Kağızman bölgesini, zaman içerisinde Urartu krallığının elinden Sakalar (İskitler) almışlardır. Sakalardan sonra Arsaklılar, onlardan sonra da Bizanslıların yönetimine geçmiştir. Selçuklu öncesinin Kağızman’ı, çeşitli krallıkların ve hanedanların gelip geçtikleri bir merkez birimi olarak bilinir (Turan, 1988: 16). 1064 yılına kadar Bizans'ın yönetiminde olan Kağızman, Selçuklu hükümdarı sultan Alparslan tarafından Kars ile aynı zamanda fethediliyor (Karadeniz, 1994: 119).

MÖ 189 yılında büyük İskender’in komutanlarının yönettiği Asya krallığının elinden bu krallığa son veren Roma imparatorluğunun eline geçmiştir. 772 yılında Arap komutanı Emir Cahhof Komsora Kağızman’ı ele geçirse de 1045 yılında Bizans imparatorluğu bölgeyi tekrar hakimiyeti altına almıştır. 1064 yılında ilk Anadolu seferine çıkan sultan Alparslan, serhat çukuru diye bilinen bölge; Kars, Kağızman ve Iğdır’ın tamamını Selçuklu toprağı haline getirmiştir (Budak, 2015: 28-30).

İlçe, Selçuklu tarafından fethedildikten sonra sık sık el değiştirmiştir. 1374’te Karakoyunlular, 1386 yılında Timur, 1405’te tekrar Karakoyunlular, 1486’da ise Akkoyunlular yönetimi altına girer. Kağızman, 1534 yılına gelindiğinde Osmanlı yönetimine geçer. Keçivan (Artaker) kalesinin onarılışı, çarşı mahallesindeki Narin kalenin yapılışı bu dönemde gerçekleştirilir. İlçe, bir zaman sonra sancak merkezi olur (Turan, 1988: 16).

1534’te Kanuni Sultan Süleyman’ın gerçekleştirdiği İran seferiyle Osmanlı topraklarına katılan Kağızman, Kars eyaletine bağlanan 7 sancaktan biri oldu (Cumhuriyetimizin 75. Yılında Kars Yıllığı, 1999: 69). Kağızman, Osmanlı yönetiminde çokça inşaat faaliyetine sahne olur. Örneğin; şimdiki Çarşı Camii’nin yerinde, bölgeye hâkim konumda olması sebebiyle bir kale yapılır. Halk, bu kaleyi-ufak ve narin taşlarla yapıldığı için-Narin Kale olarak adlandırır (Turan, 1988: 12).

Evliya Çelebi 1646 yılında Kağızman'a geldiğinde, Anı hükümdarı Nuşirevan'ın kızlarından birinin, Kağızman'a bir kale yaptırdığından ve bu kalenin yaptıranı Narinin adıyla "Narin kale" olarak bilindiğini seyahatnamesine aktarmıştır (Çelebi, 2008: 389). Evliya Çelebinin "Narin Kale" aktarımlarına karşın, kayıtlarda Narin kalenin 1579 yılında, Osmanlı imar faaliyetleri sırasında yapıldığı ve sancak merkezinin buraya taşındığı bilgisi yer almaktadır. Kale, 1664 yılında bir hafta boyunca devam eden Ağrı depremi sırasında, yanındaki Süleyman Han Camii'yle birlikte yıkılmıştır (Yüksel, 2007: 4; Güldüren, 2013: 253).

Azerbaycan ve İran dan yola çıkan ticaret kervanlarının bir kısmı Nahcivan güzergahından gelerek, Aras nehri boyundan geçen ticaret yolunu kullanırlardı. Aras boyunca uzanan bu yol, Iğdır üzerinden Kağızman topraklarına girer ve buradan Mağazberd (Üç bölük) ve Şüregel (Akyaka) üzerinden Kars'a bağlanırdı (Kızılkaya, 2011: 71; Kızılkaya, 2017: 215).

Kağızman, Aras boyu gibi verimli bir bölgede yer alması ve Anadolu'nun giriş güzergahlarından biri olması sebebiyle; çok sayıda yıkım görmüş, farklı kültürlerin egemenliğine girmiştir. 19. yüzyılın sonuna değin, kentin yapılaşmasında bir ilerleme kaydedilmemiştir. Tüm bu olumsuz durumlara depremlerde eklenince, Kağızman, Osmanlı döneminde de kendine özgü bir kentleşme geliştirememiştir (Oral, 2004: 1).

Kağızman, Osmanlı döneminde (1876) Erzurum ilinin Kars sancağına bağlı dört ilçeden biriyken; kendisine bağlı 75 köy, 151 hane ve 4.770 reşit erkek nüfusa sahiptir. Bu nüfusun 3.660'ını Müslümanlar, 1.110'unu ise Hristiyanlar oluşturmaktadır. Bu orandaki Hristiyan nüfusun çoğunluğunu Ermeniler teşkil etmektedir. 1878 Rus işgali sırasında ise, Rum, Rus ve Ermeni nüfusu merkezi bir politika olarak, artırılmaya çalışılmış; fakat, Rus ve Rum ahalinin bölgeye ilgi göstermemesiyle, yoğunluk olarak Ermeni yerleşimleri artırılmıştır (Badem, 2012: 84-89).

Rus işgali döneminde, Rus yönetiminin halkın devletle kaynaşmasını sağlamak adına, el sanatları yarışmaları düzenlediği bilinmektedir. Bu yarışmalar döneminde, Bingöl ailesine ait olan bir kilim de mansiyon almıştır. Rus döneminin bu politikası; el sanatlarının bölgedeki varlığına katkı sağlamıştır. [Kağızman merkezden Güray Bingöl'ün (55 yaşlarında, okur yazar.) 31. 10. 2021 tarihinde şifahen verdiği bilgilere göre]

Birinci Dünya Savaşı, Kağızman için çileli yılların başlangıcı olur, ancak ilçe daha önce de benzer zorluklar yaşamıştır. 1828'de Rus'lar gelip, Kağızman'ı işgal ederler. Keçivan kalesi yıkılır. Halkın çoğunluğu başka yerlere göç etmek zorunda kalır. 1877'de ikinci bir Rus işgaline uğrar; 1878'de askeri sancak olarak Kars'a bağlanır. Göçle dağılmış olan bazı köylere Ermeniler, Rumlar ve Ruslar yerleştirilir. Halkın ileri gelenleri türlü bahaneler ileri sürülerek, Sibirya'ya gönderilir (Turan, 1988: 16).

93 harbiyle (1877-1878) 40 yıllık Rus işgaline giren Kağızman, bu dönemde ızgara planlı yol düzenlemesi ve yol boyunca karşılıklı sıralanmış evler ile yeni bir şehircilik anlayışına sahip olmuştur. Bu yeni planlama, şehir işgalden kurtarıldıktan sonra bir dönem devam etmiş; fakat, herhangi bir ilerleme kaydedememiştir (Oral, 2004: 1; Oral, 2014: 81).

1878 yılına ise Kağızman, Kars merkeziyle birlikte Rusya'ya veriliyor. 1918 yılında tekrar Ruslardan geri alınmak üzere, Montrö mütarekesi ile yalnız bırakılmıştır (Karadeniz, 1994: 120). Aynı tarihte, Kağızman halkı Milli İslam şurasının bir şubesini Kağızman'da açmayı başarır ve dönemin önemli savunma teşkilatlarından birinin temsilciliğine kavuşur. Kağızman halkının tüm bu çabalarına karşın, İngiltere Kağızman'ı Ermenilere rüşvet olarak verir. Yine kahraman bir Kağızman direnişi başlar: Kağızmanlı Ali Rıza Ataman ile Karakaleli Hasan Güneş Bey oluşturdukları yerel kuvvetleriyle, Ermeni mezalimine karşı savaşırlar. Erzurum'da konuşlanan 15. Kolordunun destekleriyle bölge Ermenilerden temizlenir (Turan, 1988: 17).

Uzun, yorucu savaşların ve çabaların sonucunda 28 Eylül 1920'de Kağızman Türkiye'ye katılıyor (Karadeniz, 1994: 120).

2. BÖLÜM
HAVLI DOKUMA

2.1. HAVLI DOKUMA'NIN TANIMI

2.1.1. Halının Etimolojisi

İki ya da daha fazla sayıda iplik grubunun ilme gibi yöntemlerle birbirlerinin altından veya üstünden geçirilerek oluşturdukları bütüne dokuma denir. Bu dokumalar oluşturuldukları tekniklere göre havlı (halı, yolluk, seccade, yastık) ve düz dokumalar (kilim, cicim, zili, sumak) olarak gruplara ayrılırlar (Acar, 1975: 6-7). Halı kendi içerisinde özel teknikler gerektiren bir dokumadır. Diğer dokuma türlerinden ayrışan yönü, çözgü ve atkılara bağlanan, halının tüylü yüzeyini oluşturan ilme iplikleriyle dokunmasıdır (Uğurlu, 1997a: 742).

Halı, toplumun örtünme ve ısınma ihtiyaçlarını, ellerinde bulunan hammaddeye uygun olarak gidermek amacıyla kullandıkları ilmeli dokumaların adıdır (T.T.O.S.O ve T.B.B, 1959: 12).

Hav: Kumaş ve dokumaların yüzeyinde belirli yüksekliğe sahip olan, ince tüyler ve pürtüklere verilen addır. Aynı şekilde, kadifelerde oluşan yumuşak tüylere de kadifenin havı denilmektedir (Arseven, 1983: 700). Hav yükseklikleri dokuyanın beğenisine ve dokumanın yöresine göre değişiklik gösterebilir. Bazı dokuma ustaları, havı uzun bırakılan halıların daha dayanıklı olduklarını belirtmektedir (Görgünay, 1978: 25). Çeşitli dokuma tezgahlarının üzerine düşey gelen iplere (çözgü) ilme atıldıktan sonra, yatay yöndeki ipler geri çevrilip, el aleti yardımıyla sıkıştırıldığında yüzeyi havlı bir dokuma ortaya çıkar ve bu yöntemle yapılan dokumalara halı denilmektedir. Yapıldığı yöntem neticesinde ön ve arka yüzü farklı görünmekte, ilmeleri ve oluşan hav yüksekliği neticesinde de diğer dokumalardan ayrılmaktadır (Deniz, 2000: 58).

Divan-ü Lügat-it Türk'te Kaşgarlı Mahmud Türklerin XI. yüzyılda yaygı ve sergi kelimeleri yerine genellikle "yazım" kelimesini kullandıklarını, buradan hareketle halıya "tülüğ yazım" (tüylü yaygı) dediklerini aktarmaktadır. Ayrıca Kaşgarlı Mahmud "Kiwiz" kelimesini de halı, kilim türü yaygılar olarak tanımlar ve "Küvüz" için ise yünden imal edilmiş döşek, halı, kilim ve benzeri yaygılar demektedir. Böylelikle XI. yüzyılda

Türklerin “Kiwiz” ve “Küvüz” kelimelerini genel anlamıyla keçe, döşek gibi yaygı türlerini belirtmek için “tülüğ yazım” kelimesinin ise daha çok yer yaygılarını kapsadığı anlaşılmaktadır. Daha sonraki dönemlerde Türkler kendi dillerindeki bu kelimeler yerine kalı, kalın gibi kelimelerden türeyen halı kelimesini kullanmaya başlamışlardır. Bu geçiş halı kelimesinin köken itibariyle farklı milletlerden geldiği Türklere ait olmadığı gibi teorilere yol açmıştır (Genç, 1997: 12-14; Deniz, 2000: 8-9).

Batılı Kültür tarihçileri halının çıkış noktasının, bozkır kültürü ve bu kültürün oluşturduğu yaşam biçimi olduğu hususunda hemfikirdirler. Step kültürünün başlattığı, halının öncülü kabul ettiğimiz keçe ve düz dokumalar, yerleşik kültürle beraber, daha kalın ve sabit olan halının oluşmasını sağlamış ve kendi kültürel mirasıyla bu dokumanın da adını almasını sağlamıştır (Bodur, 1988: 105).

Kelimenin aslı temel olarak: kadına verilmiş ve kendisinde kalacak olan anlamında “kalıng” veyahut da “kalı” kelimelerinden türemiştir. Anadolu Türklerinde “kalın” kelimesi çeyiz anlamında kullanılmaktadır. Evlenecek kızların, hem çeyizlerini oluşturmak için uğraştıkları işlerden biri hem de çeyizin temelini oluşturduğu için bu adı aldığı düşünülebilir. Ayrıca, halı kelimesinin kökeni olan “kalı” kökü kalmaktan gelme olduğundan ve gelinlerin çeyizlerinin de uzun müddet yerinde bekleyen bir eşya olduğu düşüncesi zihinlere işlediğinden, zaman içerisinde “kalı” sözü, çeyiz kelimesi yerine de geçmeye başlamıştır (Aytaç, 1982: 86; Arseven, 1983: 673; Deniz, 2000: 58).

Kalı kelimesi sadece Anadolu’da değil Orta Asya yöresinde de benzer anlamlar ifade etmektedir. Kazak Türklerinde aileler bir izdivaç için anlaştıklarında, birbirleriyle hediyeleşmeye başlamaktadırlar. İlerleyen süreçte, erkek tarafı kızı istemeye gittiğinde “kalım / kalın” adıyla anılan başlık parası hakkında görüşmeler yapılır. Bu görüşmelerin sonucunda; kalım olarak genellikle büyük baş hayvan, halılar, elmas, kürk gibi değerli mallar verilmekteydi (Çetindağ, 2007: 214).

Yakın zamana kadar halılarıyla adından söz ettiren Uşak ilimizde de halı satıcılarının “kaliçe” kelimesini kullandıkları, gelinlik kızların çeyizlerinde eşleri için bir seccade ve çeyizi örtmek için koyun yününden bir kilim bulundurdukları bilinmektedir (Atalay, 1967: 13). Osmanlı döneminde, aileler evlilik kararı aldığında kız ailesi, damat tarafından “mehr” adıyla belirli bir miktar başlık istenir, bu isteğin sebebi olarak: kız evladın halıcılık ve kilimcilik gibi dokuma sanatlarında çalışarak ailenin bütçesine sağladığı katkıya karşılık istendiği söylenmektedir (Özkul, 2007: 73).

Halı, Türk toplumunun yerleşik hayata geçmeden önce, bozkırda onların doğayla ve inançlarıyla ilişkilerini yansıtan sanatların yerini alan hususi bir araçtır. Bir yanıyla halı kelimesinin Farsça' ya ait olduğunu iddia edenler hatalı bir yol izlemektedir. Kendi eski Türkçe kelimelerine sahip çıkmayanların dokumalarını anlayamayacaklarını tahmin etmek pek de zor değildir. Halı, "kalıg" gibi Türkçe kelimelerin, Farsça' ya ödünçleme yoluyla geçtiğini bilen Farslılar bu kelimelerin yerine: "Fereş" veya "Ferş" kelimelerini tercih etmektedirler. Bu kelimeler; farklı boylarda, yerde ve duvarda kullanılabilen ilmeli dokumalara verilen bir isimdir (Tural, 1999: 8-9).

Arapların evlerinde halı kullanmadıkları, halının yerine hasırdan yapılan yaygılar kullandıkları bilinmektedir. Araplar yer yaygılarının hemen hepsine, malzeme ayırmaksızın "bisât" adını vermektedirler. Araplar halıyı evlerinde kullanmamalarına rağmen, ticaretle ellerine ulaşan dokumalar sebebiyle; halı hakkında bilgi sahibiydiler ve halıya tınfise/tunfuse demekteydiler. Sonrasında ise, halılar Arap dünyasında genellikle havlı yapısından dolayı üzerinde namaz kıldıkları bir yaygı haline dönüşmüş ve bu sayede Seccad adıyla bilinmiştir. Müslümanların halıyı daha da yakından tanımaları İran'ın fethiyle olmuştur (Bozkurt, 1997: 252).

İslamiyet'in İran'a doğru yayılmasıyla, Araplar işgal ettikleri Sasani saraylarından halılar yağmalamışlardır. Arap tarihçileri tarafından kayıt altına alınan bu olayla birlikte halı kelimesi, ilk defa yazılı olarak Arap tarihinde karşımıza çıkmaktadır. Çankırı vekili, rahmetli B. Ali Sami İran da konsolosluk yaptığı sıradaki incelemelerin birinde; Halı Farsça söylemiyle "Kalı" kelimesinin eski Farsça kitaplarda geçmediğini tespit etmiştir. Öte yandan, bu kelimeyi Türk sözlüklerinde kolayca bulabilmekteyiz. Halı'nın öncüsü olan kilimden daha kalın olmasıyla, 'Kalın" kelimesi zaman içinde "Kalı" ve "Halı" ya dönüşmüştür (Dirik, 1938: 7). Kelimenin tarih boyunca aldığı eklerde göz önüne alındığında; halı kelimesinin Arap ve Farsçadan çok önce, Türk söz dağarcığında varlığı ve Türk menşeili olduğu düşünülmektedir (Rasonyi, 1971: 621).

Bazı kaynaklarda halı adının Erzurum bölgesinin eski adı "Kalikala" veya "Kalıklay" 'dan geldiği bahsedilse de bu görüş zaman içerisinde yapılan kazılar neticesinde geçerliliğini yitirmiştir (Karahan, 1989: 134; Deniz, 2000: 72).

2.1.2. Halının Çeşitleri

Anadolu'da halı dokumacılığı üç farklı üretim ortamının içerisinde gelişmektedir. Bunlar; şahsi ihtiyaçlar için evde dokunan halılar, halı mağazalarına satmak için dokunanlar ve halı tüccarları tarafından atölyelere dokutturulan halılardır (Haack, 1975: 23). Şahsi ihtiyaçlar sebebiyle dokunan halılar, daha çok günlük kullanım ve çeyizlik olarak saklanan ürünleri kapsamaktadır. Halı mağazaları için dokunan halılar, mağazaların yöreye özgü dokumalar için aldıkları sipariş sebebiyle üretilen ürünlerdir. Halı tüccarları tarafından profesyonel atölyelere dokutturulan halılar ise ihracat ürünleri olarak değerlendirilir.

Çeşitli ihtiyaçlar sonucunda dokunan halılar, kullanım ihtiyacına göre belirlendiğinden hem kullanıldıkları yerler hem de isimleri tiplerine uygun olarak farklılık göstermektedir. İlk olarak bilinen halı tipleri: Namazlık halısı, seccade, yastık halısı, duvar halısı, sedir halısı, çift halı, döşek halısı, heybe, eğer örtüsü ve at çuludur. Daha sonrasında ise Batılı halı ihracat firmalarının 19. yy.da Anadolu'da faaliyet gösterdiği dönemlerde yaygınlaşan tiplerde mevcuttur. Bunlar; taban halısı, kelle halısı, karyola halısı, somya halısı, yolluk, çeyrek halı, minder halısı denilen tiplerdir (Deniz, 2000: 75).

- **Yolluk Halısı:** Eni boyuna göre dar ölçülerde örülmüş halılardır. Genellikle, 1x2, 1x3, 1x5 gibi çok çeşitli ebatlarda kullanılırlar. Evlerin koridor, antre kısımlarında bir adet veya aynı desene sahip iki yolluk art arda serilerek kullanılır (T.T.O.S.O ve T.B.B, 1959: 14; Balpınar Acar, 1982: 117).
- **Namazlık Halısı:** Namaz kılmak için kullanılıp, sonrasında kaldırılıp başka bir namaz vaktine saklanan bir halı tipidir. Tek kişiye uygun 1-1,5 m² gibi ölçülerde dokunur. Halının üzerinde, çevresinde ibrik ve dikdörtgen şeklinde ayetlik (sandık) olan bir mihrap görülür. Genellikle mihrabın içine sarkık duran bir kandil yanışı yerleştirilmiş durumdadır. Üzerinde namaz kılınan bu halıların yanışlarında, dini temsil eden bir sembol bulunma gerekliliği vardır. Gelişi güzel yanışlar namazlık halılarına yerleştirilemez. Bu özellik bu halının seccadelerden ayırt edilmesini kolaylaştırmaktadır (Karamağaralı, 1998: 182; Deniz, 2000: 75). Namazlık halıları, ibadet eden kişilere ibadet süresinde bağımsız bir alan oluşturdukları için Türk

toplumunda özel bir yere sahiptirler. Bu sebeple, Türk kızlarının çeyizlerinde kişiye özel üretim olarak, özenle saklanırlar (Uğurlu, 2020: 3125).

Resim 1. Namazlık halısı genel görünüş (Görgünay, 2007)

- **Seccade Halısı:** Namazlık halısıyla en çok karıştırılan halı tipidir. Kaynaklarda çoğunlukla namazlıklar, seccade halıları adı altında işlenmektedir. Büyük ebatlı halılardan arta kalan boşlukları kapatmak için dokunmuş halılardır. Bu sebeple boyutları 1-1,5 m² gibi istenildiği zaman, namaz kılmak için yerinden alınıp kullanılabilecek ebatlardadır. Bu sebeple, namazlık halılarıyla karıştırılmaktadırlar (Deniz, 2000: 75; Aytaç, 2013: 14-16).

Resim 2. Seccade ebatlı halı genel görünüş (Deniz, 2000)

- **Yastık Halısı:** Genellikle 50x100 cm ölçülerinde bir takım oluşturacak şekilde altı adetli dokunurlar. Oturma gruplarında veya yerde oturma düzeninin bir parçası olarak; soğuk zeminle teması kesmek için yastıkların ön yüzlerini kaplamaktadırlar (T.T.O.S.O ve T.B.B, 1959: 14; Aral, 2013: 5).

Resim 3. Yastık halısı genel görünüş Fuat Büyüktanır Evi Kötek / Kağızman (Gökhan Toptaş arşivi)

- **Sedir Halısı:** Yerden yüksekliği pencereye göre ayarlanır, oturma grubu formunda genellikle duvardan duvara olan sedirlerin üzerine örtülür. Ebatları sedire uygun

şekilde, en olarak dar, boydan uzundur (T.T.O.S.O ve T.B.B, 1959: 14; Deniz, 2000: 76).

- **Çift Halı:** Genellikle iç Anadolu bölgesinde görülmektedir. İki parçadan oluşur. Divanların üzerine ve yere serilerek oda içinde bir bütünlük oluşturulmaya çalışılır (Deniz, 2000: 76).
- **Yatak Halısı:** Göçebe olarak yaşayan toplumlarda, toprak üzerine sererek uyumak amacıyla, havları hayli kalın yapılan halı tipleridir. Yüksek havları sebebiyle; insanları zehirli hayvan saldırısından koruduğu da bilinmektedir. Yaygın olarak, Konya ili Seydişehir ilçesinin Yaylacık mahallesinde üretildiği görülmektedir (Öztürk ve Karavar, 2018: 209-211).
- **Taban Halısı:** 6 m² ve üzerindeki ebatlarda dokunan büyük ebatlı halılardır. Geniş salonları kaplamak amacıyla kullanılmaya devam edilmektedirler (Deniz, 2000: 76).
- **Kelle Halısı:** Boyutları 4 m² ile 6 m² arasında değişen taban halılarının bir ufağı olarak görülen halı tipleridir. Çift olarak üretildikleri de görülür (Deniz, 2000: 76).
- **Somya Halısı:** 1960'lı yıllardan sonra yaygınlaşmış bir tiptir. Somyaların üzerlerine sermek maksadıyla kullanıldıkları için ölçüleri de genellikle somya ölçülerinde üretilmişlerdir (Deniz, 2000: 76).
- **Duvar Halısı:** Evlerin veya çadırların iç mekanlarını süslemek, aynı zamanda da duvardan gelecek olan soğuğu engellemek amacıyla dokunan halılardır. Ölçüleri, yaşanılan yere göre belirlenir. Hem görsel hem de teknik yararları sayesinde, günümüzde evlerin duvarlarını süslemeye devam etmektedir (T.T.O.S.O ve T.B.B, 1959: 14; Deniz, 2000: 75).

Resim 4. Duvar halısı genel görünüş Fatih Kuş Evi Taşburun Köyü / Kağızman (Gökhan Toptaş arşivi)

- **Eşik Halısı:** Günümüzde kullanılan kapı paspaslarıyla aynı işleve sahiptirler. Kapının hemen eşik kısmına, taban halısının bittiği yere serildikleri için adlarını eşik halısı olarak almışlardır. Genelde kapı ebatlarına uygun olarak 1-1,5 m² boyutlarında ve çeşitli desenlerle yapılmaktadırlar (Deniz, 2000: 76; Aytaç, 2013: 14-16).
- **Eğer Halısı:** Esas olarak binek hayvanların sırtlarını eğerden korumak ve süslemek amacıyla dokunmuş halı tipleridir. Genelde atın sırtına uygun olarak 80x80 cm ölçülerinde dokundukları bilinmektedir. Eğer halılarını iki tipe ayırmak mümkündür. Birinci tip halılar: Eğer üzerine örtülerek hem eğeri hem de atı koruma işlevi görmesi amacıyla dokunmuş, yanışlı halılardır. V. Pazırık kurganından çıkarılan, Pazırık halısının da bu tipte bir eğer halısı olduğu görülmektedir. İkinci tip halılar; Atın sırtını eğerden korumak için eğer formuna uygun olarak eklemeler yapılmış, çeşitli yanışlarla süslenmiş halılardır (Önge, 1984: 63-67).
- **Kabristan Halısı (Höyüklük halı)[1]:** Diğer tiplerden farklı olarak bu grup halıların kullanılan örnekleri farklılık gösterebilir. Halı, Türk toplumlarının Orta Asya'dan Anadolu'ya varan yolculuğunda doğumundan ölümüne kadar hayatının her anında var olmuştur. Bebekliğinde kundağında, atının sırtında, düğününde çeyizinde ve

[1] Terim için bkz. (Açıkgöz, 1984: 181)

öldüğünde mezarına koyulmasıyla, yaşamının her anında yanında olan halıya, öldükten sonra da sahibinin ihtiyaç duyacağına inanılmıştır (Görgünay Kırzıoğlu, 1994: 7). Defin sırasında mezara koyulan halılar yöreden yöreye farklılık gösterebilirler. Doğu Anadolu'da genellikle; cicimler, seccadeler veya yatak halılarının mezara koyulduğunu görmekteyiz. Bu tip halıların yanışlarının az olması sebebiyle tercih edildikleri düşünülmektedir. Doğu Anadolu da bu tür halılar gösterilirken "höyüklüğüm" diye adlandırılır (Karamağaralı, 1998: 183). Seccadeyle gömülme geleneği; Sadreddin Konevi'nin vasiyetinde seccadesinin de kendisiyle gömülmesini istemesiyle, bir vasiyet olarak da karşımıza çıkmaktadır (Demirli, 2008: 420).

Ayrıca, Yomud Türkmenleri de ölülerini halıya sararak gömmektedirler. Yomudlar, bu halılara uzun ve hayırlı ömrü sembolize eden, kaplumbağa yanışlarından başka yanışlar işlememektedir (Karamağaralı, 1998: 183). Mezara yapılan son yolculuğun halı üzerinde taşınması adetini Palladiy Moğol hanlarının cenaze törenlerinde de gözlemlemiş bu töreni "Han'ın tabutunu ak keçeyle halıdan yapılmış bir katafalka konularak taşındığını" anlatarak kayda geçirir (Barthold, 1947: 526).

2.1.3. Halının Bölümleri

Türk halı ve düz dokumalarında zeminler genellikle kare veya eşkenar dörtgenlere bölünmektedir. Bu gelenek, Anadolu halılarına Pazırık halısından gelmektedir. Tüm Türk devletlerinde de bu geleneğe uyulmuş ve günümüzde halen devam etmektedir (Deniz, 2000: 168). Kare veya dörtgen şekillerinde üretilen halıların bölümlerini, ilmeli ve ilmesiz kısımlar olarak; iki gruba ayırarak detaylandırabiliriz (T.T.O.S.O ve T.B.B, 1959: 15).

2.1.3.1. İlmesiz Bölümler

- **Halı kilimi (Toprakçalık):** Dokunan halının ilmeli kısımlarının başlangıcında ve sonunda, ilmesiz şekilde destek amacıyla dokunmuş bölümdür (Halıda Kalite Hesaplama, 2011: 13).
- **Çiti (zincir):** Kilim bölümünün dağılmaması için saçak kısmının dibine atılmış sıralı bağ dokusudur (T.T.O.S.O ve T.B.B, 1959: 15).

- **Saçak:** Halının uç kısımlarında, çözgü iplerinin serbest bırakılmasıyla oluşan kısımdır. 4-20 cm uzunluklarında, örgü biçiminde bağlanmış formlarda da görülmektedir (T.T.O.S.O ve T.B.B, 1959: 15).
- **Kenar Örgüsü:** Halı'nın başta ve sonda bulunan kilim kısmının devamı niteliğinde, kenardaki 3-5 çözgüye yapılan örgüdür. Halı'nın kenarında 0.5-1 cm kalınlığındaki bir kısmı oluşturur. Farklı yörelerde; kenar kilimi, kıyı örmesi adları aldığı da bilinmektedir (T.T.O.S.O ve T.B.B, 1959: 15; Halıda Kalite Hesaplama, 2011: 13).

2.1.3.2. İlmeli Bölümler

Çözgü üzerinde çeşitli renklerdeki yün iplerin atıldığı ilmeler neticesinde oluşan havlı kısımdır. Bu bölümler kenar suyu ve zemin olarak iki bölüme ayrılır (Görgünay, 1978: 31).

- **Kenar Suyu:** Halı'nın çevresini saran, çerçeve görünümü sağlayan ilmeli kısımdır. Genellikle; iki küçük kenar suyu arasına, bir büyük formda görülmektedirler. Bu form, halının ebadına göre değişiklik gösterebilir. Halı'nın bir bölümünde dokunan kenar suyu için ayrılan genişlik, genelde çözgü toplamının 1/5-1/6'sı oranındadır (Halıda Kalite Hesaplama, 2011: 13).
- **Göbek/Madalyon:** Kenar sularının çevrelediği, halının göze çarpan ön plandaki bölümüdür. Bu bölüm sahip olduğu yanış veya renk neticesinde de isimlendirilebilmektedir (Özkara, 2011: 33; Köybaşı, 2012: 49). Göbek ve sofra adıyla bilinen bu bölüm, zaman içerisinde yabancı araştırmacıların kendi kültürlerinden yaptıkları çeviriler sonucunda "madalyon" adını almıştır. Türk kültürüne yabancı olan bu kelime yerine, Anadolu halı dokuyucularının adlandırdığı gibi göbekli ve çoğul durumlarda tercih edilen sofralı terimleri bu bölüm için daha yerinde kullanımlar olacaktır (Uğurlu ve Uğurlu, 2022: 223).

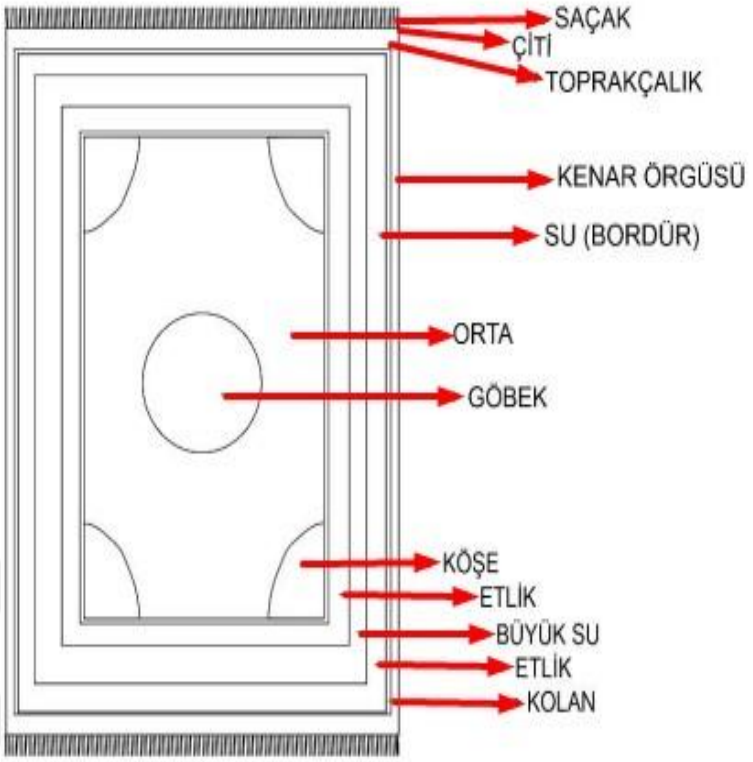

Resim 5. Halı yüzeyi bölümleri (T.T.O.S.O ve T.B.B, 1959)

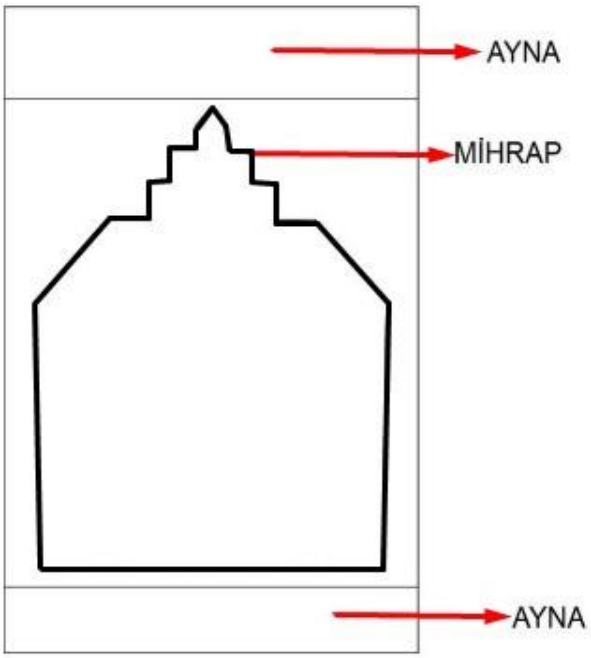

Resim 6. Mihraplı bir namazlığın bölümleri (T.T.O.S.O ve T.B.B, 1959)

2.2. HAVLI DOKUMA MALZEMELERİ

2.2.1. Dokuma Malzemeleri ve Hazırlanışı

Halıların dokunması için kullanılan temel malzeme koyun yünüdür, pamuk, keten, ipek az da olsa deve ve keçi yünü de kullanılmaktadır (Haack, 1975: 23). Bir halıda, ilmeler sadece ipek ve yün olabilir, ancak çözgü ve atkı için bu iplerden biri ya da ikisi kullanılmaktadır. Türkiye de üretimi yapılan halıların hemen hepsinin ham maddesinin yün ve pamuk ipliği olduğu görülmektedir (T.T.O.S.O ve T.B.B, 1959: 19). Halılar da kullanılan yünün kalitesi, halının birincil özelliğidir. Yünün kalitesi, koyunların yaşadığı iklim koşulları ve coğrafya ile doğrudan bağlantılıdır. Bu sebeple, deniz seviyesinden yüksek olan bölgelerden toplanan yünler daha dayanıklı ve kaliteli yünlerdir. Rakımı düşük olan bölgelerde ise yünler daha kaba olduğundan kalite bakımından düşük sayılırlar. Tabi bu husus yünün hayvanın hangi bölgesinden alındığıyla da ilgilidir. Koyunun daha çok omuz bölgelerinden alınan yünler hem parlak hem de kaliteli olurlar (Haack, 1975: 23). Ayrıca, yünün sağlıklı genç koyunlardan alınması da kalitesini artırmaktadır (Uğurlu, 1997b: 468). Yünler, Orta Asya halkının geleneği olarak nesillerdir dokuyucusu tarafından hazırlanmakta. Türkmen aileleri besledikleri koyun sürülerinden topladıkları yünleri yıkar, tarar ve boyarlardı. Aynı şekilde Doğu Anadolu bölgesinde de dokuyucular, kendi ipliklerini kendileri hazırlamaktadırlar. Toplanan yünler, çıkrık ve teşi ile eğrilir, iplik halini alınca boyamaya başlanır (Görgünay, 1984: 17). İlk ip eğirmenin liflerin el yordamıyla çevrilmesi sonucunda yapıldığı tahmin edilmektedir (Yağan, 1978: 11).

Yünden elde edilen ipleri dokumaya dönüştürmek için çeşitli dokuma tezgâhları kullanılmaktadır. Dokuma tezgâhları, iki başında dört kenarlı kalın bir kirişe sahip olan ve çözgü ipliklerinin yerden yukarıda kalarak yatayda enine bağlandığı çerçevelerdir (Yağan, 1978: 21). Bu çerçeve içerisinde dokuma boyunca düşey olarak gerili olan iplik sistemine “çözgü”; bu çözgüleri dik kesen iplik sistemine de “atkı” denir. Çözgü ve atkı iplik sistemlerinin sürekli halde birleşmesine de “dokuma örgüsü” denir (Uğurlu, 1997b: 469). Halı, dik, yatay, ya da duvardan desteklenerek kurulmuş sarma tezgahlarda dokunmaktadır (Aslanapa ve Durul, 1973: 12).

Yatay Tezgahlar: Bazı bölgelerde “üç ayak” ve ‘kondu” adıyla da bilinir. Kolayca yerinden sökülüp taşınabilmesi sebebiyle, daha çok konar göçer Yörükler tarafından

kullanılmaktadır (Deniz, 2000: 69). Aynı ebatta birer altlık üzerine, dokunacak uzunluğun yarı ebadında, aralıklı iki adet sırığa çözgüler gerilir ve yine iki altlık üstüne yerleştirilen gücü sopasına altta kalan çözgüler teker teker bağlanmak suretiyle tezgâh meydana getirilir (Balpınar Acar, 1982: 41).

Dikey Tezgahlar (Istar): Tezgahların içinde ilk ortaya çıkan tezgâh çeşididir. (Yağan, 1978: 12). Bu tip tezgâhları diğer tezgâh türlerinden farklı kılan yönü; aşağıda ve yukarıda kalan merdanelerinin kendi etrafında değil, yuvalarının ölçülerinde yukarıya ve aşağıya gidip gelmeleridir. Dikey tezgahlarda çözgü, tezgâhın üzerinde hazırlanmaktadır. Dokuma ortaya çıkmaya başlayınca, tezgâh üstünde sarılmadan, aşağıdan yukarı yöne doğru döndürülür (Aytaç, 1982: 128).

Resim 7. Halı dokuma tezgâhı (Türe ve Sanal, 2018)

Sarma Tezgahlar: Halıcılıkta kullanılan bir diğer dikey tezgah türüne de “sarma tezgâh” denir. Dikey tezgahlardan farklı olarak, meydana çıkan dokuma aşağıdan yukarıya döndürülmez, kendi etrafında dönen merdane üzerine sarılır (Aytaç, 1982: 126).

Yerine göre uygun tezgâhta başlanan dokumanın ilerleyişinde kirkit, halı makası, bıçak, tarak gibi el aletlerinden faydalanılır (Deniz, 2000: 70).

Kirkit: İlk dokuma örneklerinde, bağlanılan atkının el yordamıyla sıklaştırıldığı kesindir. Sonrasında ise bugün "kılıç" adıyla bildiğimiz yassı ağaç malzemenin kullanıldığını görüyoruz. En sonda, atkıların yeterince sıkı olmadığı görülmüş olacak ki; "Kirkit" denilen açık uçlu tarakların kullanımına geçilmiştir (Yağan, 1978: 14).

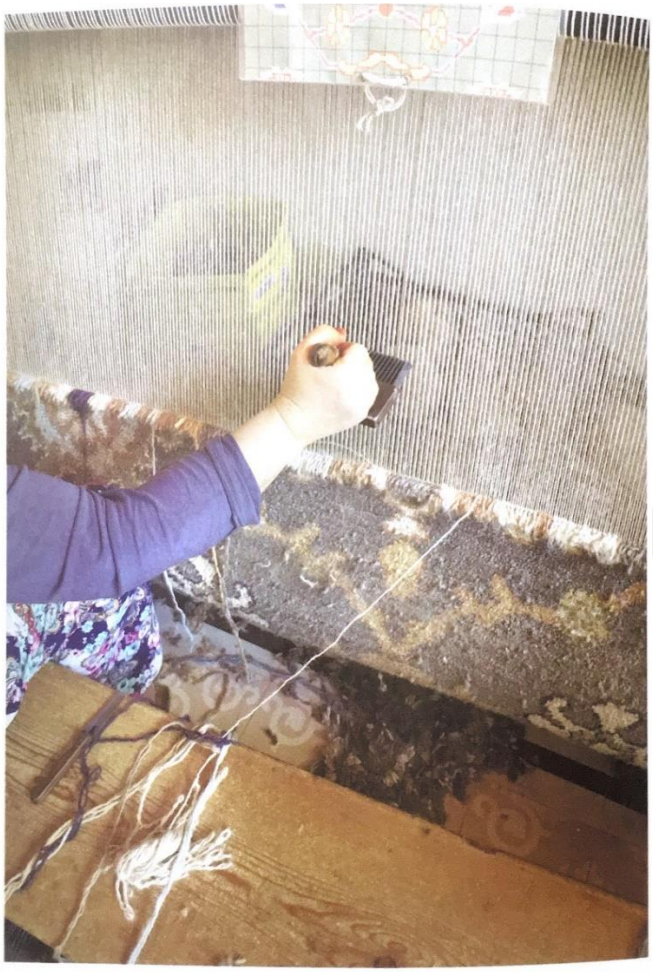

Resim 8. Kirkitle sıkıştırma (Türe ve Sanal, 2018)

Halı makası: Dokuması bitmiş kısımlarda oluşan hav yüksekliğini eşitlemek için iki el yardımıyla kullanılan alettir. Hav yüksekliğinin herhangi bir standardı olmayıp, dokunan halının kullanım alanına göre ayarlanmaktadır. Tezgâhtan indirilen halı, gergin halde düz bir zemine yatırıldıktan sonra, halı makasıyla kenarlardan başlanarak göbeğe doğru istenilen seviyede kırpılarak sonlanır (Deniz, 2000: 70).

Resim 9. Halı makası genel görünüş Haluk Kurt Evi Çallı Köyü / Kağızman (Gökhan Toptaş arşivi)

Bıçak: Dokuma esnasında, fazla bırakılmış atkı ipliklerinin ucunun alındığı alet (Balpınar Acar, 1982: 112).

Tarak: Saç tarağına benzer şekilde, dişleri demir ve kemik saplıdır. Uçları kesilen ilme iplerinden geride kalan ip kırıntılarını temizlemeye yarar (Deniz, 2000: 71).

2.2.2. Dokuma Boyama ve Boyar Maddeleri

Türk toplumunun doğayla iç içe geçen yaşamı, onların doğal malzemeleri çok iyi tanımalarını sağlamıştır. Doğal malzemeleri çok iyi bilmeleri sebebiyle dokumalarını boyamak için çevrelerindeki çeşitli bitki ve kökleri kullanmışlardır (Uğurlu, 1997a: 743). El dokuması halıların en belirgin özelliği Kök boya ile boyanmış olmalarıdır. Bu boyalar eski dönemlerde kullanan ailenin bir sırı olarak saklanır, boyaların kullanıldığı halılar haftalarca güneşe, rüzgâra ve yağmur altında bırakılarak boyanın kalıcılığı sağlanırdı. Halı dokunan merkezlerin yakınlarında "Boyalık" adını verdikleri tarlaları vardı. Bu tarlalarda yetiştirilmesi sağlanan bitkiler Orta Asya'dan taşınan bir geleneğin sonucunda oluşmuştur. Türk halılarında zenginliği, huzuru ve mutluluğu temsil eden kırmızı hep ön planda olmuştur. Yine gelenekli halılarımızda kullanılan; mavi asaleti, sarı kötülükleri engellemeği, yeşil cenneti, siyah ise dünya sorunlarından temizlenmeyi temsil eder (Aslanapa ve Durul, 1973: 158-159). Halı sanatı araştırmaları neticesinde görüyoruz ki,

bu sanatın ustasında kalan en gizli tarafı, boya bitkilerinin toplanmasında ve kullanılmasında yatmaktadır (Mülayim, 1984: 135).

Resim 10. Boyahane (Türe ve Sanal, 2018)

Anadolu'da boyamalar yün ham halindeyken değil, çile haline getirildikten sonra yapılmaktadır (Uğurlu, 1997a: 743). Halı yapımında kullanılacak iplikler, dokumaya başlamadan çok önce boyanır. Boyama yöntemleri bölgeden bölgeye değişiklik göstermektedir. Boya geleneksel yöntemlerle, bitki ve doğal yardımcı maddeler kullanarak elde edilir ve bu boyaya "Kök boya" adı verilir. Günümüzde çözgü ve atkı ipleri beyaz renkte kullanılırken ilme iplikleri renkli iplerden kullanılır (Deniz, 2000: 65). Çoğu yörede bitkisel ve doğal malzemelerden yapılan boyaları kullanma geleneği, eski ustaların dediğine göre terkedilmiş haldedir. Eski ustaların kullandığı boyama yöntemi yerine, kimyasal maddelerle doğal boya karışımı oluşmuş bir yöntem uygulanmaktadır (Deniz, 1998: 36).

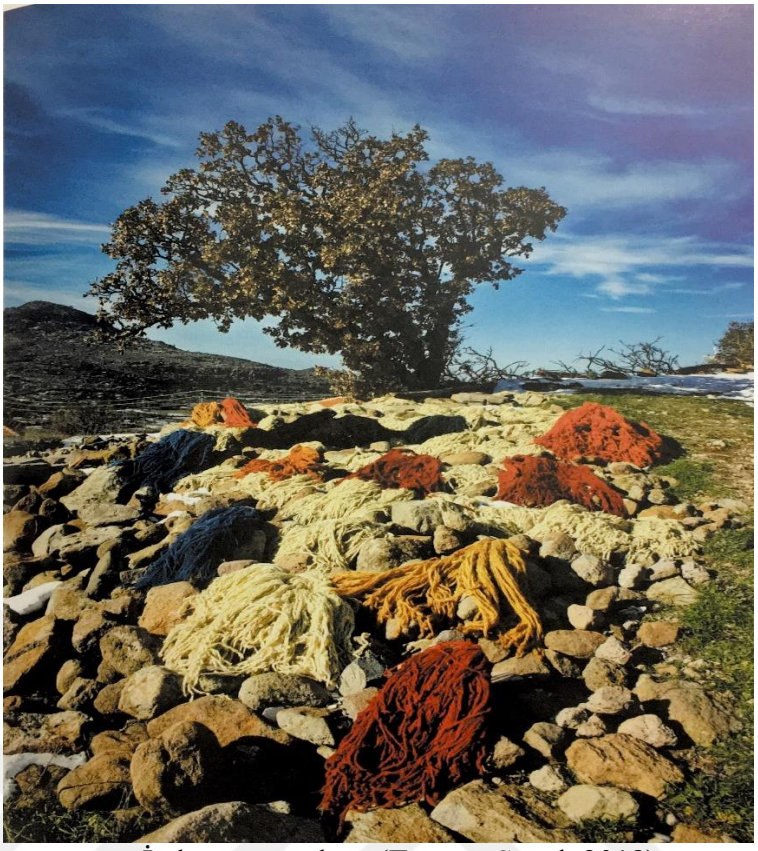

Resim 11. İp kurutma sahası (Türe ve Sanal, 2018)

Doğal boyamanın Anadolu'nun eski geleneklerinin başında geldiği kesindir. Tarihin en eski zamanlarında başlayan kök boyama, 19. yüzyılın ortalarına kadar gelmiştir. Ne var ki, 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra kimyasal boyaların yaygınlaşmasıyla beraber, doğal boyama giderek unutularak kaybolmuştur. Boya için kullanılacak bitkileri mayıs ayında toplamak, randıman açısından en uygun dönemdir. Bitkiler bu dönemde toplanıp, serin ortamlarda kurutulup ve bez torbalar içerisinde saklanmalıdır (Uğur, 1988: 9-11). Doğal boyamada kullanılan bitkiler, Anadolu'nun hemen hemen her yerinde yetişebilmektedir. Üst düzey kalitede boya bitkisi yetiştiren Anadolu, 19. Yüzyılın ikinci yarısına kadar, bu bitkileri tekstil üretiminde ileri sıralarda olan Avrupa ülkelerine ihraç etmişlerdir (Baykara, 1998: 67-68). Kimyasal boyaların tam anlamıyla Anadolu'da yayılması Tanzimat yıllarına denk gelmektedir; bu dönem öncesinde dokunmuş halılar Kök boya ve yünün kendi rengiyle dokunmuştur (Deniz, 2000: 68).

Anadolu'da doğal boyacılığın yok olmaya yüz tutmasında, bitkisel boyamanın zahmetli olmasının yanında, Anadolu'ya dışarıdan gelen ithalat yapan Avrupalı halı şirketlerinin de etkisi olmuştur. Özellikle, The Oriental Carpet Manufactures Ltd. gibi malzemeyi

dokuyucuya kendi temin edip işçilik yaptıran şirketler, ilk etapta canlı gözüksün diye dokuyucuya sentetik boyalar vererek kullanılmasını sağlamış ve taleplerini bu yönde yürütmüşlerdir. Zamanla, bu tür işi basitleştiren uygulamalar, geleneksel ustalık isteyen doğal boyamanın yerini almıştır (Etikan, 2011: 12).

Doğal boyamada kullanılan yardımcı maddelere "Mordan" denilmektedir. Bu maddeler, daha çok renk tonlarının ortaya çıkmasında etkilidirler. Mordan malzemeleri; kimyasal ve doğal maddeler olarak iki gruba ayrılırlar. Ağır metal tuzları: Şap, göztaşı, kremtartar, potasyumbikromat, sodyum sülfat ve saçıkıbrızdır. Doğal maddeler: Sirke, turunç suyu, koruk suyu, sığır idrarı, taş yosunu, kil, kireç, maya, ceviz filizi, kül, meşe palamudu gibidir (Uğur, 1988: 11).

Sentetik boyaların Anadolu'da yaygın kullanılan üç türü: Alizarin, Anilin ve kromlu boya denilen boyalardır. Yaygın olarak Almanya, Polonya ve Çin'den alınan kromlu boyalar tercih edilmektedir (Deniz, 2000: 67). Kafkas (Dağıstan, Şirvan, Kaza ve Kars) halılarında Kök boya kullanımı günümüzde de devam etmektedir (Kafkas Halı Desenleri, 2009: 17).

Fabrika üretimi olan iplik ve boyalar, el sanatları üretimlerini hızlandırmış, fakat geleneksel özelliklerin de kaybolmasına sebep olmuştur. Ham halde toplanan yünün yıkama işlemi, doğal sabun yerine fabrikalarda çeşitli deterjanlarla yapılmaya başlanınca, doğal yün sertleşmiş gergin bir yapı kazanmıştır. Böylelikle yumuşak dokulu köy ürünleri kaybolmuş, fırça gibi ürünler ortaya çıkmıştır. Bu düşük kaliteli üretimler el dokuması halılar için olumsuz geri dönüşler ortaya çıkarmaktadır (Yayan, 1987: 44).

2.3. HAVLI DOKUMA TEKNİKLERİ

2.3.1. İlme Türleri

Halı dokuyucularının kullandığı, genel olarak yaygın dört tür halı ilmesi vardır. Bu ilmelerden ikisi çoğunlukta kullanılırken, diğer iki ilme daha seyrek görülmektedir (Aslanapa ve Durul, 1973: 12; Yetkin, 1982: 119-123; Deniz, 2000: 73). İlme çeşitleri isimlerini dokundukları yörelerden almışlardır (Acar ve Tosun, 2017: 63).

2.3.1.1. Türk İlmesi (Gördes)

İsmini Anadolu'nun başlıca halı dokuma merkezlerinden biri olan Gördes'ten alan ilme, Türk ve Kafkas halılarının tamamında kullanılmıştır. Az da olsa, İran ve İngiliz halılarında da muhtemelen Türk halılarını taklit ettiklerinde görülürler (Aslanapa ve Durul, 1973: 13; Halı Dokuma, 2012: 46). Anadolu halıları uzun yıllar Avrupa'ya İzmir limanından sevk edildikleri için bazı Batı kaynaklarında "İzmir (Smyrna) düğümü" olarak da geçmektedir (Acar ve Tosun, 2017: 63). Türk ilmesi, halının çift çözgüsüne sarılan ipin, iki çözgü telinin arasından çıkarılmasıyla oluşmaktadır. Bu ilme şekli yapısı itibariyle geometrik desenli halıların dokunmasına daha elverişlidirler. İlme türleri arasındaki en sağlam ilme şeklidir. Öyle ki, halının havı dökülmüş dahi olsa, desen kilim dokusu gibi yüzeyde kalmaktadır (Halı Dokuma, 2012: 46).

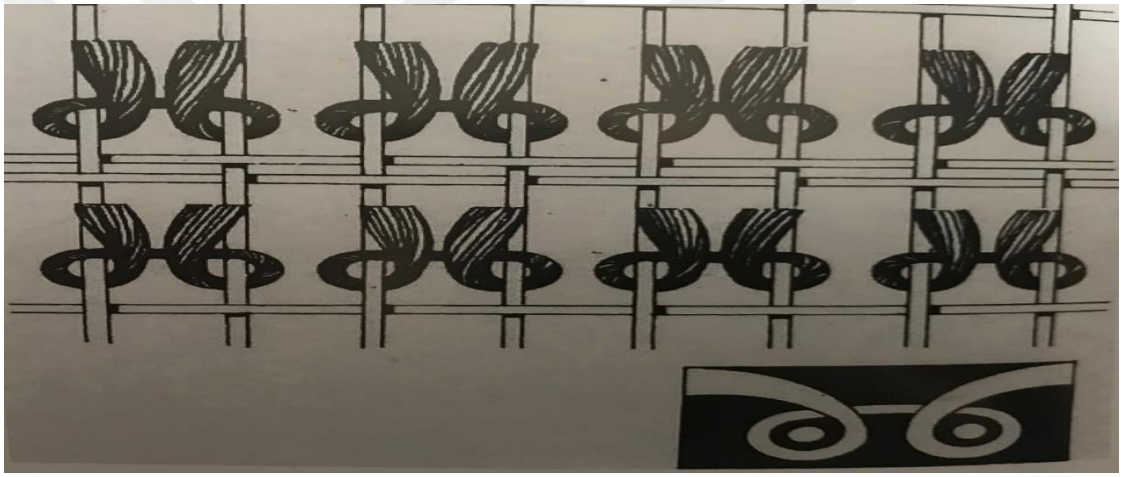

Resim 12. Türk ilmesi (Gördes) (Türe ve Sanal, 2018)

2.3.1.2. İran İlmesi (Sine)

Sine, İran'ın Batısında bulunan yine Gördes gibi dokuma merkezi olan bir kasabanın adıdır. Tek çözgü üzerine bağlanması sebebiyle üretimde kolaylık sağlar. Fakat bu kolaylık ilmenin kullanıldığı halıların dayanıklılığını da azaltmaktadır. Bitkisel desenler gibi oval desenlerin işlenmesine daha uygundur (Aslanapa ve Durul, 1973: 13; Deniz, 2000: 73). Sine ilmesiyle dokunan halılar, ilme uçlarının yakınlığı sebebiyle daha yumuşak ve parlak görünümdedirler. Bazı Türk halılarının orta kısmında kullanılırken, İran, Çin ve Hint halıları da bu teknikle dokunmaktadırlar (Akarslan, 2017: 25).

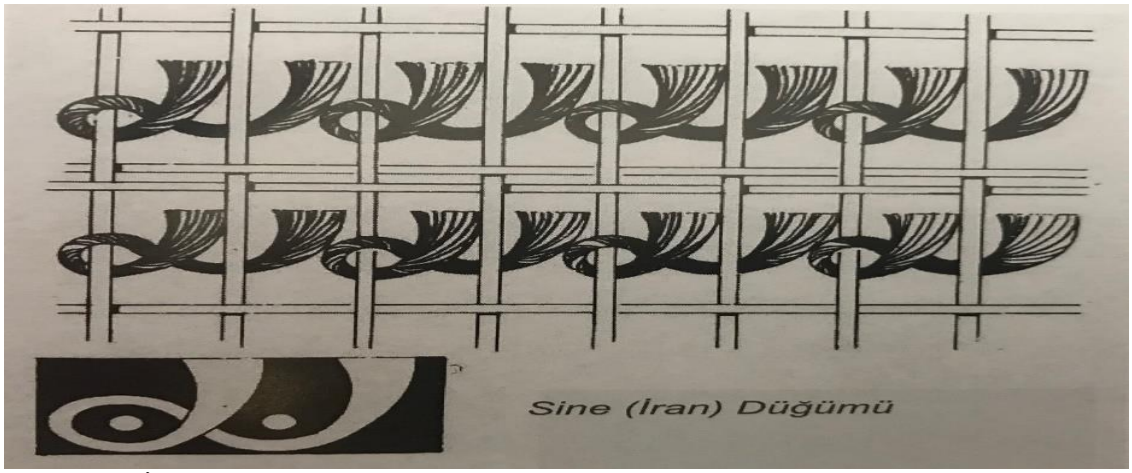

Resim 13. İran ilmesi (Sine) (Türe ve Sanal, 2018)

2.3.1.3. Hekim İlmesi

Bu ilme türü de İran ilmesiyle benzer şekilde, bir çözgü üzerine atılır. Daha çok yuvarlak şekilli desen türlerine uygundur. Anadolu da Isparta halılarında görülen ilme, Isparta ilmesi adıyla da anılır. Bu yöntemde, atkı ipleri başlangıçtan sona kadar devam etmez, dokuyucu belirli bir yerden geri döner ve bu yöntem dokunan havların bir yöne değil farklı yönlere yatmasını sağlar. Bu yönüyle hem diğer tek ilmeli dokumalardan hem de Türk ilmesinden ayrılmaktadır (Deniz, 2000: 73).

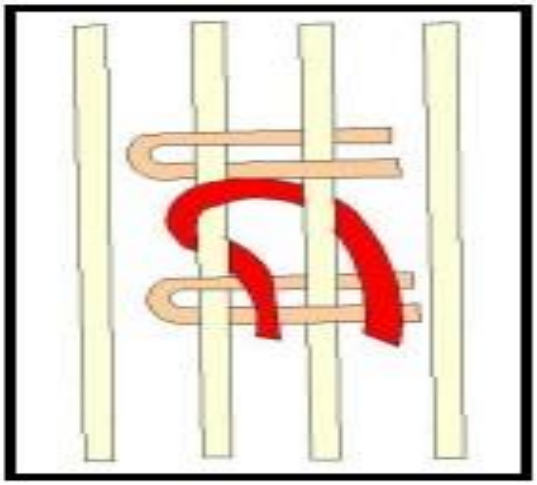
Resim 14. Hekim ilmesi (Yarmacı, 2010)

2.3.1.4. İspanyol İlmesi

Diğer üç ilme türüne nazaran en az tercih edilen ilme türüdür. İspanya halılarında ve Orta Çağ döneminde dokunan Avrupa halılarında uygulanmıştır. Bazı kaynaklarda tek çözgü ilmesi olarak da geçebilmektedir. İlme uygulanırken; iplik çözgüye sarılarak bağlanır uçları üstten çıkarılır. Çözgüye bir boş, bir ilmeli şekilde uygulandığından farklı bir ilme şeklidir. Uygulaması Orta Çağ dönemleri haricinde görülmemiştir. Günümüz koşullarında herhangi bir dokumada uygulanmamaktadır (Aslanapa ve Durul, 1973: 13-14; Deniz, 2000: 73).

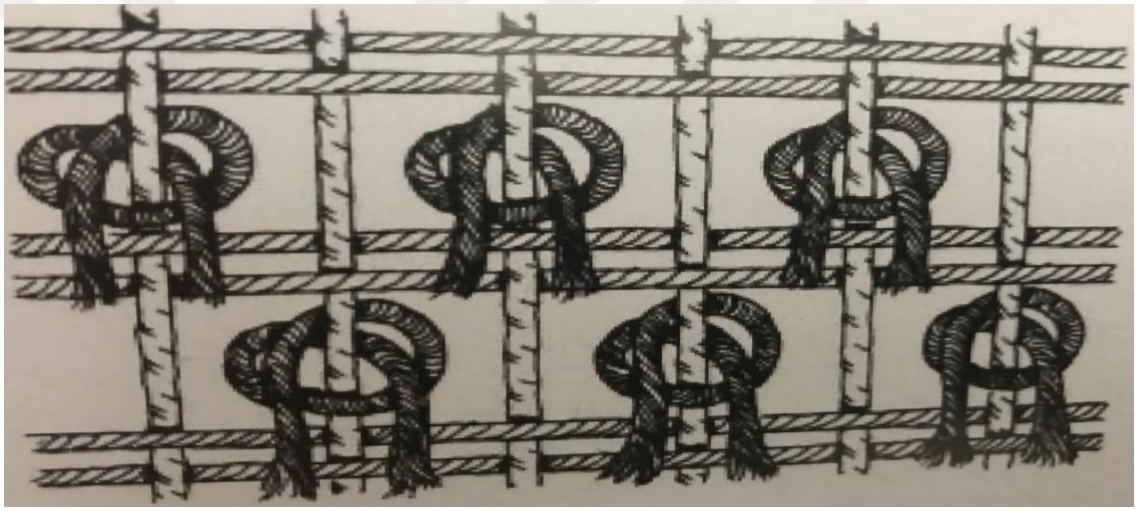

Resim 15. İspanyol ilmesi (Türe ve Sanal, 2018)

3. BÖLÜM
TÜRK HALI SANATI VE TARİHİ GELİŞİMİ

İnsan neslinin devamlılığı için gerekli olan beslenme ve barınma ihtiyacının yanında giyimin de zaruri bir gereklilik olduğu bilinir. Giyimi oluşturan dokumacılığın ise nerede ve ne zaman başladığı konusu kesin bir netice kazanamamıştır. Yapılan kazılar sonuçlandıkça, dokuma merkezi olarak düşünülen yerler de değiştirmektedir. Neolitik devirde bulunan iğ ve ağırşaklar, önceki dönemlerden farklı olarak bu devirde bitki liflerinden elde edilen iplerle dokuma yapıldığını göstermektedir. Diğer yandan, soğuk iklim bölgelerinde, toplumlar giysi olarak lif veya yaprak yerine avladıkları hayvan postlarını kullanmışlardır (Yağan, 1978: 9-10).

Dokuma ürünlerinin icadı, insanların giyim gibi birçok ihtiyacını karşılamıştır. Bu ihtiyaçlardan biri de barınma ve korunma sağlayan mekanlarda zemininden gelen soğuğun önlenmesi amacıyla kullanılan yer yaygılarıdır. MÖ 800'lerde yakın Doğuda hayvanların evcilleştirilmeye başlanmasından sonra, ilk başlarda giyim malzemesi olarak kullanılan sazlık ve bitki lifleri yerlerini, evcil hayvanlardan elde edilen yüne bırakmışlardır (Ölçer, 1988: 10).

3.1. ANADOLU ÖNCESİ TÜRK HALI SANATI VE TARİHİ GELİŞİMİ

Türk Halı sanatının temelleri başlangıç olarak M. Ö. II. yüzyıla, Asya Hunlarına dayanan Pazırık halısına, ardından M. S. III. ve VI. yüzyıla tarihlenen Doğu Orta Asya da ortaya çıkan halı parçalarına ve Fustat'ta bulunan Abbasiler dönemi IX. yüzyıla ait olan geometrik desenli iki halı parçası da dahil edilerek üç döneme ayrılmaktadır (Aslanapa ve Durul, 1973: 57).

Halı üretiminde kullanılan çeşitli iplikler vardır, bu iplikler içerisinde dokumaya en uygun olanı kesinlikle koyun yünüdür. Bu sebeple, Türk toplumları başından beri halı üretiminde koyun yünlerini kullanmışlardır (Diyarbekirli, 1984b: 8). Yün kullanımının keşfiyle beraber, halının varoluş süreci de başlamış olur. Türklerin halıcılık sanatına hâkim olmalarının başlıca sebeplerinden biri de yaşadıkları bölgenin, yün elde edilen koyunların yetiştirilmesi için uygun yerler olmasıdır. Koyun, Türklerin hayatlarına öylesine yerleşmiştir ki kurdukları devletlere bile Akkoyunlular, Karakoyunlular gibi

koyun sürülerinin adlarını kullanmış; takvimlerinde bir seneye "Koyun yılı" demişlerdir (Dirik, 1938: 33). Aynı zamanda, Türk halıcılığının ortaya çıkışı da göçebe yaşama bağlıdır. Türklerin göçebe yaşam hareketleri, Atı evcilleştirmeleriyle birlikte daha geniş alanlara yayılmıştır. Atları sayesinde, kışı kışlaklarda geçirip, yazın ise yaylak ve otlaklara doğru yola çıkıp, bölge değiştirmeleri daha kolay bir hal almıştır (Görgünay Kırzıoğlu, 2000: 14). Atın ilk olarak evcilleştirilmesi ve bununla başlayan atlı çoban kültürü kesin olarak İç Asya'da yaşayan Türk toplumlarına dayanır (Rasonyi, 1993: 6). Bu hayvan besleyen göçebelerin, göç esnasında hayvanlarının taşıyabileceği malzemeden mamul ev ve gereçlerine ihtiyaçları vardı. Avcılık yaparak yaşayan göçebeler, bu ihtiyaçlarını avladıkları hayvanların postlarını çadırlarının yanlarında ve zeminlerinde kullanarak çözmüşlerdi. Hayvan besleyerek geçinen toplumlar ise, her çadır için evcil hayvanlarının postlarını kullanamayacaklarından, tüylerini kırktıkları hayvanlardan topladıkları yünleri kullanmaya başladılar (Rasonyi, 1971: 614). Önceleri avcı göçebe olan toplumlar, sonradan hayvan yetiştiren göçebeler olduklarında, bu hayvanlardan elde ettikleri yünleri kullanarak dokunmuş bir parçaya, dışarıya doğru sallanacak şekillerde yün iplikler ilmeleyerek, suni bir post görünümlü dokuma elde etme fikrini buldular. Bu fikri hangi yıllarda buldukları bilinmemektedir. Sadece kesin olarak bilinen bir netice ise, bulunan bu yeni dokuma türünün, ilk kez Türk bölgesinde geliştiğidir (Erdmann, 1960: 86).

İlmeli halıların çok eski bir geçmişi vardır. Halının keşfi göçebe bir toplumun daha sıcak bir zemin örtüsünde yaşamak istemesi gibi bir ihtiyaca dayalıdır (Yetkin, 1974: 132). Hayli fazla sayıda veri, halı dokuyabilen ilk toplumların bozkır kültüründe yaşayan göçebeler olduğu hususunda birleşmektedir. Halı dokumanın ilk safhaları araştırıldığı zaman, elde edilen sonuçlar bizi Türklerin en erken dönemlerden beri yaşadıkları, halı dokumanın başladığı yere, yani iç Asya'ya yönlendirir (Diyarbekirli, 1984: 44-45). Çadır içinde yaşayan göçebe toplumlar için halı: Onları çadır zemininden gelen soğuktan koruyan, çadırlarının kapısı olan, eşya torbaları olarak kullandıkları vazgeçilmez mobilyalarıdır. Tüm bu neticeler sonucunda, halının ilk sahiplerinin bozkır kültüründe yaşayan göçebe topluluklar olan Türk kavimlerinin olduğu, çoğu uzmanın üzerinde anlaştığı bir husustur (Rasonyi, 1971: 615). Halıyı, tüm eksiklikleri tamamlanmış olan yaşam alanlarına renk ve çekicilik katmak için kullanmaktayız. Çadır kullanılmaya devam ettiği sürece, halı boş kalan tüm yüzeyi kaplamıştır. Ayrıca Nuin-Ula keşifleri

halının duvarlara ve yerlere serildiği gibi fikirleri destekleyerek bize kanıtlar sunmuştur (Strzygowski, Glück ve Köprülü, 1979: 29-30). Halının anavatanı olarak belirlenen bölge 30 ve 45 derece Kuzey enlemleri içinde kalan, tüm Asya'yı kaplayan alandır. Bu bölgenin Doğusunda keçe kullanımı hakimken Batısında ise halı kullanımı hâkim olup, buradan diğer bölgelere dağıldığı düşünülmektedir (Erdmann, 1960: 85).

Bilinen en eski ilmeli Türk halısı, Altay dağı yakınında Sovyet arkeoloğu S. İ. Rudenko tarafından 1947 ve 1949 yıllarında yapılan kazılarda bulunan Pazırık halısı adıyla bilinen halıdır **(Res. 17)** (Diyarbekirli, 1984: 45). Pazırık halısı, Pazırık vadisindeki (V) numaralı Hun kurganında yapılan çalışmalar neticesinde bulunmuştur (Tekçe, 1993: 18-19). Halı 189x200 cm ebatlarında, ince yünden yapılmış, 10 cm² de 3600 Türk ilmesiyle dokunmuştur. MÖ III.-II yy.'a tarihlenen halı, döneminin ilerisinde bir tekniğe sahiptir (Deniz, 2000: 20). Halı bugün kökeni açısından, kaynaksız olarak farklı milletlere bağlansa da birçok bilim adamı tarafından, Asya Hunlarına ait olduğu kanıtlarıyla açıklanmış ve yeni incelemelerle kanıtlanmaya devam etmektedir (Görgünay Kırzıoğlu, 1996: 138-139; Tekçe, 1996: 313-320)[2]. Pazırık vadisinde bulanan halı, kusursuz işçiliği ve hatasız bütünlüğüyle beraber, birçok soruyu da gün yüzüne çıkarmıştır. Halı da tespit edilen, Türk kültürüne ait yanışlar ve sahip olduğu ilme yapısı, onun kesinlikle bir Türk halısı olduğunu ortaya koymuştur **(Res. 18)** (Yılmaz, 2017: 102).

[2] Ögel, B. (1991). İslâmiyet'ten Önce Türk kültür Tarihi: Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Resim 16. Pazırık halısı (“The Hermitage Museum”, t.y.)

Resim 17. Pazırık halısı detay (“The Hermitage Museum”, t.y.)

Pazırık halısı keşfedilmeden önce, Arapların, İran istilası sırasında Sasanilerin başkenti Ktesifon ’un işgalinde (651) büyük bir bahçe tasvirli halı bulduğu bilinmektedir. Bu halı sebebiyle uzun süre Batı literatüründe halıcılığın merkezinin İran olduğu bahsine yer verilmiştir. Daha sonra bu halının ilmesiz bir dokuma olduğunun anlaşılması ve Pazırık halısının keşfiyle bu iddiadan vazgeçilmiştir (Özgür, 1965: 10). Dokunmuş ilk ilmeli halı olarak kabul edilen Pazırık halısı, Türk halıcılığının başlangıcını değil, M. Ö. III. II. yy.a kadar gelmiş bir örneğini teşkil etmektedir. Bir bakımdan bu halı Türk sanatının Orhun abideleri niteliğindedir. Nasıl Orhun yazıtları Türkçenin geçmişini gösteriyorsa, Pazırık halısı da Türk toplumlarının halı dokuma kültürlerinin geldiği noktayı göstermektedir (Karataş, 2018: 2019).

Aurel Stein, 1906-1908 yıllarında Pazırık halısının gün yüzüne çıkarılmasından önce, Doğu Türkistan’da Xinjiang bölgesinde Loulan mezarlarında III. ve IV. yy.a ait olduğu bilinen ilmeli halı bölümleri bulmuştur **(Res. 19)** (Aslanapa, 1987: 10). Bu örnekler küçük parçalar halinde olmasına rağmen, ileri bir halı tekniğine sahiptirler. Örnekler tek çözgü üzerine ilme tekniğiyle yapılmış, atkı ve çözgü renkleri doğal renklerdedir. İlmelerin uçları yanışların daha iyi görülmesini sağlamak için kırpılmıştır **(Res. 20)**. Parçalar geometrik desenli ve bitkisel yanışları andıran görsellere sahiptir (Yetkin, 1974: 13).

Resim 18. Loulan da bulunan halı parçası (“The British Museum”, t.y.)

Resim 19. Loulan da bulunan halı parçası detayı (“The British Museum”, t.y.)

1913 yılına gelindiğinde A. Von Le Coq. Turfan kazı bölgesinde çalışırken, Kuça civarında Kızıl’da başka bir ilmeli halı kalıntısı tespit etmiştir. Kalıntı tek çözgü üzerine bir atlamalı şekilde, ince ipliklerle ilmeli vaziyettedir. 16x26 cm ölçülerindeki parça kırmızı zeminli, siyah çerçeveli, sarı renklerde bir dal parçası ve ejder kuyruğu benzeri bir yanışa sahiptir. Örneğin tarihi olarak V. ve VI. yüzyıllar kabul edilmektedir. Bulunan halı parçası Berlin İslam Sanatı Müzesi’nde koruma altındadır (Aslanapa, 1987: 11; Deniz, 2000: 20).

Türk halıları için önemli örneklerin elde edildiği başka bir önemli kazı çalışması C. J. Lamm tarafından 1935-1936 yıllarında Fustat’ta yapılan kazılardır. VIII. ve IX yüzyıllar arasında, Türk toplumu, İslam dünyasında etkiler göstermeye başlamıştır. Abbasiler döneminde başkentleri Bağdat’a yakın bir bölgede bulunan Samarra şehri, askerlik görevi amacıyla toplanan Türk askerleri ve ailelerinin yerleştirildiği bir şehir olarak şekillenmiştir. Türklerin bu yörede çoğalmasıyla birlikte, kültürel etkinlikleri de bu şehir ve çevresinde artmış, dolayısıyla Orta Asya’da dokudukları halılar burada da görülmeye başlanmıştır **(Res. 21, 22)**. C. J. Lamm tarafından yapılan kazılarda da bu dönemden kalan halı parçaları bulunmuştur. Bulunan örneklerden ikisi, Kahire Arap müzesinde bulunmakta ve örneklerden birinde H 202 (M. 817/18) tarihi yazmaktadır. İsveç Gothenburg Röhss müzesi ve Stockholm milli müzesine gönderilen iki başka örnek ise IX. yüzyıla tarihlenmektedir. Bu halıların tek çözgü üzerine ilme tekniğinde dokunmuş oldukları görülmüş, Samarra da dokundukları ya da o dönemde Orta Asya’dan gelirken

getirildikleri inancı yaygınlık kazanmıştır (Aslanapa ve Durul, 1973: 57; Yetkin, 1974: 13-14; Gündoğdu, 2002: 308; Deniz, 2005: 81-82).

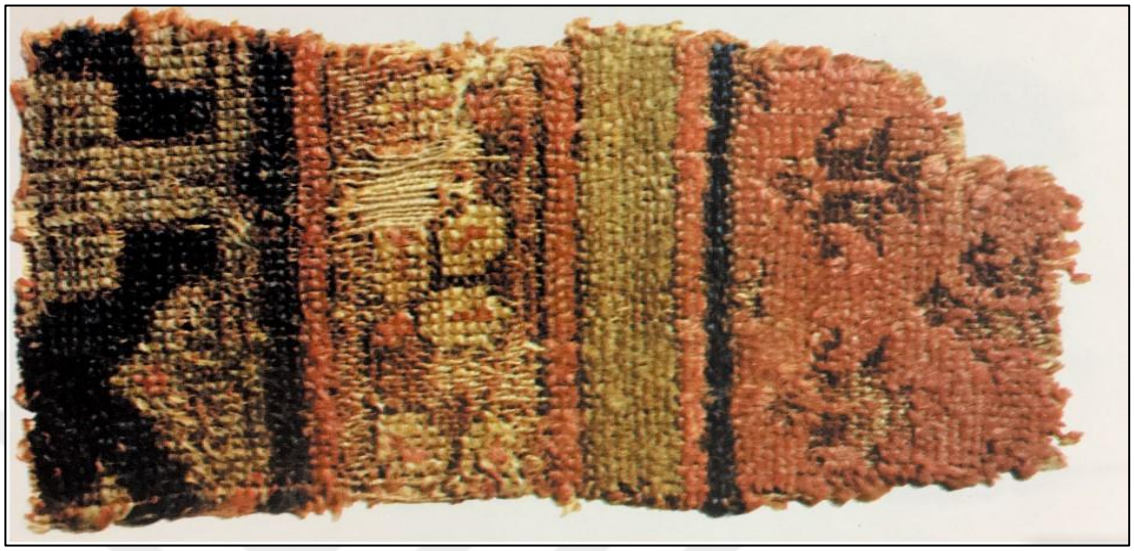

Resim 20. Fustat Selçuklu halı parçası 13. yy. (Aslanapa, 1987)

C. J. Lamm'ın çalışmalarında Fustat'ta bulduğu halıların en az 100 örnekten oluştuğu bilinmektedir. Bu halılar içinden 29 adedini Lamm İsveç'e götürerek yayınlarını yapmıştır. Halıların bir kısmının, Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemi halıları olduğu bilinmektedir. Bulunan halıların diğerleri ise Atina Benaki, İsveç Stockholm, New York Metropolitan müzelerine götürülmüştür. Bu grup halının Abbasi halılarından daha ileri bir seviyede olduğu bilinmekte, ayrıca Abbasilerin yıkılmasından sonra bölgede kurulan halıcılık faaliyetleriyle tanınan Ahşitler ya da Tulunlular döneminden kalmış olabilecekleri de düşünülmektedir (Deniz, 2000: 23).

Resim 21. Fustat Selçuklu halı parçası 13. yy. (Aslanapa ve Durul, 1973)

Büyük Selçuklular dönemine gelindiğinde, el sanatları ve mimaride doruk noktasına ulaşılan bu dönemden günümüze kalan bir halı örneği mevcut değildir. Bunun nedeni olarak, Moğol saldırıları sırasında, tahribata açık olan halı, kilim gibi el sanatları ürünlerinin yok edildiği görüşü hakimdir (Aslanapa, 1997: 20). Elimizde halı olmasa dahi, Büyük Selçuklu döneminden günümüze kalan Makamat minyatürlerine baktığımızda, bu dönemde yapılan halı varlığını görmekteyiz. Minyatürlerden belirlediğimiz kadarıyla, Büyük Selçuklu devletinin devamı olan, Anadolu Selçuklu halılarında olduğu gibi, Büyük Selçuklu halılarına örnek olarak tespit ettiğimiz halılarda da geometrik desenler sonsuzluk prensibiyle işlenmiştir[3] (Deniz, 2000: 23).

3.2. ANADOLU'DAKİ TÜRK HALI SANATI VE TARİHİ GELİŞİMİ

Anadolu da Asurluların, Babillilerin, Ahamenişlerin ürettiği halılar bilinmekteydi. Sonrasında ise bu gelenek Sasaniler ve Bizanslılar tarafından daha da ilerletilmişti. Fakat, bu halılar Orta Asya halıları gibi ilmeli değil örülmüş, havlu tekniğinde dokunmuş ya da kadifeden yapılmış ürünlerdi. Yine Arap kayıtlarında görülen X. yüzyıl ve öncesi halılarının da ilmeli oldukları ispat edilememiştir (Erdmann, 1960: 86-87). İlmeli halı

[3] Bkz. İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi Kitaplığı, 2916 numaralı Makamat Minyatürü.

dokumalarının tarihi, bulunan kalıntılarla zamanca değişiklik gösterse de bu kalıntılara, sadece Türk halkının yaşadığı bölgelerde ulaşılmıştır (Görgünay, 1984: 13). XI. yüzyılın yarısından itibaren Anadolu'ya toplanan Türk boyları, sultan Alp Arslan'ın Malazgirt meydan muharebesinde (1071), Bizanslıları mağlup etmesiyle yeni bir kültür ortamının tohumlarını ekmeye başladılar (Öney, 2002: 807). Selçuklular, XI. yüzyılda Semerkant'tan Suriye'ye kadar uzanan güçlü bir devleti yönetiyorlardı. Bu güçlü devlet Melik Şahın oğulları arasında üçe bölündü. Bu devletler: İran Selçukluları, Suriye Selçukluları ve Anadolu Selçuklularıydı. Selçuklu devletleri kuruldukları bölgeleri, Orta Asya'dan getirdikleri kültürleriyle değişikliklere uğrattılar (Arseven, 1973: 54). Nitekim, İslam dünyasına ilmeli dokumanın ulaşması Selçukluların geldiği XI. yüzyılla başlamıştır. Son çalışmalar, Anadolu Selçuklu sanatının Büyük Selçuklu sanatının devamı niteliğinde geliştiğini göstermektedir. Anadolu'da gelişen sanat ortamı Azerbaycan bölgesinden İldenizoğulları ve Güneyden Zengilerle gelen etkileşim sayesinde gelişmiştir. Türk sanatı ve kültürü, Karahanlılarla İslami temellere oturarak devamlı bir gelişme göstermiş ve Büyük Selçuklularla devam etmiştir. Bu süreçlerde Türk sanatının bütün dönemleri birbirleriyle oluşan bağlarını korumuş ve Anadolu Selçukluya aktarmıştır (Aslanapa, 2002: 705). Sanattaki bu süreklilik, Türk halı dokumacılığında da kendini göstermektedir. Anadolu Selçuklu başkenti, Konya Alaeddin Camii'nde bulunan ilmeli halılar bunun kanıdır (Erdmann, 1960: 86-87).

Anadolu'ya yolu düşen seyyahların aktarımlarında, Anadolu halıcılığının ne derece ilerlediği görülmektedir. Ünlü coğrafya alimi *İbn Sa'id, Kitab Bastu'l-arz fit-tül ve'l-arz* isimli eserinde Batı Anadolu'dan bahsederken; bölgenin Batısında yaşayan Türklerin bütün ülkelere satılan halılar dokuduklarından bahsetmiştir. *Seyyah İbn Batuta*, Aksaray bölgesindeki gözlemlerinde; bu şehirde kendi adıyla bilinen koyunların yününden dokunan halılardan ve bu halıların hiçbir ülkede eşi benzeri olmadığından bahsederek kayda geçirir (Sümer, 1984: 46-47). Yine başka bir seyyah *Marko Polo* ise 1271/2 yıllarında İran yolundan gelirken, Sivas ve Kayseri üzerinden seyahat eder. Bu yolculuktan sonra seyahatnamesine en iyi ve güzel halıların Türkomanya'da yani Anadolu'da Türkler tarafından üretildiğini yazmakta ve bu halılarında Konya, Kayseri ve Sivas gibi şehirlerden çıktığını belirtmektedir (Erdmann, 1960: 95).

3.2.1. Anadolu Selçuklu Dönemi Türk Halı Sanatı

Farklı bölgelerden elde edilmiş olsa da desen, kompozisyon ve tarihleme yoluyla Anadolu Selçuklu dönemine ait olduğu bilinen 22 adet halı vardır **(Res. 23, 24)** (Deniz, 2000: 24). Sanat tarihinde "Türk- Gördes" ilme tekniğine sahip olduğu incelemelerle kesinleşmiş ilk halı grubu olan Anadolu Selçuklu halılarının 8 adedi, 1905 yılında Alman konsolosluğu çalışanı Loytved'in aracılığıyla, İsveçli F. R. Martin tarafından, Konya Alaeddin camisinde ortaya çıkarılmıştır. F. R. Martin bu halıları biri metin, biri de resimlerden oluşan iki yayınla 1908 yılında açıklamıştır (Yetkin, 1974: 14-15; Deniz, 2002: 1370). F. R. Martin 1908 yılında Selçuklu halıları yayını yapmadan bir yıl önce, tespit ettiği halılardan 3 adedi F. Sarre tarafından yayımlanmıştır. Sarre'nin halıları görmeden Loytved'in gönderdiği fotoğraflardan yaptığı bu yayın geniş bir okur kitlesine dağılmış, Anadolu Selçuklu halılarının Avrupa'da tanınmasına katkı sağlamıştır (Sarre, 1907: 507-508-509; Aslanapa, 1987b: 102).

Bu halıların yedi tanesi camide, bir tanesi de avludaki Kılıçaslan türbesinde bulunmuştur. Halıların büyük boyutlu oluşu, dokumaların yapılırken cami için yapıldıklarını göstermektedir. Halıların desimetrekaresinde 729-840 ilme bulunmaktadır. Bordürlerinde kufi yazı kompozisyonları, orta alanlarda ise sekiz kollu yıldız çeşitlemelerinden oluşan, eşkenar dörtgenler ve bunların aralarına da sonsuzluk prensibi içinde kuş, kartal, akrep; bitkisel bezemeler, çengeller, elibelinde yanışları yerleştirilmiştir. Çözgülerinde kırmızı yünden, atkılarında ise doğal çift ve tek bükümlü ipler görülmüş, ilmelerin tamamında "Türk ilmesi" kullanıldığı belirlenmiştir (Gündoğdu, 2002: 309).

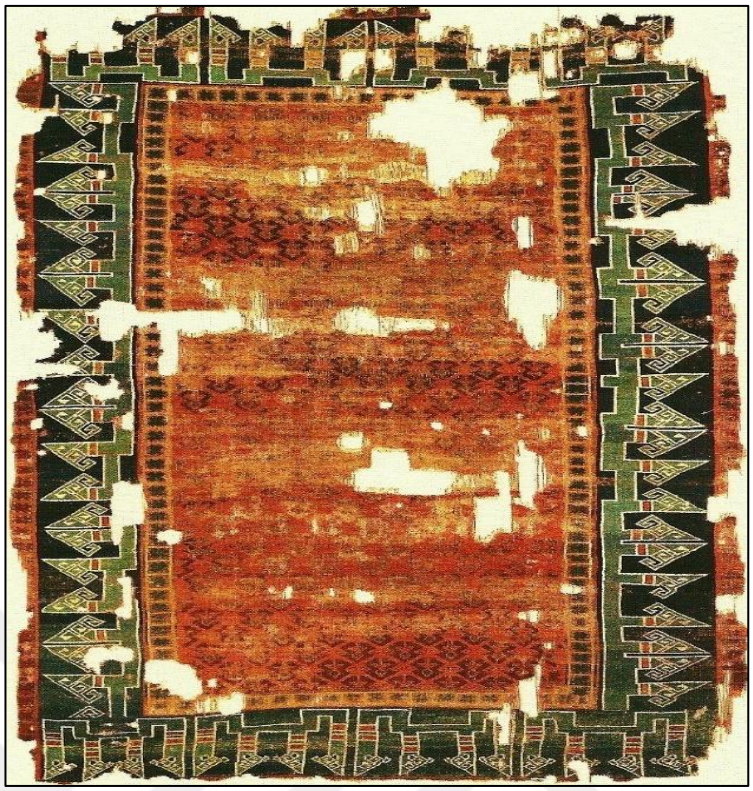

Resim 22. Konya Selçuklu halısı 13. yy. (Aslanapa, 1987)

Resim 23. Konya Selçuklu halısı 13. yy. (Aslanapa, 1987)

1930 yılında Beyşehir Eşrefoğlu camisinde R. M. Riefstahl tarafından Anadolu Selçuklu dönemine ait 3 halı parçası daha keşfedilmiştir **(Res. 25)**. Bu halıların ikisi Konya Mevlâna müzesinde korunmaktadır. 1,70 x 2,54 m ölçülerindeki ilk örneğin bordüründe kufi yazılar, ortasında ise sonsuzluk prensibi içerisinde sıralanmış baklavalar gözükmektedir. Baklavaların iki uçlarında kıvrımlı çengeller ve ortalarında sekiz köşeli yıldız görülmektedir. 0, 49 x 1,16 m olan ikinci örnek Konya da bulunan halılardan biriyle aynı desene sahiptir. Konya halısından tek farkı, açık kırmızı üzerine koyu kırmızı tonda yapılmasıdır. Üçüncü halı, Beyşehir'den Konya'ya getirilirken kaybolmuştur. Halı hakkında bilgileri R. M. Riefstahl'ın halı hakkındaki yayınlarından edinmekteyiz. Riefstahl halının 5 metre büyüklüğünde bir halıdan kalan bir parça olduğunu düşünmektedir. Beyaz çevre çizgili, köşeli bir çiçek deseni, bir sağa bir sola uzanan saplarıyla, ilk defa bu halıda görülmüştür. Bu kayıp parça, çeşitli tarihlerde Avrupalı koleksiyonculardа görülmesinin ardından, en son 1960 yılında yine Avrupalı bir koleksiyoncu tarafından Oxford Arhmolean Museum'a verilmiş, orada Oriental Galleries'de sergilenmiştir (Yetkin, 1974: 22; Aslanapa, 1987: 25-26).

Resim 24. Beyşehir Selçuklu halısı 13. yy. (Aslanapa, 1987)

Mısırda Fustat kazılarında, 1935-1936 yıllarında C. J. Lamm tarafından bulunup yayını yapılan 29 halı içerisinde yer alan 7 halının, Selçuklu halısı olduğu yapılan incelemeler neticesinde ortaya çıkmıştır. Yün iplikten, Türk ilme tekniğiyle yapılmış halılar, yanış özellikleriyle de Konya halılarıyla benzeşmektedirler. Bu halıların ilmeleri, çift bükümlü sıkı dokumaları, ihraç sebebiyle daha kaliteli dokunduklarını göstermektedir. Bu grup halıların en belirgin özelliği içlerinde kullanılan sarı deve tüyü ve zeytin yeşili renkleridir (Gündoğdu, 2002: 308).

Anadolu Selçuklu dönemine ait olarak belirlenen son dört halıyı, ilk olarak Michael Franses, sonrasında ise Prof. Dr. Oktay Aslanapa açığa çıkarmıştır. Bu halıların Anadolu'dan Tibet'te bir Budist tapınağına ısmarlama yoluyla gönderildiği, 1990 yılına kadar tapınakta kullanıldığı ve bu tarihte ortaya çıkarılarak keşfedildiği bilinmektedir. Halılara yapılan testler halıların XIII. yüzyılın ortalarında yapıldığını göstermektedir. Dört halıda da zemin, dört benzer kareye bölünmüş, içlerine hayvan figürleri yerleştirilmiştir. Halıların hepsi yünden yapılma ve Türk ilmesiyle dokunmuştur. Renklerde kırmızı, mavi, lacivert, beyaz, kahverengi renkleri kullanılmıştır. Kenar sularında, Selçuklu mimari yapılarında görülen geometrik desenler ve kufi yazıya benzer süslemeler görülmektedir. Bu halılar bulunana kadar, Anadolu Selçuklu halılarında hayvan figürlerine rastlanılmamış; böylece bu dönemde de hayvan yanışı işli halıların dokunduğu ve sonraki dönem olan Beylikler dönemi hayvanlı halılarının öncülleri oldukları anlaşılmıştır (Aslanapa, 1997a: 14-16; Aslanapa, 1997b: 22). Bu halıları uzmanlar mevcut oldukları koleksiyoncuların adlarıyla Cagan halısı **(Res. 26)**, Kirchheim halısı, Bruşettine halısı Eskenazi / Orient Stars halısı ve Çehre halısı şeklinde isimlendirmektedir (Deniz, 2000: 25).

Resim 25. Tibet grubu Cagan halısı 14. yy. ("The Met", t.y.a)

Sonuç olarak, bildiğimiz 22 Anadolu Selçuklu halısı; 8 tanesi Konya Alaeddin Camii'nden, 3 tanesi Beyşehir Eşrefoğlu Camii'nden, 7 tanesi eski Kahire (Fustat)' den ve Tibet'te Çinlilerin yağmaladığı Budist tapınağından, Avrupalı koleksiyonculara dağılan 4 halıdan oluşmaktadır (Yetkin, 1974: 25).

3.2.2. 14. yy. Beylikler Dönemi Türk Halı Sanatı

XIV. yüzyılın başlarında dağılan Anadolu Selçuklu devletinden sonra ortaya çıkan Beyliklerin, hemen hepsinde Anadolu halıları üretilmeye devam etmiştir (Deniz, 2000: 25). Bu halılar XIV. ve XV. yüzyıl Anadolu Türk halıları adıyla bilinmekte, ayrıca halıların genelinde kullanılan hayvan figürleri sebebiyle "Hayvan figürlü" Anadolu halıları olarak da adlandırılmaktadır (Deniz, 2002: 1376). Beylikler dönemi halıları, Avrupalı ressamların tablolarından yola çıkılarak tanımlanmıştır. Rönesans ressamlarının resimlerinde fon nesnesi olarak kullanılan halılar, hayvan figürlü Anadolu halılarının aydınlanmasına sebep olmuştur (Öney, 1997: 50). Avrupalı ressamlar Anadolu'dan ithal edilen hayvan figürlü halıları, daha çok Meryem'in tahtı altına veya yere serili vaziyette kullanmışlardır. Resimlerdeki tüm halı görselleri asıllarına uygun değildirler, ressamın ilhamıyla eklediği bazı farklılıklar gösterirler (Aslanapa, 1987: 37). Beylikler dönemi halılarının günümüze gelebilen örneklerin geneli seccade ebatlı, kök boyalı ve kirman örneklerdir. Halılarda kullanılan hayvan figürleri, genellikle üslûplaştırılarak kullanılır. Ejder gövdesine, kuş kanadı eklemek gibi çeşitli hayvanların uzuvları değiştirilerek, tek bir yanış haline çevrilir (Deniz, 2002: 1376).

Beylikler dönemi halılarını yanış farklılıklarından faydalanarak dört grupta incelemek mümkündür (Gündoğdu, 2002: 310).

Birinci Grup: Bu gruba dahil edilen halılarda hayvan figürlerinin çevrelerini belirleyen sınırlar yoktur. Zemin geometrik parçalara bölündüğünde, simetrik yapılmış hayvan figürleri bölünmüş alanlar içerisine dolgulanmış hissi verir. Bu grubun en bilinen örneği: Konya Etnografya müzesinde sergilenen "Ejderha motifli halı" diye isimlendirilmiş halıdır **(Res. 27)** (Aslanapa, 1987:56; Deniz, 2000: 26; Gündoğdu, 2002: 310; Uğurlu, 2021b: 335-336).

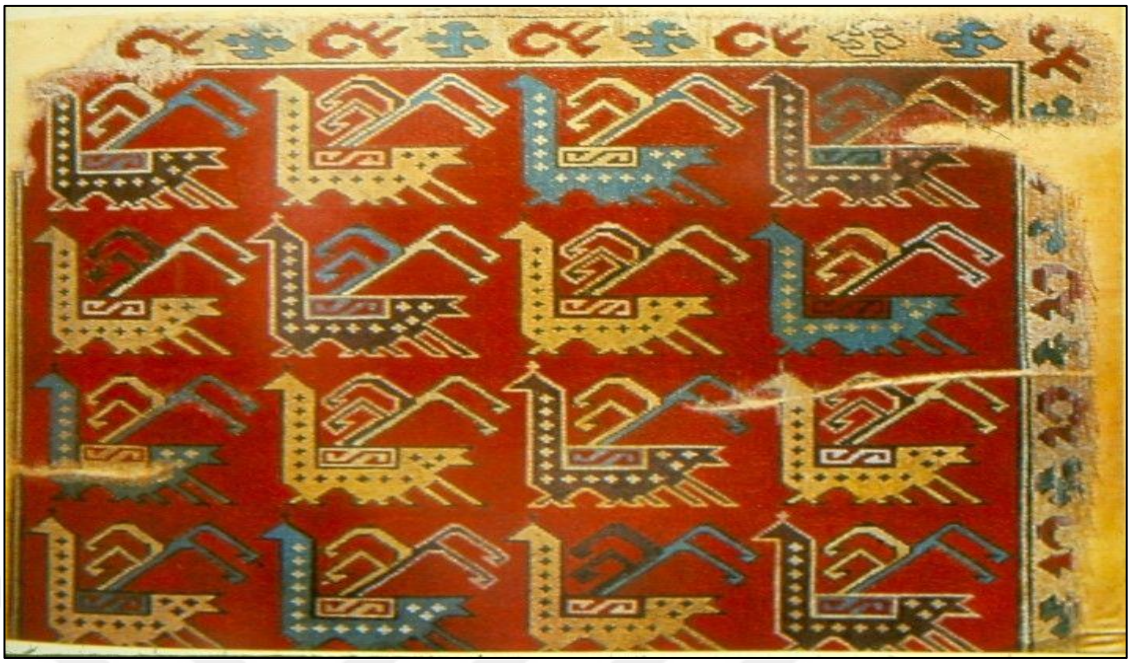

Resim 26. Ejderha motifli halı 15. yy. (Aslanapa ve Durul, 1973)

İkinci Grup: Halı göbeği, ufak kareler halinde bölünmüş olarak görülür. Bu karelerin içlerine; yalnız, arka arkaya veya karşılıklı halde duran hayvan figürleri yerleştirilir. Elde edilen kimi dokumalarda, bu hayvanların iki başlı olduğu da görülmektedir. Yoğun olarak, Rönesans ressamlarının işlediği bu grubun erken örneklerini Fustat'ta bulunan halılar arasında görmek mümkündür (Yetkin, 1974: 27-28; Deniz, 2000: 26).

Üçüncü Grup: Halı göbeği, iki bölüme ayrılmıştır. Bölümlerin içi kalın kenarlı sekizgenlerle ve köşelerinde kartuşlu üçgenlerle bezelidir. Sekizgenlerin içine ise bir hayat ağacı, sağına ve soluna konumlanmış tavus kuşları, ejderler ya da karşılıklı mücadele içerisinde olan hayvan figürleri yerleştirilmiştir. Bu grubun en bilinen örnekleri İsveç'in Marby Köyünde bulunan bir kilisede keşfedilmiş olan, Marby halısı **(Res. 28)** ve orta İtalya da bir kiliseden çıkıp, bir antikacıya geçen Ming halısıdır. Marby halısı önceleri Selçuklu halısı diye bilirken, Avrupalı ressamların tablolarındaki halılara benzerliği sebebiyle, Beylikler dönemi halısı olduğuna kanaat getirilmiştir. Günümüzde Berlin İslam Eserleri Müzesi'nde sergilenen Ming halısı ise bütününde sahip olduğu sarı renkler sebebiyle, XV. yüzyılda Çin'de yaşayan aynı rengi kutsal sayan Ming sülalesinin adını almıştır (Aslanapa, 1987: 40; Deniz, 2000: 26-27). Bu halılarda zeminin ikiye ayrılması XVI. yüzyıl erken Osmanlı halılarının bir benzerini ortaya çıkarır. Erken Osmanlı örneklerinin Bergama yöresi örnekleri olduğunu varsayarsak, Beylikler dönemi halılarının da bir kısmının Bergama'dan çıktığını öngörebiliriz (Deniz, 2000: 27).

Resim 27. Marby halısı 15. yy. (Aslanapa, 1987)

Dördüncü Grup: Önceki gruplarda görülen halı zeminini bölen geometrik şekiller, bu grupta halı göbeğinde ufak madalyonlar halini almıştır. Diğer örneklerde karelerin içinde olan hayvan figürleri, dördüncü grupta madalyonların arasına dağıtılmıştır. Fustat halıları arasında da bu gruba giren halılar olduğu bilinmekle beraber, günümüzde hala iç Anadolu bölgesinde kilim örneklerinde enikli, inekli gibi farklı isimler altında dokunmaya devam etmektedir (Deniz: 2002: 1377).

Beylikler döneminin, bu gruplar dışında kalan halıları da saf seccadeleridir. Bu örnekleri oluşturan üç seccade İstanbul Türk İslam Eserleri Müzesinde bulunmaktadır. Bu üç seccade birbirleriyle farklı desen kompozisyonlarında dokunmuştur. Birincisi, ince kufi bordürlü, üst üste sıralanmış, üçgen formunda, sekiz Mihraplı bir seccadedir. İkincisi, ilk seccadenin kenar sularında görülen kufi yazı süslemelerinden oluşturulan sıralı mihraplar ile oluşturulmuştur. Mihrap içlerine de kandil ve madalyon yanışları yerleştirilmiştir. Üçüncü saf seccade de üç şerit arasında, üst üste üç madalyonlu dolgular ve ince kufi yazılı bir kenar suyu gözükmektedir. Göbeğinde mor, sarı, yeşil; kenar suyunda sarı üzerine yeşil hakimdir (Aslanapa ve Durul, 1973: 67).

Beylikler dönemi halıları, Pazırık halısında olduğu gibi karelere bölünmüş göbeği, yanışlarının Orta Asya halılarıyla olan benzerliği ve Batı Anadolu da dokunmasıyla Türk halı sanatı tarihi içinde bir bağlantı noktası teşkil etmektedir. Pazırık halısında bilinen görselleriyle işlenen figürler, Anadolu halılarında, İslami kültürün verdiği anlayışla üslûplaştırılarak verilmiştir (Öney, 1997: 50).

Fransız gezgin Bertrandon de la Broquiere 1432 yılında Anadolu topraklarından geçerken; Türk halılarını ilk defa İznik Gölü çevresindeki yerleşim birimlerinde gördüğünü söylemektedir[4] (Sümer, 1984: 51). Fransız seyyahın Batı Anadolu da gördüğü bu halılar, beylikler dönemi ya da erken dönem Osmanlı halılarıdır. Beylikler dönemi sonrasında gelişen XV. ve XVI. yüzyıl erken dönem Osmanlı halılarında, beylikler dönemi halılarının özellikleri devam etmektedir (Öney, 1997: 50).

3.2.3. Osmanlı Dönemi Türk Halı Sanatı

XIV. yüzyılın başlarında Anadolu Selçuklu devletinin yıkılmasıyla ortaya çıkan beyliklerin ileri gelenleri Karamanoğulları ve Osmanoğulları'dır. Karamanoğullarının, Osmanlı Sultanı I. Murad'a Balkanlarda kazandığı başarıları sebebiyle gönderdiği hediyeler arasında halılar olduğundan; halı dokudukları bilinmekte ve bu halılara Qal_i Qaramani denilmekteydi (Sümer, 1984: 50). Selçuklu kültür ve halıcılığını devam ettiren Osmanoğulları'nın, Karamanoğulları gibi halı dokudukları; kurucuları Osman beyin, sınırlarındaki tekfurların düğünlerine gönderdiği hediyeler içerisindeki halılar vasıtasıyla bilinmektedir (Deniz, 2000: 27).

Osmanlı döneminde, Anadolu da dokunan Türk halıları üç grupta ele alınmaktadır. Bunlar: Erken dönem, Klasik dönem ve Geç dönem Osmanlı halılarıdır (Deniz, 2002b: 625).

XV. yüzyılın yarısına gelindiğinde, Avrupalı ressamların resimlerinde görülen beylikler dönemi hayvanlı halıları azalmaya; geometrik yanışlar, bitkisel desenli halılar artmaya başlar. Erken dönem Osmanlı halıları olarak kabul edilen bu halılar, kendi içlerinde dört grupta incelenmektedir (Yetkin, 1974: 134). Birinci grupta bulunan halılar **(Res. 29)**, genellikle yoğunlukta mavi ve kırmızı renklere sahipken az da olsa yeşil renklileri de görülür (Aslanapa, 1987: 65). Bu halılarda, halı göbeği geometrik şekillerle bölünerek,

[4] Broquiere, (1892). Le voyage d'outremer, s. 138, Paris. Ch. Schefer.

içleri çeşitli şekillerdeki bitki yanışlarıyla doldurulmuştur (Görgünay, 1977: 165). Bu grubun örgülü kufi yazıdan geliştirilen kenar suları, Selçuklu halılarında görülen geleneğin bir devamı niteliğindedir (Yetkin, 1974: 134). Avrupalı ressamların eserlerinde görülen bu halılar, yanlış bir anlayışla, ressamlardan birinin (Holbein) adıyla anılmaktadır. Resimlerde görülen bu halılara, dönemlerinde verilen önem sayesinde; Osmanlı ve Timur dönemi minyatürlerinde de görülmektedirler (Gündoğdu, 2002: 311).

Resim 28. Erken dönem Osmanlı halısı (“The Met”, t.y.b)

İkinci grup erken dönem Osmanlı halıları da ilk grupla benzerlik göstermekle beraber ufak karelerle bölünmüş göbeğe, Rumi ve Palmetlerden geliştirilen geometrik desenli bir kompozisyon hakimdir **(Res. 30)**. Bu şekiller zemine sonsuzluk prensibi içerisinde uygulanmıştır. Kenar sularında, yine ilk grupta olduğu gibi Kufi yazı benzeri bitkisel yanışlar görülmektedir. Avrupalı ressamların birçoğunun eserinde görülen bu halı grubu, kayıtlarda daha çok Lorenzo Lotto halıları diye geçmiştir. Halılar, Uşak çevresindeki halılarla benzerlikler gösterdikleri için, bu bölgede dokundukları düşünülmektedir (Gündoğdu, 2002: 312).

Resim 29. Erken dönem Osmanlı halısı 16.yy. (Aslanapa, 1987)

Üçüncü grupta halı göbeği ikiye bölünür, her kısma sekizgen yanışlar işlenir **(Res. 31)**. Bu sekizgenlerin içerisinde kenarları dilimli, çark benzeri geometrik bir yanış yerleştirilir. Çarkların içerisine de hayvan ve sonrasında bitki yanışları eklenmiştir (Deniz, 2002b: 626). Bordürlerinde kufi yazılar ve farklı şekillerde çiçek desenleri görülmektedir. Halılarda görülen renkler mavi, kırmızı ve kahverengi ağırlıklıdır. Günümüzde, benzer halıları Bergama ve Çanakkale yöresinde görmekteyiz (Gündoğdu, 2002: 312).

Resim 30. Erken dönem Osmanlı halısı (“The Met”, t.y.c)

Dördüncü grup halılar, üçüncü grup halılarla neredeyse aynı özelliklere sahiptirler (Görgünay, 1977: 169). Halı göbeğinde üst üste gelen iki, bazen de üç kare görülür. Karelerin etrafında, köşeleri düğümlü sekizgenlerle bezeli ufak kare şekiller belirir. Kenar sularında, genellikle örgülü kufi yazılar kullanılır (Deniz, 2002b: 626). Uşak çevresi ve Batı Anadolu’da dokunan tüm erken dönem Osmanlı halıları, yün malzeme ve Türk ilmesiyle yapılmıştır (Görgünay, 1977: 169).

XV. yüzyılda, erken dönem Osmanlı halılarının dört gruba ayrılan örneklerinden farklı olarak, aynı dönemde karşımıza çıkan bir halı grubu; “Geometrik desenli” ya da “Çengelli” halılar adıyla bilinen halılardır. Bu gruba giren halılara, ilk defa resimlerinde görülmesi sebebiyle ressamların adları verilmiştir. Yanlış bir isimlendirmeyle; Flaman ressamların tablolarında görülen halılar ve C. Crivelli halıları denilmektedir. Bu halıların desen kompozisyonları erken dönem halılarıyla benzerdir, aynı yanışların haricinde bu grupta geometrik desenlerin iç ve dışlarına çengel yanışları eklenmiştir (Aslanapa, 1987: 95; Deniz, 2002b: 626).

Çengelli halı adıyla bilinen halıların, XVI. yüzyıl Ejderli Azerbaycan halılarını etkilediği düşünülmektedir. Doğu Anadolu da dokunan Çengelli halıların Karadeniz ticaret yoluyla Avrupa’ya gönderildiğini düşünen uzmanlar, aynı zamanda bu halıların İç Anadolu’da bilindiği ve dokunduğu gerekçesiyle, Kafkasya kökenli olamayacağı kanaatindedirler. Ancak bu halıların “Ejderli Kafkas” halılarını etkilediğine kesin gözüyle bakılmaktadır (Deniz, 2005: 86).

Osmanlı halılarının klasik dönemi olarak kabul edilen XVI. ve XVII. yüzyıl Osmanlı halıcılığı bu dönemde yeni bir desen kompozisyonu düzeni geliştirmiştir. Selçuklu halıcılığının geometrik yanışlarının oluşturduğu ilk parlak dönemden sonra, klasik dönem Osmanlı halıcılığı da madalyon yanışıyla ikinci parlak dönemi geliştirmiştir. XVI. yüzyıla gelindiğinde, Osmanlı devleti zenginleşmiş, Doğuda ve Batıda yeni topraklar kazanarak sınırlarını genişletmiştir. Türk halı sanatı da büyüyen Osmanlı devletiyle birlikte gelişme göstermiş, İran ve Memlük sanatından aldığı yeni yanışları bünyesinde işlemiştir. Tüm bu gelişmeler ışığında Osmanlı Klasik dönem halılarında Saray halıları ve Uşak halıları adıyla iki grup ortaya çıkmıştır (Yetkin, 1974: 135).

Saray halıları, sadece saray siparişleri ve elçilere hediye verilmek üzere, saray çevresinde dokunmuş halılardır. Kumaş, çini, cilt kapakları gibi Osmanlı sanatlarının tüm dallarına yayılan yaprak ve çiçek yanışları bu dönem halılarında yaygındır. Ayrıca bu halılarda ipek ve pamuk kullanımı yaygın, ilmeleri ise diğer Türk halılarından farklı olarak "Sine ilmesi" tekniğinde dokunmuştur. 1514 yılında Osmanlıların Tebriz'i ele geçirmesiyle, İstanbul'a getirilen İranlı halı dokuma ustalarının işleriyle Osmanlı halılarında İran etkisi başlamış, fakat bu etkileri Türk halı sanatı üslubunu aşamamış, ona uymak zorunda kalmıştır. Madalyonlar, İran halılarında görüldüğü gibi merkez yanışı olarak kullanılmamış, Türk halı sanatının sonsuzluk prensibi içinde eritilmiştir. Madalyonlar ve köşe yanışları küçülmüş, sonsuz desen kompozisyonu düzenine uymak mecburiyetinde kalmıştır. Kıvrık dallar, yapraklar, nar çiçekleri çokça görülmekle beraber; lale, karanfil ve güller dekoratif amaçlı kullanılmıştır. Bu halılardan, İstanbul Türk İslam Eserleri Müzesi'nde bulunan bir halıdan başka bir örnek mevcut değildir. Üretilen halıların çoğunluğu, Avrupa müze ve özel koleksiyonlarında bulunmaktadır. Ayrıca, seccadeler Osmanlı Saray halılarının bilinen örneklerinin başında gelmektedir **(Res. 32)**. Seccadelerde görülen karakteristik Türk çiçeklerinin yanında, palmet ve rozet çiçekleriyle uyarlanan desen kompozisyonları bu örneklerin geldiği ileri seviyeyi göstermektedir (Erdmann, 1960: 110-111; Görgünay, 1977: 169; Gündoğdu, 2002: 314-315; Ölçer, 2004: 813). Saray halılarının üretimi, Osmanlılar Dünya ipek ticaretinin liderliğini İran'a kaptırınca sekteye uğramıştır. Saraya yakın ilişkileri olan, Manisa, Uşak, Milas, Gördes ve Kula gibi çevrelerde, Saray halılarının üretimi XX. yüzyılın ortalarına kadar devam etmiş, "Smyrna (İzmir) halıları" ismi altında, İzmir'den Avrupa'ya ihraç edilmeye başlanmıştır (Deniz, 2005: 87).

Resim 31. Osmanlı Saray seccadesi 16. yy. (Önder, 1991)

Saray halılarından sonra, klasik dönem Osmanlı halılarının ikinci grubu olan "Uşak Halıları", erken dönem Osmanlı halılarının ilk iki grubuna benzerliği ile bilinmektedir. Erken dönem gruplarından farklı olarak, Uşak halılarında geometrik yanışlar kullanılmamış, yerine bitkisel yanışlar ve bu yanışların meydan getirdiği madalyonlar uygulanmıştır (Aslanapa, 1987: 103). Uşak halılarının tamamı, saray halılarının aksine yün malzeme ve "Türk ilmesi" kullanılarak yapılmıştır. Uşak halılarının göbeğinde büyük bir madalyon, köşelerinde bordürle sınırlandırılmış çeyrek madalyon işlemesi görülmektedir. Bu grup halılar, yanışlarının şekli itibariyle Madalyonlu ve Yıldızlı Uşak halıları olarak iki gruba ayrılmıştır (Samuk, 1984: 125).

"Madalyonlu Uşak halıları", bu gruplama içinde öne çıkan halı grubudur **(Res. 33)** (Samuk, 1984: 126). Bu örneklerle birlikte, Türk halı sanatı üretimlerinde ilk kez madalyon yanışı kullanılmıştır. İran ve Memlüklü halılarından alınan madalyon yanışı, Türk halılarında gelenekten değil, saray nakkaşlarının yaptığı çizimlere bakılarak, sipariş üzerine dokunmaya başlamıştır. Zamanla üretilen örneklerin çoğalması ve halka yayılması sebebiyle, yöresel dokuyucular tarafından da dokunmaya başlandığı; camilerde tespit edilen örnekler neticesinde kesinleşmiştir (Deniz, 2005: 87). Madalyonlu uşak halılarının en iyi örnekleri: lacivert zemin üzerine yapılan kırmızı veya mavi madalyonlu

olan halılardır. XVI. yüzyılla görülmeye başlanan halılar, XIX. yüzyıla kadar devam etmiştir. Bu halılardan günümüze yeterli sayıda örnek gelmiş olup, TİEM'de ve Konya Mevlâna müzesinde çok çeşitli örnekleri korunmaktadır (Aslanapa, 1987: 107).

Resim 32. Madalyonlu Uşak halısı 17. yy. ("The Met", t.y.d)

"Yıldızlı Uşak halıları", göbeğindeki madalyonun şekli neticesinde isimlendirilen bu halı grubunda; aynı çizgi üzerine dizilen, sekiz köşeli yıldız şeklindeki madalyonlar ile küçük baklava formundaki madalyonların çeşitli sıralanması görülmektedir **(Res. 34)**. Bu sıralanma, halı bütününde sonsuzluk prensibiyle işlenir. Sonsuzluk prensibi, yıldızlı uşak halılarına madalyonlu uşak halılarına göre daha hakimdir. Ayrıca yıldızlı halı grubu diğer gruba göre daha ufak boyutlu halılardan oluşmakta ve 4 metreden büyük ebatlı olanları nadir görülmektedir. Genelde, kırmızı zemine, mavi tonlarında yıldız ve baklava yanışı uygulanmış madalyonların dizilimiyle dokunur. Ayrıca halı zemini kıvrımlı dallar üstüne serpilmiş çiçeklerle bezenmiştir (Samuk, 1984: 127). 16. yüzyılın ortalarında başlayan gelişimini 18. yüzyıla kadar devam ettirmiştir (Deniz, 2000: 35).

Resim 33. Yıldızlı Uşak halısı 17. yy. (“The Met”, t.y.e)

Osmanlı İmparatorluğu, gücünün doruğuna ulaştığı XVI. yüzyılda el sanatları üretiminde de zirvesini yakalar. Osmanlı devletinin klasik dönemi olarak bilinen bu periyodun sonuna doğru, gelişen olaylar neticesinde siyasi ve ekonomik sarsıntılar yaşanmaya başlar. XVII. yüzyıla böyle bir durgunlukla başlayan Osmanlının bu çağda, Batının etkisine girmeye başladığı, devlet yönetiminin gelişen dünyaya kayıtsız kaldığı, sultanlarının bazılarının Batı teknolojisi, bazılarının ise Batı sanatıyla ilgilendiği bir döneme girilir (Tezcan, 2002: 659). Bu dönemde ortaya çıkan halılara, “Geç Osmanlı dönemi halıları” denilmektedir (Deniz, 2000: 35).

XVII. yüzyılda Uşak bölgesinde “Beyaz Zeminli Uşak” halıları adlıyla bilinen bir grup halı meydana çıkar **(Res. 35)**. Beyaz ve tonlarında zemin rengine sahip halılar; kuşlu ve post zeminli adlarıyla ayrılır. Kuşlu halılar, birbiriyle çapraz şekilde karşılaştırılan yaprakların kuş şeklini andırması sebebiyle; aslında kuş yanışı yer almayan bu halılara kuşlu halı adı verilmiştir **(Res. 36)**. Halı, tamamen bitki kaynaklı yanışlara sahiptir (Aslanapa, 1987: 121). Post zeminli adıyla bilinen halıların ise zemini kaplan beneği adıyla bilinen, dudak formunda olan yanışlarla işlidir. Dudak (Kaplan çizgisi) yanışının, aynı dönem padişah kaftanlarında kullanıldığı bilindiğinden; halılara bu tür kumaşlardan geçtiği düşünülmektedir. Bu yanışlardan oluşan halıların arasında, kedi izi (çintemani) yanışı serpiştirilmiş halı örnekleri de mevcuttur (Deniz, 2005: 88).

Resim 34. Beyaz zeminli Uşak halısı detay 17. yy. (“The Met”, t.y.d)

Resim 35. Kuşlu halı 17. yy. (“The Met”, t.y.f)

Erken dönem Osmanlı halılarının üçüncü ve dördüncü tiplerinden gelişen bir halı grubu daha XVI. yüzyıl dan XIX. yüzyıla kadar etkinliğini sürdürmüştür. Bu grup halılar "Bergama halıları" adıyla bilinmekte; Kozak, Yunddağ ve Bergama bölgesinde dokunmaktadırlar. Bergama halılarında, geometrik şemalarına uyarlanmış bitki yanışları görülmektedir. İlk örneklerinde görülen yanış ve renklerin, Selçuklu halılarından etkilendiği görülmektedir. Devetüyü sarısı, mavi, yeşil renkleri ve bu renklerin tonlarının uygulanması, Selçuklu renklerinin devamı niteliğindedir (Aslanapa, 1987: 134).

Uşak halılarının başka bir temsilcisi de "Ejderli halılardır". Bu halıların göbeği yine eşkenar dörtgenlerle bölünmüş ve içlerine bulut yanışları dizilmiştir. Kenar suları genişlerken, içlerine Çin bulutları ya da Çin bulutu benzeri ortasından bağlı yanışlar bezenmiştir (Gündoğdu, 2002: 313).

16. ve 17. yüzyılda gelişen tüm bu halıların yanında, öne çıkmadan varlığını sürdüren halı grupları da bilinmektedir. Bu halılar: Transilvanya ve Yörük halılarıdır (Deniz, 2000: 37). Transilvanya halıları, Anadolu halı gruplarından, Bergama halıları grubuna girmektedir **(Res. 37)**. Bu halılara "Erdel halıları" da denilmektedir. Anadolu dışında bulunan, en büyük Anadolu halıları topluluğudur. Transilvanya bugün Romanya'ya bağlı tarihi bir bölgedir. 1526 yılında Osmanlı Devletine bağlanmıştır. 1683 yılına kadar Osmanlı Devletine bağlı olan Transilvanya 1691 de Avusturya topraklarına katılmıştır. Transilvanya'da bulunan halılar, XVI. yüzyılda ticaret yoluyla Batı Anadolu'dan getirilmiş; bir kısmı zengin aileler tarafından satın alınmış, bir kısmı da kiliselere bağışlanmıştır. Transilvanya kiliselerinde kullanılan halılar; Anadolu'daki kullanımının tersine, süsleme amacıyla duvarlarda ve sıraları örtmek için kullanılmıştır. Tespit edilen 200'den fazla örneği bulunan bu halıların tek Mihraplı, çift Mihraplı, sütunlu, içi boş Mihraplı ve madalyonlu desen kompozisyonlarına sahip oldukları bilinmektedir (Aksoy, 2020: 230-231-233). Ek olarak, Transilvanya halılarının çift mihraplı desen kompozisyonları sebebiyle, Uşak seccadelerinin bir kolu oldukları düşünülmektedir (Yayan, 1987: 51).

Resim 36. Transilvanya halısı 17. yy. (“The Met”, t.y.g)

Osmanlı döneminde görülen bazı halılar, birçok yörenin özelliğini bir arada taşıdığından sınıflandırılamamış ve bu halılara Yörük halıları adı verilmiştir. Anadolu’nun hemen hemen her bölgesinde Yörükler ve Türkmenler halı dokumaları yapmaktadırlar. Bu halılar, dış mekanlarda kullanılmaları sebebiyle uzun havlı olarak dokunmaktadırlar. Yörük halılarının desen kompozisyonlarında, bölgelerine uygun olan formlarda geleneksel yanışlar işlenmektedir. Genellikle çözgü, atkı ve ilme ipleri yün ya da tiftikten olup kaba ilmeli dokumalardır (Aytaç, 1982: 115).

19. yüzyıl Osmanlıların Batıyla olan ilişkilerini en fazla geliştirdikleri dönem olarak bilinir. Osmanlılar, Avrupalılardan kalkınmaya yardımcı olacak üretim bilgilerini ve makineleşmeyi öğrenmeye çalışırken Avrupalılar, Osmanlının işgücü ve hammadde kaynaklarını kullanmayı hedeflemişlerdir. Bu hammadde kaynakları arasında, Türk halılarının da payı olduğu kesindir. Türk halılarının XIV. yüzyıldan itibaren Avrupa’ya ihraç ürün olarak gönderildiğini bilmekteyiz. Avrupalıların, Türk halılarına olan merakı, bu ihracatın her yıl artmasını sağlamıştır (Sönmez, 1984: 97). Türk halılarına karşı ticari bir merakı bulunan Türkiye’deki Avrupalılar önce camiler, mescitler ve evlerden Osmanlı tüccarı sayesinde ele geçirdikleri antika halıları Avrupa’ya göndermişlerdir (Aytaç, 1982: 115). Sonra, 1838 yılında Osmanlı devletinin Avrupalı yatırımcılara tanıdığı imtiyazlar sebebiyle, Anadolu halıcılığının kaderi değişmiştir. Batı Anadolu’ya yerleşen, ticaret hayatını ele alan, madenleri işleten, demir yollarını döşeyen yabancılar, halıcılığa da el atmış, ihraç için halı şirketleri kurmaya başlamışlardır. Bu şirketlerin Anadolu’nun çeşitli merkezlerinde dokuttuğu halılar, başlarda Anadolu geleneğindeyken, renk, yanış,

malzeme değişimleriyle geleneksellikten kopmuş, yerine kimliksiz bir halı topluluğu oluşmuştur. Böyle bir ortamda, şirketlerin talepleri doğrultusunda fotoğraflardan kopya edilen halılar ve kök boya yerine, sentetik boyalarla boyanan halılar ortaya çıkmıştır. Bu dönem Anadolu geleneksel Türk halıcılığının bozulduğu dönemlerin başlangıcıdır. Batılı siparişleriyle üretilen dokumalar, İzmir limanından ihraç edildiği için 1934 yılına kadar "Smyrna halıları" adıyla dokunmuştur (Öney, 1997: 52).

XIX. yüzyıl Osmanlı halıcılığını canlandırma adına İzmir, Afyon, Adana benzeri merkezi şehirlere halı ipliği fabrikaları kurulmaya başlanmıştır. Bu fabrikalar çalışmaya başlayınca, aynı dönemde Sultan Abdülmecid 1843 yılında Hereke'de bir kumaş fabrikasını faaliyete geçirmiştir. Sultan II. Abdülhamit döneminde Hereke Fabrika-i Hümayun'a halı tezgâhları getirterek, Osmanlı halıcılığının tekrar canlanması için üretimler yaptırmıştır (Türkmen, 2020: 14). İlerleyen yıllarda Hereke Halı Fabrikası Sümerbank'a bağlanarak üretimlerini Sümerbank aracılığıyla sürdürecektir.

3.2.4. Cumhuriyet Dönemi Türk Halı Sanatı

Batı sermayeli şirketlerin halıcılık ticaretleri, bazı Türk girişimcileri de harekete geçirmiş yerli bir halı fabrikası kurmak için çaba içine girilmiştir. Çalışmalar neticesinde 1907 yılında "Uşak Osmanlı Halı Ticarethanesi" adında bir şirket, Uşak esnafı ve tüccarlarınca 50 bin lira sermaye toplanarak kurulmuştur. Benzerleri olan bu yerli şirketlerin, hiçbiri uzun ömürlü olamamıştır (Deniz, 2000: 41).

1934 yılında İngiliz şirketlerinin düşen talep neticesinde iflas etmeleriyle, bu şirketler için Türk dokuma atölyelerine temsilcilik yapan kişiler, bireysel olarak halı ticaretine girişmiş, yine sipariş usulüyle halılar dokutturup, büyük şehirlerde açtıkları mağazalarda satmaya başlamışlardır. Böylelikle İstanbul, İzmir gibi şehirlerin çarşılarında turistik halı mağazaları çoğalıp, Anadolu halı ticaretinin toplandığı yerler haline gelmişlerdir (Deniz, 2000: 43).

1939 yılında 2. Dünya Savaşıyla beraber, Türkiye halıcılığı da tekrar gerilemeye başlamış, diğer ülkelerden getirilip İzmir limanından sevk olunan transit halı ticareti de bu dönemde önemini yitirmeye başlamıştır. 1945 yılında sonra Türk halıcılığı tamamen iç tüketime yönelmeye başlamıştır (T.T.O.S.O ve T.B.B, 1959: 10). 1950'lere

gelindiğinde iç piyasa talebi yeterli seviyeye gelmiş, fakat bu durum ucuz, kalitesiz halı üretiminin de yaygınlaşmasına sebep olmuştur (Aytaç, 1982: 117).

Resim 37. 1980 sonrası Sümerbank tarafından iç piyasa için üretilen el halısı desenli makine halısı (Gökhan Toptaş arşivi)

1953-1962 yılları arasında artan iç ve dış taleplerle üretim önceki yılların iki katına çıkmıştır. Bu dönemlerde ihracatta Isparta ve Kayseri halıları başı çekmektedir. Artan iç tüketim, Sümerbank gibi kamu kuruluşlarının üretimleriyle karşılanmaya çalışılmıştır. Fakat, talebin fazla olması bazı kalitesiz üretimlerin çoğalmasına yol açmıştır. Bu dönemde, iç talebe yetişebilmek amacıyla, makine halısı üretimi de gelişme göstermiştir. Makinelerle üretilmesi kolay olan, duvardan duvara halı gibi makine üretimi halı tipleri ortaya çıkmıştır. 1970-1980 yıllarında ise, iç tüketimi karşılayamayan el dokuması halılarının maliyetleri yerli tüketiciyi saf dışı bırakmış, daha çok ihracat ürününe dönüşmesine yol açmıştır. Bu dönem aralığında, iç piyasanın halı tüketimini daha uygun maliyetli makine halıları karşılamaktadır **(Res. 38)**. Bu yıllar içerisinde Türk halılarının bahsedilen ihracatları, dünya piyasası için çok düşük miktarlarda olmaktadır (Öztürk, 2020: 59). İkinci dünya savaşıyla gerileyen halı ihracatı, günümüzde yerini İran'ın başını çektiği; Pakistan, Afganistan, Çin, Romen ve Bulgar halılarına kaptırmıştır. Bu ülkelerin ucuz işgücü ve düşük maliyetleriyle ürettikleri halıları, Türk halılarını hem iç hem dış piyasada rekabet edemez hale getirmiştir (Durusel, 1979: 14-15).

Halının tarihsel süreci ne derece eskiye götürülürse götürülsün, halıya sadece Türk halkının yaşadığı topraklarda rastlanmaktadır (Görgünay, 1984: 13). Bugün hala Anadolu'da geleneksel örneklerin devamı niteliğinde halılar üretilmektedir (Yetkin, 1974: 136). Günümüzde İç Anadolu'da Konya, Kayseri, Sivas, Kırşehir illeri, Batı Anadolu'da Isparta, Fethiye, Döşemealtı, Balıkesir, Yağcıbedir, Uşak, Bergama, Kula, Gördes, Milas, Çanakkale, Ezine bölgeleri, Doğu Anadolu'da Kars ve Erzurum platosunda eski Türk halı sanatının yeniden yaşatılması ve üretimin canlandırılmasına çalışılmaktadır (Aslanapa, 1987: 210).

Esas itibariyle son yılların halı üretimi, Türk halısının XIII. ve XVIII. yüzyıllar arasındaki parlak dönemleri ile boy ölçüşemez haldedir. Halı üretimi önceden olduğu gibi dış etkenlere ve baskılara uzak şekilde doğal süreçleriyle üretilmediği müddetçe, taklitçi ve yozlaşmış üretimlerle standartların gerisine düşmektedir (Zipper, 1977: 13).

4. BÖLÜM
ANADOLU TÜRK HALILARINDA GÖRÜLEN YANIŞ (MOTİF) VE KOMPOZİSYONLAR

4.1. YANIŞLAR VE TANIMLARI

Yanış, bir desen kompozisyonunun bütününü oluşturan her bir parçaya verilen ad anlamına gelen, Fransızcadan dilimize ses değişimine uğrayarak girmiş bir kelime olan motif kelimesinin Türkçe karşılığıdır. Yazarlarımızın motif kelimesini kitaplarında hem Türkçe kelimelerimizin yerine hem de Fransızcadaki tabiriyle desen manasında kullanmaları gelenekselleşmiş bir durumdur (Sözen ve Tanyeli, 1992: 166; Deniz, 2000: 71). Anadolu'da halılarda görülen simgelere bölgelere göre farklılıklar göstererek yanış, nakış, oyu, bezek… gibi halılara ve onu üreten toplumlara özgü kelimeler kullanılmaktadır (Deniz, 2000: 176). Burada şunu da belirtmemiz gerekir ki, bir milletin eserlerini tanımanın ve tanımlamanın en iyi yolu o milletin dilinden geçmektedir. O halde, kaynağının başka milletlerden alan; motif, sembol, model, ikon gibi kelimeler yerine örnek, yanış, nakış, bezek, oyu, oya, göl, ayna gibi kelimeleri tercih etmemiz yerinde olacaktır. Ayrıca, Türk halısının diğer ülke halılarından ayrılmasını sağlayan en önemli nedenlerin başında, işlevi ve yüzeyindeki yanışları gelmektedir. Bu farklılaşmayı sağlayan geleneksel simgeleri anlamak ve anlatmak en iyi o milletin söyleviyle olacaktır (Tural, 1998: 12-15).

Doğu Anadolu halılarında görülen yanışlar, insanların çevrelerinde gördükleri bitki temsilleri, hayvan figürleri, ilgilerini çeken çeşitli eşyalar, dinlerine ait semboller ve geleneklerinden gelen damgaların bir yansıması niteliğindedir. Bu yanışlar, dokunan halıların her bölgesinde görülebilmektedir (Deniz, 2000: 176).

İnsan hayatının ifade edilmeye başlandığı her evrede karşımıza çıkan süslemeler; öncelikle kendi vücutlarını boyalarla süslemeleri ile başlamış, daha sonra mağara duvarlarında devam etmiş, son olarak da kendi oluşturdukları malzemelerin üzerini kaplamıştır. Bu uygulama günümüzde de değişmeyip makyaj, iç mimari, peyzaj ve geleneksel sanatlarda devam etmektedir. Süsleme ihtiyacının başlangıç evresini bize gösteren bu oluşumlar neticesinde, süslemelerin bireysel olarak başlayıp, yöresel bir anlam kazandığını, oradan da evrensel bir geleneğe dönüştüğünü öğrenmekteyiz. Yöresel

dokumalar yapılırken, ihtiyaç duyulan bütün malzeme ve diğer gereksinimler o yöreden karşılanmaktadır. Yapılan dokumanın üzerinde bulunan yanışlarda aynı şekilde, o yöredeki halkın kültürü ve beğenisiyle şekillenmektedir. Bu şekilde, kendi içinde gelişen dokumanın gelenekselliği de korunmaktadır. Nitekim, tüm bu safhaları geçip gelenekselliği korunmuş olarak üretilen bir dokumanın, yanışlarının yorumlanabilmesi için o yörenin duygu, düşünce, ruh ve diline hâkim olmak gerekir (Uğurlu, 1991: 77; Uğurlu, 2021a: 162-171).

Kurganlardan bulunan halılar ve defin merasiminde kullanılan halılar olduğuna göre; halılar, öteki dünyada da hayatımızın bir parçası olarak görülmektedir. Bu mantıkla, mezar taşlarının sahip olduğu formlar gibi halılar da aynı amaçla, inanç ve geleneklerini yanışlar aracılığıyla işlemişlerdir. Türk toplumunun geçmişini yansıtan halılar, Orta Asya'dan günümüze değin, Türklerin yaşadığı kültür ve inançlarını yanışlar üzerinden okuma seçeneğini sunmuştur (Karamağaralı, 1997: 30). Bir iletişim aracı olan yanışlar, Türklerin geçmişi ve günümüz arasında görsel bir dil oluşturmaktadırlar. Türklerin yaşadığı her bölgede karşılaştığımız yanışların hem şekilleriyle hem de anlamlarıyla bilinmeleri, Türk toplumları arasındaki bağı güçlendirecektir. Türk halılarında görülen toplumun ortak dili olan yanışların, amaçlarına varabilmeleri için anlamlarının bilinmeleri gerekmektedir (Karataş, 2018: 226).

4.1.1. Yanış Grupları

Yanışlar temsil ettikleri anlam ve şekil bakımından bitkisel, geometrik, sembolik, figürlü gibi gruplara ayrılmaktadır.

4.1.1.1. Bitkisel Yanışlar

İnsanların çevrelerinde gördükleri güzelliğiyle dikkatlerini çeken; meyve, yaprak, dal, sap, çiçek ya da geleneklerinden gelen hayat ağacı gibi yanışlardan oluşmaktadır (Halı dokuma, 2012: 10). Anadolu halılarında bitkisel süslemeler 19. yüzyıla kadar, genellikle üsluplaştırılmış şekilde kullanılmaktadır. 19. yüzyıla gelindiğinde ise bitkisel yanışların aslına uygun olarak kullanılmaya başlandıkları görülür (Ergüder, 2009: 109-110).

- **Çiçek Yanışı:** 16. yüzyıl sonrasında bitki yanışları yaygınlık göstermiş; hatayi, penç, yaprak fazlaca kullanılmıştır. Timur döneminde geliştiği bilinen penç yanışı, Orta

Asya'dan Anadolu'ya geçmiştir. Penç, çiçek türlerinden birinin, kuşbakışı görünümüyle stilize edilerek dokunmasıyla oluşur. Çiçek yanışları, adları özelde farklılık gösterse de daima üslûplaştırılarak kullanılmıştır. Halılarda gerçek şekline benzeyen yanışlar görülmez (Deniz, 2000: 178).

- **Hayat Ağacı Yanışı:** Gök tanrı inancında hayatın merkezidir, yeri ve göğü birbirine bağlı tutan hayat ağacıdır (Öney, 1968: 117). Hemen hemen tüm toplumlarda hayat ağacı bilinmektedir. Türk toplumunda ise, inançların kaynağı, üç alemin bağlayıcısıdır. Doğumla başlayıp, devam eden hayatı, bu hayatın sonu olan ölüm ve sonrasındaki yolu anlatır. Türk tarihinin her döneminde "ulu ağaç" sıfatıyla ağaçlara saygı gösterilmiştir. Kutsal ağaç kültünden gelen bu saygı halen devam etmektedir. Özellikle, yüksek dağlarda bulunan büyük ağaçlar, halk tarafından kutsal olarak görülmektedir. Halılarda en erken görülen hayat ağacı yanışı 14. ve 15. yüzyıl beylikler döneminde karşımıza çıkmıştır. Osmanlı döneminde, güç ve iktidar simgesi olarak görülmüştür. Osman Gazi'nin rüyasında gördüğü, kendi bedeninden çıkan bir ağacın dünyayı sarması, devletin dünyaya hâkim olacağına yorumlanmıştır. Günümüzde, halıların göbek kısmında genelde göllerin çevresinde görülmektedir. Halk tarafından; soy ağacı temsili olmasının yanında ölümsüzlüğü, cenneti, hayatın sürdürebilirliğini de simgeler (Balcı, 2012: 42-45). Ağaçlar farklı mevsim dönemlerinde solup, yeniden canlandığı için insanlar tarafından hayatın kaynağının bir temsili olarak bilinmiştir. Bu sebeple de dokumalarda görülen çeşitli ağaç türlerine ait yanışlar, hayat ağacını simgelemektedir (Uğurlu ve Uğurlu, 2020: 687). Kağızman'ın Kuzeyinde dokunan halılarda, Ziynetnişan gölünün alt ve üst yanlarındaki kısımlarında uygulandığı görülmüştür.
- **Nar Yanışı:** Nar çiçeği ve meyveleriyle birlikte cenneti temsil eder. Bu özelliğiyle Anadolu halkı tarafından kutsal kabul edilmiştir. Halk arasında yeni evli çiftlerin evine nar taneleri atıldığında, o eve bereket, birlik ve uzun ömür getireceğine inanılır (Önder, 1964: 342-343).
- **Rumi Yanışı:** Dokuma ve süsleme sanatlarının en önemli yanışlarındandır. İlk olarak Uygurlarda görünen Rumi'nin formunu kuş kanadından aldığına inanılmaktadır. Kelime olarak Anadolu'ya ait anlamına gelir ve Türklerin yaşadığı her bölgede ve her dönemde kullanılmıştır (Deniz, 2000: 178).

Uygulama alanına göre; sade Rumi, kanatlı Rumi, simetri Rumi, dilimli Rumi, hurde Rumi, Sarma Rumi gibi isimler altında ayrılmaktadır. Bitkisel desen kompozisyonuna sahip halıların vazgeçilmez yanışıdır (Kaynar, 2018: 235).

4.1.1.2. Geometrik Yanışlar

Geometrik yanışların Türk süslemelerinde yaygın kullanılması gerek kolay dokunması gerek dini açıdan uygunluğu gibi gerekçelerle, İslam ülkelerinde de baskın form haline gelmesini sağlamıştır. Türklerin her dönem halılarında uyguladıkları geometrik yanışlar, esas yoğunluğunu Selçuklular döneminde, hemen her alanda kullanılarak yaşamıştır. Osmanlılar döneminde ise dokuma ve diğer alanlarda kullanımı giderek seyrekleşmiştir (Ergüder, 2009: 108).

- **Akrep Yanışı:** Akrep, göçebe toplumun tehlikeli bulduğu hayvanların başında gelmektedir. Çadırların altından, içeri görünmeden sızmasıyla bilinen akreplerin iğneleri acı verici ve öldürücüdür. Türk halılarında görülen akrep yanışı, bu hayvanların çadırın içine girmesini engellemek için yapılmaktadır. Göçebe inanışına göre; halıda akrep yanışı olduğu sürece, akrebin gerçeği çadıra girmeyecektir. Halk arasında, etrafı ateşle sarılan akrebin, ateşten çıkamayacağını anlayınca, iğnesini kendisine batırarak öldüğüne inanılır. Bu nedenle, aynı zamanda gurur ve özgürlük sembolü olarak görülür (Ateş, 2006: 58). Çoğunlukla Kars, Erzurum, Sivas Bingöl gibi Doğu Anadolu illeri halılarında görülmektedir (Ergüder, 2009: 134).
- **Bereket Yanışı:** Dıştan bir bütünü andıran, içi açılınca çoğalan bitkiler ve meyveler halıların üzerinde stilize olarak temsil edilmektedir. Çokluğu ifade eden bu meyvelerin temsili, bereketi ve bolluğu simgelemektedir (Ateş, 2006: 40). Bereketi temsilen meyveler ve bitkiler, çoğunlukla karpuz, nar, incir, üzüm, başak; hayvanlar koç, balık, boğa, uğur böceği ve benzeri yanışlarla ifade edilmektedir. Doğu Anadolu bölgesinde yapılan düğünlerde, gelin eve girmeden önce, bereket getirmesi dileğiyle gelinin başına buğday, pirinç, şeker serpilmesi halılardaki bereket inancının gelenekleşmiş halidir. Doğum ve çoğalma ile ilgili bu yanışlar Doğu Anadolu halılarında sıkça kullanılmaktadır (Erbek, 2002: 52).
- **Bukağı Yanışı:** Bukağı, atların meralardan fazla uzağa gitmesine engel olmak amacıyla, ön ayaklarına takılan bir çeşit bağdır. İki kelepçe ucuna bağlanan zincir 60 santimlik mesafeye bırakılarak oluşturulur. Anadolu'nun bazı bölgelerinde köstek

adıyla da bilinir. Anadolu halılarında bu yanış; devamlılık ve ailenin birliği arzusuyla dokunur. Genellikle, ailesinden ayrılmak istemeyen kızların dokuduğu bir yanıştır (Erbek, 1987: 22). Yanışın uygulamaları, Kars, Erzurum, Sivas, Malatya, Konya, Afyon, İçel, Antalya, Balıkesir yörelerinde görülür (Ergüder, 2009: 155).

- **Çelebi Yanışı:** Sadece Kars yöresi halılarının göbeğinde, büyük ebatlarda tek veya çift olarak görülmektedir. Yurt dışına Kars yöresinden ihracat yapan, halı firmalarından birinin bu grup halıları "Adler" desenli halılar olarak isimlendirmesiyle birlikte, halk arasında da bu yanlış ve yanıltıcı isimlendirme yerleşmiş ve kullanılmıştır. Esasen, Azerbaycan'ın Berde bölgesinde yer alan, Çelebiler Köyünde dokunan yanış, oradan Karabağ bölgesi halılarına geçmiş ve 16. yüzyılda Kazak halılarında karşımıza çıkmıştır. Kafkasya'dan Kars'a yapılan göçlerin neticesinde, bu bölgede de Arpaçay, Akyaka, Sarıkamış, Selim, Kağızman bölgelerinde uzun yıllardır dokunmaktadır (Köybaşı, 2012: 69; Turan, 2021: 204). Sarıkamış yöresinde; Kartal gölü adıyla da bilinmektedir (Özkaya, 2011: 210).
- **Deve Boynu, Deve Tabanı Yanışı:** Anadolu'nun hemen her bölgesinde çokça kullanılan bir yanıştır. Kimi yörelerde devenin çeşitli uzuvlarını ekleyerek, deve tabanı, deve boynu gibi isimler alır. Erken dönem halılarında ayrı halde üslûplaştırılarak, 19. yüzyılda ise sürü halinde uygulanan yanış, boy damgası niteliğindedir. Anadolu'yla beraber Kazakistan ve Azerbaycan bölgeleri halılarında da kullanılmaktadır. Akdeniz bölgesinde oturur halde, İç Anadolu bölgesinde ise yatık halde dokunur (Deniz, 2005: 93).
- **Ejder Yanışı:** Ejder, Çin den Orta Asya sanatına oradan da Anadolu'ya geçmiş bir yanıştır. Orta Asya sanatında dünyasının döngüsünü devam ettiren, gece ve gündüzü dengeleyen iyiliği ve kötülüğü, sağlığı ve kahramanlığı simgelemesi amacıyla kullanılmaktaydı. Anadolu halılarında bu yanış karşımıza beylikler dönemi halılarıyla çıkmıştır. Ejder yanışları, Orta Asya Pazırık halısı ve keçelerinde olan hayvan figürlerinin Anadolu'daki varlığını göstermektedir (Deniz, 1998: 106, 107). Sümer efsanelerinde ölümsüzlük otunu yiyen yılan, halk arasında bu hikâyeden abartmayla ve büyütmeyle ejder adını almış, kapı tokmaklarında, şehir duvarlarında, sandıklarda, halılarda; ebedi hayat zehriyle ilaç mahiyetinde dertlere şifa, hane halkına koruma sağlaması amacıyla da kahramanlık simgesi olmuştur (Bayram, 1998: 65-66).

- **El, Parmak, Tarak Yanışları:** İnsanların uzuvları da bazı anlamlar yüklenerek Türk halılarında kullanılır. Anadolu insanı arasında el yanışı, nazarın ve uğurun işaretidir. Aynı zamanda dini anlamları da vardır. Bereket vermesi için Fatma anamızın elini, beş parmaktan dolayı İslam'ın beş şartını, kimi zamanda, Hz. Muhammet, Ali, Fatma, Hasan ve Hüseyin'i çağrıştırması için kullanılır. Genelde eller parmakları açık şekilde veya üç parmaklı görülür. Tarak ise nazarlık amacıyla bazen el yanışının yanında, bazen ayrı kullanılır (Deniz, 2000: 183-184). Sümer, Hitit, Babil mühürlerinde nazara karşı kullanılan el yanışı, dini temsilleri sebebiyle yaygın olarak namazlık halılarda karşımıza çıkmaktadır (Gönül, 1965: 27).
- **Elibelinde, Gelin, Aman kız Yanışı:** İslamiyet öncesi aslına uygun olarak işlenen İnsan temsili yanışlar, İslamiyet sonrasında eli belinde yanışı olarak, geometrik formda karşımıza çıkmaktadır (Deniz, 2010: 56). Yanış günümüzde kadını simgeler, dokunduğu halılara bereket ve çoğalma beklentisiyle uygulanır (Ateş, 2006: 40).
- **Gelin ağlatan-Gelin boğan-Karı boşatan yanışı:** Çok uğraştırıcı ve dokuması zor olmasıyla yeni gelinlerin imtihanı sayılan yanış, gelinlere yaşattığı zorlukların ismini almıştır. Genellikle, halıların ince kenar sularında uygulanmaktadır. Rivayete göre; yeni gelin olan bir kız, gittiği köyde halı dokumaya başlar ve karşısına ilk kez çıkan bu yanışı dokuyamayınca ağlamaya başlar. Anadolu'nun hemen yer yöresinde bezer durumlar yaşanmasıyla yanış, hemen her bölgede benzer isimlerle bilinmeye başlar (Deniz, 2000: 181). Şanlıurfa'nın Siverek ilçesine bağlı olan Karakeçi Köyünde bu yanışa "yedibela" adı verilmektedir (Özkara, 2022: 93). Gelin ağlatan yanışı, Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan'da giysilerde işlenmekte ve Kazakistan'da "Ak kayma" adıyla bilinmektedir (Görgünay Kırzıoğlu, 2001: 334).

Resim 38. Gelin ağlatan yanışı (Turan, 2012)

Resim 39. Gelin ağlatan yanışı (Görgünay Kırzıoğlu, 2001)

- **Göz - Nazarlık - Muska Yanışları:** Nazara karşı duyulan inançlar, İnsanlık tarihinin en başından günümüze kadar gelmiştir. Nazarın, bazı İnsanların taşıdığı, canlı ve cansız her şeye karşı etki edebilen zarar verici bir kuvvet olduğuna inanılır. Bu inançlar doğrultusunda, İnsanlar kendilerini ve eşyalarını korumak amacıyla bir takım korunma simgeleri kullanmışlardır. Bu tür yanışlar, genellikle üçgen gibi geometrik formlarda görülür. En yaygın olanı, dörde ayrılmış eşkenar dörtgenlerin oluşturduğu yanış formudur. Ayrıca, halılara bakanın nazarı geçmesin diye, göz boncuğu yanış olarak dokunmuş ve yanış olarak kullanılmasının haricinde, halının veya kilimin saçaklarına veya orta bölgesinde ipliklere bağlanarak da halı üzerinde kullanılır (Erbek, 2002: 122-128). Kars'ta göz değmesi olarak bilinen nazarın mavi rengiyle bir bağlantısının olduğuna inanılır. Bu inançla, gözleri mavi renkte olan kişilere "göy gözlü" denilir ve baktıkları yere nazar değdireceklerine inanıldığından, bu kişilerden uzak durulur. Nazarı veren mavi gözün, gelen nazarı da engelleyeceği düşüncesi yer etmiş, çocuklara ve yeni alınan eşyalara mavi boncuk takmak adet halini almıştır (Kalafat, 2010: 257).
- **Hayat Suyu:** Kars bölgesi halılarının kenar sularında yaygın olarak kullanılan hayat suyu yanışı; sırt sırta duran testere dişli yapraklar ve aralarına bir sıra içe, bir sıra dışa bakan kadehler yerleştirilerek oluşturulur (Hamidova, 2020: 98). Anadolu hikayelerinde anlatılan, içildiğinde sonsuz hayata kavuşulan Ab-u hayat suyu, halılarda kenar sularıyla veya kadeh yanışı kullanılarak simgelenir. Hayat suyu ve onun içildiği bardak beraber ölümsüzlüğü temsil etmektedir (Ateş, 2006: 40).

- **Koçboynuzu Yanışı:** İslamiyet öncesi Türk kültürlerinde, tanrılara kurban olarak sunulan bir hayvandır. Ölüm sembolü olarak da görülür. Orta Asya da bu sebeple mezarlara koçbaşı dikilmektedir. Türk kültüründe koyun, koç gibi hayvanlar hayvan ata kültü olarak görülmektedir. Özellikle, Doğu Anadolu bölgesinde yaygın bilinen doğurganlık ve üreme sembolü olarak değil, bolluk ve bereketi simgelediği için kullanılır (Deniz, 2010: 57-58). Dokumalarda ilme yapısı nedeniyle daha köşeli bir görünüm alan koçboynuzları, şekilleri ve hayvan türlerine göre isimlendirilebilmektedirler. Bu isimler çift boynuz, tek boynuz, eğri boynuz, keçi boynuzu gibi isimlerdir (Parlak, 2002: 58).
- **Kucaklaşma- Sevdi dolaştı Yanışı:** Farklı renklerde, birbirine geçmeli şekilde bağlı bulunan kucaklaşma yanışı, birçok kaynakta uzak Doğu kökenli "Yin-Yang" sembolünün Anadolu'ya uyarlanmış hali olarak "aşk ve birleşim motifi" adıyla kullanılmaktadır. Oysaki, bu yanış Anadolu halkı tarafından yüzlerce yıldır kullanılmakta; Çorum, Kırşehir, Sivas, Yozgat yöresinde kucaklaşma, Adana yöresinde, sevdi dolaştı, Afyon civarında, aşık ya da sarmaş dolaş adını almaktadır. Birbirlerine hasretlik çeken insanların özlemini, kavuşmasını ve kucaklaşmasını simgelemektedir (Deniz, 2010: 53).
- **Kıvrım - Gıvrım Yanışı:** "S" harfini andıran yanış, geometrik formda stilize edilerek düşey ve yatay yönde kullanılmaktadır. Anadolu halılarında, kötü gözden korunma amacıyla kullanılmaktadır. Bazı bölgelerde "çakmak", "eğri alabalık" adlarıyla da bilinmektedir (Erbek, 2002: 138). Yanışa, Doğu Anadolu ve İç Anadolu bölgeleri halılarında, kilimlerinde rastlanılmaktadır (Ergüder, 2009: 155).
- **Kurtağzı - Kurt izi Yanışı:** Anadolu halılarında, geometrik ve çift ağızlı verilen süslemelere canavar, kurtağzı, kurt izi gibi isimler verilir (Deniz, 2010: 56). Göçebe yaşayan toplumun, çevresinde çok sık karşı karşıya geldiği yırtıcı canlılardan korunmak dileğiyle dokumalarına yansıttığı bir yanıştır (Ateş, 2006: 34). Yiğitlik, kahramanlık, güç, gibi savunmayı ve korunmayı temsil eden anlamlar taşır (Karahan, 2007: 58). Yanışa, Kars başta olmak üzere Erzurum, Sivas, Malatya, Van, Yozgat yörelerinin halılarında da rastlanmaktadır.
- **Küpe Yanışı:** Anadolu'nun bazı dokuma bölgelerinde "küpeli" adıyla da bilinir. Evlilik çağına gelen kızların, yuva kurma talebi olarak değerlendirilen yanış, Türklerde halı dokumanın kadınlara özgü oluşunu da belgeler. Evliliği

çağrıştırmasının yanında, önceki aşama olan nişanlılığında bilinen geleneklerindendir. Küpe, Orta Asya Türk toplumları ve Anadolu da nişan takmanın alametidir. Türk töresinde, gelin adayının başını bağlamak adına, gelin olacak kıza küpe götürülüp, gelinin sözü kesilir. Ayrıca, takılan küpenin o kişiyi nazardan koruduğuna inanılmaktadır. İslamlıkla birlikte, örtünmenin gereği olarak görünme alanını kaybeden küpe, yerini yüzüğe bırakmıştır (Yeşildal, 2019: 193-194).

- **Pıtrak Yanışı:** Arazilerde yaz aylarında ortaya çıkan, dikensi yapısı sayesinde yüzeylere tutunmasıyla bilinen pıtrak bitkisinin, üslûplaştırılarak dokumalara işlenmesiyle pıtrak yanışı oluşmuştur. Pıtrak bir anda insanların üzerine yapışmasından ileri gelerek çoğalmayı ifade etmiş, özellikle bakliyat çuvallarının üzerini kaplamıştır. Bereket ve çoğalma anlamlarının yanında, dikenlerinin kem gözleri engelleyeceği inanışıyla, nazarlık görevi gördüğüne de inanılır (Erbek, 2002: 190-192; Ergüder, 2009: 160; Köybaşı, 2012: 76).
- **Saç Bağı Yanışı:** Saçın örülmeden önce yıkanması, taranması, bağlanması halının dokuma safhalarıyla benzerlikler göstermektedir. Bu benzerlikte yanışları, saç bağları temsil etmektedir. Saç bağları, saç örgüsünde olduğu gibi bekar ve evli olan kadınlar arasında farklılıklar göstermektedir. Kadınlar arasında yöre ve yaş fark etmeksizin örülmüş saçın üzerine arkaya doğru bağlanarak kullanılır (Erbek, 2002: 66). Saç bağını kullanan kişi hakkında çeşitli bilgiler aldığımız yanış, halılarda görüldüğünde; evlilik ve yuva kurma isteğini dile getirir (Ateş, 2006: 34).
- **Sandık Yanışı:** Evliliğe hazırlanan genç kızların hazineleri olan çeyiz sandıklarının dokumalara yansımasıdır. Evliliğe hazırlanan kızlar, evlendikleri zaman kendi evlerinde kullanma amacıyla bu sandıkları oluştururlar. Sandığın içine muhakkak kendi dokudukları halılardan da konur. Özellikle seccadeler, bu grup halılardır. Halıların kenar sularına ve zemininde uygulanan yanış; evlilik ve çocuk sahibi olma arzuyla kendine yer bulmaktadır (Erbek, 1987: 23).
- **Suyolu Yanışı:** Türkler için su mukaddes bir varlıktır ve her suyun bir iyesi olduğuna inanılır. Bu sebeple, suyun güçlerinden yardım bekleyen Anadolu halkının suyla ilgili çeşitli inanışları oluşmuştur (Kalafat, 2010: 165). Orta Asya'dan Anadolu'ya kadar, verimli su kaynakları kenarlarında yurt tutan Türk toplumu, suyla olan birlikteliğini dokumalarının ince kenarsularında yanış olarak göstermektedir. Menderesler çizerek akan nehir formunda oluşturulan yanış, bu özelliği sebebiyle geleneğe dayanmasa da

"meander" veya "zikzak" yanışı olarak da bilinir. İnsanların günlük yaşamlarını devam ettirebilmek için muhtaç oldukları su, halılarda suyolu yanışıyla; hayatın devamlılığını ve bereketi temsil etmektedir (Erbek, 2002: 104; Köybaşı, 2012: 70). Suyolu yanışının dokunmasının sebeplerinin altında, halkın suya olan inançları yatmaktadır. Kars'ta sabah ezanından sonra, yedi çeşmeden toplanmış suyla yıkanan kızın kısmetinin açılacağına inanılır. Yine aynı yörede rüyada akarsu ya da deniz görüldüğünde, işlerin başarıyla sonuçlanacağına inanılır, eğer rüya kötü bir rüya ise akar suya anlatılması istenir ki, su kötülükleri alıp götürsün (Kalafat, 2010: 171).

- **Şemse (Güneş) Yanışı:** TDK'nin sözlüğünde; "yazmaların ciltlerine ve ilk sayfalarının üst kısmına ya da perdelere, pencerelere, kapılara işlenen güneş formundaki süsleme olarak tanımlanmaktadır" (1998: 2084). Türk el sanatlarının çeşitli alanlarında karşımıza çıkan şemse, köken olarak Arapçadan gelir ve güneş demektir. Şemse formunun desen kompozisyonları içindeki yeri, farlı mecralarda değişiklik gösterse de halılarda, güneşin önemi sebebiyle merkezi konumda olmuştur (Güneş Akın, 2009: 140). Daha çok cilt sanatıyla bilinse de şemse, ilk olarak mücevher formunda karşımıza çıkmaktadır. Abbasi ve Fatımi devletlerinin hükümdarlık sembolü olarak bilinen mücevher şemse adıyla bilinmekteydi (Akçagüner, 2021: 221).

  Türk halıcılığı içerisinde, sadece Osmanlı döneminde kullanılmaya başlanan, cilt sanatının baş süsü olan şemse, Osmanlı dönemi halılarına da geçmiştir. Günümüzde, halk arasında ve konunun uzmanları tarafından "madalyon" diye adlandırılmakta ve Uşak halıcılığı içinde bir gruba adını vermektedir. Halkın geleneğinden olmayan, sonradan kullanılmaya başlanan şemse desen kompozisyonları, Uşak ve Saray halıları dışında tutunamamıştır (Deniz, 2000: 180).

  16. yüzyılın ilk yarısında şemse "madalyon" ilk defa görünmüştür. Madalyon formu İran'da tezhip sanatından dokumalara geçmiş, 16. yüzyıl Tebriz halılarının baskın uygulamalarından biri olmuştur. 1514 yılında Tebriz'in Osmanlı topraklarına katılmasıyla, şemse formu Türk halılarında da yer bulmaya başlamıştır (Aslanapa, 1987: 103).

  Uşak ve Saray çevresi halılarında görülen şemse, diğer yörelerde benimsenmeyip gelişimini sonlandırsa da günümüzde, Kars çevresinde ve özellikle Kağızman yöresi halılarında bir kısım farklılıklara sahip olarak devam etmektedir. Ayrıca Avanos

yöresi halılarından “Leblebili Avanos” diye bilinen halılar, Kars çevresi ve Kağızman yöresinde görülen semaver göllü halılarla birebir aynı formdadır. Kağızman yöresinde göbek kısmını saran tomurcuklar, Avanos halılarında leblebi adını almış ve o bölge halılarına adını vermiştir (Bayındır, 2007: 96-97).

Tomurcuk veya leblebi eklenmeden dokunan benzer desen kompozisyonuna sahip halılar; Karapınar yöresinde, Salur modeli adı altında dokunmaktadır (Karaçağ, 2011: 72).

Resim 40. Salur modeli (Karaçağ, 2011)

Kars yöresinde bu formda görülen halılarda, şemse şemasının iki ucunda koçbaşı görülmekte ve semavere benzeyen yapısı sebebiyle “semaver” gölü adını almaktadır (Turan, 2021a: 208). Şemse biçimli bu tip göllerin içerisi genellikle, Rumilerle dolgulu olması sebebiyle bu göllerin bulunduğu halılara “Kıvrımlı halı” adı da verilmektedir (Köybaşı, 2012: 175).

Resim 41. Kıvrımlı halı genel görünüş Öner Orhan Evi Kozlu Köyü / Kağızman (Gökhan Toptaş arşivi)

- **Türkmen Aynası Yanışı:** Doğu Anadolu bölgesinde yanışın etrafında koç boynuzları olması sebebiyle "koç boynuzlu göl" veya "kırk boynuz gölü" adı da verilmektedir. Şekil itibariyle sekizgen veya eşkenar dörtgenlerle çevrelenmiş, kenarları çengellerle dönülmüş yanışın merkezinde, genellikle yıldız, koç boynuzu, kurt ağzı gibi yanışlar görülmektedir. Orta Asya'dan Anadolu'ya birçok dokuma merkezinde karşımıza çıkan yanış, ilk olarak Konya Beyşehir camisinde bulunan bir 15. yüzyıl halısında karşımıza çıkmaktadır. Türk inançlarında olan Evren-Dünya şemasının dokumalara yansıyan hali diyebileceğimiz yanış, Türk toplulukları içerisinde "im" anlamı da taşımaktadır (Bayraktaroğlu, 1997: 88; Koşar, 1999: 64-65-66-67; Türkmen, 2001: 147). Arseven, bu yanışın eski Türk halılarında kullanılan başlıca yanışlardan biri olduğunu ve etrafı ejder ayaklarıyla çevrili bezemenin, halının göbeğinde kullanıldığını belirtmiştir. En eski Türk yanışlarından biri olan Türkmen aynası, asırlardır süren Türk göç hareketlerinin, halı deseni üzerinde ne derece güçlü bir iz bıraktığının göstergesidir (Görgünay, 1984: 29). 15. yüzyıl Hollandalı ressamların resimlerinde de karşımıza çıkan Türkmen aynasının yapısı itibariyle, Doğu Anadolu Kafkas kökenli bir yanış olması mümkündür. Böylece Hollanda'ya ihraç edilen halıların Akdeniz'den değil Doğu Anadolu üzeri bir yoldan gönderildiği anlaşılmaktadır (Erdmann, 1960: 121).
- **Yaba, Kaz ayağı, Ok-Yay Yanışı:** Ok ve yay en eski haliyle, Karasuk kültüründen kalma bir damgada ve Hazarların başkenti Sarkel Kalesi tuğlalarında görülmüştür.

Bunlara ek olarak, Oğuzların Boz-ok kolundan Kayı boyunun damgalarında ve Selçuklu paralarında simgeleşmiştir (Görgünay Kırzıoğlu, 2001: 332).

Yaba yanışı dokumalarda; ilk kez Pazırık kurganlarından çıkarılan keçeden yapılma bir çocuk önlüğünde karşımıza çıkmaktadır. Önlük üzerindeki hayat ağacının gövdesinde, boydan boya sıralanan yaba yanışları, Rudenko tarafından at nalına benzetilmiştir. Halıların kenar sularında veya tekrarlanan bölümleri ayırmak için ince sularda kullanılan yanışın, boşlukları doldurmak amacıyla serpiştirildiği örnekleri de mevcuttur. Anadolu'da Kars, Nevşehir, Van, Kayseri; yurt dışında İran, Azerbaycan, Moldavya, Türkmenistan dokumalarında kullanılmaktadır (Görgünay, 2002: 11).

Selçuklu halılarında örneği görülen kaz ayağı yanışı, Anadolu halılarında da devam etmektedir. Kenar sularında görülen kaz ayağı, sade olarak kullanıldığı gibi bitki filizleriyle birlikte de işlenebilir. Sıralı dizilen örnekleri aynı veya ters yöne bakarken, zemine uygulanan yanışlar tek veya dörtlü halde yerleştirilir (Görgünay, 2001: 136).

- **Yıldız Yanışı:** Türk mitolojisinde Güneş ve Aya büyük saygı gösterilmiş, yıldız ise yön belirlemede, mevsimlerin gelişini ve doğa olaylarını öğrenmede kullanılmıştır (Soysaldı ve Çatalkaya Gök, 2020: 138). Orta Asya'dan Anadolu'ya her alanda kullanılan yıldız yanışına, halk arasında "oba" adı da verilmektedir. Aksaray çevresinde gece dua edilen yıldızın, hastalara şifa olacağına, Sındırgıda ise her bir yıldızın bir Yörük obasını temsil ettiğine inanılır. Anadolu Türk halıcılığı içerisinde Selçuklu dokumalarında yaygın olarak kullanılmış ve günümüzde hala yoğun olarak Anadolu halılarında kullanılmaktadır. Aynı şekilde Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu mimari, kumaş ve paraları üzerinde görülen Mühr-i Süleyman yanışı da halılarda uygulanmaktadır. Fakat, Yıldız ve Mühr-i Süleyman'ın şekil açısından benzemesinden başka ortak bir yanları yoktur. Anadolu İnsanı, bir gün sonrasının hava durumu hakkında bilgi veren Yıldız'a duyduğu saygıyla onu halılarına işlemiştir (Deniz, 2000: 182).

  Anadolu kültüründe her insanın bir yıldızı olduğuna duyulan inanç, günümüzde hala devam etmektedir. Bu sebeple; yıldız kaydığında, birinin öldüğüne, iki insan anlaşamadığında ise yıldızlarının uyuşamadığına dair söylemlerde bulunur. Anadolu halılarında gördüğümüz yıldızlar, bu tür inanışların kişilerin dünyalarına yansımadan kaynaklanmaktadır. Doğa üstü güçlere sahip yıldız, dokuyucular için kimi zaman

kenar sularında, kimi zamanda halının göbeğinde yer alarak bir obayı veya evreni temsil etmektedir (Erbek, 2002: 86-88).

Adıyaman, Besni yöresinde görülen yıldız formları yerel olarak "Kelebek" adıyla bilinmekte ve şekil bakımından sekiz köşeli bir çiçeği andırmaktadır (Görgünay, 1978: 114-115). Kars ve ilçelerinde de halı göbeğinde, çoğunlukla "Lezgi Yıldızı" formunda görülen yıldız yanışı, kenar sularında Besni örneğindeki gibi çiçek formunda kullanılmaktadır (Görgünay, 1984: 47).

- **Ziynetnişan (Post) Yanışı:** 1978-1984 yılları arasında Kars bölgesi halılarını ihraç için bölge faaliyet gösteren bir ihracat firması, bu halılara "Kilise" halı adını vermiştir ve günümüzde de halk arasında bu isimle bilinmektedir. Aynı desen kompozisyonuna sahip halılar, Azerbaycan'da Gence-Kazah grubunun Kazah-Borçalı adıyla bilinen halılarının üçüncü grubu içinde olan "Ziynetnişan" halılarıdır. Bu halılar, Gürcistan sınırındaki Borçalı ilçesine bağlı Kızılca ya da Kızılhacılı Köyünde üretilen halılardır. Post formunda olan Ziynetnişan halıları, Kars bölgesinde üretilen Karapapak (Terekeme) halılarının en belirgin tipidir. Ziynetnişan halısının gölünde yer alan post formu, çoban kepeneği giyen kalpaklı bir kahramanın üsluplaştırılmış tasvirinden oluşmuştur. Bu halıları Kars yöresinde üreten Karapapaklar (Terekemeler), Rusların Güney Kafkasya'yı işgal etmesiyle, 1828 yılında Kazah ve Borçalı dan göç etmişlerdir. Kafkasya da oluşan Karapapak dokuma gelenekleri bugünde yaşadıkları Kars yöresi ve Arpaçay, Selim, Susuz, Akyaka ilçelerinde devam etmektedir (Akpınar, 2005: 72; Hamidova, 2020: 96-97-105).

Resim 42. Ziynetnişan halı genel görünüş Ferah Bakır Evi Çengilli Köyü / Kağızman (Gökhan Toptaş arşivi)

4.1.1.3. Sembolik Yanışlar

Bu tür yanışlar dokuyucularının yaşanmışlıklarının, dini sembollerinin, boy ve soylarının belli olmasını sağlayan sembollerin (im-damga) halılara imza niteliğinde işlenmesiyle oluşmaktadır. Örneğin: Namazlık halılarında görülen, namaz kılanın saf ve temiz olması gerektiğini ifade eden, ibrik yanışı gibi yanışlar bu gruba girmektedir (Bayrakçı, 1997: 48).

- **Cami Yanışı:** İslamiyet'le birlikte Anadolu halılarına girmiştir. Genellikle seccadelerde görülür (Köybaşı, 2012: 70). Ayrıca, Kağızman yöresinde halk tarafından camilere verilen halılarda uygulandığı görülmüştür. Yörede hem İslamiyet'i temsilen hem de halının camiye ait olduğunu duyurması amacıyla işlendiği düşünülmektedir.
- **İbrik Yanışı:** Abdest amacıyla kullanılan ibriğin içindeki, günahları arındıran, yaşamın temel maddelerinden olan kutsal suyu, saflığı ve temizliği ifade eder. Daha çok namazlık halılarında, mihrabın sağ ve sol üstünde görünür (Ateş, 2006: 28).
- **İm / Damga Yanışı:** Türk toplumları kendi aile, boy, soy işaretleri olarak bazı simgeler kullanmışlardır. Bu simgeleri mezar taşlarına, dokumalarına, geçtikleri yerlere im 'in olduğu yerin, kendilerine ait olduğunu belirtme amacıyla

uygulanmışlardır. Günümüzde, hayvanlarda gördüğümüz damgalar, bu kültürün devamıdır. Halılarında çeşitli desenleri içerinde bu imlere rastlanmaktadır (Erbek, 2002: 180).

- **Kandil Yanışı:** Namazlık halılarında, mihraptan aşağıya doğru sarkan bir kandil görülür. Kimi zaman kandil, hayat ağacı ve çiçek demetiyle birlikte de uygulanır. Namaz kılan kişiye gelen nur ve ışığı anlatır. Kuranda cam bir fanus şeklinde geçmektedir (Deniz, 2000: 75).

4.1.1.4. Figürlü Yanışlar

Anadolu-Türk halılarında görülen hayvan ve stilize İnsan temsillerinin oluşturduğu figürlü yanışlar, Orta Asya'dan süregelen gelenekler sebebiyle gelişmiş ve Beylikler Dönemi hayvanlı halılarıyla doruğa ulaşmıştır. Yaygın olarak kullanılan figürlerde insan, genellikle elibelinde yanışıyla temsil edilmektedir, hayvanlar ise Türk ilmesinin geometrik karakteri ile ve İslamiyet'le birlikte gerçeğe yakın veya üslûplaştırılarak kullanılmıştır. İslamiyet öncesi gök Tanrı inancında şamanlar, kuş ve diğer hayvanları taklit ederek giyinmektedirler. Türklerin İslamiyet'e girmesiyle beraber dervişlerin, bir hayvan postunda göründükleri ve bu formda sembolize edildikleri bilinmektedir. Bu duruma Anadolu'da donuna girmek denilmektedir. Genelde kuş donuna bürünen şaman ve dervişleri temsil eden bu figürler, zamanla dokumalara da geçmiştir. Ayrıca, 24 Oğuz boyunun temsili ongunları vardır. Her boyu simgeleyen bir farklı kuş türü, aynı zamanda boyu temsilen dokumalarında da görünmektedir. Akkoyunlu ve Karakoyunlu devletlerinin ongunu koçtur. Bu sebeple, Doğu Anadolu halılarında bu ongunların temsili olarak "Koç" ve "Koçbaşı" yanışları çokça kullanılmaktadır (Deniz, 2008: 116-117-118). Bu gibi hayvan ve insan temsilleri, figürlü yanışlar grubunu oluşturmaktadır.

- **Aslan Figürü:** Birçok medeniyette, Anadolu'da olduğu gibi aslan figürü; hakimiyet, kudret simgesi, koruyucu hayvandır. Orta Asya, Pazırık kurganlarında bulunan dokumlarda görülen figür, göçebe sanatının örneklerinde stilize ve geometrik biçimde karşımıza çıkar. Büyük Selçuklu eserlerinde hayat ağacını bekleyen aslan, koruyucu özelliği ve hakimiyet simgesi olması sebebiyle mimaride; kenti, kaleyi, kapıyı koruyan bir figür olarak kullanılmıştır. Tüm bu özelliklerinin yanında, güneş ve

aydınlık simgesi olan aslan, burç tasvirlerinde güneş gezegeniyle beraber verilir. Bu sebeple, kabartmalarda tasvir edilirken genellikle, güneş aslanın üzerinde konumlandırılarak gösterilir. Aslan figürü, Kars, Kayseri, Milas, Sivas, Erzurum, Erzincan yöreleri halılarında sıkça kullanılmaktadır (Öney, 1969: 1-39; Deniz, 2000: 189-190).

- **Kuş (Kartal) Figürü:** Halılarda görülen yanışların içinde, anlam çeşitliliği bakımından en zengin yanış, kuş yanışıdır. Kimi zaman mutluluk, sevinç ifadesiyken kimi zamanda ölülerin ruhlarını temsil etmektedir. Güvercin, kumru türü kuşlar uğurlu sayılırken, Karga, baykuş türü kuşlar uğursuz sayılmaktadır. Orta Asya'da her bireyin, kuş formunda bir koruyucu ruha sahip olduğuna, ölen kişilerin ruhlarının göğe kuş gibi uçarak yükseldiğine inanılır. Ayrıca Türk boylarını temsilen de kuş türleri kullanılmaktadır. Her boyu temsil eden bir kuş türü vardır. Kuş formunu ilk olarak, Çatalhöyük duvar resimlerinde saldırıya geçmiş bir kartal olarak görmekteyiz. Anadolu'da çeşitli kuş yanışları kullanımı, en çok Selçuklular döneminde gerçekleşmiştir (Erbek, 2002: 190-192).

  Kuş yanışları arasında en fazla ilgiyi kartal türleri görmektedir. Orta Asya'da kutsal olduğuna inanılan kartal, Türklerle birlikte tüm kültürlerde, Kuvvet-güç simgesi olarak kabul edilir (Deniz, 2000: 186). Ardahan'ın Ölçek Köyünde göçmen kuşlar geldiğinde eğer çift olarak görünürlerse, o yılın hayırlı ve bereketli geçeceği kabul edilir (Kalafat, 1992: 162).

  Türk toplumunda kullanılan kuş yanışları; koruyuculuğu, zarafeti, yeniden Doğuşu, şansı, ölümsüz olmayı, ölümden sonrasını, göğü, haber beklemeyi, bereketi ifade etmektedir. Günümüzde en çok Sivas yöresinde kullanılan kuş yanışları, Anadolu'nun birçok yöresinde değişik formlarda uygulanmaktadır. Halı desen kompozisyonlarında göbek yerinde ve kenar sularında yer almaktadır (Akpınarlı ve Üner, 2017: 635; Turan, 2021: 515-516).

4.2. DESEN KOMPOZİSYONLARI

Halılar desen kompozisyonlarına göre dört grupta incelenmektedir.

4.2.1. Mihrap Desen Kompozisyonlu Halılar

Anadolu'da Namazlık adıyla bilinen, namaz vakti kullanılmak için dokunmuş halılardır. Mihrabın üst kısmanda sağda veya solda kare boşluklar mevcuttur. Ayetlik veya tabaka olarak bilinen bu boşluklarda, ayetlerden bölümler yer alır. Mihrabın ortasından inen kandiller ve mihrabın içinde çiçek formları yaygın şekilde görülür. Benzer şekilde dokunmuş çift Mihraplı halılarda, ufak boşlukları kapamak ve namazlığın olmadığı yerde kullanılmak için yapılmıştır (T.T.O.S.O ve T.B.B, 1959: 18).

4.2.2. Köşe-Göbek Desen Kompozisyonlu Halılar

Halı göbeğinde oluşturulan büyük ebatlı bir yanış ve köşelerine bu yanışın veya başka bir yanışın dörtte bir parçası yerleştirilerek oluşturulur. Geriye kalan boş kısımlar küçük geometrik veya bitkisel yanışlarla kapatılır. 16. yüzyıl Osmanlı dönemi madalyonlu halı grupları bu tipin temelini oluşturmaktadır (T.T.O.S.O ve T.B.B, 1959: 18). Anadolu'nun her bölgesinde "göl" adıyla bilinen merkezi konumdaki yanışlar, 16. yüzyılda şemse süslemelerinin halı göbeğinde kullanılmasıyla beraber, Fransızca kökenli madalyon kelimesi şemse süslemelerini tarif etmek için kullanılmaya başlanmış ve bu tabir, bir alışkanlık olarak günümüze kadar gelmiştir.

Göl, Orta Asya ve Anadolu'da sabit halde duran su birikintisi olarak bilinmektedir (Türkmen, 2001: 28). Türkmen inancına göre; yuvarlak şekiller gök simgesidir, semavi alemi temsil etmektedir. Bu sebeple, halının başlıca yanışı olarak kullanılır ve kutsal bir anlamı çağrıştırmaktadır (Deniz, 2010: 60). Bağımsızlık simgesi olarak, her boy dokuduğu halıya kendilerini temsil eden bir göl yanışı işlemiştir. Halılarda görülen göl yanışları, boyların ongunu niteliğinde belirleyici bir simge olmuştur. Öyle ki, bağımsızlığını kaybeden boylar, dokudukları halılarda kendi göl yanışlarını kullanma özgürlüğünü de kaybeder, bağlılıklarının nişanesi olarak egemenliği altına girdikleri boyun gölünü halılarında kullanmak zorunda kalırlardı (Türkmen, 2001: 28-29).

4.2.3. Raport Desen Kompozisyonlu Halılar

Bitkisel desenlerin, birbirlerini tekrar ederek halı yüzeyini kapladıkları halı grubudur. Bazılarında kenar suyu olabilir veya hiç bulunmaz ve tüm yüzey bitkisel desenlerle kaplanır. Isparta halıları bu gruba giren halıların en bilinen örneklerindendir (T.T.O.S.O ve T.B.B, 1959: 18).

4.2.4. Figür Desen Kompozisyonlu Halılar

Halının merkezinde karşılıklı, sırt sırta veya yalnız duran bir hayvan figürü bulunur. Beylikler dönemi hayvan figürlü halıları bu tipe örnek halılardandır. Günümüzde ise, manzara önünde duran hayvan figürüyle yapılmış, duvar halıları bu grubu temsil etmektedir (Görgünay, 1984: 44).

5. BÖLÜM
KAĞIZMAN YÖRESİNDE TESPİT EDİLEN HALILARIN KATALOĞU

KAT.NO.1

Dokuma Çeşidi ve Dokumanın Yöresel Adı: Taban halısı / Halı

Resim No: 43-44

Çizim No: 1- 2- 3- 4- 5

Bulunduğu Yer: Emin Büyüktanır Evi

Geliş Biçimi: Annesinden kalma

İnceleme Tarihi: 15.08.2021

Dokunduğu Yer: Kötek Köyü / Kağızman

Dokunduğu Tarih: Halı 1952 yılına tarihlenmektedir, tarihlendirme aile üyelerinin verdiği bilgilere göre yapılmıştır.

Boyutları/ Ebatları (En/Boy): 200x260 cm

Dokuma Tekniği: Türk (Gördes) ilmesi

Çözgü/Atkı Malzemesi: Yün

Dokuma ipi: Yün

Kalite: 1 dm^2 / 35x30

Kullanılan Renkler: Kahverengi tonları, krem, beyaz, gri, yeşil, mavi, kırmızı, mor

Kullanım Alanı: Yer yaygısı

Onarım Durumu: Onarım görmemiştir.

Kompozisyon: Abraş kahverengi zemin üzerine, kartuşlu bir şemse yanışı yerleştirilmiştir. Gölü oluşturan yanışın, her iki ucunda alem/özek, koçbaşı yanışı görülmektedir (Çiz. 1) (Görgünay Kırzıoğlu, 2001: 281). Şemse yanışının içi krem zemin üzerine Rumi ve çiçek yanışlarıyla bezenmiştir. Hem göl hem de kahverengi zemin, kırmızı kontur ve kırmızı-siyah tomurcuk sırasıyla çevrelenmiştir. Halının köşeleri, Rumi, çiçek ve stilize çiçek yanışlarıyla süslenmiştir (Çiz. 2, 3). Halı, üç adet kenar suyuna sahiptir. Dıştaki birinci kenar suyunda, krem zemin üzerine elibelinde yanışları işlenmiştir (Çiz. 4). İkinci kenar suyunda, kahverengi zemin üzerine "Kelebek" adı verilen (yerel ad) kırmızı, yeşil, beyaz, mor, mavi, gri renkte sekiz köşeli yıldız yanışları sıralı şekilde yerleştirilmiştir (Çiz. 5) (Görgünay, 1978: 114). Üçüncüsünde ise, yine sıralı elibelinde yanışları görülmektedir. Halıda kullanılan kahverengi, krem ve gri renkleri, koyunun yününden elde edilen doğal renklerdir; diğer renkler kök boyayla verilmiştir.

16. yy. dan itibaren Saray ve Uşak madalyonlu halılarıyla, Türk halı desen kompozisyonlarında görülen şemse formu, Kağızman yöresinde semaveri andıran yapısı sebebiyle "Semaver gölü" olarak bilinmektedir.

Benzer desen kompozisyonlu halılar Avanos / Nevşehir bölgesinde de dokunmakta ve "Leblebili Avanos" adıyla bilinmektedir (Bayındır, 2007: 96-97).

Resim 43. Taban halısı genel görünüş (Gökhan Toptaş arşivi)

Resim 44. Taban halısı detay (Gökhan Toptaş arşivi)

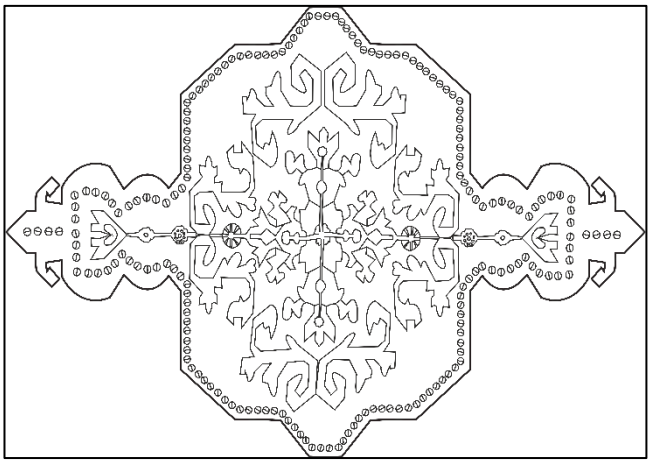

Çizim 1. “Koçbaşı (Semaver) başlıklı göl” yanışı.

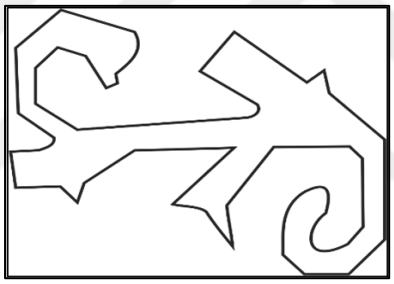

Çizim 2. “Rumi” yanışı.

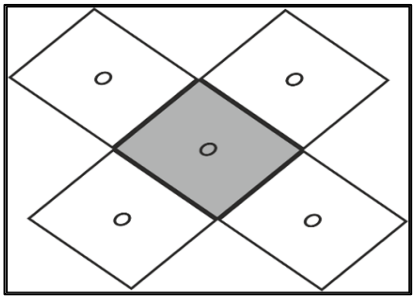

Çizim 3. “Stilize çiçek” yanışı.

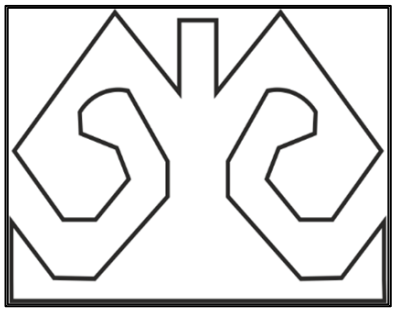

Çizim 4. “Eli belinde” yanışı.

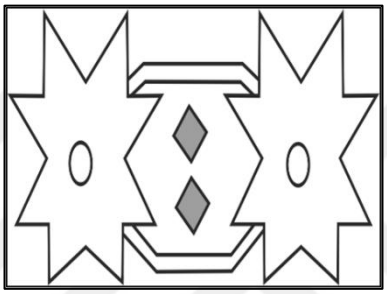

Çizim 5. “Yıldız” yanışı.

KAT.NO.2

Dokuma Çeşidi ve Dokumanın Yöresel Adı: Namazlık halısı / Seccade

Resim No: 45-46

Çizim No: 6-7-8-9-10

Bulunduğu Yer: Ayşe Bingöl Evi

Geliş Biçimi: : Annesinden kalma

İnceleme Tarihi: 14.08.2021

Dokunduğu Yer: Şahindere Mahallesi / Kağızman

Dokunduğu Tarih: Halı 1958 yılına tarihlenmektedir, tarih halı üzerinde tespit edilmiştir.

Boyutları/ Ebatları (En/Boy): 93x128 cm

Dokuma Tekniği: Türk (Gördes) ilmesi

Çözgü/Atkı Malzemesi: Yün

Dokuma ipi: Yün

Kalite: 1 dm^2 / 25x25

Kullanılan Renkler: Kırmızı, sarı, turuncu, siyah, beyaz, yeşil, pembe, gri, gece mavisi

Kullanım Alanı: Namazlık olarak kullanılmaktadır.

Onarım Durumu: Onarım görmemiştir.

Kompozisyon: Düşey yönde oluşturulmuş desen kompozisyonu düzenine sahip namazlık halısının merkezini, mihrap içine verilen gri renk üzerine işlenmiş iki adet sekiz köşeli yıldız çiçeği yanışı oluşturmaktadır (Çiz. 6). Yine merkez de mihraptan sarkan kurt ağzı yanışları görülmektedir (Çiz. 7). Ayaklık kısmında yan yana duran, farklı boyutlarda iki stilize saksıda çiçek yanışı bulunmaktadır (Çiz. 8). Mihrabın üst kısmı; kırmızı zemin üzerine üç adet sıralı çiçek yanışıyla bezelidir (Çiz. 9). Mihrap ve üst kısmı post beneği yanışı ile bölünmüştür.

Namazlık biri dar, biri geniş olmak üzere iki kenar suyuna sahiptir. Dış tarafta bulunan geniş kenar suyu; gri zemin üzerine, farklı renklerde çiçek yanışlarıyla bezenmiştir (Çiz. 10). Namazlığın dokunduğu tarih, sadece mihrap yönünde kenar suyuna işlenmiştir. İç kısımda bulunan dar kenar suyunda; kırmızı zemin üzerine oluşturulan su yolu yanışıyla mihrap etrafı çevrelenmiştir (Çiz. 11).

Tamamıyla yün kullanılan namazlığın siyah, beyaz, gri renkleri yünün doğal rengiyken, kırmızı, sarı, turuncu, pembe renkleri kök boya kullanılarak boyanmıştır.

Resim 45. Namazlık halısı genel görünüş (Gökhan Toptaş arşivi)

Resim 46. Namazlık halısı detay (Gökhan Toptaş arşivi)

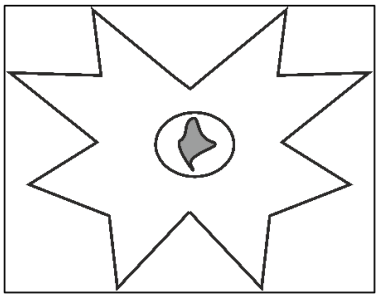

Çizim 6. “Yıldız çiçeği” yanışı.

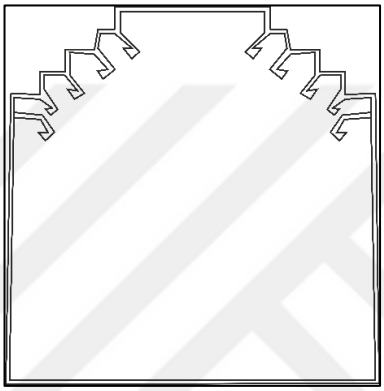

Çizim 7. “Mihrap” yanışı.

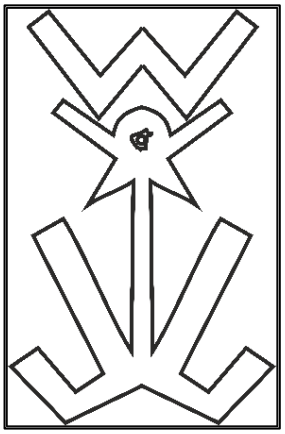

Çizim 8. “Saksıda çiçek” yanışı.

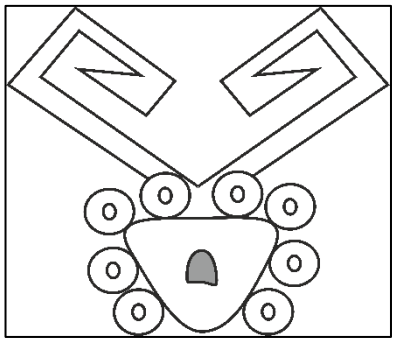

Çizim 9. “Çiçek” yanışı.

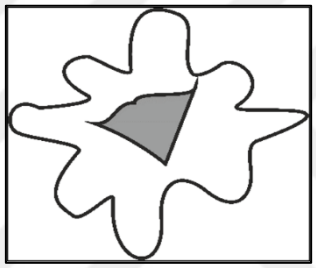

Çizim 10. “Çiçek” yanışı.

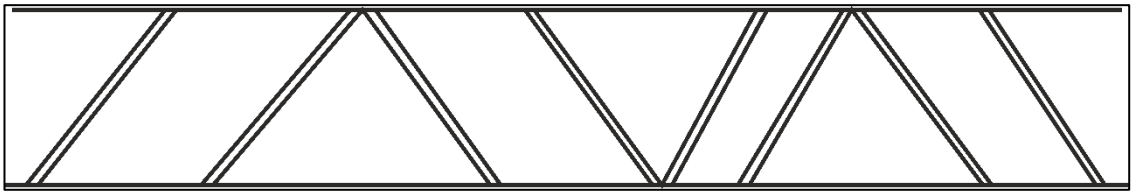

Çizim 11. “Su yolu” yanışı.

KAT.NO.3

Dokuma Türü ve Dokumanın Yöresel Adı: Taban halısı / Halı

Resim No: 47-48

Çizim No: 12-13-14-15-16-17-18-19-20-21

Bulunduğu Yer: Camuşlu Köyü, Pınargöze Mahallesi Camii

Geliş Biçimi: Bağış yoluyla

İnceleme Tarihi: 20.09.2021

Dokunduğu Yer: Camuşlu Köyü / Kağızman

Dokunduğu Tarih: Halı 1963 yılına tarihlenmektedir, tarihlendirmede cami cemaatinin verdiği bilgilerden faydalanılmıştır.

Boyutları/ Ebatları (En/Boy): 150x336 cm

Dokuma Tekniği: Türk (Gördes) ilmesi

Çözgü/Atkı Malzemesi: Yün

Dokuma ipi: Yün

Kalite: 1 dm^2 / 37x35

Kullanılan Renkler: Bordo, mavi, turuncu, sarı, siyah, beyaz, pembe, yeşil, kırmızı

Kullanım Alanı: Depoya kaldırılmış

Onarım Durumu: En ve boy da tek taraflı olarak, orta sulara kadar kesik görülmüştür.

Kompozisyon: Halı zeminine bordo tonlarıyla oluşturmuş bir renk hakimdir. Merkezde, bordo zemin üzerinde, altı adet birbirlerinden farklı renklerde düşey yönde sıralanmış Lesghi yıldızları bulunmaktadır (Çiz. 12). Yıldızların aralarında pıtrak, içlerinde ise akrep yanışları görülmektedir (Çiz. 13, 14). Sıralı dizilmiş yıldızların sağ ve solunda, karşılıklı olarak aynı düzen içerisinde yaprak, akrep, beştaş, saç bağı, pıtrak, muska, yıldız yanışları bir grup halinde tekrar eder vaziyette dizilmiştir (Çiz. 15, 16, 17, 18). Serpiştirilen bu yanışlardan farklı olarak, baş tarafta ikinci yıldızın sağ ve soluna birer göz yanışı yerleştirilmiştir (Çiz. 19). Halının kenarsuları; içte ve dışta iki ince ve ortada bir geniş su şeklindedir. Dış su; sarı zemin üzerine bordo renginde içi sarı dolgulu su yolu yanışı işlenmiştir (Çiz. 20). Benzer şekilde iç kenar suyunda da gri zemin üzerine beyaz renkte içi kırmızı dolgulu su yolu yanışı görülmektedir. Orta geniş su ise, çeşitli renklerde Pazırık halısının zeminde de gördüğümüz, Hun gülü yanışlarıyla çevrelenmiştir (Çiz. 21). Halının genelinde bordo ve siyah renkleri hakimken, açık mavi, turuncu, sarı, kırmızı, gri, beyaz, kahverengi, pembe, yeşil de görülmektedir.

Dört bölgeye ayrılan Azerbaycan halılarından Kuba-Şirvan grubuna ait "Zeyve" halılarıyla benzer desen kompozisyonuna sahip Lezgi yıldız göllü yolluk halısı, Kağızman yöresinde yıldız göllü halı adıyla bilinmektedir (Hamidova, 2009: 56).

Resim 47. Taban halısı genel görünüş (Gökhan Toptaş arşivi)

Resim 48. Taban halısı detay (Gökhan Toptaş arşivi)

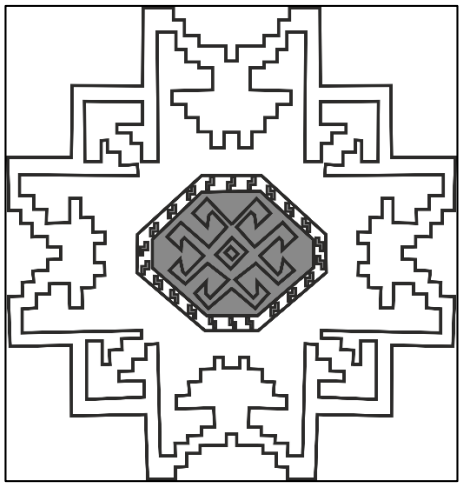

Çizim 12. “Lesghi yıldızı” yanışı.

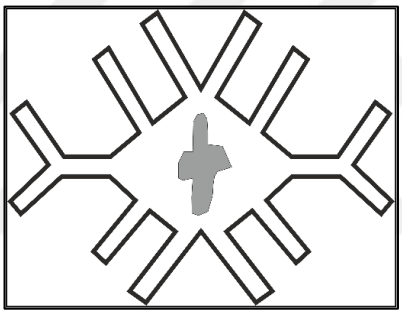

Çizim 13. “Pıtrak” yanışı.

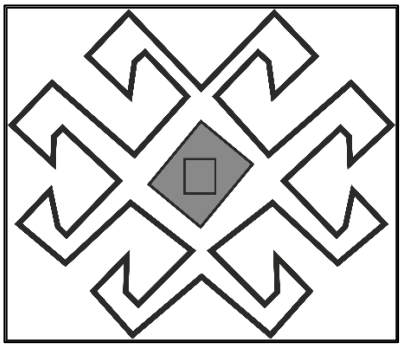

Çizim 14. “Akrep” yanışı.

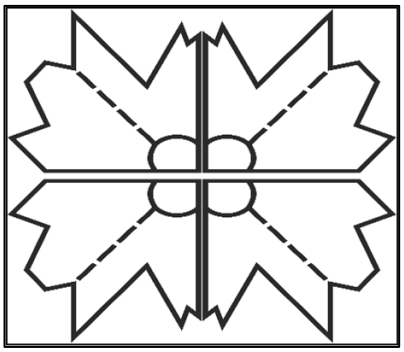

Çizim 15. “Yaprak” yanışı.

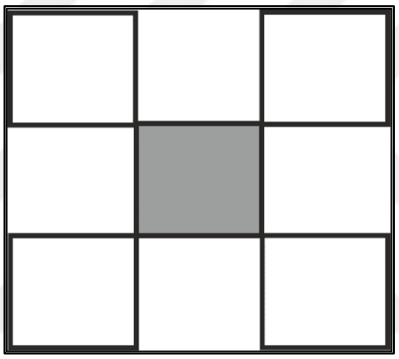

Çizim 16. “Beştaş” yanışı.

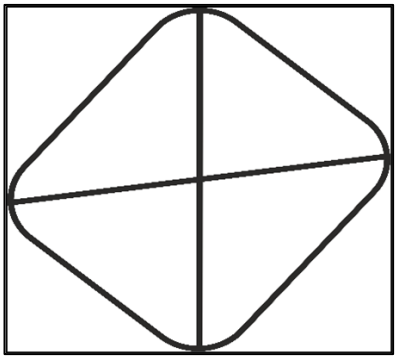

Çizim 17. “Muska-Göz” yanışı.

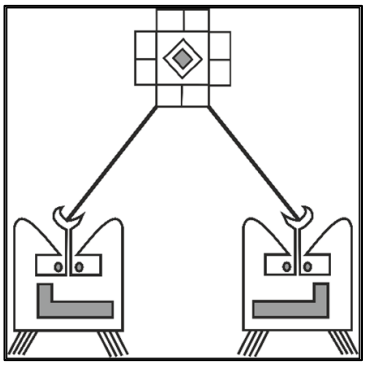

Çizim 18.“Saç bağı” yanışı.

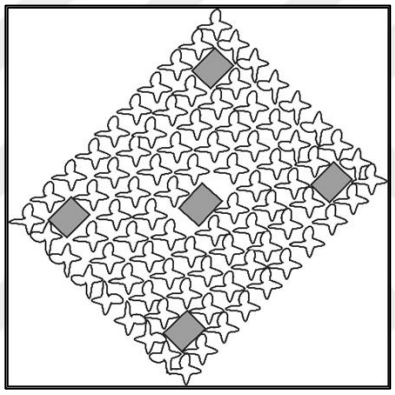

Çizim 19. “Göz”(Nazar) yanışı.

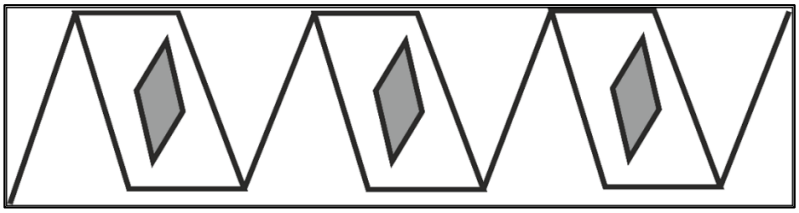

Çizim 20. “Su yolu” yanışı.

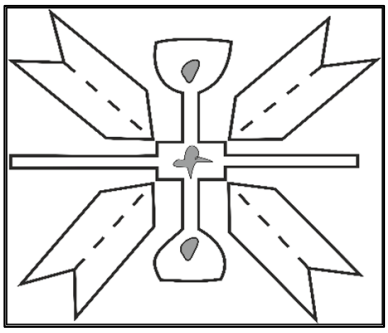

Çizim 21. “Hun gülü” yanışı.

KAT.NO.4

Dokuma Türü ve Dokumanın Yöresel Adı: Eşik halısı / Halı

Resim No: 49-50

Çizim No: 22-23-24-25-26-27-28

Bulunduğu Yer: Akın Dilli Evi

Geliş Biçimi: Satın alma

İnceleme Tarihi: 01.10.2021

Dokunduğu Yer: İlçe merkezi / Kağızman

Dokunduğu Tarih: Bilinmiyor

Boyutları/ Ebatları (En/Boy): 74x105 cm

Dokuma Tekniği: Türk (Gördes) ilmesi

Çözgü/Atkı Malzemesi: Yün

Dokuma ipi: Yün

Kalite: 1 dm^2 / 40x37

Kullanılan Renkler: Kırmızı tonları, mavi, sarı, yeşil, turuncu, turkuaz, beyaz, pembe, siyah

Kullanım Alanı: Kapı eşiği iç kısmında kullanılmaktadır.

Onarım Durumu: Onarım görmemiştir.

Kompozisyon: Halı zeminine düşey yönde açıktan koyuya giden kırmızı abraş hakimdir. Abraş kırmızı üzerine hatayi, bahar dalı, gonca ve yapraklarla bütünleşmiş bitkisel bir bezeme oluşturulmuştur (Çiz. 22, 23, 24, 25). Bitkisel zemin yukarıdan aşığı yönlü hatayi merkeze alınarak verilmiş, mihrap benzeri bir desen kompozisyonu ortaya çıkmıştır. Ayrıca, üst kısımların zemini koyu tonda bırakılarak halının yönü belirtilmiştir. Halı üç adet kenar suyuna sahiptir. İçeride geniş bir kenarsuyu, düşeyde çeşitli renklerde koç boynuzu yanışlarıyla devam ederken, yatayda bu sıra eli belinde yanışına dönüşerek devam etmektedir (Çiz. 26, 27). Ortada bulunan ince kenar suyu, mavi tonlarında su yolu yanışıyla halıyı çevrelemektedir (Çiz. 28). En dışta ise, halı zeminiyle aynı renk ve abraşa sahip boş bırakılmış bir kenar suyu bulunmaktadır. Boş bırakılan kenar suyunun hemen bitişiğinde, halı bütününde kullanılan farklı renklerdeki ilme iplikleriyle oluşturulan kenar örgüsü; halıya sağlamlık ve neşeli bir görünüm sağlamaktadır. Halıda uygulanan desen kompozisyonu, halının dokunuş amacının bir çocuk namazlığı olabileceği fikrini vermektedir. Ne var ki, bugün farklı bir amaçla kullanılmaktadır.

Resim 49. Eşik halısı genel görünüş (Gökhan Toptaş arşivi)

Resim 50. Eşik halısı detay (Gökhan Toptaş arşivi)

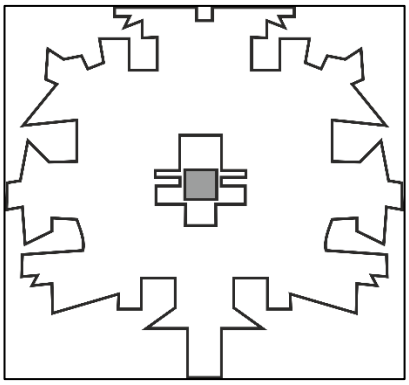

Çizim 22. “Hatayi” yanışı.

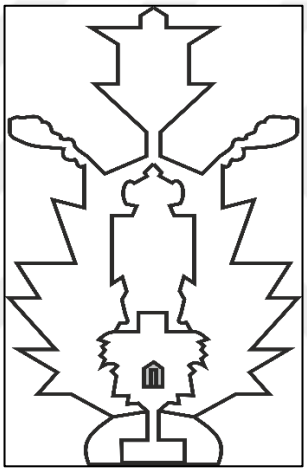

Çizim 23. “Hatayi” yanışı.

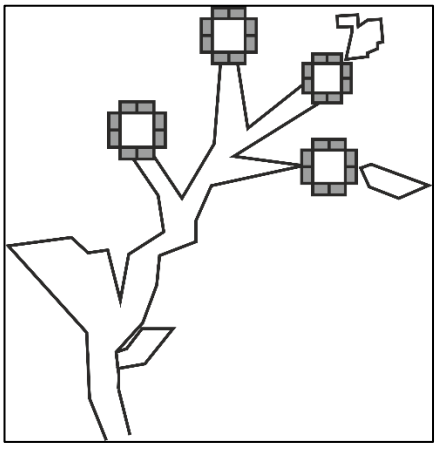

Çizim 24. “Bahar dalı” yanışı.

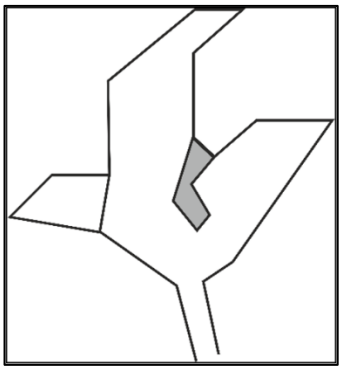

Çizim 25. “Gonca” yanışı.

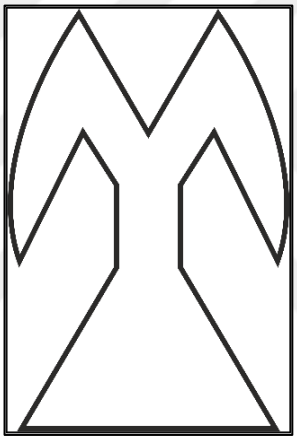

Çizim 26. “Koç boynuzu” yanışı.

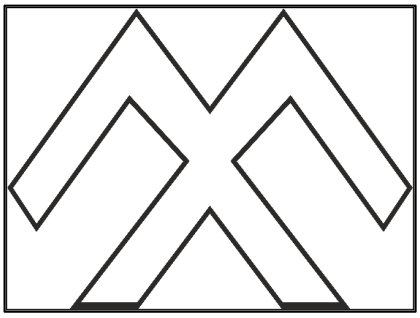

Çizim 27. “Elibelinde” yanışı.

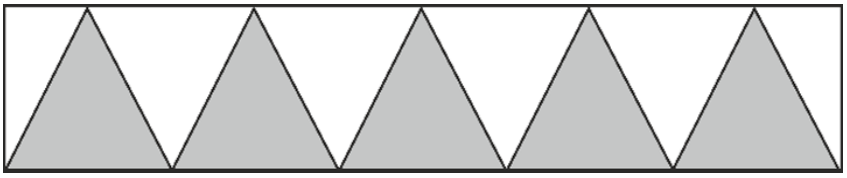

Çizim 28. “Suyolu” yanışı.

KAT.NO.5

Dokuma Türü ve Dokumanın Yöresel Adı: Seccade halısı / Halı

Resim No: 51-52

Çizim No: 29-30-31

Bulunduğu Yer: Ayşe Bingöl Evi

Geliş Biçimi: Annesinden kalma

İnceleme Tarihi: 14.08.2021

Dokunduğu Yer: Şahindere Mahallesi / Kağızman

Dokunduğu Tarih: Halı 1958 yılına tarihlenmektedir, tarihlendirme aile üyelerinin verdiği bilgilere göre yapılmıştır.

Boyutları/ Ebatları (En/Boy): 154x220 cm

Dokuma Tekniği: Türk (Gördes) ilmesi

Çözgü/Atkı Malzemesi: Yün

Dokuma ipi: Yün

Kalite: 1 dm^2 / 37x35

Kullanılan Renkler: Bordo tonları, siyah, turuncu, sarı, gri, beyaz, pembe, kırmızı

Kullanım Alanı: Yer yaygısı

Onarım Durumu: Onarım görmemiştir.

Kompozisyon: Seccadenin göbeğini bordo zemin üzerine yerleştirilmiş bir göl yanışı oluşturmaktadır (Çiz. 29). Gölün merkezinde sarı renk hakimdir ve yönü zeminin abraş bırakılan düşey kısmını belirtmektedir. Seccadeyi çevreleyen üç kenar suyundan iç kısımda bulunan ince kenar suyunda; turuncu zemin üzerine, bir dal bir çiçek yanışı işlenmiştir (Çiz. 30). Benzer şekilde, dış kısımda bulunan diğer ince kenar suyunda da beyaz zemin üzerine uygulanmış bir dal bir çiçek yanışı görülmektedir (Çiz. 30). Orta kısımda bulunan geniş kenar suyunda ise, siyah zemin üzerine farklı renk düzenlemelerine sahip dört yön yanışları yerleştirilmiştir (Çiz. 31). Halının siyah ve beyaz haricinde kullanılan renkleri, kök boya kullanılarak elde edilmiştir.

Resim 51. Seccade halısı genel görünüş (Gökhan Toptaş arşivi)

Resim 52. Seccade halısı detay (Gökhan Toptaş arşivi)

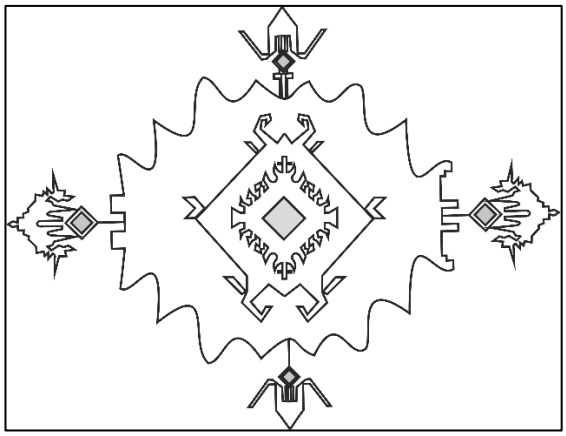

Çizim 29. “Göl” yanışı.

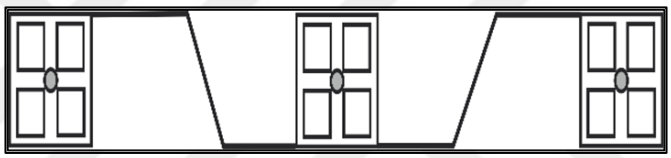

Çizim 30. “Bir dal bir çiçek” yanışı.

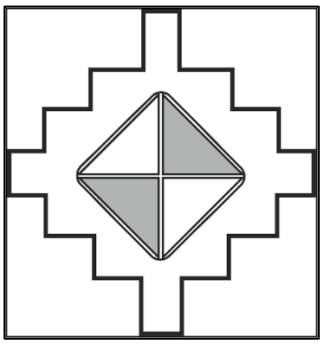

Çizim 31. “Dört yön” yanışı.

KAT.NO.6

Dokuma Türü ve Dokumanın Yöresel Adı: Yastık halısı / Halı

Resim No: 53-54

Çizim No: 32-33-34-35-36

Bulunduğu Yer: Akın Dilli Evi

Geliş Biçimi: Satın alma

İnceleme Tarihi: 01.10.2021

Dokunduğu Yer: İlçe merkezi / Kağızman

Dokunduğu Tarih: Bilinmiyor

Boyutları/ Ebatları (En/Boy): 50x80 cm

Dokuma Tekniği: Türk (Gördes) ilmesi

Çözgü/Atkı Malzemesi: Yün

Dokuma ipi: Yün

Kalite: 1 dm^2 / 21x23

Kullanılan Renkler: Krem, beyaz, siyah, kahverengi, kırmızı, turuncu, bordo, sarı

Kullanım Alanı: Yastık yüzü, minder

Onarım Durumu: Onarım görmemiştir. Sol tarafta, geniş kenar suyunda yırtık tespit edilmiştir.

Kompozisyon: Halı göbeğini, krem zemin üzerine işlenmiş, yan yana duran iki kıvrımlı göl oluşturmaktadır (Çiz. 32). Gölün iç kısmı, akrep yanışıyla doldurulmuştur. Dışı kısmı ise, turuncu çevre çizgisiyle dönülmüştür. Göl yanışının üçgen formundaki birleşim noktasına, alttan ve üstten akrep yanışları yerleştirilmiştir (Çiz. 33). Halı zeminin köşelerinde, karşılıklı duracak şekilde yerleştirilen muska yanışları dikkati çekmektedir (Çiz. 34). Kenar suları; iç ve dışta ince kenar suyu ve ortalarında bir geniş su şeklinde verilmiştir. İnce kenar sularında iç kısımda beyaz, dış kısımda siyah zemin üzerine sıçan dişi veya post beneği olarak bilinen yanışlar dönülmüştür (Çiz. 35). Ortada bulunan geniş kenar suyunda; kahve rengi zemin üzerine bukağı yanışı uygulanmıştır (Çiz. 36). Geniş kenar suyunun sol dar kısmında 4 cm. çapında bir yırtık mevcuttur. Halı, yastık olarak kullanılmadığı için arka kısmına herhangi bir kumaş kaplaması dikilmemiştir.

Resim 53. Yastık halısı genel görünüş (Gökhan Toptaş arşivi)

Resim 54. Yastık halısı detay (Gökhan Toptaş arşivi)

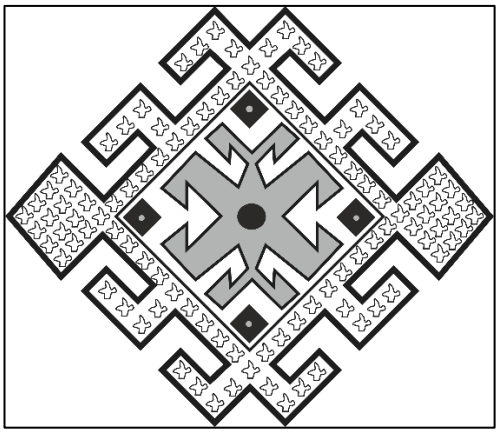

Çizim 32. “Kıvrımlı Göl” yanışı.

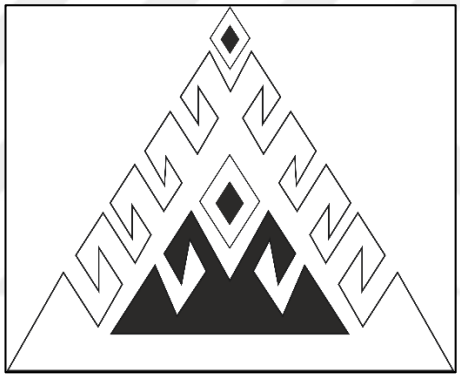

Çizim 33. “Akrep” yanışı.

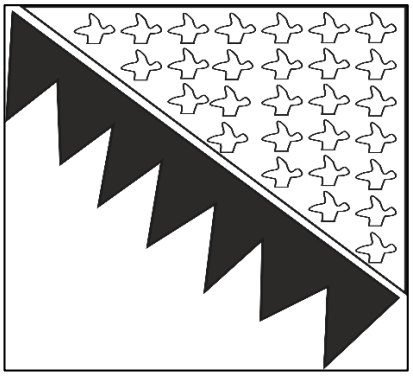

Çizim 34. “Muska” yanışı.

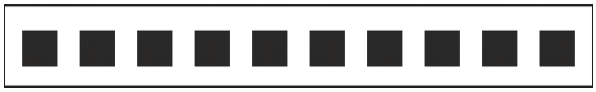

Çizim 35. “Sıçan dişi” yanışı.

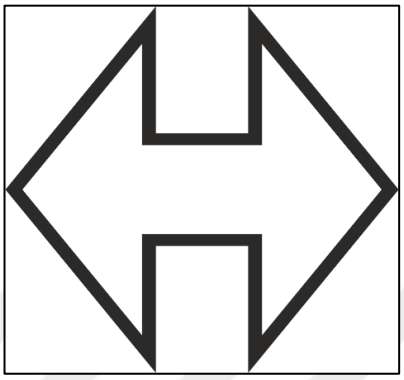

Çizim 36. “Bukağı” yanışı.

KAT.NO.7

Dokuma Türü ve Dokumanın Yöresel Adı: Taban halısı / Halı

Resim No: 55-56

Çizim No: 37-38

Bulunduğu Yer: Erdal Gülüçat Evi

Geliş Biçimi: Annesinden kalma

İnceleme Tarihi: 10.11.2021

Dokunduğu Yer: Paslı Köyü / Kağızman

Dokunduğu Tarih: Halı 1980 yılına tarihlenmektedir, tarihlendirme aile üyelerinin verdiği bilgilere göre yapılmıştır.

Boyutları/ Ebatları (En/Boy): 206x252 cm

Dokuma Tekniği: Türk (Gördes) ilmesi

Çözgü/Atkı Malzemesi: Yün

Dokuma ipi: Yün

Kalite: 1 dm² / 27x30

Kullanılan Renkler: Krem, kahverengi, siyah, gri, kırmızı, beyaz

Kullanım Alanı: Yer yaygısı

Onarım Durumu: Onarım görmemiştir.

Kompozisyon: Halı desen kompozisyonu, birbirinin aynı bitkisel beş desenin beş sıra oluşturacak şekilde, düşey eksende yerleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Halı zemini raporlu desenden elde edilmiştir. Halı raporunda, orta zeminde yer alan penç ve onu çevreleyen Rumiler ve hançer yaprakları mevcuttur (Çiz. 37). Halı bir adet geniş kenar suyuna sahiptir. Kenar suyu, kahverengi zemin üzerinde bir dal bir çiçek yanışıyla, suyolu şeklinde verilmiştir (Çiz. 38).

Halıda kullanılan siyah, kahverengi, krem yünün doğal rengiyken, kırmızı kök boya kullanılarak elde edilmiştir. Zaman içerisinde kullanılan deterjanlar ve böcek ilaçları sebebiyle; kırmızı boyalar krem zemine geçmiş ve zeminde pembemsi bir abraş oluşturmuştur (Res. 56).

Resim 55. Taban halısı genel görünüş (Gökhan Toptaş arşivi)

Resim 56. Taban halısı detay (Gökhan Toptaş arşivi)

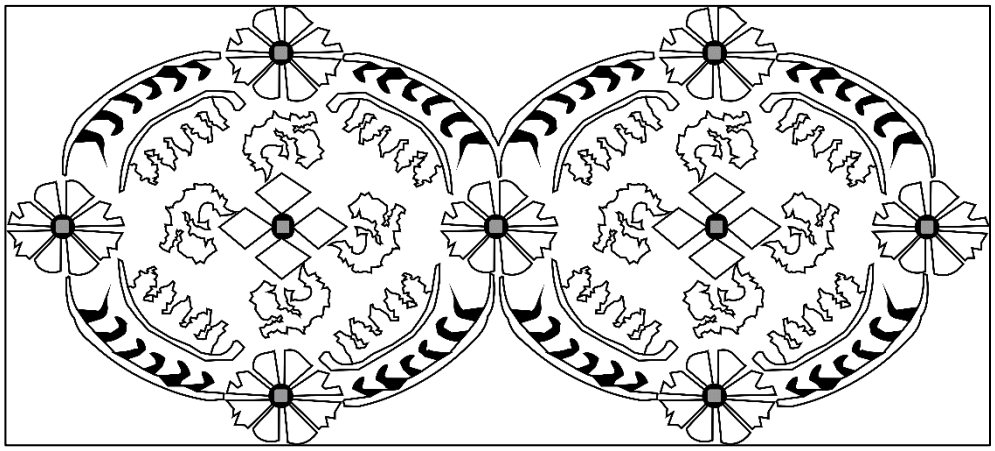

Çizim 37. “Penç, Rumi, Hançer yaprağı” yanışı.

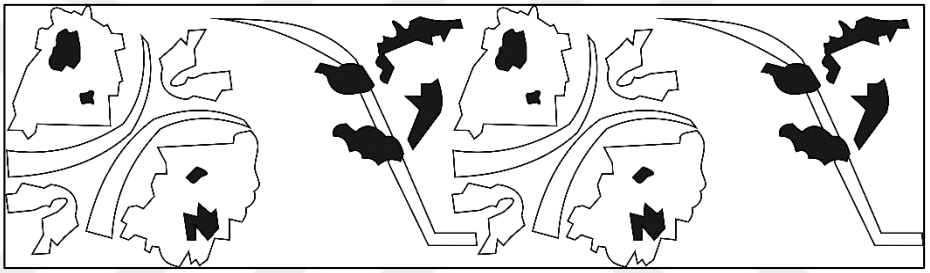

Çizim 38. “Bir dal bir çiçek” yanışı.

KAT.NO.8

Dokuma Türü ve Dokumanın Yöresel Adı: Duvar halısı / Aslanlı halı

Resim No: 57-58

Çizim No: 39-40-41-42-43-44-45-46

Bulunduğu Yer: Erdal Gülüçat Evi

Geliş Biçimi: Annesinden kalma

İnceleme Tarihi: 10.11.2021

Dokunduğu Yer: Paslı Köyü / Kağızman

Dokunduğu Tarih: Halı 1930 yılına tarihlenmektedir, tarihlendirme aile üyelerinin verdiği bilgilere göre yapılmıştır.

Boyutları/ Ebatları (En/Boy): 147x293 cm

Dokuma Tekniği: Türk (Gördes) ilmesi

Çözgü/Atkı Malzemesi: Yün

Dokuma ipi: Yün

Kalite: 1 dm^2 / 25x25

Kullanılan Renkler: Gri, kırmızı, kahverengi, yeşil, siyah, krem, pembe, sarı, bordo

Kullanım Alanı: Duvar halısı

Onarım Durumu: Onarım görmemiştir. Dar kenar suyunun düşey sağ ve sol kısımlarında farklı boylarda dört adet yırtık görülmüştür.

Kompozisyon: Halı, köşe-göbek formunda düzenlenmiş bir desen kompozisyonuna sahiptir. Halı göbeğinde, gri zeminli, yeşil bir kaide üzerinde karşılıklı şekilde duran iki aslan figürü bulunmaktadır (Çiz. 39). Aslanların yüzleri cepheden, vücutları profilden verilmiştir ve kuyrukları sırta değin kıvrılmıştır.

Aslanların arasında bir adet çiçek yanışı görülmekte ve etrafları köşe ve kenarlardan çıkan inceliğin ve zarafetin simgesi olan pembe gül yanışlarıyla çevrelenmiştir (Çiz. 40, 41) (Can, 2019: 54).

Köşeler ise dört köşeye çeyrek yerleştirilmiş bir göbek formundan oluşturulmuştur. Bu form; kırmızı zemin üzerine içi yaprak ve çiçeklerle dolgulanmış Rumilerden oluşmaktadır (Çiz. 42, 43). Köşeleri oluşturan Rumiler, içleri bir yaprak bir çiçek yanışlarıyla dizilmiş şeritlerle birbirlerine bağlanmıştır (Çiz. 44). Dokuma biri geniş biri dar olmak üzere iki adet kenar suyuna sahiptir. Geniş kenar suyu; kahverengi zemin üzerine üst üste sıralanmış pembe gül yanışlarıyla bezenmiş, başlangıç ve bitiş kısmında halıyı çevrelemeden bitirilmiştir (Çiz. 45).

Dar kenar suyu; halıyı çevreler şekilde, sarı zemin üzerine aşkın, saflığın ve sadakatin simgesi olan kırmızı beyaz gül demeti yanışlarıyla oluşturulmuştur (Çiz. 46) (Can, 2019: 54).

Benzer desen kompozisyonuna sahip halılar, Avanos / Nevşehir yöresinde dokunmakta ve yörede “Aslanlı Avanos” ya da “Göbekli halı” adıyla bilinmektedir (Bayındır, 2007: 96-97).

Resim 57. Duvar halısı genel görünüş (Gökhan Toptaş arşivi)

Resim 58. Duvar halısı detay (Gökhan Toptaş arşivi)

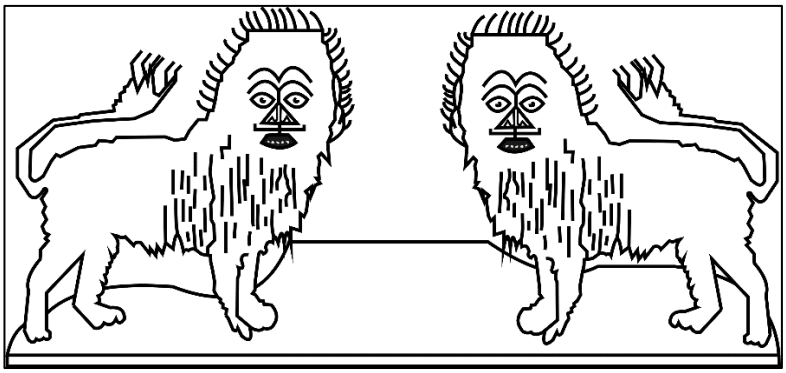

Çizim 39. “Aslan” figürü.

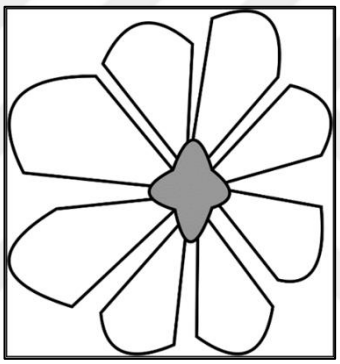

Çizim 40. “Çiçek” yanışı.

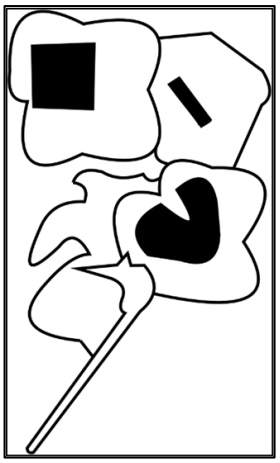

Çizim 41. “Gül” yanışı.

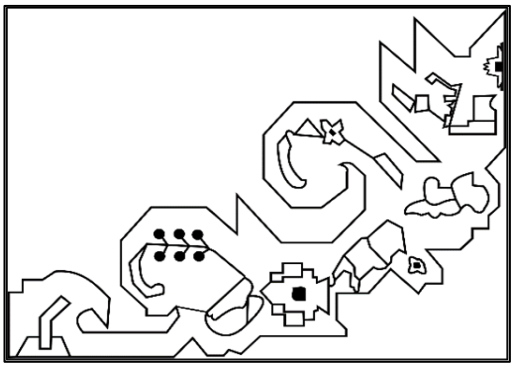

Çizim 42. “Rumi” yanışı.

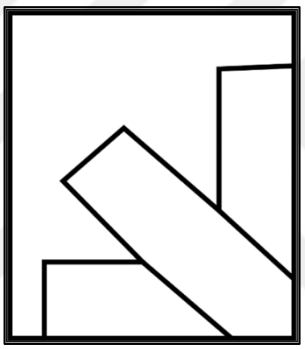

Çizim 43. “Çeyrek köşe” dolgusu.

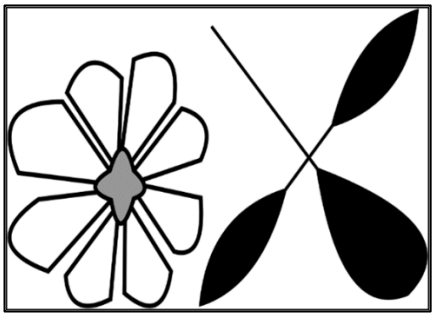

Çizim 44. “Bir yaprak bir çiçek” yanışı.

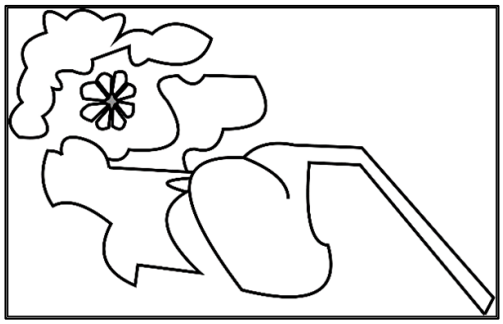

Çizim 45. “Gül” yanışı.

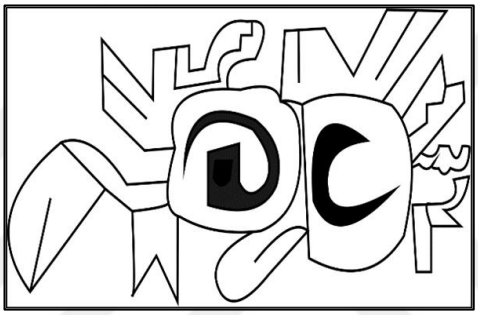

Çizim 46. “Gül demeti” yanışı.

KAT.NO.9

Dokuma Türü ve Dokumanın Yöresel Adı: Yolluk halısı / Halı

Resim No: 59-60

Çizim No: 47-48-49-50

Bulunduğu Yer: Nurettin Çil Evi

Geliş Biçimi: Annesinden kalma

İnceleme Tarihi: 15.11.2021

Dokunduğu Yer: Kozlu Köyü / Kağızman

Dokunduğu Tarih: Halı 1930 yılına tarihlenmektedir, tarihlendirme aile üyelerinin verdiği bilgilere göre yapılmıştır.

Boyutları/ Ebatları (En/Boy): 130x260 cm

Dokuma Tekniği: Türk (Gördes) ilmesi

Çözgü/Atkı Malzemesi: Yün

Dokuma ipi: Yün

Kalite: 1 dm^2 / 20x25

Kullanılan Renkler: Bordo, kırmızı, krem, kahverengi, siyah, pembe, turuncu, sarı, gri, yeşil, mavi

Kullanım Alanı: Yer yaygısı

Onarım Durumu: Onarım görmemiştir. Kenar suyunda yörük yaması görülmüştür.

Kompozisyon: Halı göbeğinde, bordo zemin üzerinde bulunan ve iki kez tekrarlanan yanışlardan oluşan yanış grubu, dört yön yanışına benzemektedir (Çiz. 47). Abraşla uygulanan bordo zemin üzerindeki dört yön yanışları, krem renginde dolgulanmış, turuncu bir kontörle sınırlandırılmış ve etrafına saçak dönülmüştür. Dokuma, bir adet geniş kenar suyuna sahiptir. Kenar suyu; krem zemin üzerine, birbirinden farklı renklere sahip yıldız çiçekleri yan yana dizilerek oluşturulmuştur (Çiz. 48). Sadece yatay yönde, yıldız çiçekleri arasına iki adet göz-nazar yanışı ve bir de uçurtma benzeri bir yanış yerleştirilmiştir (Çiz. 49, 50). Kenar suyunun iç ve dış kısmında, çeşitli renklerle oluşturulmuş sıçandişi yanışından meydana gelen ince şeritler bulunmaktadır.

Halının sağ tarafında 1/3'lük bir kısımda, iplik renklerde farklılaşma görülmektedir. Diğer kısımlarda kullanılan siyah iplik, halının sağ tarafında açık bir renge dönmüştür. Bu farklılığın, halının bu bölümünün ya uzun süre tezgâhta beklediği ya da farklı bir dokuyucu tarafından yeni iplikler kullanılarak bitirilmesiyle oluştuğu düşünülmektedir.

Resim 59. Yolluk halısı genel görünüş (Gökhan Toptaş arşivi)

Resim 60. Yolluk halısı detay (Gökhan Toptaş arşivi)

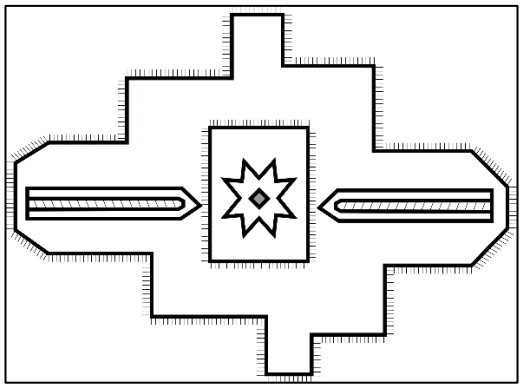

Çizim 47. “Dört yön” yanışı.

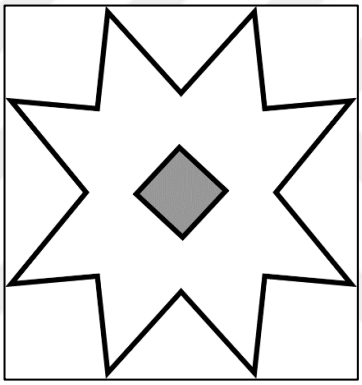

Çizim 48. “Yıldız çiçeği” yanışı.

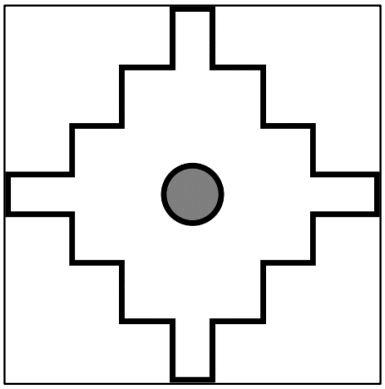

Çizim 49. “Göz (Nazar)” yanışı.

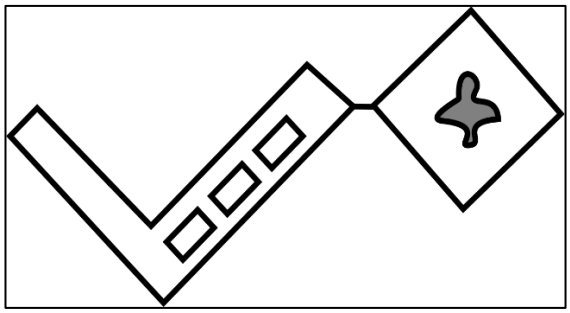

Çizim 50. “Uçurtma benzeri” yanış[5].

[5] Uçurtma ve kuyruklu yıldızı andıran, görsel ve tasarımsal açıdan dokuyucunun yaratıcılığıyla oluşturulmuş bir yanış. (Dr. Öğr. Üyesi Servet Senem Uğurlu, 19.03.2022 tarihli görüşmeden aktarılan).

KAT.NO.10

Dokuma Türü ve Dokumanın Yöresel Adı: Seccade halısı / Halı

Resim No: 61-62

Çizim No: 51-52

Bulunduğu Yer: Paşa Aksoy Evi

Geliş Biçimi: Eşi tarafından dokunmuş

İnceleme Tarihi: 20.09.2021

Dokunduğu Yer: Camuşlu Köyü / Kağızman

Dokunduğu Tarih: Halı 1976 yılına tarihlenmektedir, tarihlendirme aile üyelerinin verdiği bilgilere göre yapılmıştır.

Boyutları/ Ebatları (En/Boy): 89x136 cm

Dokuma Tekniği: Türk (Gördes) ilmesi

Çözgü/Atkı Malzemesi: Yün

Dokuma ipi: Yün

Kalite: 1 dm² / 30x30

Kullanılan Renkler: Kahverengi, beyaz, gri, bordo, pembe, mor

Kullanım Alanı: Yer yaygısı

Onarım Durumu: Onarım görmemiştir.

Kompozisyon: Halı, raport desenli kompozisyon düzenine uygun olarak dokunmuştur. Halı göbeği, dikdörtgen formunda oluşturulmuş kahverengi zemin üzerine, yıldız çiçeği yanışlarının düşey yönde on sekiz sıra oluşturacak şekilde, sıralı dizilmesiyle elde edilmiştir (Çiz. 51). On sekiz sıra dizilen yıldızlar, başlangıç ve bitiş de on birli; aralarda dokuzlu şekilde sıralanmıştır. Gri bir çevre çizgisi uygulanarak dokunan yıldız çiçekleri, bitiş kısmındaki on birli sırada bordo renkle çevrelenmiştir. Ayrıca, bordo çizgili yıldızların önüne, dokumanın çeyizlik bir ürün olduğunu belirten, kahverengi bir püskül ilmelenmiştir. Dokumanın iç ve dıştan gri şeritlerle çevrili kenar suyu, beyaz zemin üzerine işlenen hayat suyu yanışıyla bezelidir (Çiz. 52). Saçaklar, göbek kısmındaki kahverengi zemine uygun şekilde, orta kısmı kahverengi, sağ ve sol kenarı örgüsüz olarak beyaz renkte bırakılmıştır.

Resim 61. Seccade halısı genel görünüş (Gökhan Toptaş arşivi)

Resim 62. Seccade halısı detay (Gökhan Toptaş arşivi)

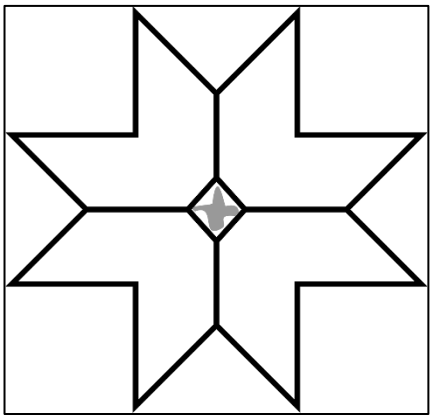

Çizim 51. “Yıldız çiçeği” yanışı.

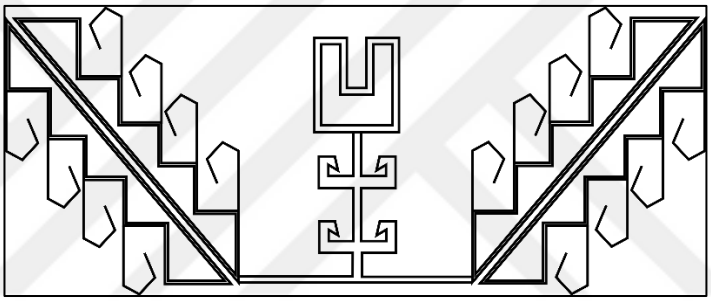

Çizim 52. “Hayat suyu” yanışı.

KAT.NO.11

Dokuma Türü ve Dokumanın Yöresel Adı: Yolluk halısı / Yolluk

Resim No: 63-64

Çizim No: 53-54-55-56-57-58-59-60-61-62-63

Bulunduğu Yer: Akın Dilli İş yeri

Geliş Biçimi: Satın alma

İnceleme Tarihi: 01.10.2021

Dokunduğu Yer: İlçe merkezi / Kağızman

Dokunduğu Tarih: 1928-50[6]

Boyutları/ Ebatları (En/Boy): 123x280 cm

Dokuma Tekniği: Türk (Gördes) ilmesi

Çözgü/Atkı Malzemesi: Yün

Dokuma ipi: Yün

Kalite: 1 dm² / 25x27

Kullanılan Renkler: Bordo, kırmızı, yeşil, siyah, beyaz, sarı, gri

Kullanım Alanı: Yer yaygısı

Onarım Durumu: Onarım görmemiştir. Halının düşey sağ kenarında ve bitiş kısmında kesim, birleştirme işlemi görülmüştür.

[6] Halı üzerine Arap rakamlarıyla işlenen tarih 1902 olarak okunsa da tarihin hemen önünde bulunan (T) harfiyle gösterilen kısaltma, tarihlemeyi Latin harflerinin kullanıma başladığı 1928 yılı ve sonrasına götürmektedir.

Kompozisyon: Namazlık desen kompozisyonuna benzer şekilde, tek nişli, basamak formuyla yükselen mihrap görünümlü bir desen kompozisyonuna sahip olan ve düşey yönde dokunan yolluk, bordo, kırmızı ve pembe abraş uygulanmış bir zemine sahiptir. Bu zemin üzerinde, alt kısımdaki bir boy büyük olacak şekilde, menzil belirtircesine mihrap yönüne sıralanmış, altlı üstlü iki adet dört yön yanışıyla oluşturulan göl bulunmaktadır (Çiz. 53). Göllerin en altında karşılıklı iki adet Hun gülü üzerinde iki kuş figürü arasına yerleştirilmiş, hayat ağacı yanışı bulunmaktadır (Çiz. 54, 55, 56). Ortalarında; birbirlerine bağlı şekilde yerleştirilmiş iki Hun gülü yanışı görülmektedir. Üst kısımda ise, merkezde birbirine bağlı iki Hun gülüyle beraber gülün, altında ve üstünde iki hayvan figürü arasına yerleştirilmiş, göz ve küpe yanışları yer almaktadır (Çiz. 57, 58, 59). Halı zemini kenarlarına ve mihrap formu basamaklarında içe dönük olarak yerleştirilmiş ok başı yanışlarıyla çevrili haldedir (Çiz. 60).

Halıyı, iki dar iki geniş olmak üzere dört adet kenar suyu çevrelemektedir. Dar suların içte bulunanı, yatayda yeşil zeminli yıldız yanışlarıyla dizili şekilde başlayıp, düşey yönde kırmızı üzerine yeşil şeritle devam edip, göz ve yıldız yanışıyla bezeli, yeşil zeminli mihrap köşesine bağlanmaktadır (Çiz. 61). Dışta bulunanı; kırmızı üzerine beyaz renkte uygulanan post beneği yanışlarıyla oluşturulmuştur. İç kısımda kalan geniş kenar suyu, beyaz üzerine, kırmızı, yeşil, sarı renkleriyle birbirlerine bağlı halde ilerleyen kuş kanadı yanışlarıyla dönülmüştür (Çiz. 62). Dışta kalan geniş kenar suyu ise, siyah zemin üzerine dizilmiş yeşil, kırmızı, beyaz, sarı ve gri renklerdeki bereket yanışlarıyla dolgulanmıştır (Çiz. 63).

Halı zemininin alt kısmında ters yönde yazılmış bir kitabe bulunmaktadır.

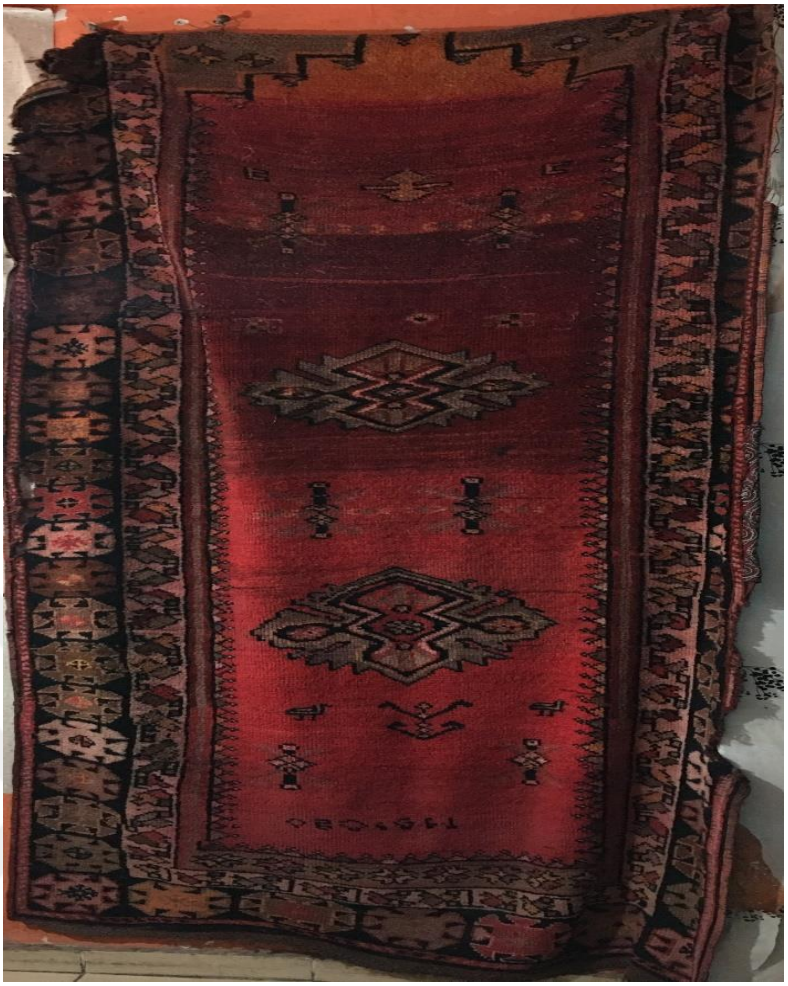

Resim 63. Yolluk halısı genel görünüş (Gökhan Toptaş arşivi)

Resim 64. Yolluk halısı detay (Gökhan Toptaş arşivi)

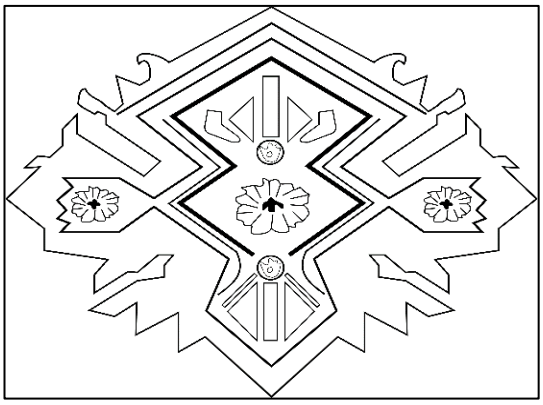

Çizim 53. “Dört yön” yanışı.

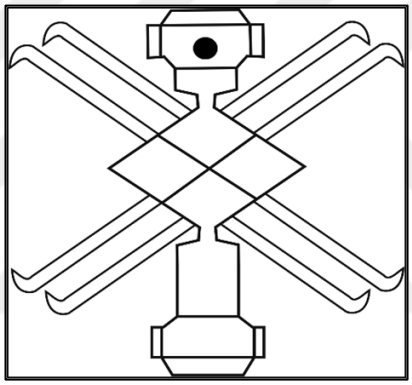

Çizim 54. “Hun gülü” yanışı.

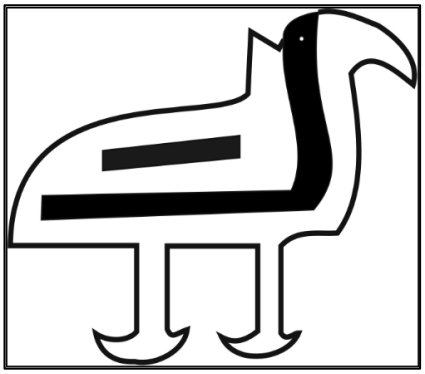

Çizim 55. “Kuş” figürü.

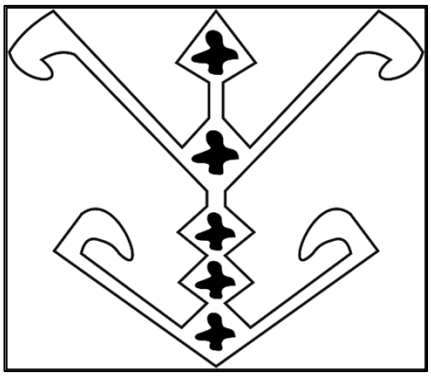

Çizim 56. “Hayat ağacı” yanışı.

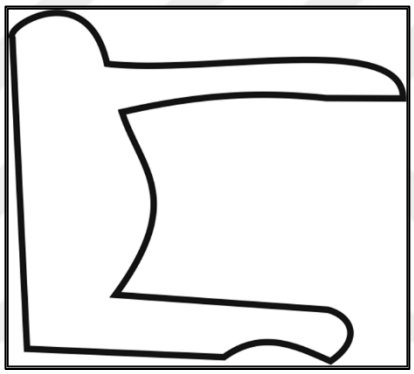

Çizim 57. “Hayvan” figürü.

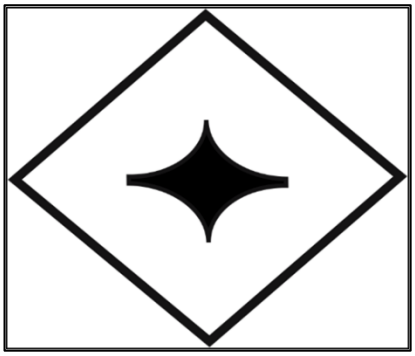

Çizim 58. “Göz” yanışı.

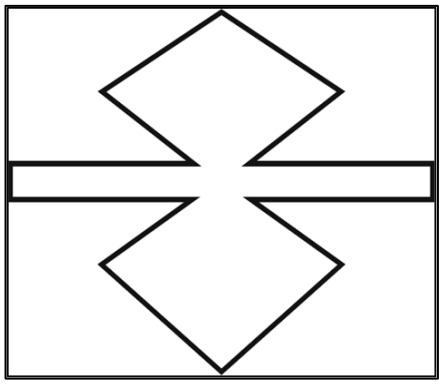

Çizim 59. “Küpe” yanışı.

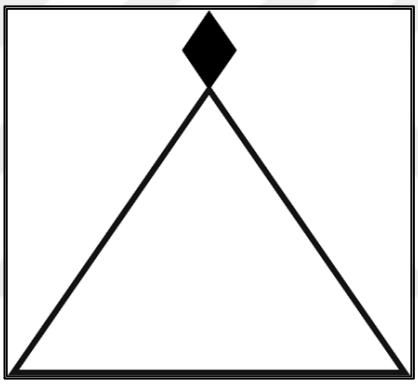

Çizim 60. “Ok başı” yanışı.

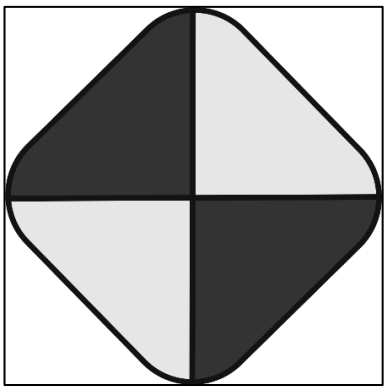

Çizim 61. “Göz” yanışı.

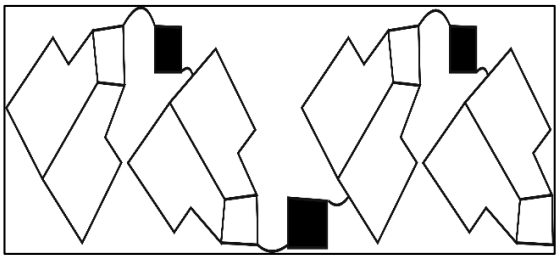

Çizim 62. “Kuş kanadı” yanışı.

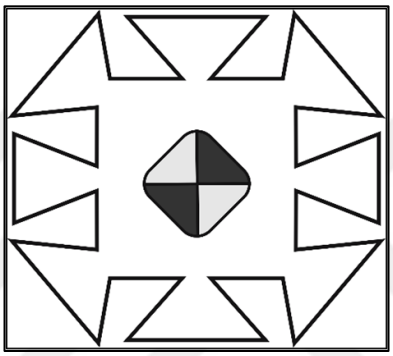

Çizim 63. “Bereket” yanışı.

KAT.NO.12

Dokuma Türü ve Dokumanın Yöresel Adı: Yastık halısı / Yastık

Resim No: 65-66

Çizim No: 64-65-66

Bulunduğu Yer: Akın Dilli Evi

Geliş Biçimi: Satın alma

İnceleme Tarihi: 01.10.2021

Dokunduğu Yer: İlçe merkezi / Kağızman

Dokunduğu Tarih: Bilinmiyor

Boyutları/ Ebatları (En/Boy): 51x88 cm

Dokuma Tekniği: Türk (Gördes) ilmesi

Çözgü/Atkı Malzemesi: Yün

Dokuma ipi: Yün

Kalite: 1 dm^2 / 25x27

Kullanılan Renkler: Kırmızı, siyah, bordo, sarı, kahverengi, taba, beyaz,

Kullanım Alanı: Yastık yüzü, minder

Onarım Durumu: Onarım görmemiştir. Saçaklarda çözülmeler mevcuttur.

Kompozisyon: Yastık, Kağızman yöresinde dokunan yastıkların genelinde olduğu gibi, köşe göbek formunda düzenlenmiş bir desen kompozisyonuna sahiptir. Kırmızı bir zemine uygulanmış yastığın, göbeğinde Doğu Anadolu bölgesinde ejderha yanışı olarak bilinen yanışın, akrep formuna benzetilmiş bir örneği göl olarak dokunmuştur (Çiz. 64). Gölün merkezinde, ejder-akrep benzeri olarak dokunan yanışın ortasına yerleştirilen göz yanışı yer almaktadır. Ejder-akrep yanışının çevresi, beyaz zeminli kırmızı bir kontur ile dönülmüş ve ardından taba zemine ikinci bir kontur dönülerek oluşturulmuştur. Gölün her iki başına göz yanışları yerleştirilmiştir. Halının köşelerinde ise el-hançer-kartal yanışı bulunmaktadır (Çiz. 65). El-hançer yanışının içi siyah ve sarı, kenarları ise beyazdır. Yastık ince bir kenarsuyuna sahiptir. Kenar suyu, beyaz zemine dokunmuş, kırmızı renginde suyolu yanışlarından oluşmaktadır (Çiz. 66). Halı, halihazırda yastık olarak kullanılmadığı için sırtına herhangi bir kaplama dikilmemiştir.

Kaynaklarda, zeminine bir göl yerleştirilmiş ve köşelerinde el-pençe yanışları görülen yastık desen kompozisyonlarının Kırşehir, Niğde, Yozgat, Denizli-Çal, Sivas, Kayseri, Muş-Malazgirt yörelerinde görüldüğüne yer verilmektedir (Deniz, 1984: 50; Soysaldı, 2012: 119; Azizi ve Karavar, 2022: 274). Kağızman'ın farklı güzergahlardaki köylerinde karşımıza çıkan kartal figürünü andıran el-pençe yanışları işlenen yastık örnekleri, bu desen kompozisyonunun yöreye ait bir geçmişinin olduğunu göstermektedir.

Resim 65. Yastık halısı genel görünüş (Gökhan Toptaş arşivi)

Resim 66. Yastık halısı detay (Gökhan Toptaş arşivi)

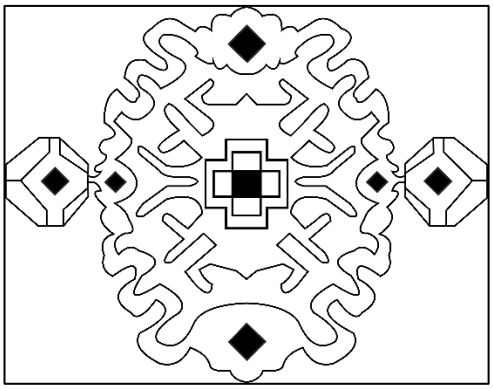

Çizim 64. “Ejderha gölü” yanışı.

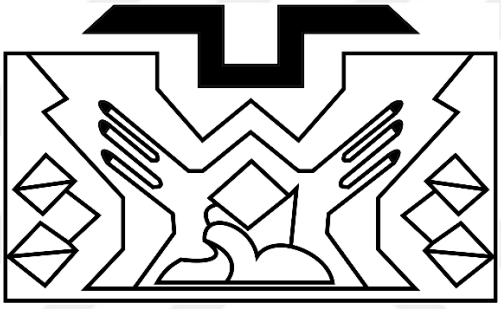

Çizim 65. “El-Peçe-Kartal” yanışı.

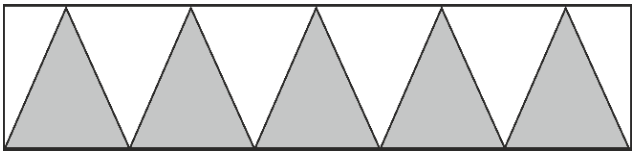

Çizim 66. “Suyolu” yanışı.

KAT.NO.13

Dokuma Türü ve Dokumanın Yöresel Adı: Taban halısı / Halı

Resim No: 67-68

Çizim No: 67-68-69-70-71

Bulunduğu Yer: Paşa Aksoy Evi

Geliş Biçimi: Eşi tarafından dokunmuş

İnceleme Tarihi: 20.09.2021

Dokunduğu Yer: Camuşlu Köyü / Kağızman

Dokunduğu Tarih: Halı 1976 yılına tarihlenmektedir, tarihlendirme aile üyelerinin verdiği bilgilere göre yapılmıştır.

Boyutları/ Ebatları (En/Boy): 180x250 cm

Dokuma Tekniği: Türk (Gördes) ilmesi

Çözgü/Atkı Malzemesi: Yün

Dokuma ipi: Yün

Kalite: 1 dm² / 35x35

Kullanılan Renkler: Bordo, kahverengi, mavi, kırmızı, yeşil, beyaz, gri

Kullanım Alanı: Yer yaygısı

Onarım Durumu: Onarım görmemiştir.

Kompozisyon: Bordo abraşla dokunmuş zemin üzerinde, yan yana sıralanmış üç göl, halının göbeğini oluşturmaktadır (Çiz. 67). Birbirinin aynı olan göllerin, birinci ve üçüncü sıradakiler beyaz zemine, ortada olan göl ise kahverengi zemine sahiptir. Yine, ortadaki gölün detaylarında, renk farklılıkları yer almaktadır. Göllerin her iki yanında, aynı şekilde sıralı olarak yerleştirilmiş çiçek yanışları görülmektedir (Çiz. 68). Halının üç adet geniş kenarsuyu bulunmaktadır. İçteki kenarsuyu, kahverengi zemin üzerine dizilmiş, kırmızı ve yeşil renklerde bir dal bir çiçek yanışlarıyla oluşturulmuştur (Çiz. 69). Ortadaki kenarsuyu diğer sulardan çeyrek boy daha geniş ve beyaz zemine, mavi, yeşil kırmızı renklerde hayat suyu yanışları dokunarak oluşturulmuştur (Çiz. 70). Hayat suyu yanışlarının bir bölümüne işlenmiş birer kadeh yanışı, karşılıklı olarak sabit renkten farklı olarak gri renkte dokunmuştur. Bu uygulama, birden fazla dokunan halının, aile üyeleri arasındaki aidiyetini belirlemek amacıyla yapılmaktadır. Dıştaki kenarsuyu ise, yeşil zemine yine bir dal bir çiçek yanışlarıyla dolgulanmıştır. Kenarsuları arasındaki geçişler, kırmızı beyaz renklerdeki ince şeritlerle sağlanmıştır (Çiz. 71).

Dağıstan bölgesinde Kağızman'ın kuzeyindeki Camuşlu ve yakın köylerde tespit edilen taban halısıyla, aynı desen kompozisyonuna sahip halıların dokunduğu tespit edilmiştir (Ford, 1989: 210). Kars ilinin adını Dağıstan'dan bölgeye göçen Bulgar Türklerinin "Karsak" oymağından aldığı bilinmektedir (Ergüder, 2020: 954). Camuşlu köyünde tespit ettiğimiz, Dağıstan bölgesi halılarıyla aynı desen kompozisyonuna sahip olan bu halının da "Karsak" oymağı ile bağlantılı ailelerden kalmış olabileceği düşüncesindeyiz.

Resim 67. Taban halısı genel görünüş (Gökhan Toptaş arşivi)

Resim 68. Taban halısı detay (Gökhan Toptaş arşivi)

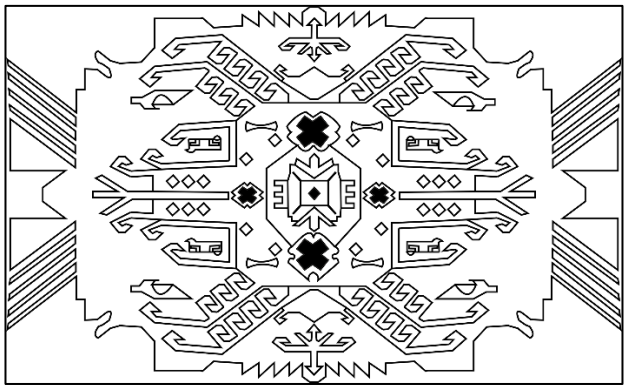

Çizim 67. “Göl” yanışı.

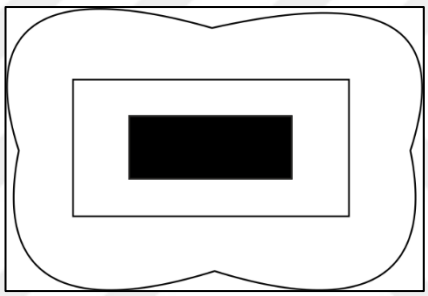

Çizim 68. “Çiçek” yanışı.

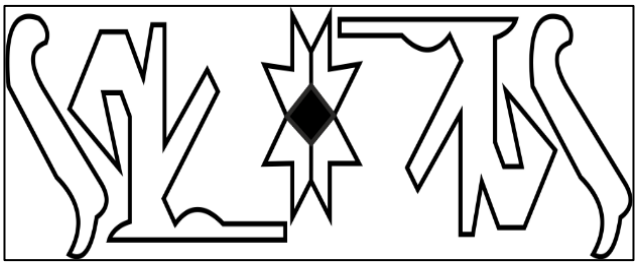

Çizim 69. “Bir dal bir çiçek” yanışı.

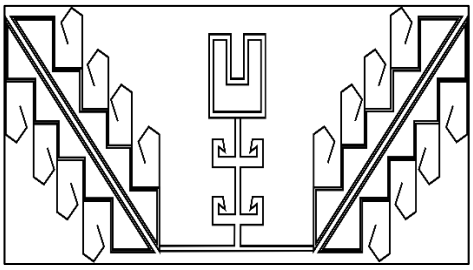

Çizim 70. “Hayat suyu” yanışı.

Çizim 71. “Sıçan dişi” yanışı.

KAT.NO.14

Dokuma Türü ve Dokumanın Yöresel Adı: Taban halısı / Halı

Resim No: 69-70

Çizim No: 72-73-74-75-76-77-78-79-80-81

Bulunduğu Yer: Erhan Ulusoy Evi

Geliş Biçimi: Anneannesinden kalma

İnceleme Tarihi: 21.11.2021

Dokunduğu Yer: Tunçkaya Köyü / Kağızman

Dokunduğu Tarih: Halı 1921 yılına tarihlenmektedir, tarihlendirme aile üyelerinin verdiği bilgilere göre yapılmıştır.

Boyutları/ Ebatları (En/Boy): 160x240 cm

Dokuma Tekniği: Türk (Gördes) ilmesi

Çözgü/Atkı Malzemesi: Yün

Dokuma ipi: Yün

Kalite: 1 dm^2 / 30x30

Kullanılan Renkler: Bordo, yeşil, beyaz, sarı, mavi, kahverengi, gri, siyah

Kullanım Alanı: Yer yaygısı

Onarım Durumu: Onarım görmemiştir.

Kompozisyon: Kağızman'ın Kuzeybatısında yer alan Keçivan Kalesi içerisinde bulunan yerli halkın yaşadığı, Tunçkaya Köyünde tespit edilen halı, ihracat firmalarının yanlış ve yanıltıcı yönlendirmeleriyle halk arasında "kilise halı" adıyla yer edinmiştir. Köken olarak, Azerbaycan Kazah-Borçalı bölgesi halılarının bir grubu içerisinde yer alan "Ziynetnişan" halılarına dayanmaktadır. Halının göbeğinde yer alan post formu, çoban kepeneği giyen kalpaklı bir kahramanın stilize tasvirinden oluşturulmuştur (Akpınar, 2005: 72; Hamidova, 2020: 96-97-105; Eroğlu, 2020: 956). Bordo zemine konumlandırılan Ziynetnişan gölü; dıştan beyaz, içten yeşil bir şeritle çevrelenmiştir (Çiz. 72). Beyaz şeridin üzerinde, sıralı koçboynuzu yanışları ve köşelerinde göz yanışları yer almaktadır (Çiz. 73). İç kısımda kalan yeşil şeritte, beyaz şeritle aynı şekilde kenarlarda sıralı, baş kısmında iç içe geçmiş koçboynuzu yanışları içermektedir (Çiz. 74). Gölün merkezine ise, kahverengi zemine koçboynuzu ve elibelinde yanışları işlenmiş, gölün sivri uçlu bir formu yerleştirilmiştir (Çiz. 74, 75). Bu formun ortasında bulunan gri alana da bordo renginde bir "örümcek yanışı" konumlandırılmıştır (Çiz. 76). Gölün her iki baş kısımda, kökleri göl ile birleşmiş, gövdesi kahverengi, dalları gri renklerde olan hayat ağacı yanışları görülmektedir (Çiz. 77).

Halı, ikisi içte ve dışta ince, biri ortada geniş, ikisi kenarlarda orta boyda olan beş kenarsuyuna sahiptir. İnce sulardan içte olan, bordo zemine; dışta olan ise kahverengi zemine ok başı yanışları dokunarak oluşturulmuştur (Çiz. 78). Orta sulardan içte kalanı; kahverengi zemin üzerine dört yön yanışlarıyla, dışta kalanı; beyaz zemine dokunan nazar ve koçboynuzu yanışlarıyla dolgulanmıştır (Çiz.79, 80). Ortada kalan geniş su, beyaz zemine gri ve yeşil renklerde hayat suyu yanışıyla dokunmuştur (Çiz. 81). Kenarsuları arasındaki geçişler, sıçan dişi/ala boncuk (kırmızı) şeritleriyle sağlanmıştır.

Resim 69. Taban halısı genel görünüş (Gökhan Toptaş arşivi)

Resim 70. Taban halısı detay (Gökhan Toptaş arşivi)

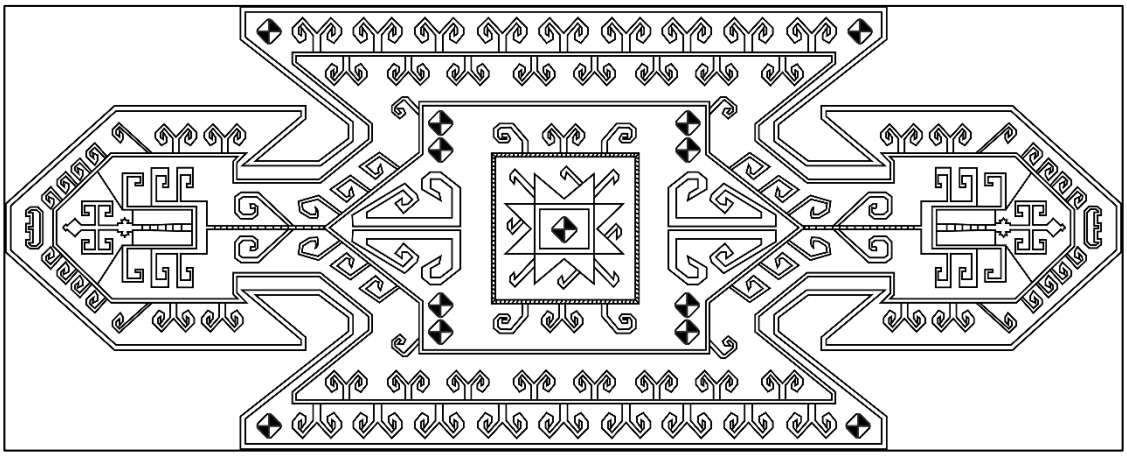

Çizim 72. “Ziynetnişan” gölü.

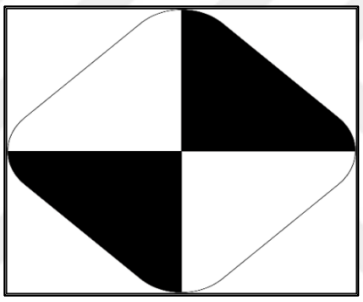

Çizim 73. “Göz” yanışı.

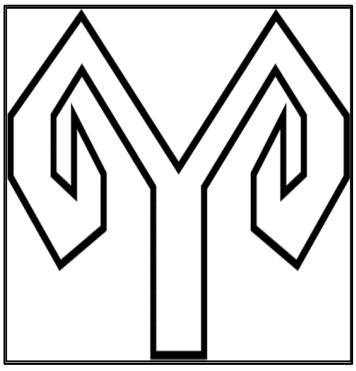

Çizim 74. “Koçboynuzu” yanışı.

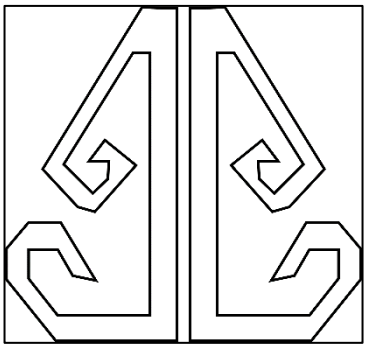

Çizim 75. “Elibelinde” yanışı.

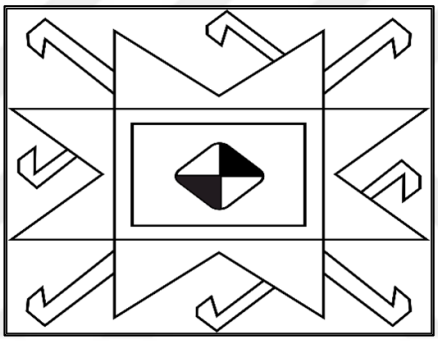

Çizim 76. “Örümcek” yanışı.

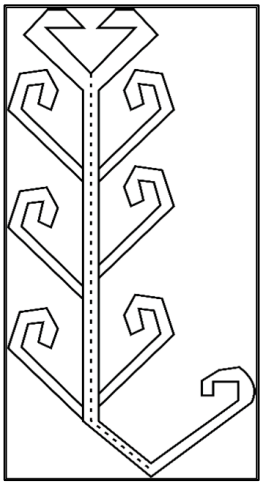

Çizim 77. “Hayat ağacı” yanışı.

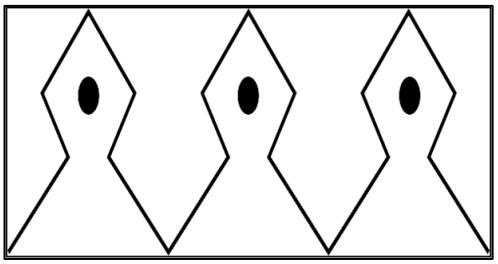

Çizim 78. “Ok başı” yanışı.

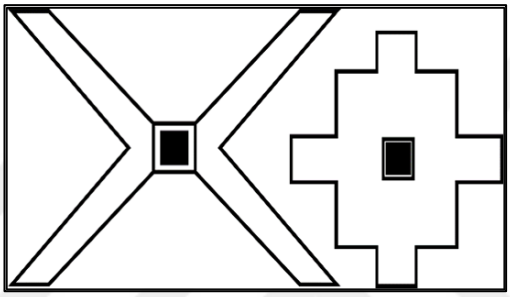

Çizim 79. “Dört yön” yanışı.

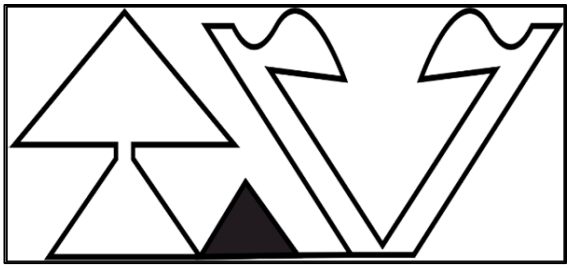

Çizim 80. “Nazar ve Koçboynuzu” yanışı.

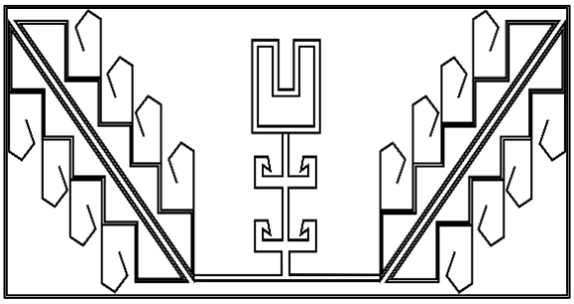

Çizim 81. “Hayat suyu” yanışı.

KAT.NO.15

Dokuma Türü ve Dokumanın Yöresel Adı: Yolluk halısı / Halı

Resim No: 71-72

Çizim No: 82-83-84-85-86-87-88-89-90-91

Bulunduğu Yer: Tunçkaya Köyü Camii

Geliş Biçimi: Bağış yoluyla

İnceleme Tarihi: 21.11.2021

Dokunduğu Yer: Tunçkaya Köyü / Kağızman

Dokunduğu Tarih: 1928-40[7]

Boyutları/ Ebatları (En/Boy): 143x365 cm

Dokuma Tekniği: Türk (Gördes) ilmesi

Çözgü/Atkı Malzemesi: Yün

Dokuma ipi: Yün

Kalite: 1 dm² / 37x40

Kullanılan Renkler: Siyah, bordo, pembe, beyaz, kahverengi, sarı, yeşil, mavi, kavuniçi, gri

Kullanım Alanı: Yer yaygısı

Onarım Durumu: Onarım görmemiştir.

[7] Halı üzerinde Arap rakamlarıyla yazılan tarih 1911 olarak okunsa da halı zemininde bulunan Kibar ve İzet isimleri, tarihlemeyi Latin harflerinin kabul edildiği 1928 yılı ve sonrasına götürmektedir. Özellikle İzet yazımında görülen hatanın Latin harflerine alışma süresince yapılması muhtemeldir.

Kompozisyon: Halının göbeğinde, bordo zemine ardı ardına sıralanmış beş adet kapalı kırk boynuz gölü[8]bulunmaktadır (Çiz. 82). Göllerin sağ ve sol başta bulunan dördünün merkezinde bitkisel bir yanış bulunurken, ortada bulunan, diğerlerine göre daha ufak boyda olan gölün merkezinde yıldız yanışı yer almaktadır. Zemini siyah renkte olan göllerin etrafı, sarı renkli, kenarları kurt ağzı yanışlarıyla işli ince bir şeritle çevrelenmiş, başlangıç ve bitiş kısımlarının ucuna birer çiçek yanışı yerleştirilmiştir (Çiz. 83). Ayrıca, halı göbeğinde boş kalan kısımlara ise göllerin birleşim yerlerine denk gelecek şekilde, karşılıklı olarak yaprak, bereket, yıldız, saç bağı yanışları uygulanmıştır (Çiz. 84, 85, 86, 87). Halının köşeleri, başta Kırşehir olmak üzere Konya ve Yahyalı da "Sinekli halı" adıyla bilinen halılarla benzer şekilde, üçgen form içerisine sinek figürleri dokunarak oluşturulmuştur (Çiz. 88).

Halının geniş, orta ve ince ebatlı üç kenarsuyu vardır. İçerde bulunan orta kenarsuyu, siyah zemin üzerine kahverengi, kurtağzı yanışlarıyla dönülmüştür (Çiz. 89). Ortada kalan geniş kenar suyuna, birbirinden farklı renklerde olan koçboynuzu yanışları dizilmiştir (Çiz. 90). En dışta kalan ince suda ise, bordo üzerine sarı renkte uygulanan deveboynu yanışları görülmektedir (Çiz. 91). Kenarsularının geçişleri de deveboynu yanışlarıyla dolgulanan ince şeritlerle sağlanmıştır.

Halıda bulunan göllerin bitişinde bir kitabe bulunmakta ve aynı gölün sağında ve solunda dokuyucu ve ailesine ait isimler yer almaktadır.

[8] Kırk boynuz gölü hakkında Bkz. (Koşar, 1999: 64; Türkmen, 2001: 147). (Koç boynuzlu göl, Türkmen aynası, Türkmen gülü, Ejderha, Memling gölü adlarıyla da bilinir).

Resim 71. Yolluk halısı genel görünüş (Gökhan Toptaş arşivi)

Resim 72. Yolluk halısı detay (Gökhan Toptaş arşivi)

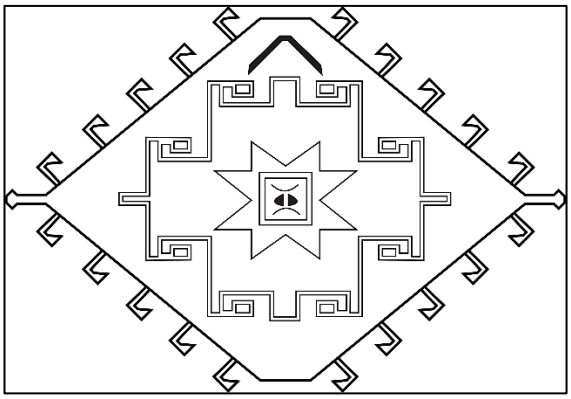

Çizim 82. “Kapalı kırk boynuz gölü” yanışı.

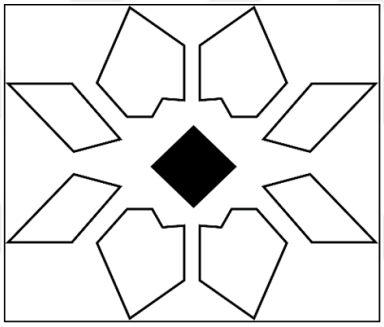

Çizim 83. “Çiçek” yanışı.

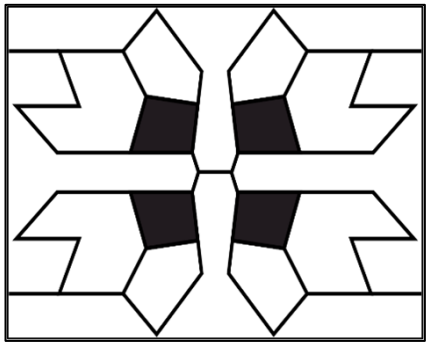

Çizim 84. “Yaprak” yanışı.

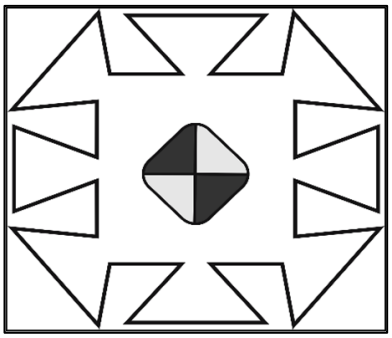

Çizim 85. “Bereket” yanışı.

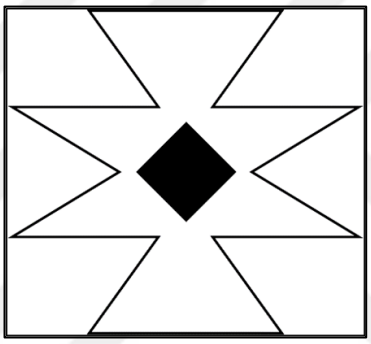

Çizim 86. “Yıldız” yanışı.

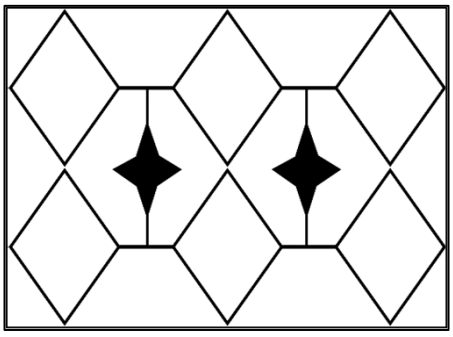

Çizim 87. “Saç bağı” yanışı.

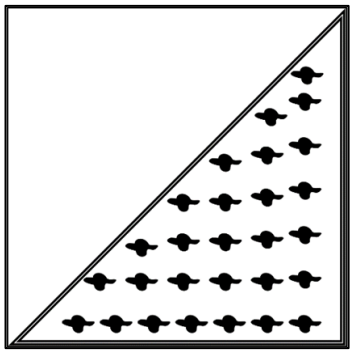

Çizim 88. “Sinek” figürü.

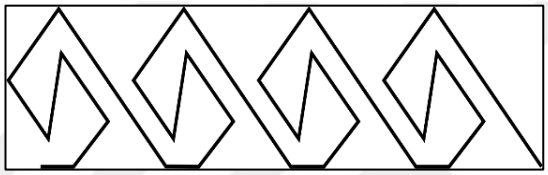

Çizim 89. “Kurtağzı” yanışı.

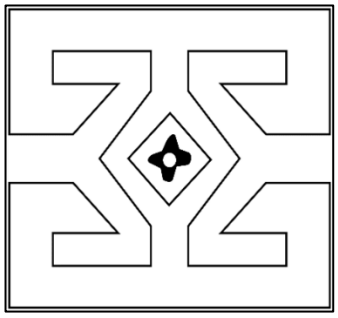

Çizim 90. “Koçboynuzu” yanışı.

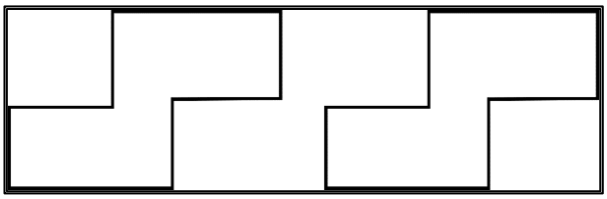

Çizim 91. “Deveboynu” yanışı.

KAT.NO.16

Dokuma Türü ve Dokumanın Yöresel Adı: Taban halısı / Halça

Resim No: 73-74

Çizim No: 92-93-94-95-96-97-98

Bulunduğu Yer: Mülazım Aydın Evi

Geliş Biçimi: Eşi tarafından dokunmuş

İnceleme Tarihi: 21.11.2021

Dokunduğu Yer: Paslı Köyü / Kağızman

Dokunduğu Tarih: Halı 1979 yılına tarihlenmektedir, tarihlendirme aile üyelerinin verdiği bilgilere göre yapılmıştır.

Boyutları/ Ebatları (En/Boy): 187x333 cm

Dokuma Tekniği: Türk (Gördes) ilmesi

Çözgü/Atkı Malzemesi: Yün

Dokuma ipi: Yün

Kalite: 1 dm² / 27x27

Kullanılan Renkler: Kahverengi, beyaz, bej, gri, kırmızı, siyah

Kullanım Alanı: Yer yaygısı

Onarım Durumu: Onarım görmemiştir.

Kompozisyon: Halı kahverengi zemin üzerine yerleştirilmiş, Ziynetnişan gölü benzeri büyük bir gölle dokunmuştur (Çiz. 92). Göl, içeride iki gri ve ortasından geçen kırmızı bir şeritle çevrelenmiş, üzerine de baş ve kenar kısımlarında kurtağzı, kıvrım ve koçboynuzu yanışı eklenen, yanlarına ise yine koçboynuzu yanışları uygulanan beyaz renkli bir dış şeride sahiptir. Bej zeminli gölün iç yüzeyinde; merkezde büyükçe bir ejderha yanışı, sağında ve solunda kırmızı, gri, bej ve beyaz renkleriyle oluşturulan, birer elma çiçeği yanışı, ikisi arasında da bağlantı noktası konumunda, akrep yanışları bulunmaktadır (Çiz. 93, 94, 95). Ejderhanın göbeğinde, sekiz kollu yıldız yanışı ve yanında birer pıtrak yanışı görülmektedir. Halının köşelerine, göl içerindeki elma çiçeği yanışıyla aynı renklere sahip, Hun gülü yanışları konumlandırılmıştır (Çiz. 96).

İki kenarsuyuyla çevrili halının, içte kalan kenarsuyu göl zeminine uygun olarak, bej zemine dal üzerinde yaprak yanışıyla doldurulmuştur (Çiz. 97). Dışta kalan kenar suyu zemininde, halı zeminine uyularak, kahverengi zemin üzerine koçboynuzu ve nazar yanışları dokunmuştur (Çiz. 98). Halıda kullanılan kahverengi, beyaz, siyah, bej, gri renkleri yünün doğal renkleriyken, kırmızı renk boyama işlemiyle elde edilmiştir. Kırmızı renk, 1979-80'li yıllarda Paslı Köyüne gelen seyyar boyacılara boyattırılarak oluşturulduğundan, içeriği bilinmemektedir.

Resim 73. Taban halısı genel görünüş (Gökhan Toptaş arşivi)

Resim 74. Taban halısı detay (Gökhan Toptaş arşivi)

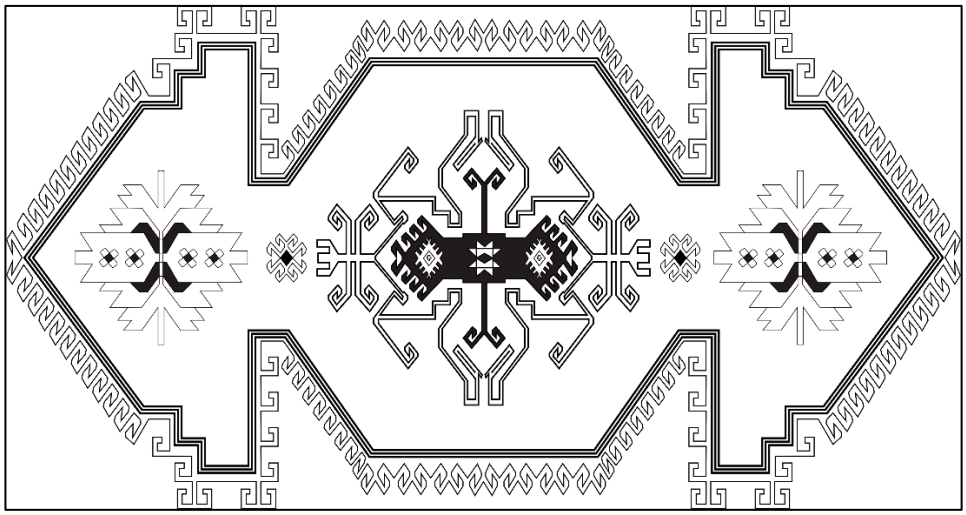

Çizim 92. “Ziynetnişan benzeri” göl.

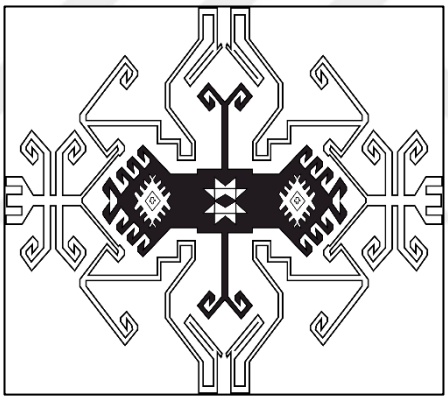

Çizim 93. “Ejderha” yanışı.

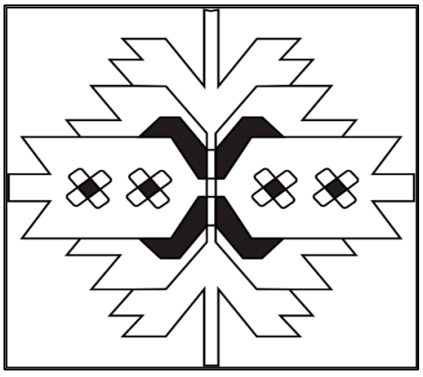

Çizim 94. “Elma çiçeği” yanışı.

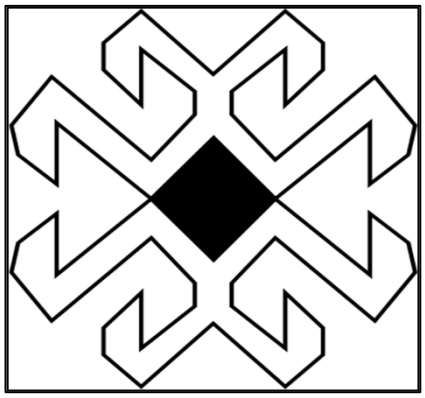

Çizim 95. “Akrep” yanışı.

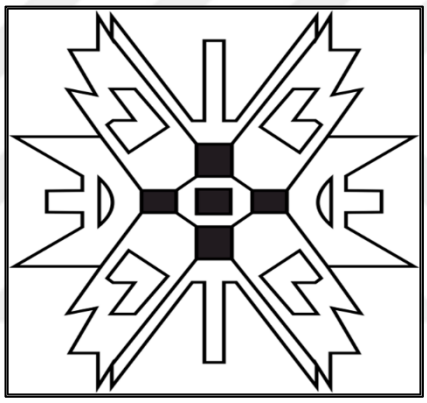

Çizim 96. “Hun gülü” yanışı.

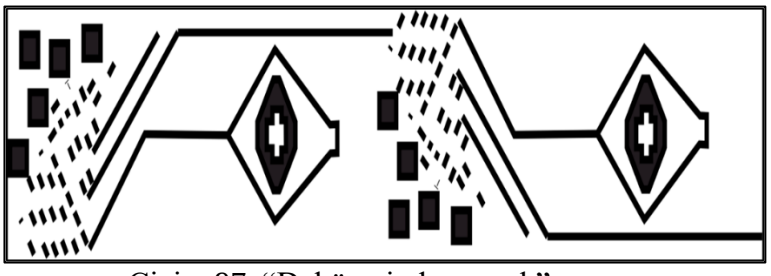

Çizim 97. “Dal üzerinde yaprak” yanışı.

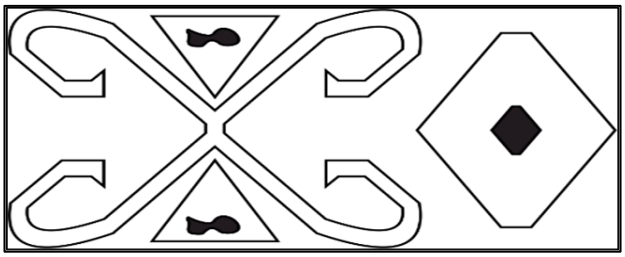

Çizim 98. “Koçboynuzu ve nazar” yanışı.

KAT.NO.17

Dokuma Türü ve Dokumanın Yöresel Adı: Yolluk halısı / Halı

Resim No: 75-76

Çizim No: 99-100-101-102

Bulunduğu Yer: Emer Çelik Evi

Geliş Biçimi: Annesinden kalma

İnceleme Tarihi: 15.11.2021

Dokunduğu Yer: Çeperli Köyü / Kağızman

Dokunduğu Tarih: Halı 1955 yılına tarihlenmektedir, tarihlendirme aile üyelerinin verdiği bilgilere göre yapılmıştır.

Boyutları/ Ebatları (En/Boy): 134x230 cm

Dokuma Tekniği: Türk (Gördes) ilmesi

Çözgü/Atkı Malzemesi: Yün

Dokuma ipi: Yün

Kalite: 1 dm^2 / 27x23

Kullanılan Renkler: Bordo, siyah, gri, pembe, sarı, kahverengi, beyaz, kavuniçi, mavi, yeşil

Kullanım Alanı: Yer yaygısı

Onarım Durumu: Onarım görmemiştir.

Kompozisyon: Siyah üzerine, çift mihraplı gri zeminli bir şekilde dokunan yolluk, köşe-göbek desen kompozisyonuna uygun bir düzenlemeye sahiptir. Mihrap formunun kenarları zikzaklarla geçilerek, mihrap üçgenindeki basamaklara bağlantı sağlamıştır. Mihrap üçgenlerinin içinde; içeriye dönük halde duran, asılı kandil yanışını da andıran, saksıda çiçek yanışları uygulanmıştır (Çiz. 99). Benzer şekilde, halı göbeğinde de karşılıklı duran iki adet geometrik üslupta stilize edilmiş çiçek yanışı yer almaktadır (Çiz. 100). Merkeze konumlanan çiçeklerin her iki yanında, dışarıya bakan siyah renkte balık figürleri bulunmaktadır (Çiz. 101). Balıkların arasında ise yine dışarıya çevrili, pembe ve beyaz renklerde ibrik yanışları görülmektedir (Çiz. 102). Merkezdeki geometrik stilize çiçek yanışları parçalanarak halının köşelerine yerleştirilmiştir.

Halının, bordo zeminli içi boş bir kenarsuyu mevcuttur. Kenarsuyunun yatay kısmında, dokuyucuya ait isimler işlenmiştir.

Resim 75. Yolluk halısı genel görünüş (Gökhan Toptaş arşivi)

Resim 76. Yolluk halısı detay (Gökhan Toptaş arşivi)

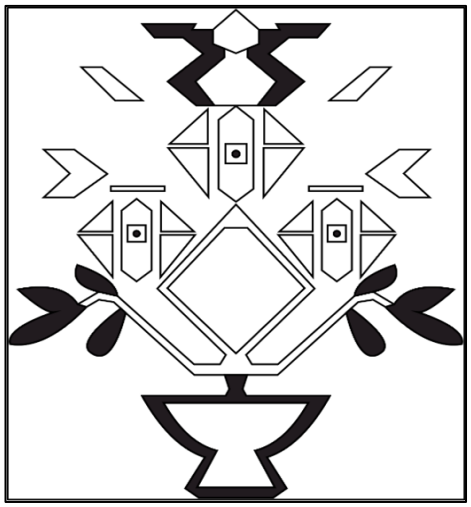

Çizim 99. “Saksıda çiçek” yanışı.

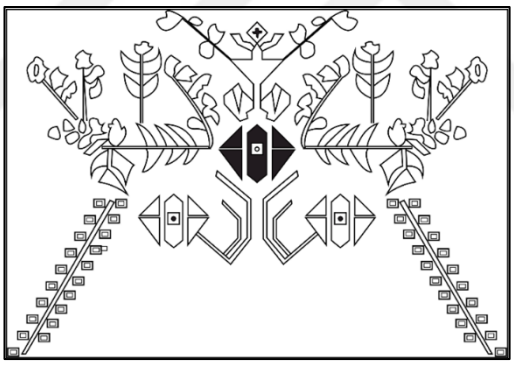

Çizim 100. “Çiçek” yanışı.

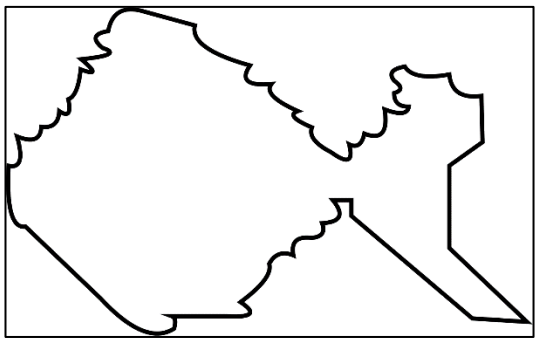

Çizim 101. “Balık” figürü.

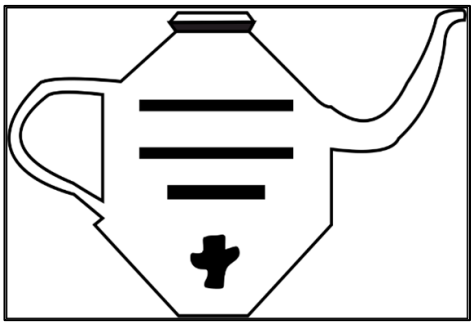

Çizim 102. “İbrik” yanışı.

KAT.NO.18

Dokuma Türü ve Dokumanın Yöresel Adı: Taban halısı / Halı

Resim No: 77-78

Çizim No: 103-104-105-106-107

Bulunduğu Yer: Emer Çelik Evi

Geliş Biçimi: Annesinden kalma

İnceleme Tarihi: 15.11.2021

Dokunduğu Yer: Çeperli Köyü / Kağızman

Dokunduğu Tarih: Halı 1955 yılına tarihlenmektedir, tarihlendirme aile üyelerinin verdiği bilgilere göre yapılmıştır.

Boyutları/ Ebatları (En/Boy): 166x350 cm

Dokuma Tekniği: Türk (Gördes) ilmesi

Çözgü/Atkı Malzemesi: Yün

Dokuma ipi: Yün

Kalite: 1 dm^2 / 25x27

Kullanılan Renkler: Siyah, bordo, kırmızı, sarı, pembe, yeşil, turuncu, gri, beyaz, kahverengi, mor

Kullanım Alanı: Yer yaygısı

Onarım Durumu: Onarım görmemiştir.

Kompozisyon: Köşe-göbek modeliyle dokunan halının göbeğinde, bordo zemine yerleştirilen Yomut kepse gölü benzeri siyah ve sarı zeminli bir göle sahiptir (Çiz. 103). Orta Asya Türkmen boylarından Yomutların, halılarında kullandıkları göllerin en başında kepse gölü[9] gelmektedir. Gölün merkezinde dört yön yanışı bulunmakta, köşelerinde ise bitkisel yanışlar ve ikişer bereket yanışı yer almaktadır (Çiz. 104). Gölün dışında, sivri kenarlarına denk gelecek şekilde, karşılıklı duran iki çiçek yanışı görülmektedir (Çiz. 105). Zeminin bir kenarına, kırmızı ve mor noktalı göz yanışı konumlandırılmıştır (Çiz. 106). Halının dört köşesine, düşey yönde birbirleriyle şeritler aracılığıyla bağlı bulunan, gölün çeyrek ebatlı bir kenarı oturtulmuştur. Köşelerdeki çeyrek uygulama sebebiyle, halı zemini de göl formuyla aynı şemaya sahiptir.

Halının bir adet geniş kenar suyu bulunmaktadır. Su, siyah zemine dizilen farklı renklerde çiçek yanışlarıyla dolgulanmıştır (Çiz. 107). Suyun iki yanı, içi boş şeritlerle çevrilmiştir.

[9] Yomut kepse gölü hakkında Bkz. (Türkmen, 2001: 115).

Resim 77. Taban halısı genel görünüş (Gökhan Toptaş arşivi)

Resim 78. Taban halısı detay (Gökhan Toptaş arşivi)

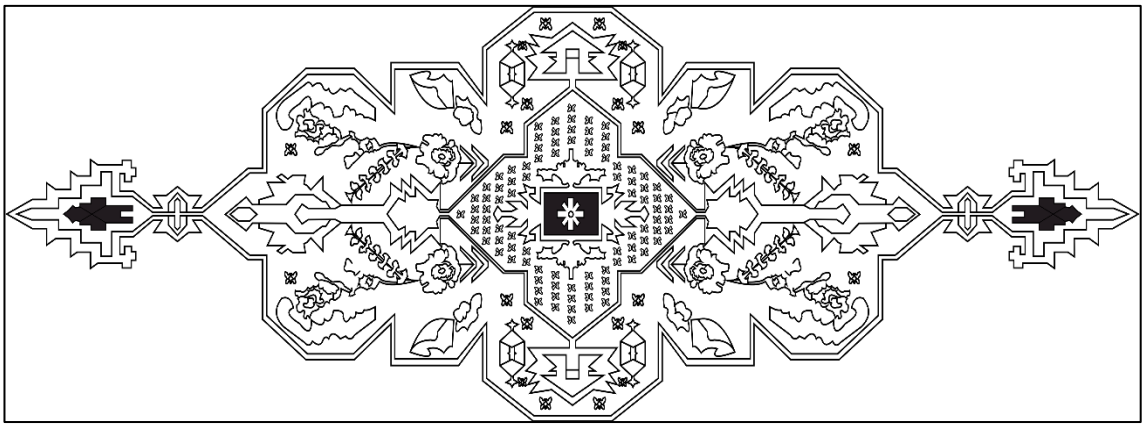

Çizim 103. “Göl” yanışı.

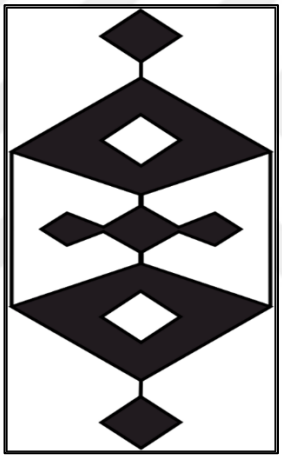

Çizim 104. “Bereket” yanışı.

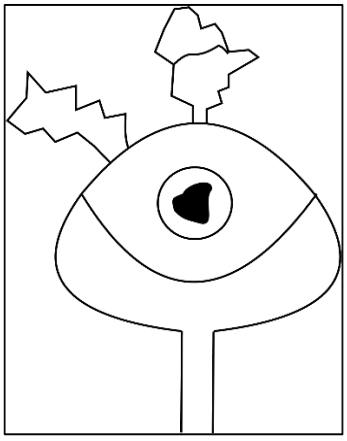

Çizim 105. “Çiçek” yanışı.

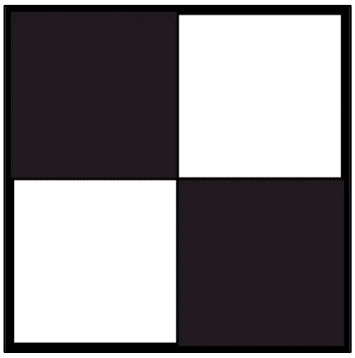

Çizim 106. “Göz” yanışı.

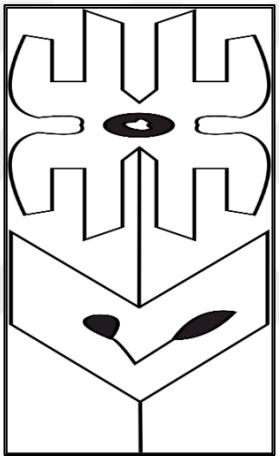

Çizim 107. “Çiçek” yanışı.

KAT.NO.19

Dokuma Türü ve Dokumanın Yöresel Adı: Namazlık halısı / Namazlık

Resim No: 79-80

Çizim No: 108-109-110-111-112

Bulunduğu Yer: Murat Ulusoy Evi

Geliş Biçimi: Annesinden kalma

İnceleme Tarihi: 15.05.2022

Dokunduğu Yer: Çeperli Köyü / Kağızman

Dokunduğu Tarih: Halı 1942 yılına tarihlenmektedir, tarihlendirme aile üyelerinin verdiği bilgilere göre yapılmıştır.

Boyutları/ Ebatları (En/Boy): 60x120 cm

Dokuma Tekniği: Türk (Gördes) ilmesi

Çözgü/Atkı Malzemesi: Yün

Dokuma ipi: Yün

Kalite: 1 dm^2 / 24x26

Kullanılan Renkler: Bej, kırmızı, siyah, yeşil, beyaz, kahverengi, sarı, turuncu, pembe, bordo, mavi

Kullanım Alanı: Namazlık olarak kullanılmaktadır.

Onarım Durumu: Onarım görmemiştir.

Kompozisyon: Tek nişli, bej tonlarında bir mihraba sahip olan namazlık halısı, basamaklarla daralan, sivri formda bir mihrap üçgenine sahiptir (Çiz. 108). Mihrap üçgeninin yükseltisi sebebiyle oluşan mihrap köşeleri, siyah, bordo renklerde puanlı bir zemin üzerine, altlı üstlü olarak sıralanmış çınar yaprağı yanışlarıyla doldurulmuştur (Çiz. 109). Mihrap nişinin içerisinde, hayat ağacı yanışını andıran, kırmızı ve bordo renklerdeki gül demetleri karşılıklı olarak yükselerek, mihrap üçgeni içinde bulunan çiçek yanışına bağlanmaktadır (Çiz.110, 111). Mihrap köşelerine uygulanan çınar yaprağı yanışları, kırmızı renk verilerek, mihrap üçgeninin başlangıcına da yerleştirilmiştir. Mihrap çevresi ve köşeleri, kırmızı, beyaz şeritlerle çevrelenmiştir. Bu şeritlerin içleri sıçandişi veya ala boncuk olarak bilinen yanışlarla dolguludur.

Namazlığın biri ince, bir geniş iki kenar suyu bulunmaktadır. İnce su, içi boş olarak bırakılırken, geniş su, birbirinden farklı renklerle oluşturulmuş suyolu yanışıyla dönülmüştür (Çiz. 112). Desen kompozisyonu hali hazırda bulunan çözgü genişliğine uyularak yatay vaziyette dokunduğundan, dokumanın başları yaygın uygulama olan saçakla sonlandırma yerine, kenar örgüsüyle bitirilmiş, kenarları ise saçakla sonlandırılmıştır.

Resim 79. Namazlık halısı genel görünüş (Gökhan Toptaş arşivi)

Resim 80. Namazlık halısı detay (Gökhan Toptaş arşivi)

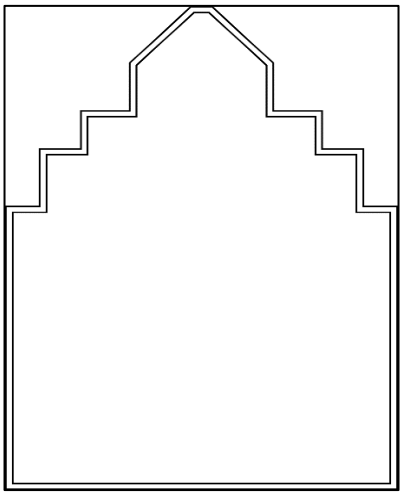

Çizim 108. “Mihrap” yanışı.

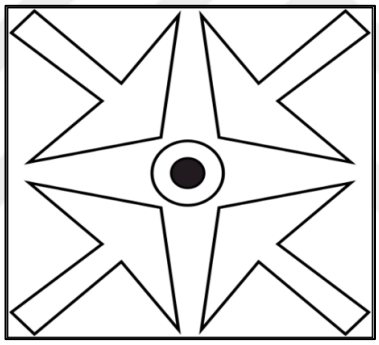

Çizim 109. “Çınar yaprağı” yanışı.

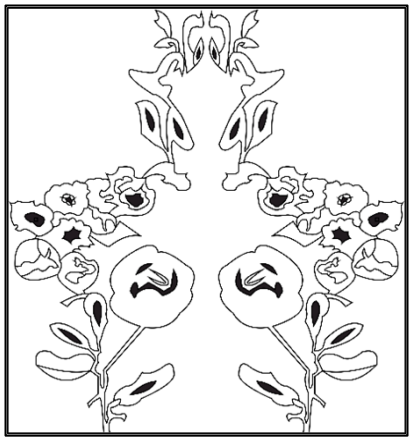

Çizim 110. “Gül demeti” yanışı.

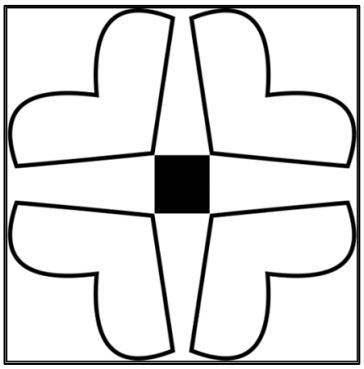

Çizim 111. “Çiçek” yanışı.

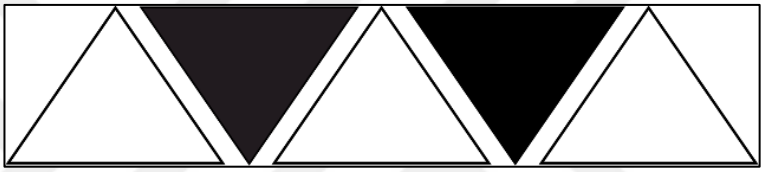

Çizim 112. “Suyolu” yanışı.

KAT.NO.20

Dokuma Türü ve Dokumanın Yöresel Adı: Yastık halısı / Yastık

Resim No: 81-82

Çizim No: 113-114-115

Bulunduğu Yer: Murat Ulusoy Evi

Geliş Biçimi: Annesinden kalma

İnceleme Tarihi: 15.05.2022

Dokunduğu Yer: Çeperli Köyü / Kağızman

Dokunduğu Tarih: Halı 1970 yılına tarihlenmektedir, tarihlendirme aile üyelerinin verdiği bilgilere göre yapılmıştır.

Boyutları/ Ebatları (En/Boy): 55x100 cm

Dokuma Tekniği: Türk (Gördes) ilmesi

Çözgü/Atkı Malzemesi: Yün

Dokuma ipi: Yün

Kalite: 1 dm^2 / 20x23

Kullanılan Renkler: Kahverengi, siyah, beyaz, pembe, kırmızı, yeşil, sarı, bordo

Kullanım Alanı: Yastık yüzü, minder

Onarım Durumu: Onarım görmemiştir.

Kompozisyon: Halı yastık olarak dokunmasına rağmen, düşey yönlü bir desen kompozisyonuna sahiptir. Halı zemini üstte kahverengi olarak başlayıp, bordo renkte devam etmektedir. Halı göbeğinde; birbirine bağlı olarak dokunan iki koç boynuzlu göl veya Türkmen aynası[10] yanışı bulunmaktadır (Çiz. 113). Köşeleri siyah çengellerle, kenarları ise ok başlarıyla çevrili yanış, siyah bir zemine ve etrafında beyaz bir kontura sahiptir. Göllerin ortasına kırmızı ve pembe renklerde işlenmiş, iki saksıda çiçek yanışı yerleştirilmiştir (Çiz. 114). Halının kahverengi zeminli geniş bir kenarsuyu vardır. Kenarsuyu; siyah kıvrımlı dal üzerine, beyaz renkte üç yapraklı yonca yanışıyla oluşturulmuştur (Çiz. 115). Zemin ve kenarsuyu arasına, geçişi sağlamak amacıyla benzer tonlarda, boş bir şerit dönülmüştür.

Halı sırtındaki dokumadan ayrılmış olup, yastık formundan uzaklaştırılmıştır. Kalın havlı yapısı sebebiyle, minder olarak kullanılmaktadır.

[10] Koçboynuzu veya Türkmen aynası yanışı için Bkz. (Çetin ve Polat, 2019: 253).

Resim 81. Yastık halısı genel görünüş (Gökhan Toptaş arşivi)

Resim 82. Yastık halısı detay (Gökhan Toptaş arşivi)

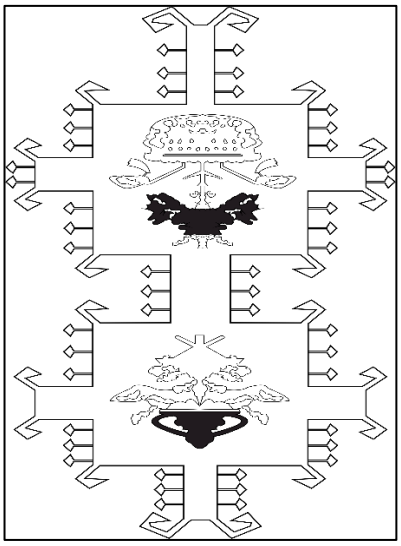

Çizim 113. “Koç boynuzlu göl” yanışı.

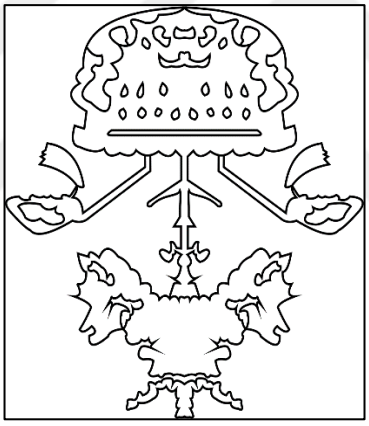

Çizim 114. “Saksıda çiçek” yanışı.

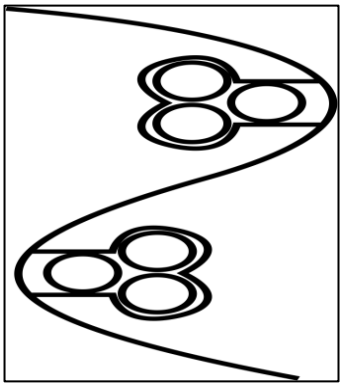

Çizim 115. “Üç yapraklı yonca” yanışı.

KAT.NO.21

Dokuma Türü ve Dokumanın Yöresel Adı: Taban halısı / Halı

Resim No: 83-84

Çizim No: 116-117-118-119

Bulunduğu Yer: Mehmet Zeki Atilla Evi

Geliş Biçimi: Annesinden kalma

İnceleme Tarihi: 15.05.2022

Dokunduğu Yer: Çeperli Köyü / Kağızman

Dokunduğu Tarih: Halı 1942 yılına tarihlenmektedir, tarihlendirme aile üyelerinin verdiği bilgilere göre yapılmıştır.

Boyutları/ Ebatları (En/Boy): 188x258 cm

Dokuma Tekniği: Türk (Gördes) ilmesi

Çözgü/Atkı Malzemesi: Yün

Dokuma ipi: Yün

Kalite: 1 dm^2 / 26x26

Kullanılan Renkler: Bordo, pembe, yeşil, beyaz, gri, bej, gri, turkuaz

Kullanım Alanı: Yer yaygısı

Onarım Durumu: Onarım görmemiştir. Düşeydeki kenarsuyunda yırtılmalar mevcuttur.

Kompozisyon: Taban halısı bitkisel desenli olup, köşe-göbek desen kompozisyonuna göre oluşturulmuştur. Bordo zemine sahip halının göbek kısmında, dairesel formda hatayi üsluplu dört adet bitkisel bezemeden oluşturulan bir göl görülmektedir (Çiz. 116). Gölün çevresi yine dairesel olarak dizilmiş, dört hatayi üsluplu[11] bitkisel bezemeyle çevrili olup, bu bezemelerin aralarına da birer, Türk Rokokosu olarak bilinen üslupta, dal üzerinde çiçek yanışları yerleştirilmiştir (Çiz. 117, 118). Halının köşeleri; göbek desen kompozisyonuna uygun olarak, birbirine simetrik şekilde dokunan, bahar dalı ve hançer yapraklarının birleştirilmesinden meydana getirilmiştir. Tüm bu bitkisel yanışlar çift renkli olarak, pembe ve yeşil tonlarında renklendirilmiştir. Halıda kullanılan krem ve beyaz tonları yünün doğal rengiyken, bordo, pembe, yeşil gibi renkler kök boya kullanılarak elde edilmiştir.

Halının krem veya bej tonlarında geniş bir kenarsuyu bulunmaktadır (Çiz. 119). Kenarsuyu, hatayi üslubunda oluşturulan sıralı bitkisel yanışlarla doldurulmuştur.

[11] Hatayi üslubu ve Türk rokokosu için Bkz. (Akpınarlı ve Balkanal, 2012: 189-199).

Resim 83. Taban halısı genel görünüş (Gökhan Toptaş arşivi)

Resim 84. Taban halısı detay (Gökhan Toptaş arşivi)

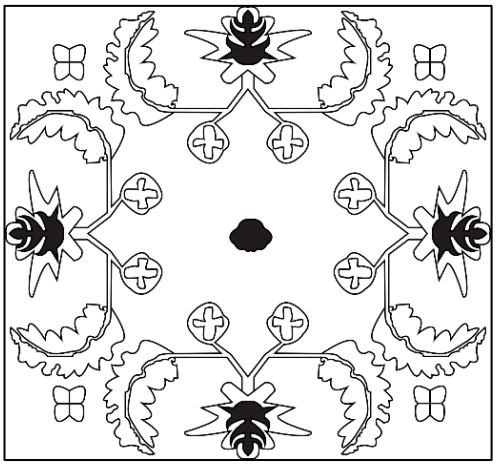

Çizim 116. “Göl” yanışı.

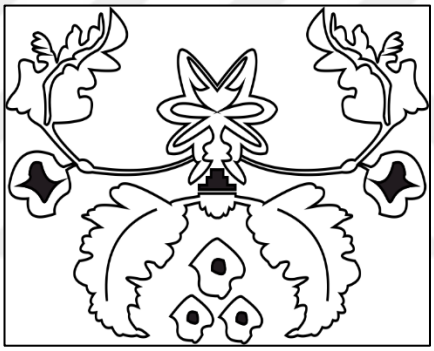

Çizim 117. “Hatayi” yanışı.

Çizim 118. “Dal üzerinde çiçek” yanışı.

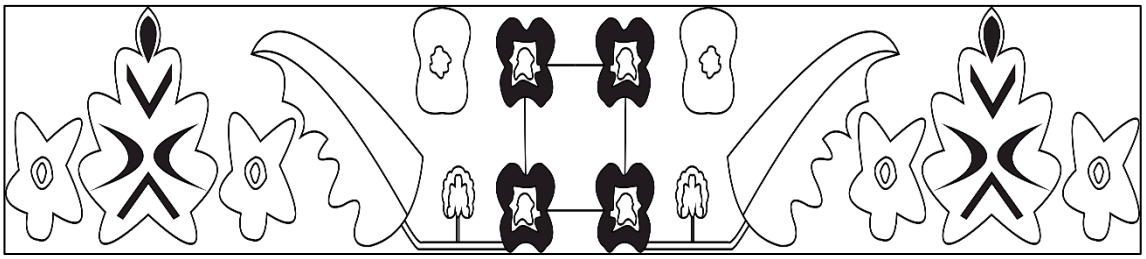

Çizim 119. “Hatayi üsluplu suyolu” yanışı.

KAT.NO.22

Dokuma Türü ve Dokumanın Yöresel Adı: Yolluk halısı / Halı

Resim No: 85-86

Çizim No: 120-121-122-123-124-125-126-127-128-129-130-131-132-133-134

Bulunduğu Yer: Ortaköy Camii

Geliş Biçimi: Bağış yoluyla

İnceleme Tarihi: 21.11.2021

Dokunduğu Yer: Ortaköy / Kağızman

Dokunduğu Tarih: Halı 1950 yılına tarihlenmektedir, tarih halı üzerinde tespit edilmiştir.

Boyutları/ Ebatları (En/Boy): 126x357 cm

Dokuma Tekniği: Türk (Gördes) ilmesi

Çözgü/Atkı Malzemesi: Yün

Dokuma ipi: Yün

Kalite: 1 dm^2 / 30x30

Kullanılan Renkler: Kırmızı, pembe, kavuniçi, siyah, beyaz, sarı, yeşil, kahverengi, turkuaz, krem, gri, bordo

Kullanım Alanı: Yer yaygısı

Onarım Durumu: Onarım görmemiştir.

Kompozisyon: Kırmızı zeminli, düşey yönelişli, köşe-göbek formunda bir desen kompozisyonuna sahip olan yolluk halısının göbeğinde; yan yana sıralanan yedi adet, basamaklı yıldız yanışı bulunmaktadır (Çiz. 120). Yanışların hepsi siyah zeminli olup, sadece üçüncü sırada bulunan yıldız dört basamaklı, diğerleri üç basamaklı şekilde uygulanmıştır. Başlangıçta, ortada ve sonda yer alan yıldızların etrafı beyaz üzerine, kavuniçi renginde deve boynu yanışı işli şeritlerle çevriliyken, diğer yıldızlarda pembe renkli deve boynu yanışı tercih edilmiştir. Yıldızlardan başta ve sonda olanların hem ortasında hem de kenarlarında, benzer şekillerde çiçek yanışları bulunmaktadır (Çiz. 121). Başlangıç yönünden iki, dört ve altıncı sırada olan yıldızların ortası aynı bereket yanışlarıyla doldurulup, kenarlarına A, İ, H, F, harfleri yerleştirilmiştir (Çiz. 122). Beşinci sırada bulunan yıldızın ortasına, diğer çiçeklerden farklı bir çiçek yanışı uygulanıp, kenarlarına göz yanışları yerleştirilmiştir (Çiz. 123). Başlangıç yönünden üçüncü sırada olan dört basamaklı yıldızın ortasında, koçboynuzu yanışı, kenarlarında yıldız çiçeği yanışları görünmektedir (Çiz. 124, 125). Zeminde sıralanan yıldızların arasında, çeşitli renklerde çiçek ve yaprak yanışları bulunmaktadır (Çiz. 126, 127). Farklı olarak, sondaki yıldızların arasında hayat ağacı yanışı kullanılmıştır (Çiz. 128). Ayrıca, baştaki yıldızın yanına, sarı, beyaz renklerde bir saç bağı yanışı dokunmuştur (Çiz. 129). Sağda ve solda kurtağzı yanışlarıyla sınırlandırılan zeminin köşelerinde, içi sinek yanışı dolgulu üçgenler mevcuttur (Çiz. 130). Halı, bu özelliği ile Kırşehir "sinekli halı" ve Yahyalı "dabazlı halı" örnekleriyle benzer özellikler taşımaktadır (Çiz. 131).

Biri geniş, biri de orta su olmak üzere, iki kenarsuyuna sahip olan halının iç kısımda kalan orta kenarsuyunda; turkuaz bir zemine dizilen, farklı renklerde çiçek yanışları halıyı çevrelemektedir. Dışta kalan geniş kenarsuyu ise siyah zemin üzerine, birbirinden farklı renklerde, koçboynuzu yanışları dokunarak oluşturulmuştur (Çiz. 132). Geniş kenarsuyunda, koçboynuzu yanışlarının aralarına, karşılıklı gelecek şekilde tarak, sandık ve saç bağı yanışları serpiştirilmiştir (Çiz. 133, 134). Kenarsuları aralarındaki geçişler, ala boncuk veya sıçandişi yanışları işli şeritlerle sağlanmıştır. Ek olarak, halı zemininde, halının dokunduğu tarihi belirten bir kitabe (1950), dokuyucuya ait bir isim (ZUBIT) ve bir ismin baş harfleri (MA.) yer almaktadır.

Resim 85. Yolluk halısı genel görünüş (Gökhan Toptaş arşivi)

Resim 86. Yolluk halısı detay (Gökhan Toptaş arşivi)

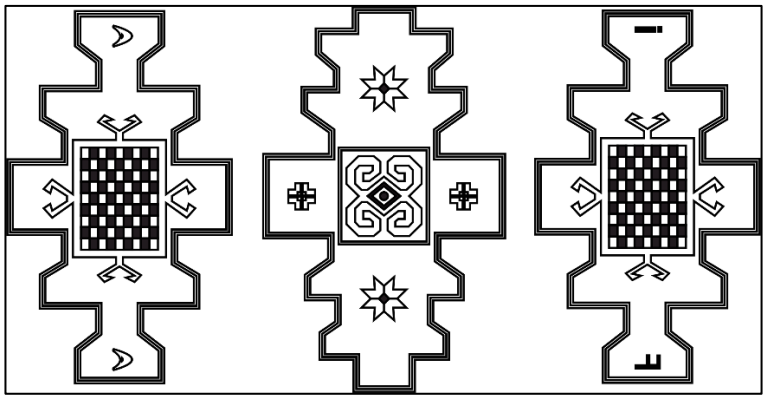

Çizim 120. “Yıldız” yanışı.

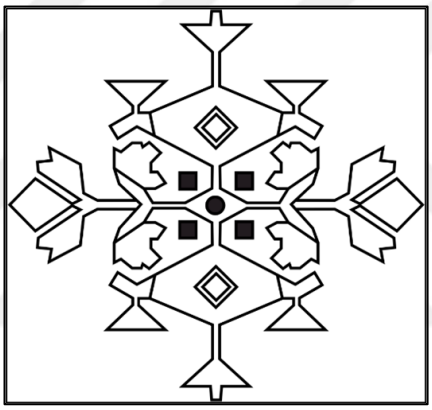

Çizim 121. “Çiçek” yanışı.

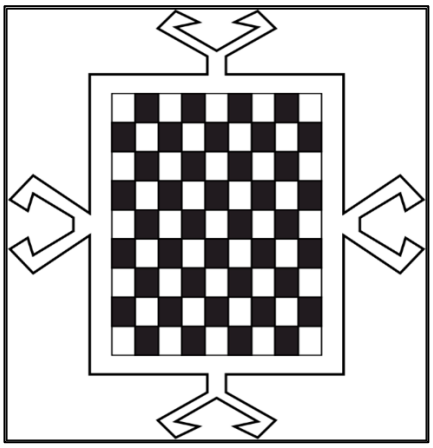

Çizim 122. “Bereket” yanışı.

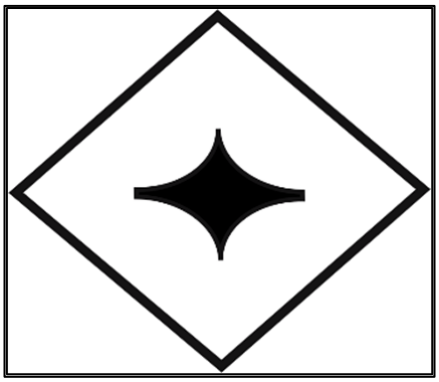

Çizim 123. “Göz” yanışı.

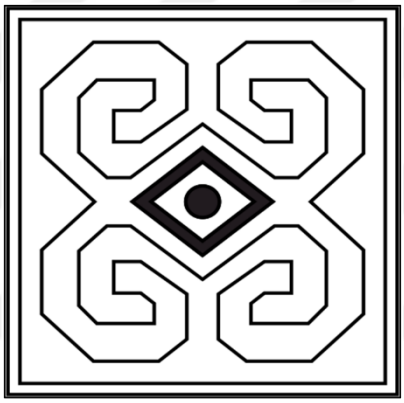

Çizim 124. “Koçboynuzu” yanışı.

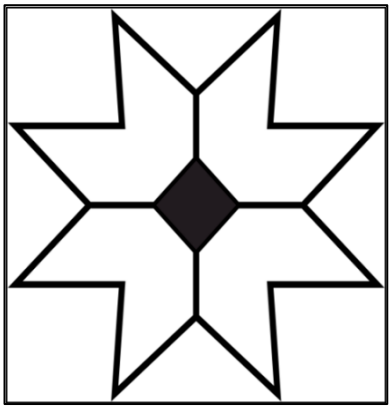

Çizim 125. “Yıldız çiçeği” yanışı.

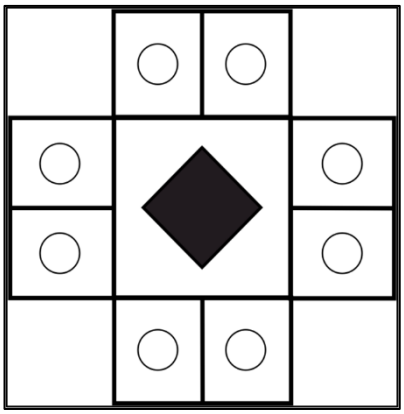

Çizim 126. “Çiçek” yanışı.

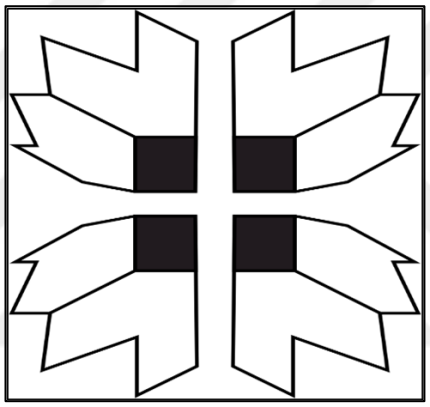

Çizim 127. “Yaprak” yanışı.

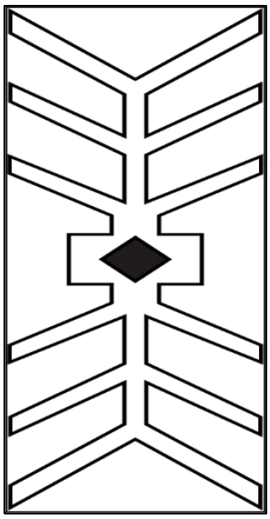

Çizim 128. “Hatay ağacı” yanışı.

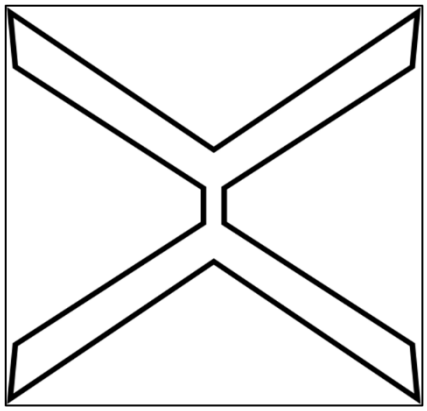

Çizim 129. “Saç bağı” yanışı.

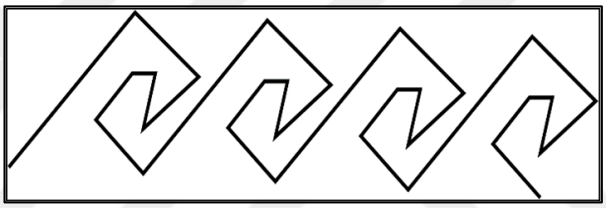

Çizim 130. “Kurtağzı” yanışı.

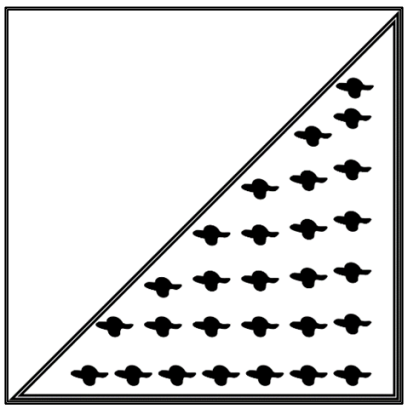

Çizim 131. “Sinek” figürü.

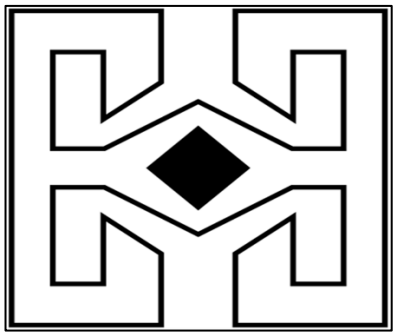

Çizim 132. “Koçboynuzu” yanışı.

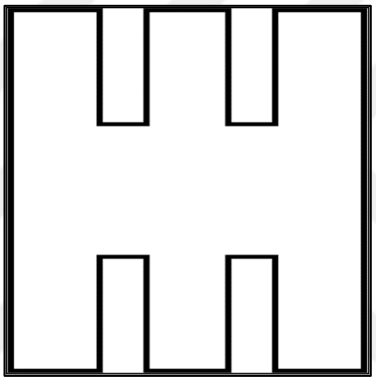

Çizim 133. “Tarak” yanışı.

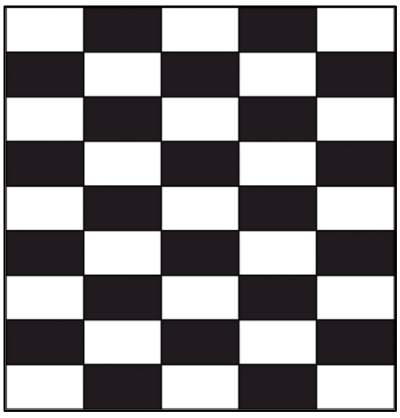

Çizim 134. “Sandık” yanışı.

KAT.NO.23

Dokuma Türü ve Dokumanın Yöresel Adı: Seccade halısı / Halı

Resim No: 87-88

Çizim No: 135-136-137-138-139-140-141-142

Bulunduğu Yer: Ortaköy Camii

Geliş Biçimi: Bağış yoluyla

İnceleme Tarihi: 21.11.2021

Dokunduğu Yer: Ortaköy / Kağızman

Dokunduğu Tarih: Halı 1950 yılına tarihlenmektedir, tarihlendirmede cami cemaatinin verdiği bilgilerden faydalanılmıştır.

Boyutları/ Ebatları (En/Boy): 123x260 cm

Dokuma Tekniği: Türk (Gördes) ilmesi

Çözgü/Atkı Malzemesi: Yün

Dokuma ipi: Yün

Kalite: 1 dm^2 / 30x30

Kullanılan Renkler: Pembe, turuncu, gri, sarı, siyah, beyaz, siyah, kahverengi, bordo, krem

Kullanım Alanı: Yer yaygısı

Onarım Durumu: Onarım görmemiştir.

Kompozisyon: Namazlık halılarıyla benzer bir desen kompozisyonu düzeninde olan halı, bordo abraşa sahip bir zemin üzerinde çift mihraplı olarak dokunmuştur. Mihrap köşeliklerinde yön belirten ok yanışları uygulanmıştır. Bir taraftaki okların çevresi boş bırakılırken, diğer taraftaki okların çevresi çiçek ve insan benzeri yanışlarla dolgulanmıştır (Çiz. 135, 136). Dolgulanan taraftaki mihrap içerisinde kandil yanışı görülmektedir (Çiz. 137). Mihraptan sarkan kandil, bir yıldız çiçeği yanışına bağlanmakta ve bu yıldız çiçeği göbek yanışının kenarlarına ve içine, aynı şekilde dağılmaktadır (Çiz. 138). Mihrap nişinde ise iki adet geometrik şekilli göbek dolgusu bulunmaktadır (Çiz. 139). Göbek dolgularının ortasına; sağ ve soldan girintili, turuncu zeminli sekizgen göl yanışları yerleştirilmiştir (Çiz. 139). Göbek dolgularının arasına ikisi sarı zeminli, biri gri zeminli olmak üzere üç adet pıtrak yanışı uygulanmıştır (Çiz. 140). Halı zemini, içe dönük olarak bırakılan suyolu yanışlarıyla çevrelenmiştir (Çiz. 141).

Halının bir adet geniş kenarsuyu bulunmaktadır. Kenarsuyu, siyah zemin üzerine uygulanan, farklı renklerde çiçek yanışlarıyla bezelidir (Çiz. 142). Kenarsuyunun dışına, sarı ve kahverengi renklerde sıçandişi (ala boncuk) yanışı dolgulu bir şerit dönülmüştür.

Resim 87. Seccade halısı genel görünüş (Gökhan Toptaş arşivi)

Resim 88. Seccade halısı detay (Gökhan Toptaş arşivi)

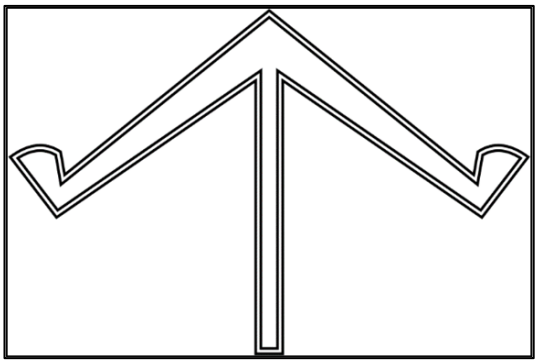

Çizim 135. “Ok” yanışı.

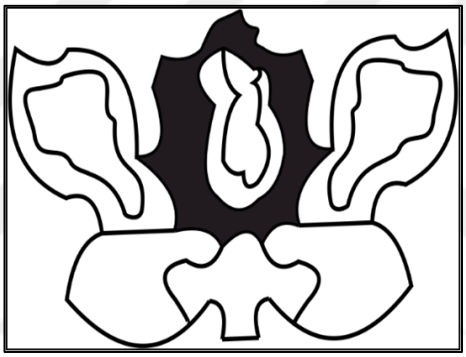

Çizim 136. “Çiçek” yanışı.

Çizim 137. “Kandil” yanışı.

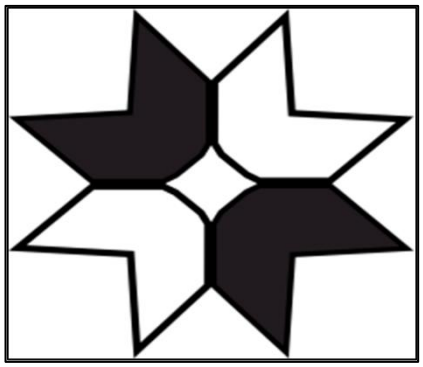

Çizim 138. “Yıldız çiçeği” yanışı.

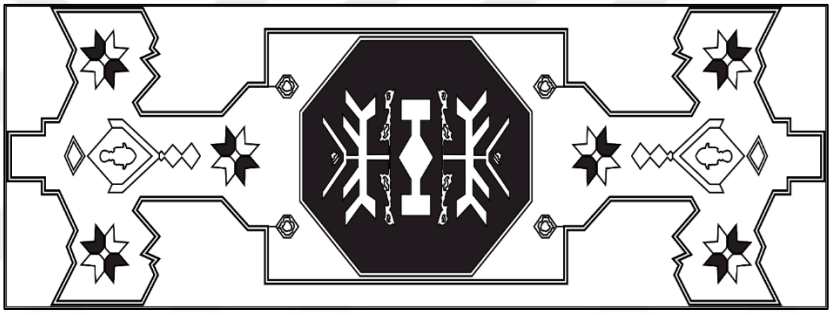

Çizim 139. “Göl” yanışı.

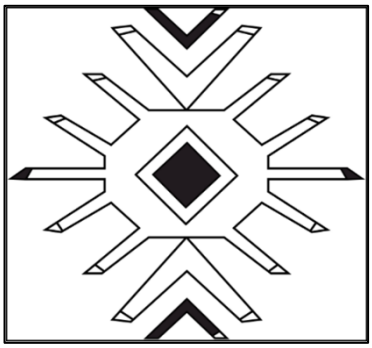

Çizim 140. “Pıtrak” yanışı.

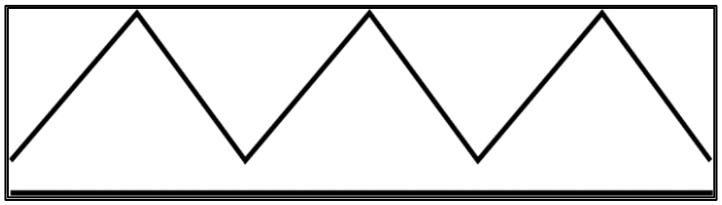

Çizim 141. “Suyolu” yanışı.

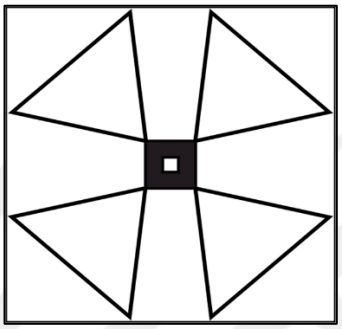

Çizim 142. “Çiçek” yanışı.

KAT.NO.24

Dokuma Türü ve Dokumanın Yöresel Adı: Seccade halısı / Halı

Resim No: 89-90

Çizim No: 143-144-145-146-147

Bulunduğu Yer: Ortaköy Taziye Evi

Geliş Biçimi: Bağış yoluyla

İnceleme Tarihi: 21.11.2021

Dokunduğu Yer: Ortaköy / Kağızman

Dokunduğu Tarih: Halı 1950 yılına tarihlenmektedir, tarihlendirmede cami cemaatinin verdiği bilgilerden faydalanılmıştır.

Boyutları/ Ebatları (En/Boy): 150x190 cm

Dokuma Tekniği: Türk (Gördes) ilmesi

Çözgü/Atkı Malzemesi: Yün

Dokuma ipi: Yün

Kalite: 1 dm^2 / 24x26

Kullanılan Renkler: Bordo, krem, gri, pembe, sarı, siyah, beyaz, kahverengi, turuncu, mavi

Kullanım Alanı: Yer yaygısı

Onarım Durumu: Onarım görmemiştir.

Kompozisyon: Halı, bordo renkli bir zemine sahiptir. Bordo zeminin ortasına, bitişik biçimde konumlandırılan iki adet beyaz zeminli Türkmen aynası yanışı yerleştirilmiştir (Çiz. 143). Aynanın içine üsluplaştırılmış çiçek yanışı, çevresine de kurtağzı yanışı işli şerit uygulanmıştır (Çiz. 143). Aynaların tepelik kısımlarında çiçek yanışları bulunmaktadır (Çiz. 144). Zeminde, iki aynanın birleşim noktasına yakın bir bölüme, yaprak yanışları dokunmuştur (Çiz. 145). Sıçandişi yanışı işli bir şeritle sınırlanan zeminin köşelerinde, içi sinek figürü dolgulu üçgenler yer almaktadır (Çiz. 134).

Halının biri dışta ve geniş, diğeri içte ve dar iki kenarsuyu bulunmaktadır. İçeride kalan su; mavi tonlarında bir zemine uygulanan, birbirinden farklı renklerdeki çiçek yanışlarıyla dönülmüştür. Dışarıda kalan geniş su ise siyah zemine dokunan çeşitli renklerdeki koçboynuzu ve aralarına serpiştirilen sandık yanışlarıyla dolgulanmıştır (Çiz.146, 147). Kenarsularının geçişlerinde, sıçandişi veya ala boncuk yanışıyla bezeli şeritler kullanılmıştır. Halının bitişinde bulunan geniş su yarım bırakılarak, saçak uygulamasına geçilmiş, halı sonlandırılmıştır.

Resim 89. Seccade halısı genel görünüş (Gökhan Toptaş arşivi)

Resim 90. Seccade halısı detay (Gökhan Toptaş arşivi)

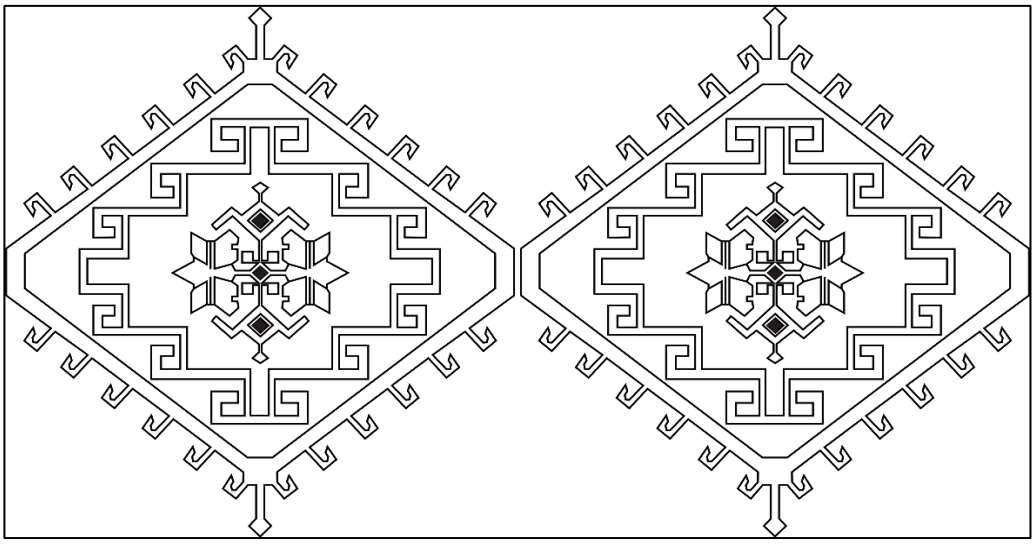

Çizim 143. “Türkmen aynası” yanışı.

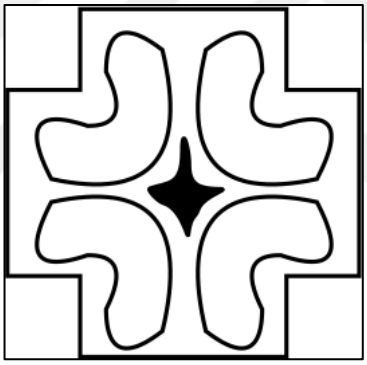

Çizim 144. “Çiçek” yanışı.

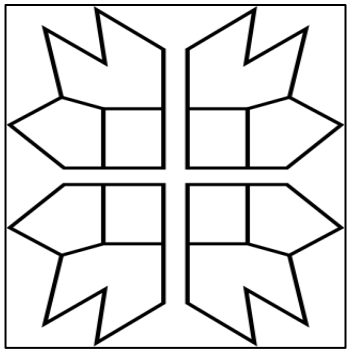

Çizim 145. “Yaprak” yanışı.

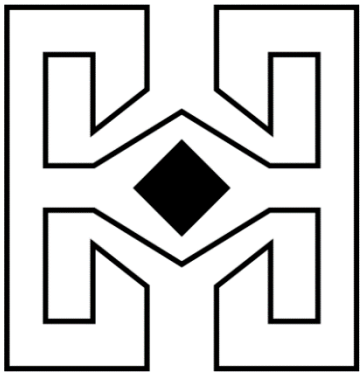

Çizim 146. “Koçboynuzu” yanışı.

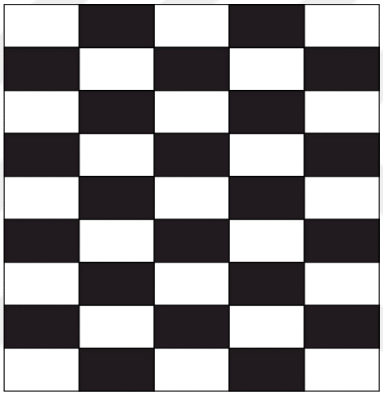

Çizim 147. “Sandık” yanışı.

KAT.NO.25

Dokuma Türü ve Dokumanın Yöresel Adı: Yolluk halısı / Halı

Resim No: 91-92

Çizim No: 148-149-150-151-152-153

Bulunduğu Yer: Ortaköy Taziye Evi

Geliş Biçimi: Bağış yoluyla

İnceleme Tarihi: 21.11.2021

Dokunduğu Yer: Ortaköy / Kağızman

Dokunduğu Tarih: Halı 1950 yılına tarihlenmektedir, tarihlendirmede cami cemaatinin verdiği bilgilerden faydalanılmıştır.

Boyutları/ Ebatları (En/Boy): 148x370 cm

Dokuma Tekniği: Türk (Gördes) ilmesi

Çözgü/Atkı Malzemesi: Yün

Dokuma ipi: Yün

Kalite: 1 dm^2 / 25x25

Kullanılan Renkler: Bordo, sarı, krem, gri, siyah, beyaz, pembe, kahverengi, kırmızı

Kullanım Alanı: Yer yaygısı

Onarım Durumu: Onarım görmemiştir.

Kompozisyon: Bordo abraşa sahip zeminin merkezinde üç adet Türkmen aynalı göl yan yana sıralanmıştır (Çiz. 148). Krem zeminli göllerin ortasında, etrafı suyolu yanışıyla sınırlandırılmış Türkmen aynası bulunmaktadır (Çiz. 148). İçlerine tört bulunğ (dört yön) yanışı yerleştirilen Türkmen aynalarının, başta ve sonda olanları bordo zeminli, ortada bulunanı ise sarı zeminlidir (Çiz. 149). Göllerin başlık kısımlarının içerisine, birer pıtrak yanışı yerleştirilmiştir (Çiz. 150). Tüm göllerin etrafı beyaz, siyah, kırmızı, pembe şeritlerle çevrilidir. Zeminin başlangıç ve sonunda, ikişerli duran sarı ve pembe renklerde geometrik şekilde üsluplaştırılmış çiçek yanışları bulunmaktadır (Çiz. 151). Aynı istikamette, göllerin aralarına gelecek şekilde konumlanan dört adet tört bulunğ (dört yön) yanışı karşılıklı olarak durmaktadır.

Halıya ikisi ince, biri geniş olan üç kenarsuyu dokunmuştur. İçeride ve dışarıda kalan kenarsuları; bordo zemine aynı suyolu yanışı işlenerek tamamlanmıştır (Çiz. 152). Suyolu yanışlarının içleri sarı ve pembe renklerdedir. Orta kısımda kalan geniş su ise siyah zemin üzeri sarı, pembe, krem beyaz, siyah renklerde yapılan hayat suyu yanışlarıyla dolgulanmıştır (Çiz. 153).

Resim 91. Yolluk halısı genel görünüş (Gökhan Toptaş arşivi)

Resim 92. Yolluk halısı detay (Gökhan Toptaş arşivi)

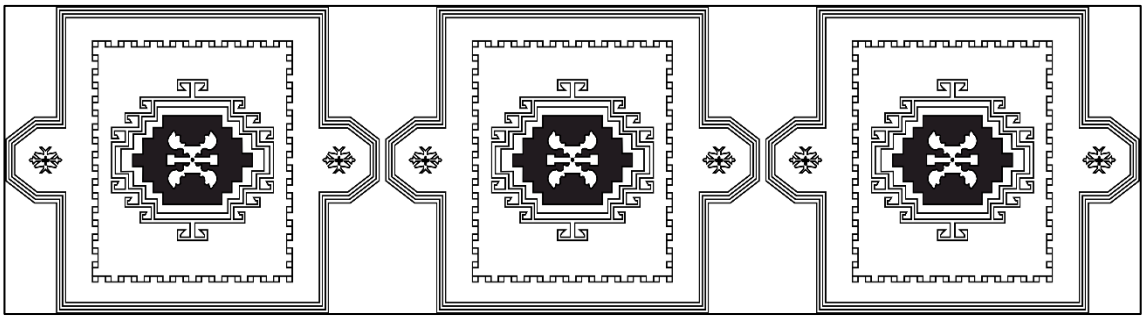

Çizim 148. “Türkmen aynalı göl” yanışı.

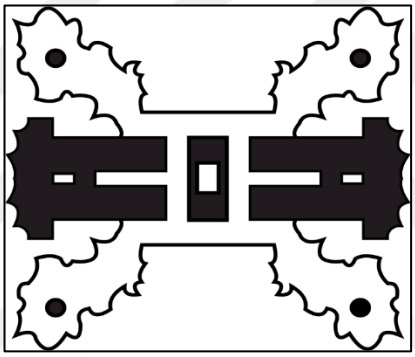

Çizim 149. “Tört bulunğ- Dört yön” yanışı.

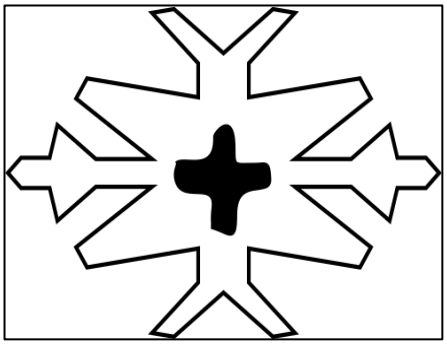

Çizim 150. “Pıtrak” yanışı.

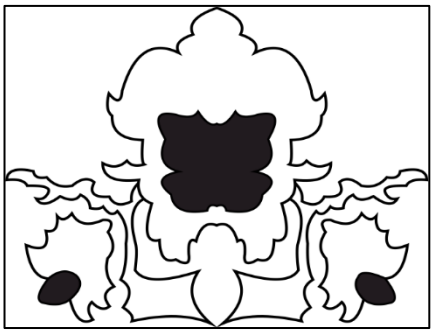

Çizim 151. “Çiçek” yanışı.

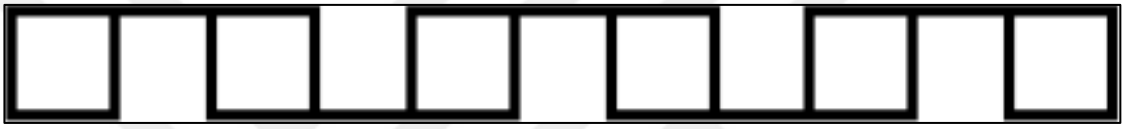

Çizim 152. “Suyolu” yanışı.

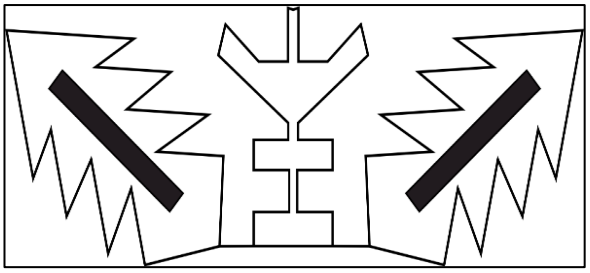

Çizim 153. “Hayat suyu” yanışı.

KAT.NO.26

Dokuma Türü ve Dokumanın Yöresel Adı: Yolluk halısı / Halı

Resim No: 93-94

Çizim No: 154-155-156-157-158-159-160-161-162-163-164-165-166-167-168

Bulunduğu Yer: Kuloğlu Köyü Camii

Geliş Biçimi: Bağış yoluyla

İnceleme Tarihi: 14.10.2021

Dokunduğu Yer: Kuloğlu Köyü / Kağızman

Dokunduğu Tarih: Bilinmiyor

Boyutları/ Ebatları (En/Boy): 140x350 cm

Dokuma Tekniği: Türk (Gördes) ilmesi

Çözgü/Atkı Malzemesi: Yün

Dokuma ipi: Yün

Kalite: 1 dm^2 / 25x25

Kullanılan Renkler: Bordo, siyah, sarı, beyaz, gri, turuncu, kahverengi, yeşil, kırmızı, pembe

Kullanım Alanı: Yer yaygısı

Onarım Durumu: Onarım görmemiştir.

Kompozisyon: Bordo ve siyah renklerinin hâkim olduğu bir desen kompozisyonuna sahip olan halının zemininde; aynı düzlemde birbiriyle atlamalı olarak yerleştirilen, iki farklı tipte altı adet göl bulunmaktadır (Çiz. 154). Birinci tip bordo zeminli olup, içerisinde kandil yanışı görülmektedir (Çiz. 155). Etrafı içli dışlı suyolu yanışıyla işli geometrik bir şeritle çevrili kandilin kenarlarına; çiçek, kuşkanadı ve pıtrak yanışları yerleştirilmiştir (Çiz. 156, 157, 158). İkinci tipi ise siyah zemine yerleştirilen kurtağzı yanışlarıyla çevrili bir göl oluşturmaktadır. Gölün içerisi göz yanışlarıyla doldurulmuş, kenarlarında kalan zemin boşluklarına da çiçek, kıvrım (gıvrım) ve pıtrak yanışları dizilmiştir (Çiz. 159). Göllerin çevresi herhangi bir zemin boşluğu bırakılmadan, kenarsularıyla sınırlandırılmıştır.

Halıda üçü geniş, ikisi orta genişlikte biri de dar olmak üzere altı kenarsuyu vardır. Dışarıdan içeriye doğru birinci geniş kenarsuyu, siyah zeminlidir ve pembe, kahverengi, yeşil, kırmızı, sarı, beyaz renklerde pıtrak yanışlarıyla dolgulanmıştır. İkinci sıradaki geniş kenarsuyu, sarı zemin üzerine gül yanışları işlenerek sıralanmış, sadece en kısmında bir yanış atlanıp, göz ve kıvrım(gıvrım) yanışları yerleştirilmiştir (Çiz. 160). Üçüncü sırada yer alan beyaz zeminli orta su ise farklı renk tonlarıyla oluşturulmuş, yıldız çiçekli su yanışıyla dolgulanmıştır (Çiz. 161). Üçüncü sıradaki orta su ve bir önceki geniş su arasına, siyah zeminli sıçandişi-ala boncuk yanışı işli bir şerit geçilmiştir. Dördüncü sırada bulunan orta su bordo zeminli olup, gül yanışlarıyla dolguludur ve kimi kısımlarda gül yerine tek boynuz ve kıvrım yanışları kullanılmıştır (Çiz. 162, 163). Beşinci sırada olan geniş su, gri zemin üzerine karşılıklı yerleştirilen iki koçboynuzu yanışı ve yıldız çiçeği yanışlarıyla çevrilidir (Çiz. 164, 165, 166). Altıncı ve son sıradaki ince su, bordo zemin üzerine göz- nazar yanışlarıyla dokunmuş, bazı sıralarda göz-nazar yanışı yerine beştaş, kıvrım ve tek boynuz yanışları tercih edilmiştir (Çiz. 167, 168).

Siyah zeminli göl içerisinde, dokuyucuya ait bir isim (Alihan) tespit edilmiştir.

Resim 93. Yolluk halısı genel görünüş (Gökhan Toptaş arşivi)

Resim 94. Yolluk halısı detay (Gökhan Toptaş arşivi)

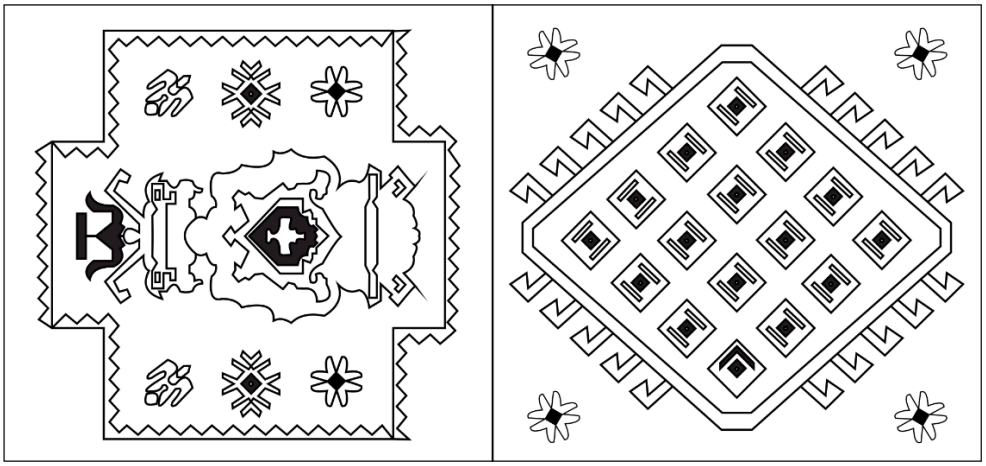

Çizim 154. “Göl” yanışı.

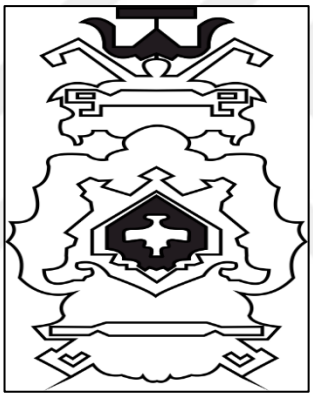

Çizim 155. “Kandil” yanışı.

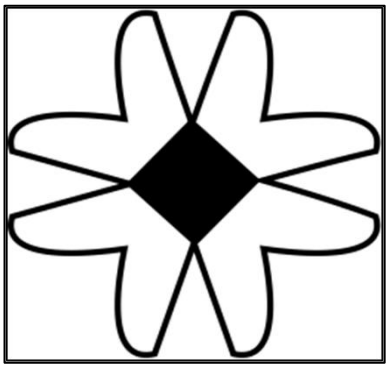

Çizim 156. “Çiçek” yanışı.

Çizim 157. “Kuşkanadı” yanışı.

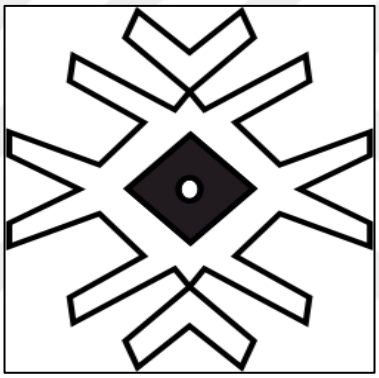

Çizim 158. “Pıtrak” yanışı.

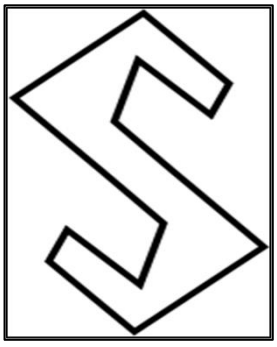

Çizim 159. “Kıvrım-Gıvrım” yanışı.

Çizim 160. “Göz” yanışı.

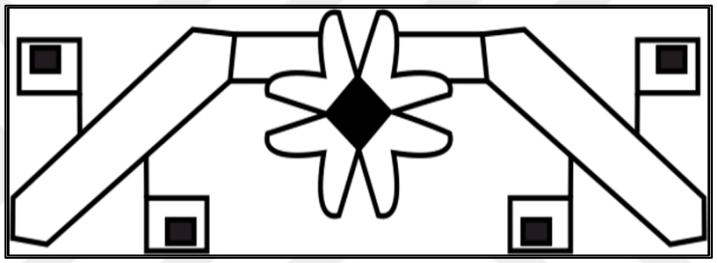

Çizim 161. “Yıldız çiçekli suyolu” yanışı.

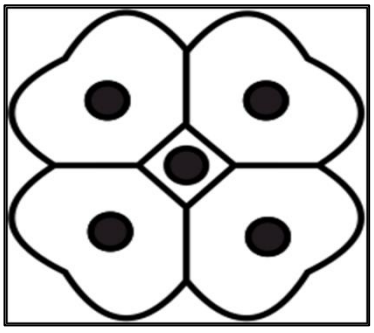

Çizim 162. “Gül” yanışı.

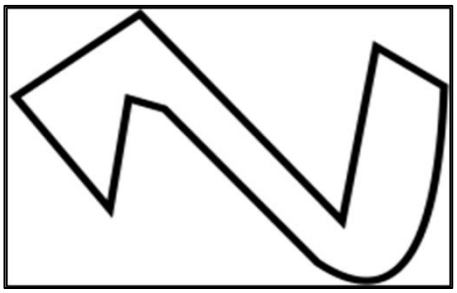

Çizim 163. “Tek boynuz” yanışı.

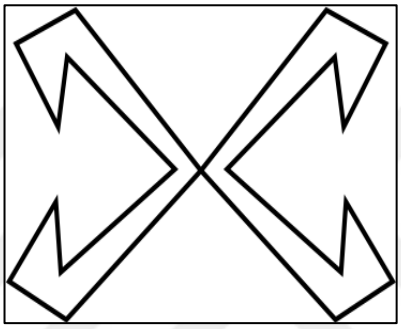

Çizim 164. “Koçboynuzu” yanışı.

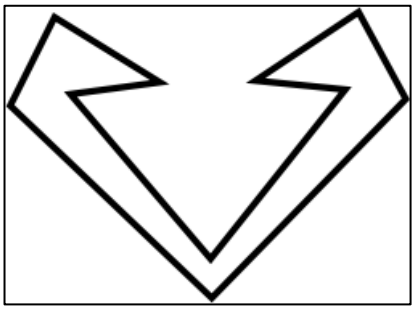

Çizim 165. “Koçboynuzu” yanışı.

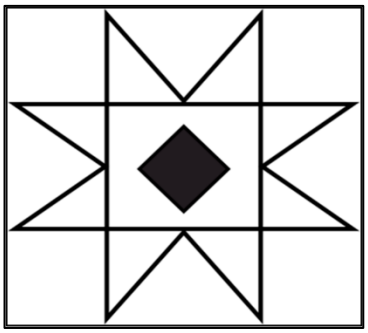

Çizim 166. “Yıldız çiçeği” yanışı.

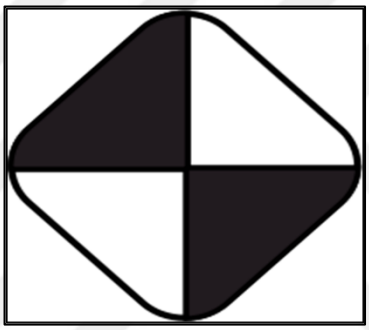

Çizim 167. “Göz-Nazar” yanışı.

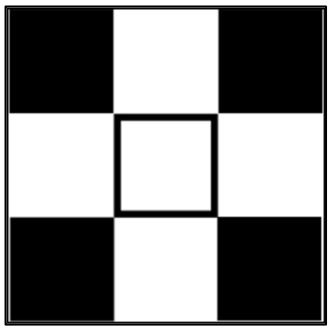

Çizim 168. “Beştaş” yanışı.

KAT.NO.27

Dokuma Türü ve Dokumanın Yöresel Adı: Seccade halısı / Halı

Resim No: 95-96

Çizim No: 169-170-171-172-173-174-175-176-177-178-179

Bulunduğu Yer: Çengilli Köyü Taziye Evi

Geliş Biçimi: Bağış yoluyla

İnceleme Tarihi: 28.10.2021

Dokunduğu Yer: Çengilli Köyü / Kağızman

Dokunduğu Tarih: Halı 1960 yılına tarihlenmektedir, tarihlendirmede cami cemaatinin verdiği bilgilerden faydalanılmıştır.

Boyutları/ Ebatları (En/Boy): 103x200 cm

Dokuma Tekniği: Türk (Gördes) ilmesi

Çözgü/Atkı Malzemesi: Yün

Dokuma ipi: Yün

Kalite: 1 dm^2 / 25x27

Kullanılan Renkler: Bordo, krem, siyah, pembe, sarı, kahverengi, gri, beyaz, kırmızı

Kullanım Alanı: Yer yaygısı

Onarım Durumu: Onarım görmemiştir.

Kompozisyon: Halı bordo renkte bir zemine sahiptir. Bu zemin üzerinde, yan yana duran çift başlı büyük ebatlı iki adet krem zeminli göl bulunmaktadır (Çiz. 169). Göllerin göbeğinde siyah zeminli, etrafı geometrik bir şekille çevrili, Doğu Anadolu bölgesinde ejderha olarak bilinen yanışın, akrep yanışına benzetilmiş bir örneği yer almaktadır (Çiz. 170). Göbekte bulunan ejder-akrep yanışının çevresinde, gölün köşelerine doğru gelecek şekilde ikişerli olarak yerleştirilmiş, sekiz tane dört yön yanışı görülmektedir (Çiz. 171). Göllerin başlıkları içerisine, kenarlarında sağa ve sola uzanan ok başları bulunan hayatağacı yanışları yerleştirilmiştir (Çiz. 172). Halı zemininde boş kalan köşelere, bir kenarda Hun gülü ve muska-nazarlık yanışları tercih edilirken, karşı köşelere Hun gülü ve lale yanışları uygulanmıştır (Çiz. 173, 174, 175). Zeminin ortasına doğru, göllerin birleşim noktalarının kenarlarında kalan kısma ise iki altta iki üstte kalacak şekilde dört adet cami yanışı yerleştirilmiştir (Çiz. 176). Cami yanışları, bu halının dokunma amacı ve serileceği yer hakkında bilgi vermektedir. Bulunduğu yerin cami olması sebebiyle de bu amaca ulaştığı görülmektedir. Bordo zeminin çevresi, içe dönük olarak bırakılan farklı renk tonlarındaki ok başı yanışlarıyla çevrelenmiştir (Çiz. 177).

Halıda, bir adet siyah zeminli geniş kenarsuyu mevcuttur. Kenarsuyunun düşey bölümlerinde, geometrik şekilde üsluplaştırılmış bahar dalı yanışları dokunmuştur (Çiz. 178). Yatay sularda, benzer şekilde üsluplaştırılmış çiçek ve Hun gülü yanışları bulunmaktadır (Çiz. 179). Kenarsuyu, sarı ve pembe renklerde, içi sıçan dişi (ala boncuk) yanışlarıyla dolgulu şeritlerle iç ve dış kenarlardan çevrelenmiştir.

Resim 95. Seccade halısı genel görünüş (Gökhan Toptaş arşivi)

Resim 96. Seccade halısı detay (Gökhan Toptaş arşivi)

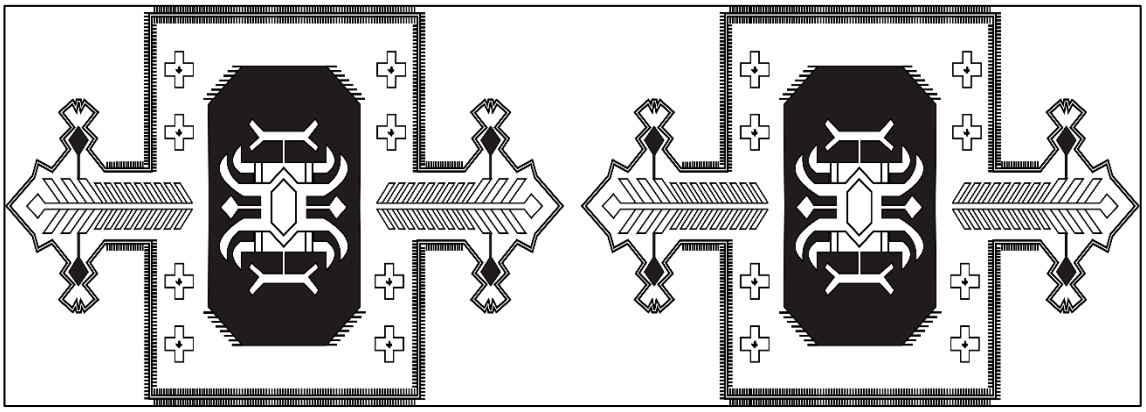

Çizim 169. “Göl” yanışı.

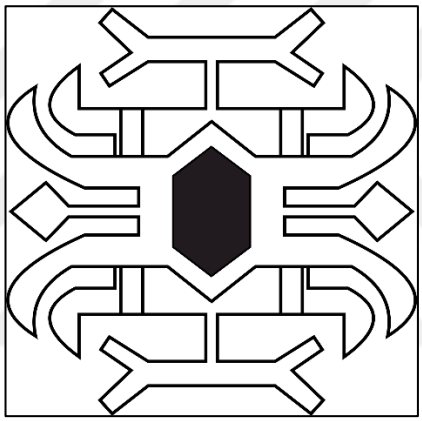

Çizim 170. “Ejder-Akrep” yanışı.

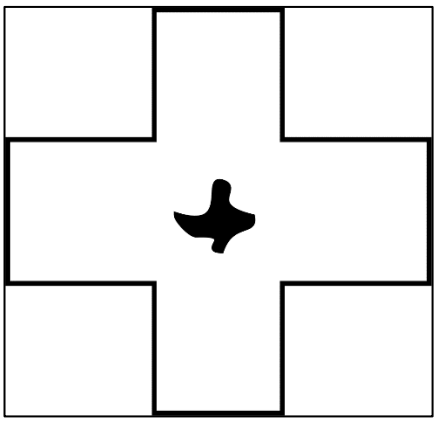

Çizim 171. “Dört yön” yanışı.

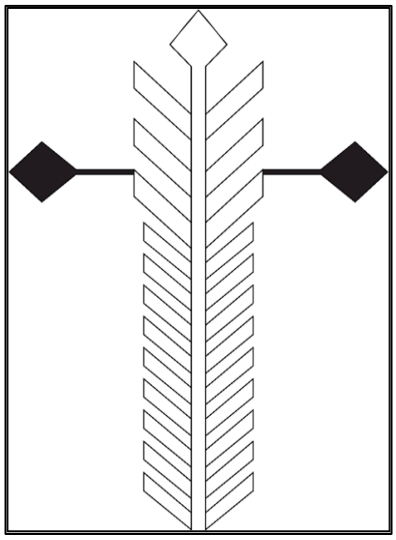

Çizim 172. “Hayat ağacı” yanışı.

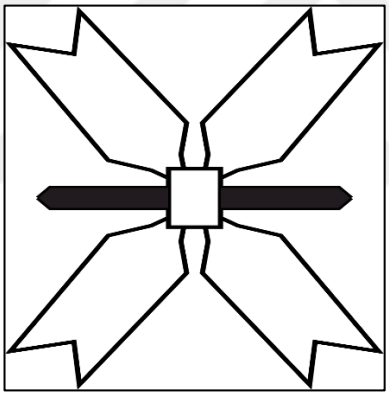

Çizim 173. “Hun gülü” yanışı.

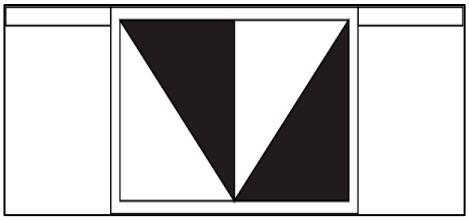

Çizim 174. “Muska-Nazarlık” yanışı.

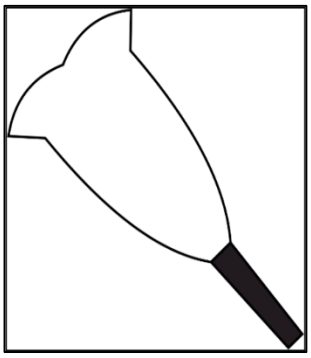

Çizim 175. “Lale” yanışı.

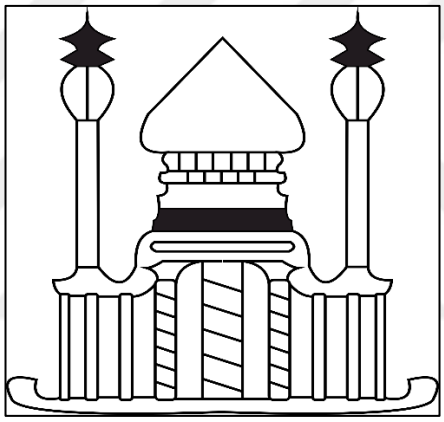

Çizim 176. “Cami” yanışı.

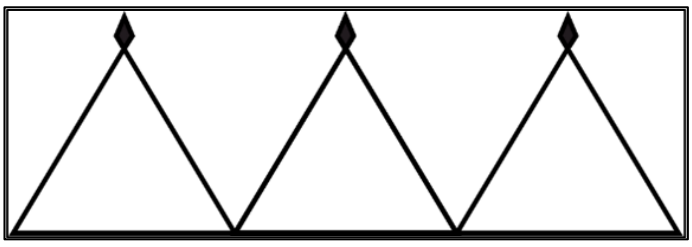

Çizim 177. “Ok başı” yanışı.

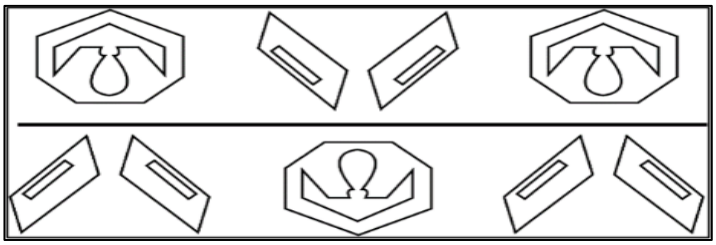

Çizim 178. “Bahar dalı” yanışı.

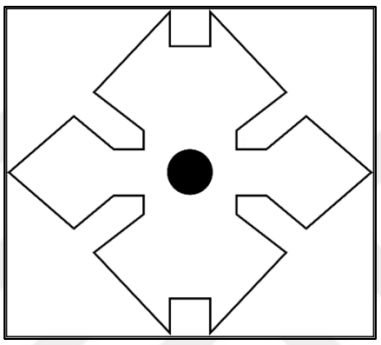

Çizim 179. “Çiçek” yanışı.

KAT.NO.28

Dokuma Türü ve Dokumanın Yöresel Adı: Yolluk halısı / Halı

Resim No: 97-98

Çizim No: 180-181-182-183-184-185-186-187-188-189-190-191-192-193-194-195-196

Bulunduğu Yer: Çengilli Köyü Taziye Evi

Geliş Biçimi: Bağış yoluyla

İnceleme Tarihi: 28.10.2021

Dokunduğu Yer: Çengilli Köyü / Kağızman

Dokunduğu Tarih: Halı 1960 yılına tarihlenmektedir, tarihlendirmede cami cemaatinin verdiği bilgilerden faydalanılmıştır.

Boyutları/ Ebatları (En/Boy): 157x360 cm

Dokuma Tekniği: Türk (Gördes) ilmesi

Çözgü/Atkı Malzemesi: Yün

Dokuma ipi: Yün

Kalite: 1 dm^2 / 26x28

Kullanılan Renkler: Bordo, sarı, pembe, krem, bej, siyah, turuncu, kahverengi, yeşil, beyaz, gri

Kullanım Alanı: Yer yaygısı

Onarım Durumu: Onarım görmemiştir. Yatay ve düşey kenarsuyu bölgelerinde kesikler bulunmaktadır.

Kompozisyon: Düşey yönlü dokunan halı, bordo zeminlidir. Bu zemin üzerinde üç adet yıldızlı göl alt alta sıralanmıştır (Çiz. 180). Siyah zeminli göllerin çevresi Rumilerle dönülmüş, merkezleri 16. ve 17. yüzyılda yaygınlık kazanan Yıldızlı Uşak halılarının desen kompozisyonlarını oluşturan yıldız yanışlarıyla dolgulanmıştır. Göllerin merkezini oluşturan bu yıldızların göbeklerine de birer "im" yerleştirilmiştir. Sadece bir yıldızın yanına bir adet göz yanışı dokunmuştur (Çiz. 181). Halının köşelerinde geometrik şekilde üsluplaştırılmış, pembe tonlarında çiçek yanışları görülmektedir (Çiz. 182). Göllerin arasına köşelerdeki çiçeklerle aynı renklerde, karşılıklı oturan kadın figürleri dokunmuştur; bu figürlerin gelenekten gelen örnekler olmadığı, Anadolu dokumalarında kullanılmadığı, Rus veya Avrupa dantel kataloglarından alındığı düşünülmektedir (Çiz. 183). Kadın figürlerinin yanlarına, karşılıklı gelecek şekilde ikişer inek ve kuş figürü konumlandırılmıştır (Çiz. 184, 185). Halı zemininde bu yanışlardan bağımsız olarak bir adet muska yanışı bulunmaktadır (Çiz. 186).

Halıya biri geniş biri orta genişlikte olan iki kenarsuyu dokunmuştur. Halının iç kısımda kalan orta su; düşey bölümde krem zemin üzerine su yolu yanışlarıyla, yatay da ise dal üzerinde çiçek yanışlarıyla doldurulmuştur (Çiz. 193, 194). Dış kısımda kalan geniş su; ana hatlarıyla, siyah zemin üzerine koçboynuzu ve ok yanışlarıyla oluşturulmuştur (Çiz. 187, 188). Geniş suyun bazı kısımlarında; ok ve koçboynuzu yanışları yerine kandil, göz, hayatağacı, çiçek, elibelinde yanışları ve kadın figürü dokunduğu görülmektedir (Çiz. 191, 189, 195, 190). Kenarsularının aralarına, geçişleri sağlamak amacıyla, içleri deve boynu ve yaba yanışları işli şeritler dönülmüştür (Çiz. 196, 192).

Resim 97. Yolluk halısı genel görünüş (Gökhan Toptaş arşivi)

Resim 98. Yolluk halısı detay (Gökhan Toptaş arşivi)

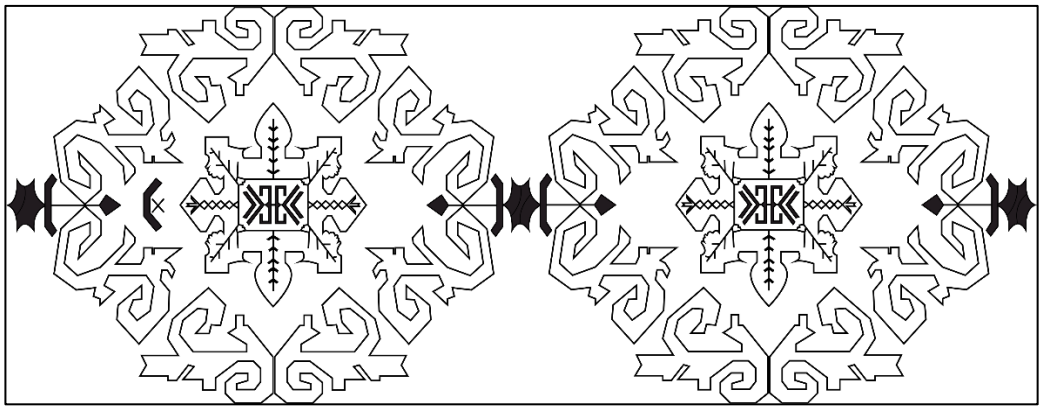

Çizim 180. “Göl” yanışı.

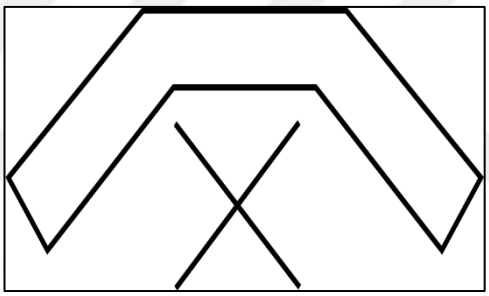

Çizim 181. “Göz” yanışı.

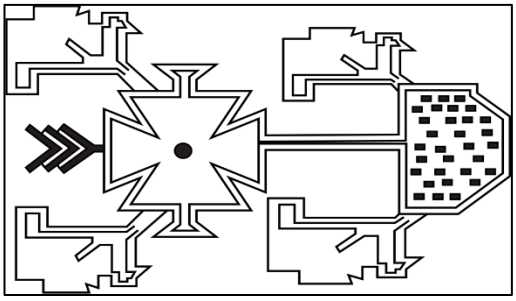

Çizim 182. “Stilize çiçek” yanışı.

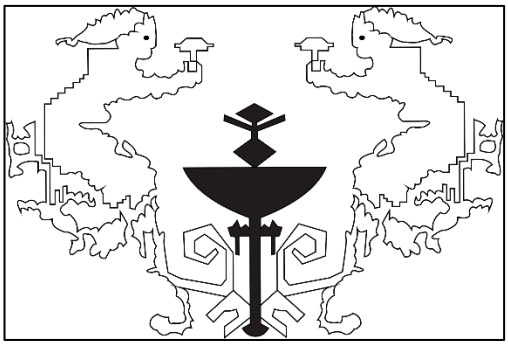

Çizim 183. Dantel örneği.

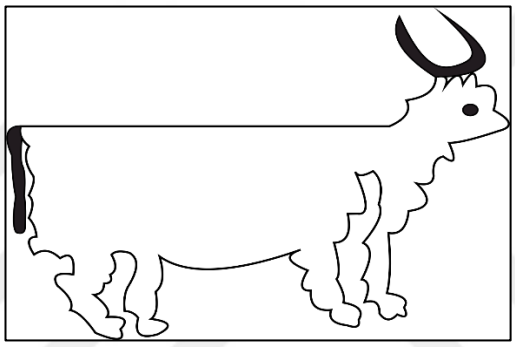

Çizim 184. “İnek” figürü.

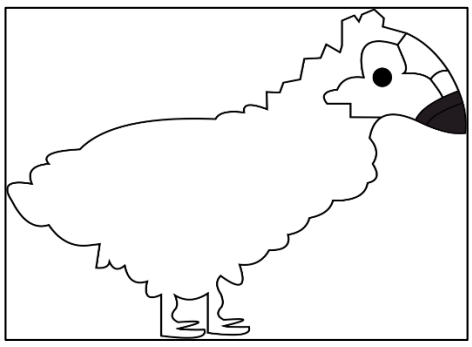

Çizim 185. “Kuş” yanışı.

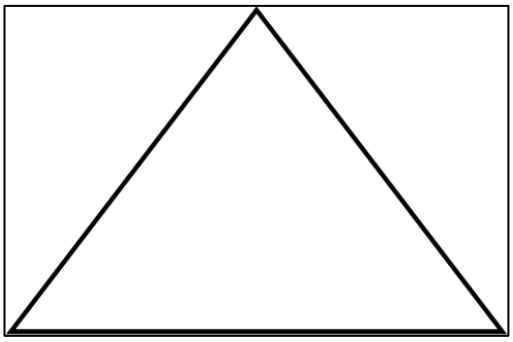

Çizim 186. “Muska” yanışı.

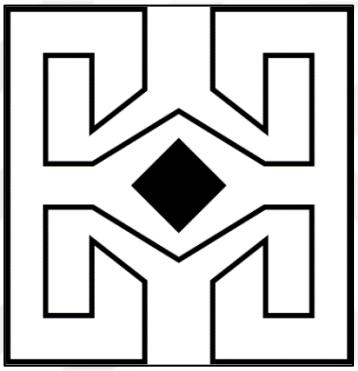

Çizim 187. “Koçboynuzu” yanışı.

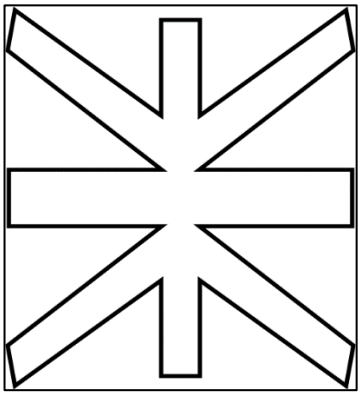

Çizim 188. “Ok” yanışı.

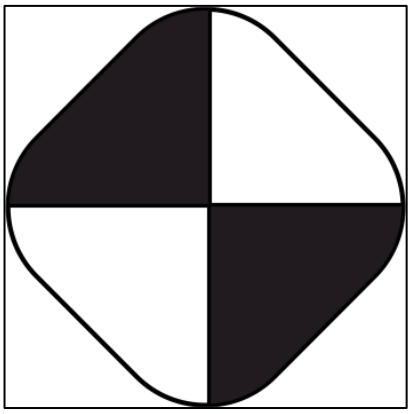

Çizim 189. “Göz” yanışı.

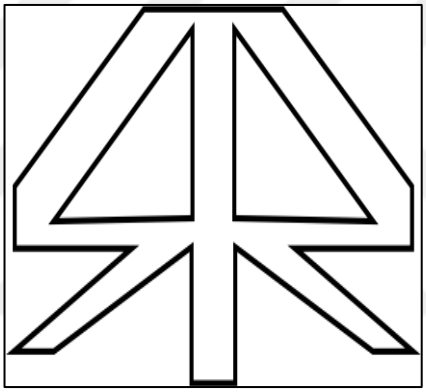

Çizim 190. “Elibelinde” yanışı.

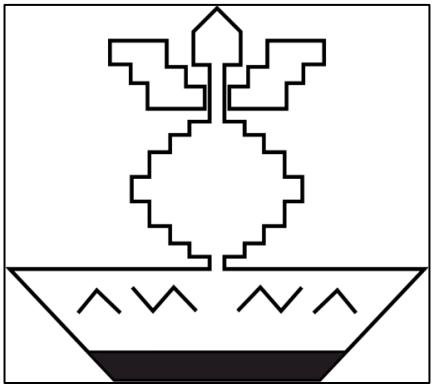

Çizim 191. “Kandil” yanışı.

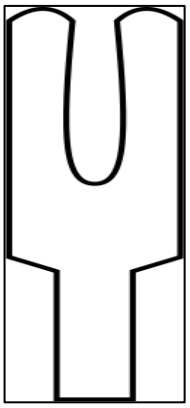

Çizim 192. “Yaba” yanışı.

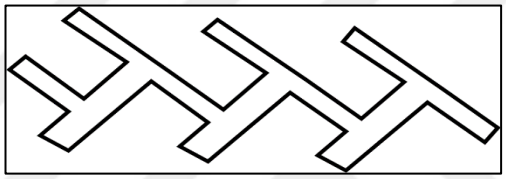

Çizim 193. “Suyolu” yanışı.

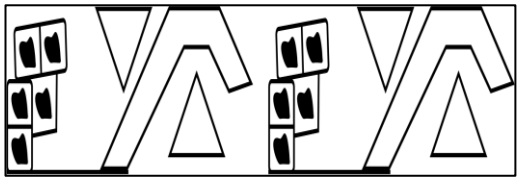

Çizim 194. “Dal üzerinde çiçek” yanışı.

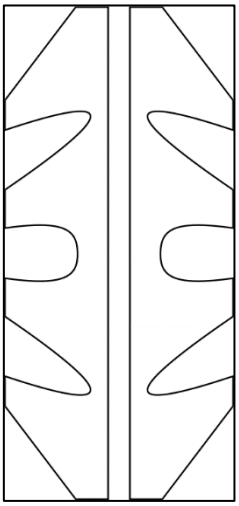

Çizim 195. “Hayatağacı” yanışı.

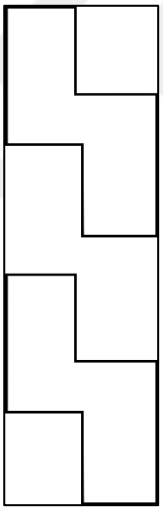

Çizim 196. “Deveboynu” yanışı.

KAT.NO.29

Dokuma Türü ve Dokumanın Yöresel Adı: Taban halısı / Halı

Resim No: 99-100

Çizim No: 197-198-199-200-201-202

Bulunduğu Yer: Taşburun Köyü Camii

Geliş Biçimi: Bağış yoluyla

İnceleme Tarihi: 14.10.2021

Dokunduğu Yer: Taşburun Köyü / Kağızman

Dokunduğu Tarih: Halı 1950 yılına tarihlenmektedir, tarihlendirmede cami cemaatinin verdiği bilgilerden faydalanılmıştır.

Boyutları/ Ebatları (En/Boy): 142x356 cm

Dokuma Tekniği: Türk (Gördes) ilmesi

Çözgü/Atkı Malzemesi: Yün

Dokuma ipi: Yün

Kalite: 1 dm^2 / 27x27

Kullanılan Renkler: Bordo, kahverengi, turuncu, siyah, beyaz, pembe, gri, sarı

Kullanım Alanı: Yer yaygısı

Onarım Durumu: Onarım görmemiştir. Halı yüzeyinde çok sayıda güve hasarı tespit edilmiştir.

Kompozisyon: Yolluk halılarıyla benzer bir forma sahip olan taban halısı, düşey yönde bordo abraş uygulanmış bir zemine sahiptir. Halı zemininde, kenarlardakiler ortada olan gölden nispeten daha büyük, üç adet koç boynuzlu göl yer almaktadır (Çiz. 197). Göllerin boyutları farklılık gösterse de desen kompozisyonları birbirleriyle aynıdır. Göllerin merkezi; iç içe yerleştirilmiş akrep yanışlarıyla dolgulanmış, sağ ve sol yanlarına göz yanışını andıran "V" şeklinde içleri suyolu yanışı işli dolgu yanışları eklenmiştir (Çiz.198). Göllerin zeminleri kahverengi olup, kenarları; turuncu, krem, pembe renklerde koç boynuzlu şeritlerle çevrilidir (Çiz. 199). İç içe yerleştirilen akrep yanışları, bölgede daha çok yastık göbeklerinde kullanılıp, "kıvrımlı göl" adıyla bilinmektedir.

Halı, kahverengi zeminli siyah şeritlerle ayrılmış, biri geniş biri orta olan iki kenar suyuna sahiptir. İçeride olan orta su; gri, turuncu, krem, sarı, beyaz, bordo renklerde, birbiriyle bağlı ilerleyen kuş kanadı yanışlarıyla oluşturulmuştur (Çiz. 200). Dışarıda kalan geniş su, birbirine bağlı şekilde devam eden bordo, sarı, turuncu, gri ve beyaz renklerde omurga yanışlarıyla çevrelenmiştir (Çiz. 201). Geniş kenarsuyu bir kenarda daha uzun bırakılmış, bir orta su genişliğinde ok başı yanışlarıyla bölünmüştür (Çiz. 202). Bu uygulama halıya yön belirtme amacıyla yapılmıştır.

Resim 99. Taban halısı genel görünüş (Gökhan Toptaş arşivi)

Resim 100. Taban halısı detay (Gökhan Toptaş arşivi)

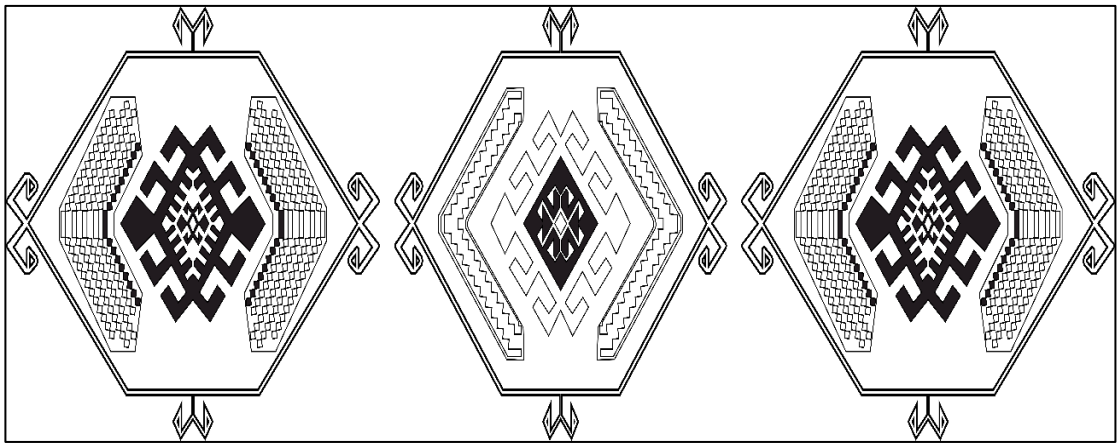

Çizim 197. “Göl” yanışı.

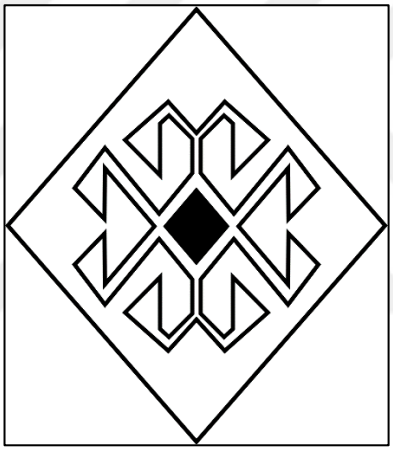

Çizim 198. “Akrep” yanışı.

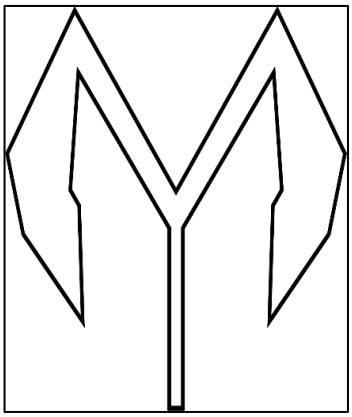

Çizim 199. “Koçboynuzu” yanışı.

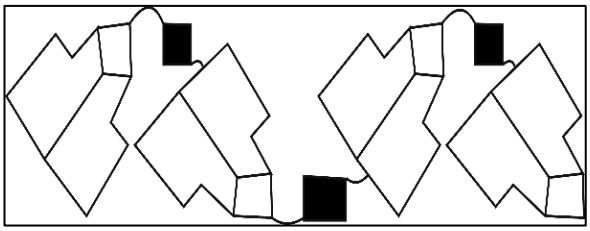

Çizim 200. “Kuşkanadı” yanışı.

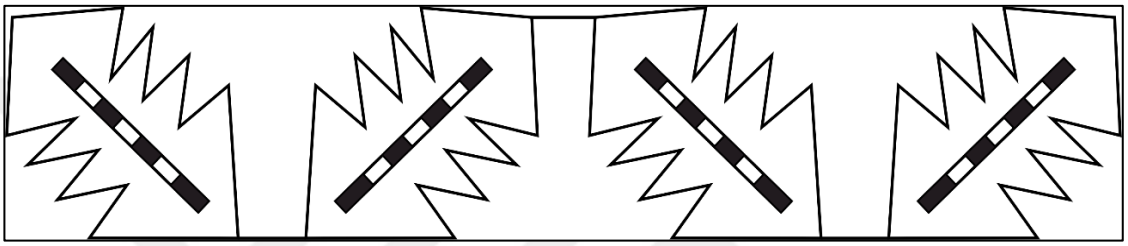

Çizim 201. “Omurga” yanışı.

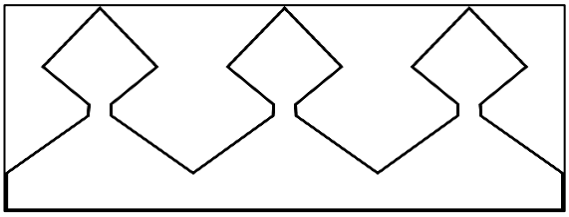

Çizim 202. “Ok başı” yanışı.

KAT.NO.30

Dokuma Türü ve Dokumanın Yöresel Adı: Taban halısı / Halı

Resim No: 101-102

Çizim No: 203-204-205-206-207-208-209

Bulunduğu Yer: Safiye Tunç Evi

Geliş Biçimi: Kendi dokuması

İnceleme Tarihi: 14.10.2021

Dokunduğu Yer: Denizgölü Köyü / Kağızman

Dokunduğu Tarih: Halı 1980 yılına tarihlenmektedir, tarihlendirme dokuyucunun verdiği bilgilere göre yapılmıştır.

Boyutları/ Ebatları (En/Boy): 180x373 cm

Dokuma Tekniği: Türk (Gördes) ilmesi

Çözgü/Atkı Malzemesi: Yün

Dokuma ipi: Yün

Kalite: 1 dm^2 / 30x30

Kullanılan Renkler: Turuncu, bordo, beyaz, siyah, mavi, pembe, yeşil, kahverengi, sarı, krem, lacivert

Kullanım Alanı: Yer yaygısı

Onarım Durumu: Onarım görmemiştir.

Kompozisyon: Halı köşe-göbek formunda düzenlenmiş bir desen kompozisyonuna sahiptir. Halının bordo renkli zemininde, iki ucunda koç boynuzu bulunan büyük bir göl yer almaktadır (Çiz. 203). Gölün merkezine, Hun gülü yanışından türeyen sekiz kollu gül yanışı yerleştirilmiş, kenarlarına ise üsluplaştırılmış çiçek yanışları dokunmuştur (Çiz. 204). Halının köşeleri, gölün dört köşeye çeyrek yerleştirilmiş bölümlerinden oluşmaktadır. Köşe bölümlerinin içleri de yine geometrik üsluplu çiçek yanışlarıyla dolguludur. Ayrıca zeminde, köşelerden merkeze doğru sarkan, dört adet bahar dalı yanışı görülmektedir.

Halının, ikisi halıyı çevreleyen, ikisi de tek yönlü olan dört kenarsuyu vardır. Sular iki geniş iki ince su şeklinde oluşturulmuştur. En içte kalan tek yönlü geniş su, turuncu zemin üzerine atlamalı dizilen "U" ile "V" benzeri yanışı ve saç bağı yanışlarıyla doldurulmuştur (Çiz. 205, 206). İkinci sırada olan tek yönlü ince su, yeşil zemin üzerine dokunan kahverengi ok başı yanışlarıyla işlidir (Çiz. 207). Üçüncü sırada yer alan bir diğer ince su, lacivert zeminli çiçekli suyolu yanışlarıyla halıyı çevrelemektedir (Çiz. 208). En dışta kalan kahverengi zeminli geniş su ise, geometrik şekilde üsluplaştırılmış bahar dalı yanışlarıyla dokunmuştur (Çiz. 209). Kahverengi zeminli geniş su geçişine, içi beyaz renkte sıçandişi yanışı işli bir şerit dönülmüştür.

Halıda bulunan krem, beyaz, bordo, siyah renkler yünün doğal rengi olup, diğer renkler seyyar boyacılara boyattırılan yünlerden elde edilmiştir.

Resim 101. Taban halısı genel görünüş (Gökhan Toptaş arşivi)

Resim 102. Taban halısı detay (Gökhan Toptaş arşivi)

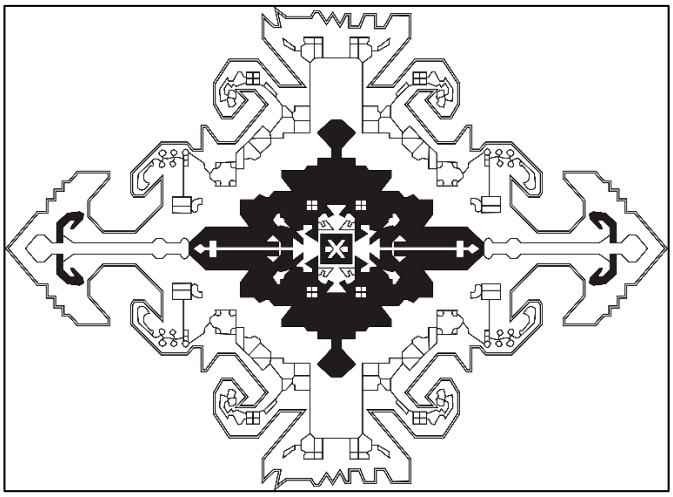

Çizim 203. “Göl” yanışı.

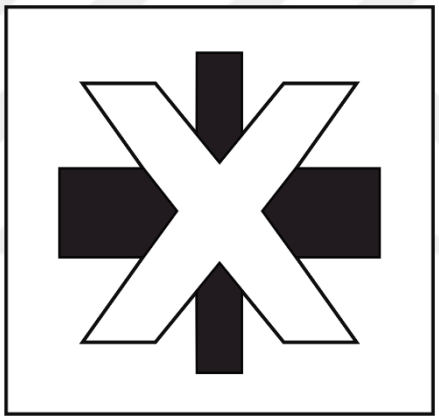

Çizim 204. “Sekiz kollu gül” yanışı.

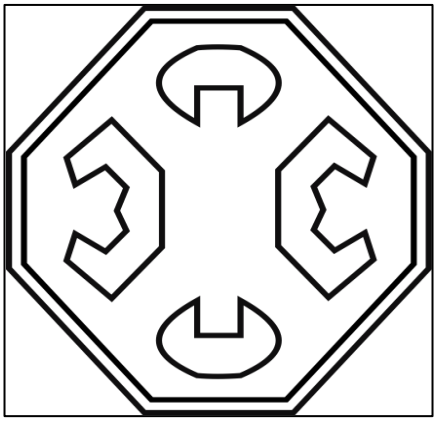

Çizim 205. “U ile V benzeri” yanışı.

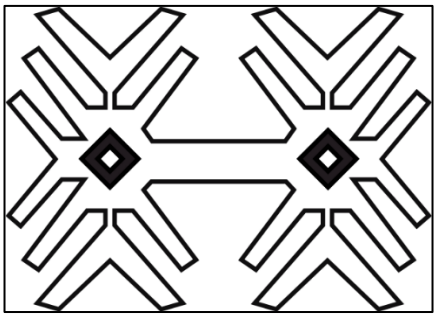

Çizim 206. “Saç bağı” yanışı.

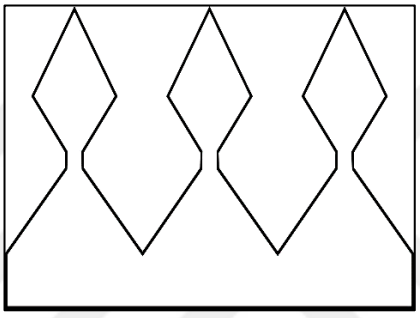

Çizim 207. “Ok başı” yanışı.

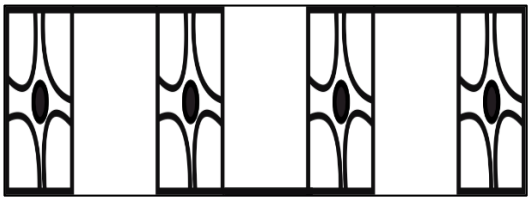

Çizim 208. “Çiçekli suyolu” yanışı.

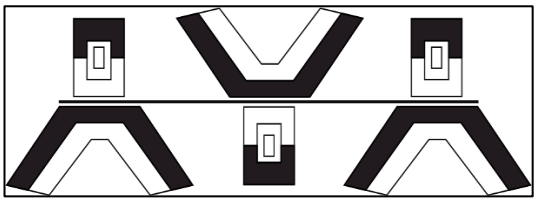

Çizim 209. “Bahar dalı” yanışı.

KAT.NO.31

Dokuma Türü ve Dokumanın Yöresel Adı: Namazlık halısı / Namazlık

Resim No: 103-104

Çizim No: 210-211-212-213-214

Bulunduğu Yer: Hazare Şafak Evi

Geliş Biçimi: Kendi dokuması

İnceleme Tarihi: 14.10.2021

Dokunduğu Yer: Denizgölü Köyü / Kağızman

Dokunduğu Tarih: Halı 1991 yılına tarihlenmektedir, tarihlendirme dokuyucunun verdiği bilgilere göre yapılmıştır.

Boyutları/ Ebatları (En/Boy): 98x145 cm

Dokuma Tekniği: Türk (Gördes) ilmesi

Çözgü/Atkı Malzemesi: Yün

Dokuma ipi: Yün

Kalite: 1 dm^2 / 24x26

Kullanılan Renkler: Kırmızı, bordo, sarı, siyah, beyaz, gri, mor, yeşil, turuncu

Kullanım Alanı: Namazlık olarak kullanılmaktadır.

Onarım Durumu: Onarım görmemiştir.

Kompozisyon: Namazlığın bordo zemininde, kırmızı konturla çevrelenmiş, beyaz zeminli bir mihrap yer almaktadır (Çiz. 210). Tek nişli mihrabın kemeri dört köşeli yükselmiş, birleşim kısmına da kubbe formunda bir tepelik yerleştirilmiştir. Mihrap kemerinin yüksekliği neticesinde oluşan mihrap köşeliklerini, mihraba bağlı uzanan minareler doldurmaktadır. Mihrap kemeri içerisinde, sarkıtılmış vaziyette duran, kırmızı ve beyaz renklerde bir kandil yanışı bulunmaktadır (Çiz. 211). Mihrap nişinin ortasına, kırmızı rengin hâkim olduğu büyükçe bir saç bağı yanışı dokunmuştur (Çiz. 212). Saç bağı yanışının her iki ucunda, bu yanışla anlam bağlantısı kuran, gri renkte bukağı yanışları görülmektedir. Ortada bulunan saç bağı yanışıyla, ayaklık bölümü arasına gri ve mor renklerde, ortadaki diğerlerinden bir boy büyük olan, üç adet oba yanışı yerleştirilmiştir (Çiz. 213). Oba yanışı, ayaklık bölümünün olduğu kısımda ise tek olarak görülmektedir. Mihrap nişinin ortasında ve minare kenarlarında, dokuyucuya ait harfler bulunmaktadır.

Halı, siyah zeminli geniş bir kenarsuyuna sahiptir. Kenarsuyu, çeşitli renklerde dört ve sekiz yapraklı çiçek yanışlarıyla çevrelenmiştir (Çiz. 214). Su ve zemin birleşimine düşeyde yeşil, yatayda bordo renklerde şeritler geçilmiştir. Namazlık bir yönde örgülü saçakla sonlandırılırken, diğer yönde kesilip, halıya sıfırlanmıştır.

Resim 103. Namazlık halısı genel görünüş (Gökhan Toptaş arşivi)

Resim 104. Namazlık halısı detay (Gökhan Toptaş arşivi)

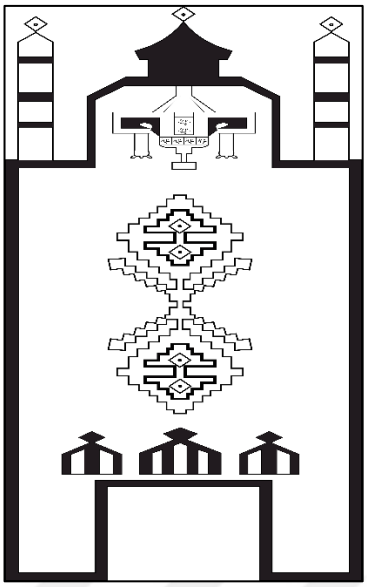

Çizim 210. “Mihrap” yanışı.

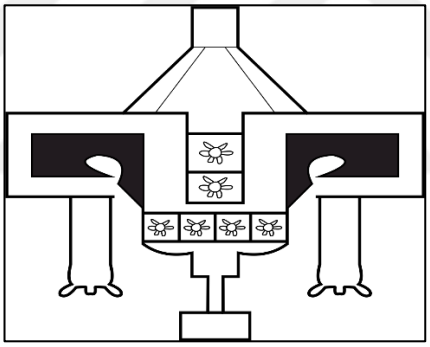

Çizim 211. “Kandil” yanışı.

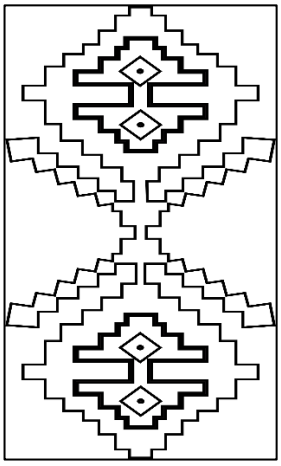

Çizim 212. “Saç bağı” yanışı.

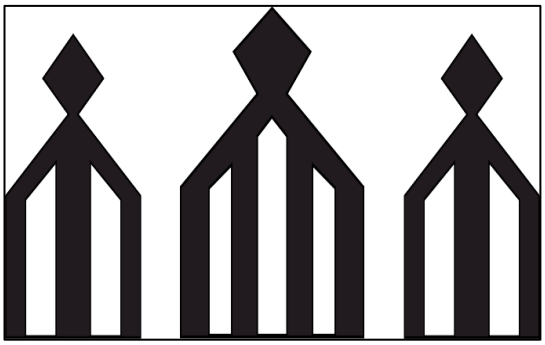

Çizim 213. “Oba” yanışı.

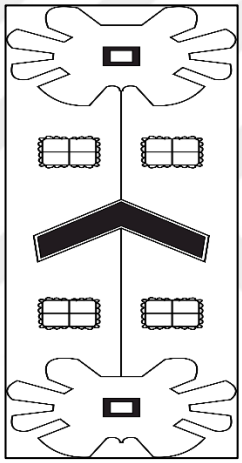

Çizim 214. “Çiçek” yanışı.

KAT.NO.32

Dokuma Türü ve Dokumanın Yöresel Adı: Seccade halısı / Halı

Resim No: 105-106

Çizim No: 215-216-217-218-219-220-221-222-223-224-225-226

Bulunduğu Yer: Günindi Köyü Yukarı Camii

Geliş Biçimi: Bağış yoluyla

İnceleme Tarihi: 22.04.2022

Dokunduğu Yer: Günindi Köyü / Kağızman

Dokunduğu Tarih: Halı 1950 yılına tarihlenmektedir, tarihlendirmede cami cemaatinin verdiği bilgilerden faydalanılmıştır.

Boyutları/ Ebatları (En/Boy): 100x200 cm

Dokuma Tekniği: Türk (Gördes) ilmesi

Çözgü/Atkı Malzemesi: Yün

Dokuma ipi: Yün

Kalite: 1 dm^2 / 30x30

Kullanılan Renkler: Bordo, sarı, beyaz, siyah, pembe, kahverengi, gri, turuncu

Kullanım Alanı: Yer yaygısı.

Onarım Durumu: Onarım görmemiştir. Halı yüzeyinde güve hasarı ve çürüme tespit edilmiştir.

Kompozisyon: Bordo zeminli seccade halısının göbeğinde, sarı siyah şeritlerle oluşturulan çift yönlü bir mihrap bulunmaktadır. Ayrıca, mihrap formu iç kenarından sarı siyah şeritlerin içerisinde kalan, birbirine bağlı kurt ağzı yanışlarıyla çevrelenmiştir (Çiz. 215). Mihrap formları içine göz, nazarlık ve muska yanışları yerleştirilmiştir (Çiz. 216, 217). Mihrap köşelerinde de nazarlık ve muska yanışları görülmektedir. Mihraplar arasında kalan zemine, eşit aralıklarla üç adet çerçeve içerisinde, sarı ve gri zeminli yıldız yanışı dokunmuştur (Çiz. 218). Bu yanışlar arasındaki boşluklara ise iki ve üçerli gruplar halinde saç bağı, bukağı, el-tarak, çiçek, nazarlık yanışları sıralanmıştır (Çiz. 219, 220, 221, 222).

Halının, biri geniş biri orta genişlikte olan iki kenarsuyu bulunmaktadır. İçerde kalan orta su, beyaz zemine dokunan sarı, gri, bordo renklerdeki kuş kanadı yanışlarıyla çevrelenmiştir (Çiz. 223). Dışarıda kalan geniş su ise orta su ile karşıtlık oluşturmak amacıyla, siyah zemin üzerine sarı, bordo ve gri renklerdeki bereket yanışlarıyla oluşturulmuştur (Çiz. 224). Kenarsularının dışına ve aralarına sarı ve bordo zeminli içleri deveboynu ve sıçandişi (ala boncuk) yanışlarıyla dolgulu şeritler geçilmiştir (Çiz. 225, 226).

Resim 105. Seccade halısı genel görünüş (Gökhan Toptaş arşivi)

Resim 106. Seccade halısı detay (Gökhan Toptaş arşivi)

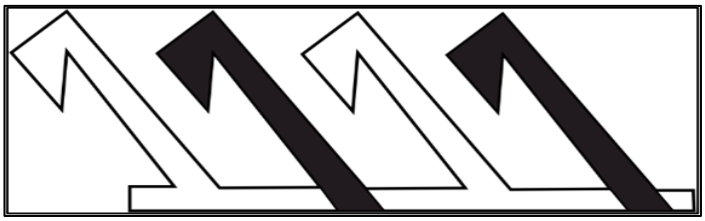

Çizim 215. “Kurtağzı” yanışı.

Çizim 216. “Göz” yanışı.

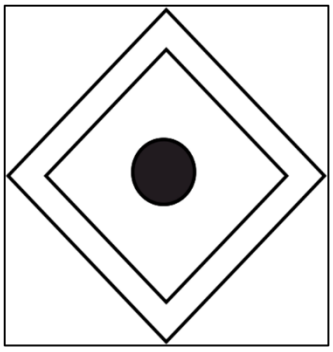

Çizim 217. “Nazarlık ve Muska” yanışı.

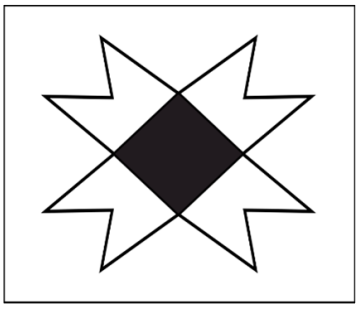

Çizim 218. “Yıldız” yanışı.

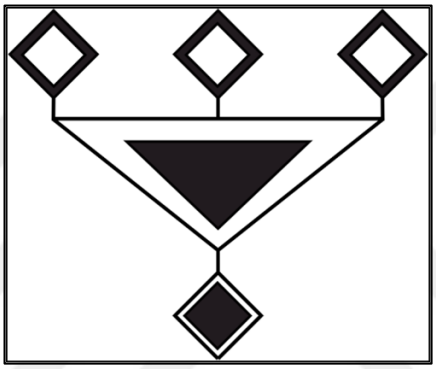

Çizim 219. “Saç bağı” yanışı.

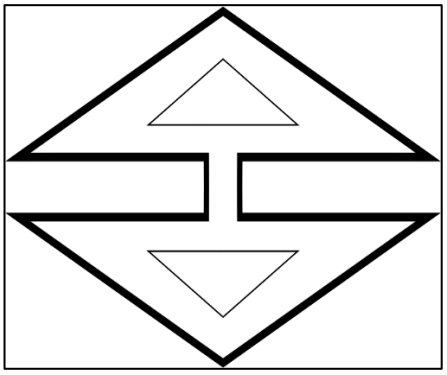

Çizim 220. “Bukağı” yanışı.

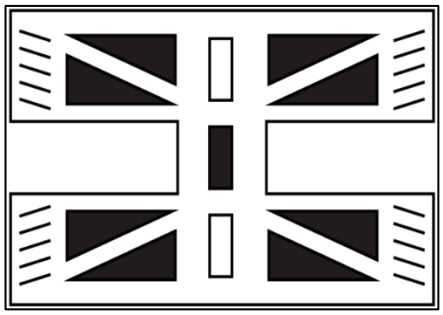

Çizim 221. “El, Tarak” yanışı.

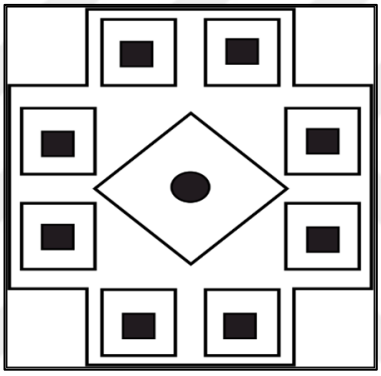

Çizim 222. “Çiçek” yanışı.

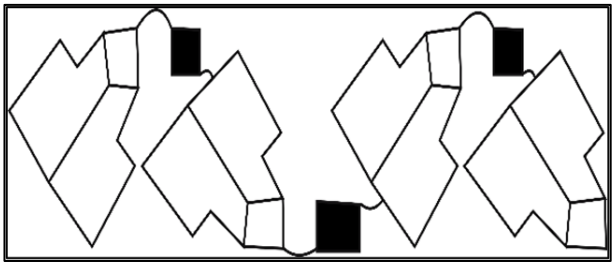

Çizim 223. “Kuşkanadı” yanışı.

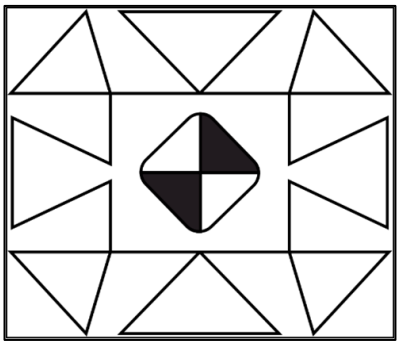

Çizim 224. “Bereket” yanışı.

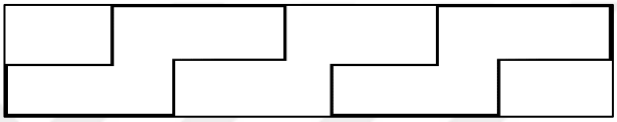

Çizim 225. “Deve boynu” yanışı.

Çizim 226. “Sıçan dişi” yanışı.

KAT.NO.33

Dokuma Türü ve Dokumanın Yöresel Adı: Yolluk halısı / Halı

Resim No: 107-108

Çizim No: 227-228-229-230-231-232-233-234-235-236-237-238

Bulunduğu Yer: Günindi Köyü Yukarı Camii

Geliş Biçimi: Bağış yoluyla

İnceleme Tarihi: 22.04.2022

Dokunduğu Yer: Günindi Köyü / Kağızman

Dokunduğu Tarih: Halı 1963 yılına tarihlenmektedir, tarih halı üzerinde tespit edilmiştir.

Boyutları/ Ebatları (En/Boy): 142x330 cm

Dokuma Tekniği: Türk (Gördes) ilmesi

Çözgü/Atkı Malzemesi: Yün

Dokuma ipi: Yün

Kalite: 1 dm^2 / 25x24

Kullanılan Renkler: Bordo, sarı, turuncu, beyaz, siyah, pembe, yeşil, turkuaz, gri

Kullanım Alanı: Yer yaygısı.

Onarım Durumu: Onarım görmemiştir. Halı yüzeyinde güve hasarı tespit edilmiştir. Yatay kenarsuyunda 30 cm ebadında, kesik bir bölüm bulunmaktadır.

Kompozisyon: Düşey yönlü dokunan halı, bordo zemin üzerine oluşturulan, birbiriyle aynı formda olan üç adet göle sahiptir (Çiz. 227). Göllerin çevresi siyah, sarı, yeşil ve beyaz şeritlerle çevrilidir. Göllerin zeminleri yeşil renkte olup, içleri yıldız, pıtrak, saç bağı yanışlarıyla dolguludur (Çiz. 228, 229, 230). Baş kısımlarında bulunan yıldız yanışı, diğerlerinden farklı olarak ilk gölde saç bağı yanışı şeklindedir. Zeminin diğer boşluklarına, iki Hun gülü yanışı ve iki sıra çiçek yanışı yerleştirilmiştir (Çiz. 231).

Halının farklı boyutlarda üç kenarsuyu bulunmaktadır. En içte kalan orta su; abraş uygulanmış yeşil zemin üzerine çiçek, kıvrım, koçboynuzu, göz yanışlarıyla doldurulmuştur (Çiz. 232, 233, 234, 235). Ortada bulunan geniş su ise yeşil zemin üzerine uygulanan hayat suyu yanışlarıyla oluşturulmuştur (Çiz. 236). Dışta kalan ince su, turuncu zemine dokunan siyah renkli ok başı yanışlarıyla halıyı çevrelemektedir (Çiz. 237). Kenarsularının bitişlerine geçişleri sağlamak amacıyla, birbirinden farklı renklerde, sıçandişi yanışı işli şeritler geçilmiştir (Çiz. 238). Halıda kullanılan farklı renklerdeki ilme iplikleriyle örülen kenar örgüsü, genel desen kompozisyonu ile renk uyumu yakalayarak, halıya renkli ve değer katan bir görünüm sağlamıştır. Halı zemininde dokuyucuya ait bir isim (Bahri) ve karşısına yerleştirilen bir kitabe (1963) görülmektedir.

Resim 107. Taban halısı genel görünüş (Gökhan Toptaş arşivi)

Resim 108. Taban halısı detay (Gökhan Toptaş arşivi)

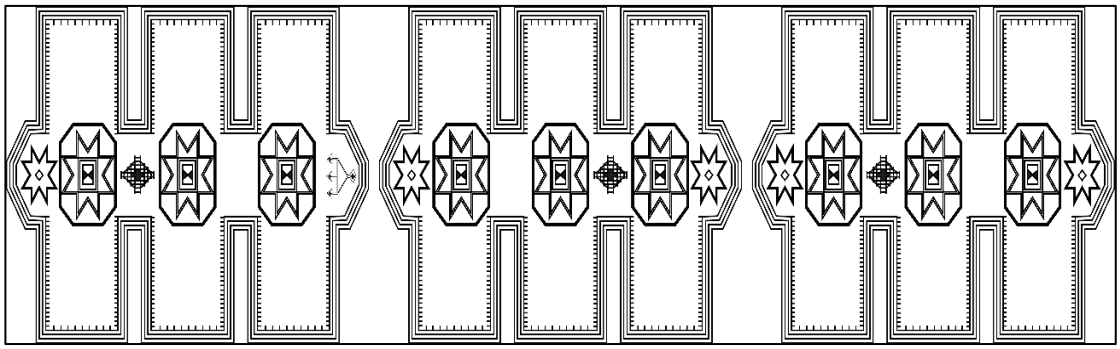

Çizim 227. “Göl” yanışı.

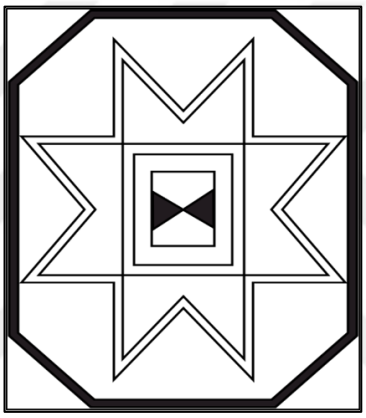

Çizim 228. “Yıldız” yanışı.

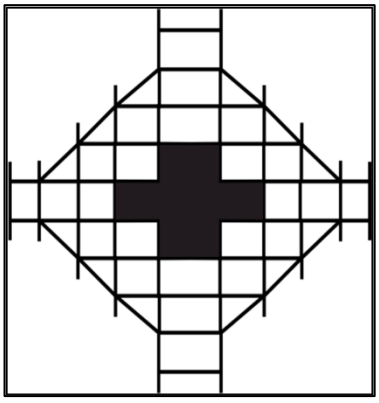

Çizim 229. “Pıtrak” yanışı.

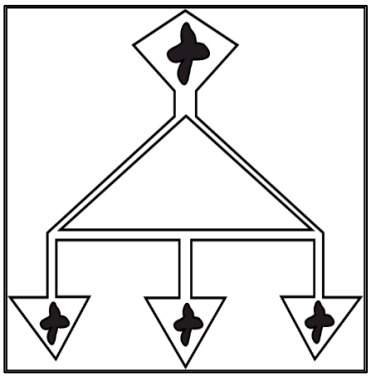

Çizim 230. “Saç bağı” yanışı.

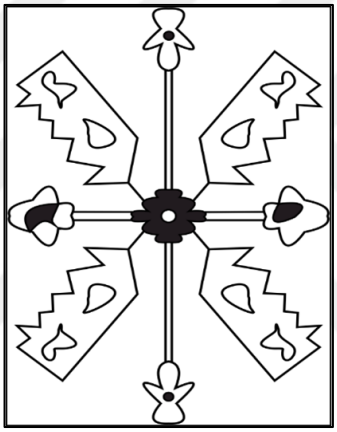

Çizim 231. “Hun gülü” yanışı.

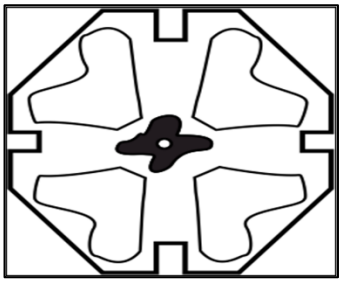

Çizim 232. “Çiçek” yanışı.

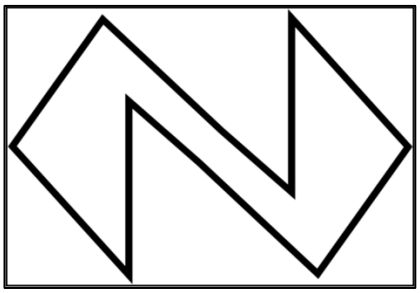

Çizim 233. “Kıvrım” yanışı.

Çizim 234. “Koçboynuzu” yanışı.

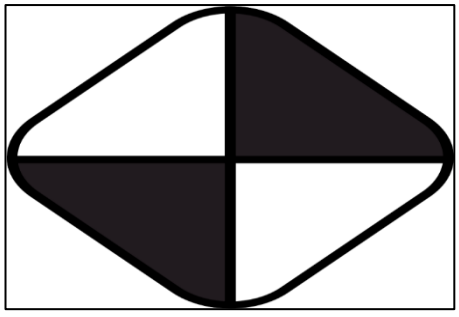

Çizim 235. “Göz” yanışı.

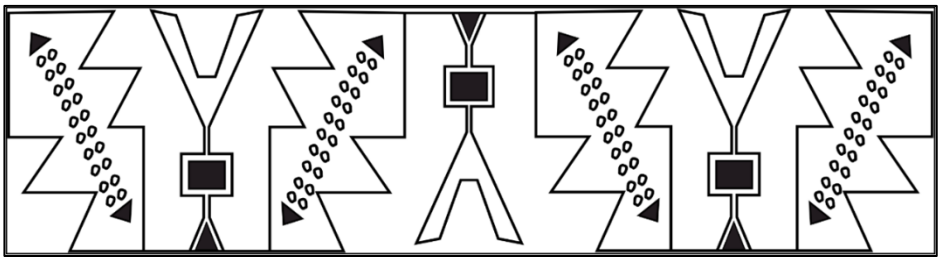

Çizim 236. “Hayat suyu” yanışı.

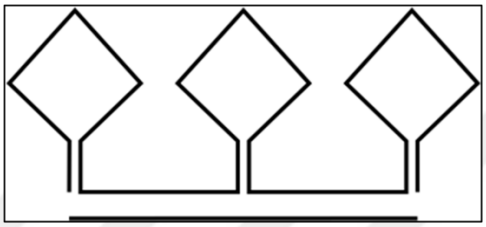

Çizim 237. “Ok başı” yanışı.

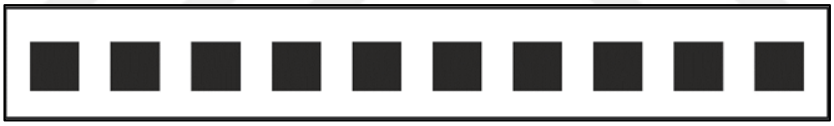

Çizim 238. “Sıçandişi” yanışı.

KAT.NO.34

Dokuma Türü ve Dokumanın Yöresel Adı: Yolluk halısı / Halı

Resim No: 109-110

Çizim No: 239-240-241-242-243-244-245-246-247-248-249

Bulunduğu Yer: Günindi Köyü Yukarı Camii

Geliş Biçimi: Bağış yoluyla

İnceleme Tarihi: 22.04.2022

Dokunduğu Yer: Günindi Köyü / Kağızman

Dokunduğu Tarih: Halı 1965 yılına tarihlenmektedir, tarih halı üzerinde tespit edilmiştir.

Boyutları/ Ebatları (En/Boy): 143x355 cm

Dokuma Tekniği: Türk (Gördes) ilmesi

Çözgü/Atkı Malzemesi: Yün

Dokuma ipi: Yün

Kalite: 1 dm^2 / 27x30

Kullanılan Renkler: Bordo, turuncu, beyaz, krem, siyah, gri, sarı, pembe, yeşil, kahverengi

Kullanım Alanı: Yer yaygısı.

Onarım Durumu: Onarım görmemiştir. Halı yüzeyinde güve hasarı tespit edilmiştir.

Kompozisyon: Halı, yer yer abraşa sahip olan bordo zemin üzerine yerleştirilmiş üç adet geometrik şekilli göle sahiptir (Çiz. 239). Göller düşey vaziyette, ardı ardına sıralanmıştır. Kahverengi zeminli göllerin etrafı sarı, siyah ve kahverengi renklerde şeritlerle çevrilidir. Göllerin içinde farklı renklerde, birbirlerine bağlı olan üç adet sekiz kollu yıldız yanışı bulunmaktadır (Çiz. 239). Yıldız yanışlarının kenarlarında bukağı, göz ve muska yanışları bulunurken, merkezlerine Hun gülü ve yıldız yanışları yerleştirilmiştir (Çiz. 240, 241, 242, 244, 245). Yıldız yanışlarının birbirleriyle olan bağlantıları bereket ve yıldız yanışları kullanılarak sağlanmıştır (Çiz. 247, 245). Göllerin baş kısımlarına pıtrak ve göz yanışları dokunmuştur (Çiz. 246, 243).

Halıda biri geniş ikisi ince olan üç kenarsuyu mevcuttur. En içeride yer alan ince su; bordo zemine, gri renkte ok başı yanışları dokunarak oluşturulmuştur (Çiz. 248). Ortada kalan geniş su; kahverengi zemin üzerine pembe, yeşil, sarı ve bordo renklerdeki hayat suyu yanışlarıyla halıyı çevrelemektedir (Çiz. 249). En dışta kalan bir diğer ince su ise, bordo zemin üzerine dokunan siyah renkli ok başı yanışlarıyla dolgulanmıştır. Kenarsuları aralarındaki geçişler sıçan dişi (ala boncuk) yanışları işli şeritlerle sağlanmıştır. Halı zemininde bir kitabe (1965) ve dokuyucuya ait bir isim (Ali.Y.P.Z.N.A.İ.M.) tespit edilmiştir.

Resim 109. Taban halısı genel görünüş (Gökhan Toptaş arşivi)

Resim 110. Taban halısı detay (Gökhan Toptaş arşivi)

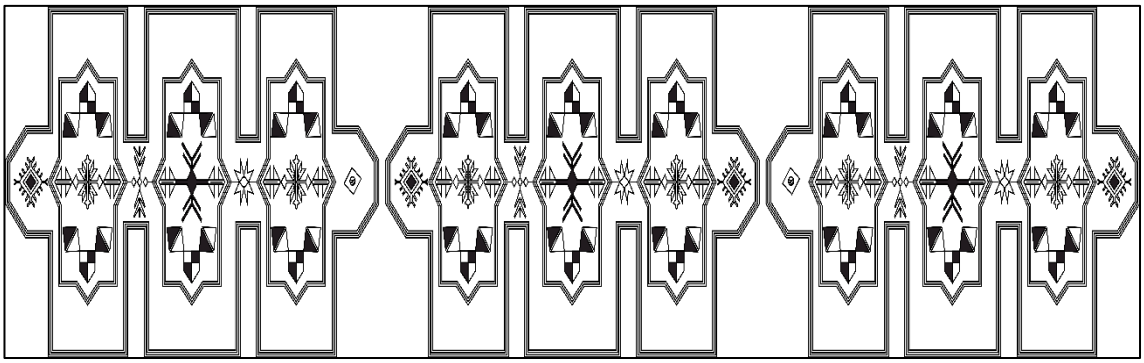

Çizim 239. “Göl” yanışı.

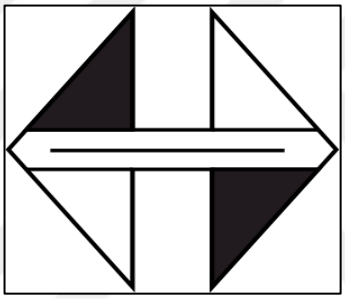

Çizim 240. “Bukağı” yanışı.

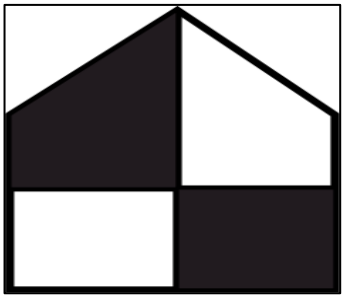

Çizim 241. “Göz” yanışı.

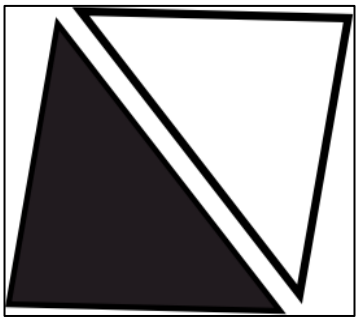

Çizim 242. “Muska” yanışı.

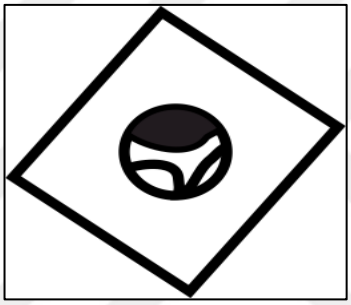

Çizim 243. “Göz” yanışı.

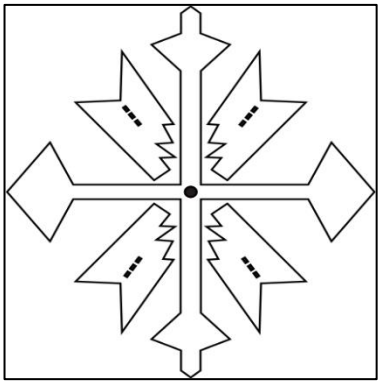

Çizim 244. “Hun gülü” yanışı.

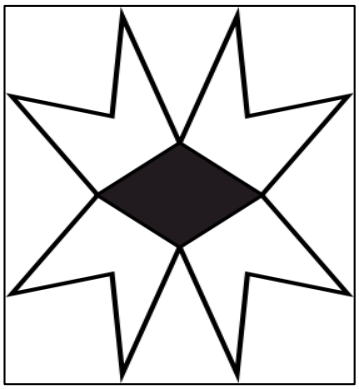

Çizim 245. “Yıldız” yanışı.

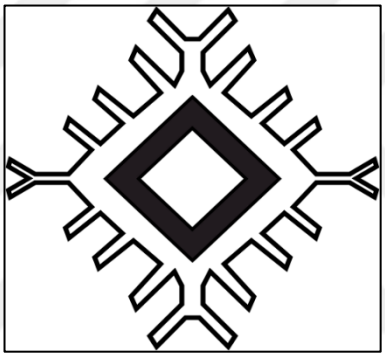

Çizim 246. “Pıtrak” yanışı.

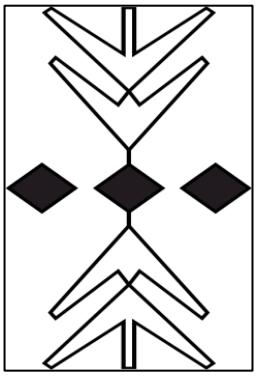

Çizim 247. “Bereket” yanışı.

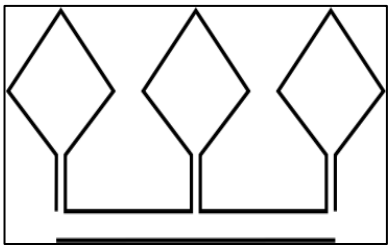

Çizim 248. “Ok başı” yanışı.

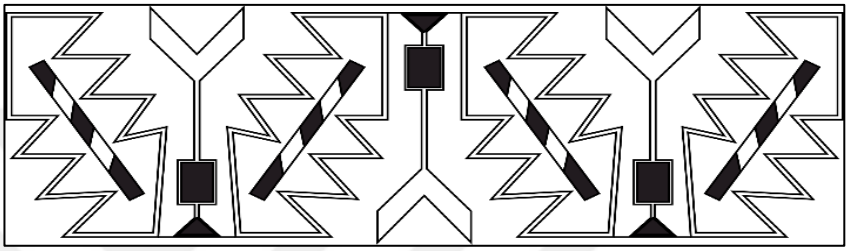

Çizim 249. “Hayat suyu” yanışı.

KAT.NO.35

Dokuma Türü ve Dokumanın Yöresel Adı: Yolluk halısı / Halı

Resim No: 111-112

Çizim No: 250-251-252-253-254-255-256-257-258-259-260

Bulunduğu Yer: Günindi Köyü Yukarı Camii

Geliş Biçimi: Bağış yoluyla

İnceleme Tarihi: 22.04.2022

Dokunduğu Yer: Günindi Köyü / Kağızman

Dokunduğu Tarih: Halı 1960 yılına tarihlenmektedir, tarihlendirmede cami cemaatinin verdiği bilgilerden faydalanılmıştır.

Boyutları/ Ebatları (En/Boy): 140x380 cm

Dokuma Tekniği: Türk (Gördes) ilmesi

Çözgü/Atkı Malzemesi: Yün

Dokuma ipi: Yün

Kalite: 1 dm^2 / 25x25

Kullanılan Renkler: Bordo, kahverengi, siyah, pembe, sarı, turuncu, yeşil, gri

Kullanım Alanı: Yer yaygısı.

Onarım Durumu: Onarım görmemiştir. Halı yüzeyinde güve hasarı tespit edilmiştir.

Kompozisyon: Yolluk tipinde dokunan halının zemininde, birbirine bağlı olarak uzanan beş adet göl bulunmaktadır (Çiz. 250). Bordo zemine dokunan göllerin etrafı pembe ve siyah renklerdeki şeritlerle çevrilidir. Göllerin merkezinde kahverengi zemin üzerine yerleştirilen Türkmen aynası yanışları bulunmaktadır (Çiz. 250). Gri ve bordo renklerdeki Türkmen aynalarının içlerine pıtrak, bukağı ve Hun gülü yanışı dolgulu; pembe, siyah, sarı renklerde yıldız yanışları yerleştirilmiştir (Çiz. 251, 252, 253, 254). Göllerin bağlantı kısımlarına Hun gülleri ve bir üsluplaştırılmış kuş yanışı dizilmiştir (Çiz. 255). Göllerin kenarlarında kalan zeminin geneli boş bırakılmış, sadece köşelere yakın bir bölüme karşılıklı duran iki adet beştaş yanışı dokunmuştur (Çiz. 256).

Halı, ikisi ince biri orta olan üç kenarsuyu ile çevrelenmektedir. İçeride kalan ince su; bordo zemin üzerine sıralanan yeşil renkli suyolu yanışlarıyla oluşturulmuştur (Çiz. 257). Orta su, krem zemin üzerine dolgulanan yeşil, mavi, sarı, turuncu, bordo, siyah, mor renklerdeki yıldız yanışlarıyla dokunmuştur. Yıldız yanışlarının iki sırasında yıldız yerine, karşılıklı gelecek şekilde ikişer saç bağı ve pıtrak yanışı tercih edilmiştir (Çiz. 258). Dış kısımdaki ince su ise turuncu zemin üzerindeki suyolu yanışlarıyla halıyı çevrelemiştir (Çiz. 259). Kenarsularının en dışına, kırmızı ve krem renkli sıçandişi (ala boncuk) yanışı işli bir şerit çekilmiştir (Çiz. 260).

Resim 111. Taban halısı genel görünüş (Gökhan Toptaş arşivi)

Resim 112. Taban halısı detay (Gökhan Toptaş arşivi)

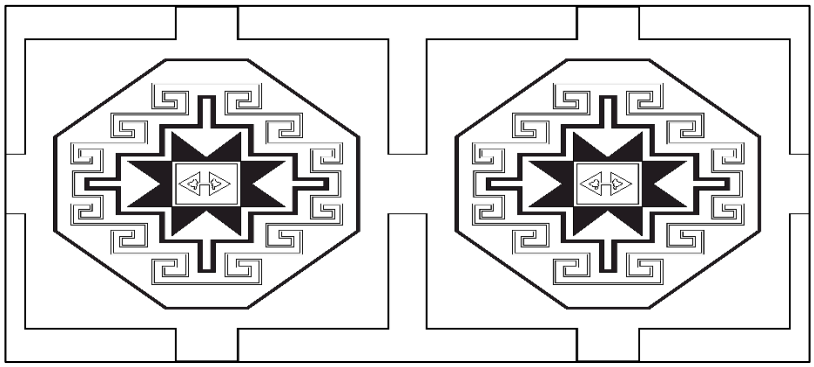

Çizim 250. “Göl” yanışı.

Çizim 251. “Pıtrak” yanışı.

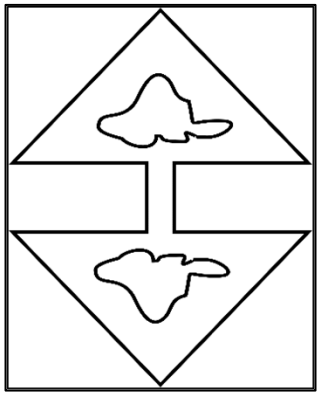

Çizim 252. “Bukağı” yanışı.

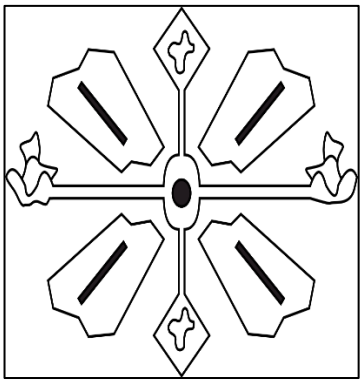

Çizim 253. “Hun gülü” yanışı.

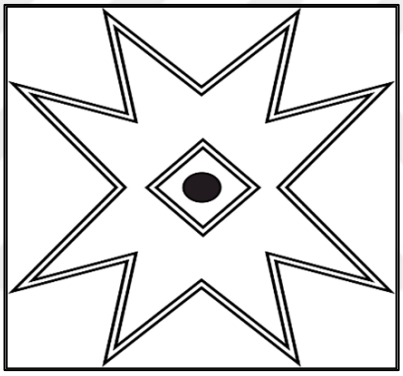

Çizim 254. “Yıldız” yanışı.

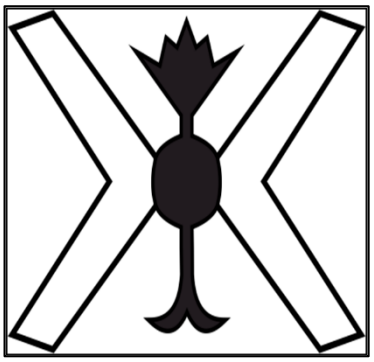

Çizim 255. “Stilize kuş” yanışı.

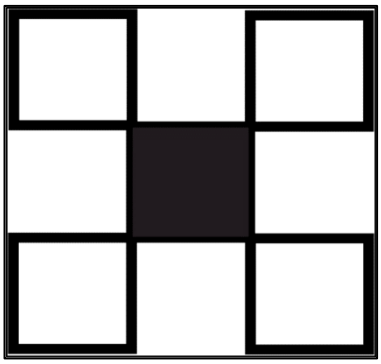

Çizim 256. “Beştaş” yanışı.

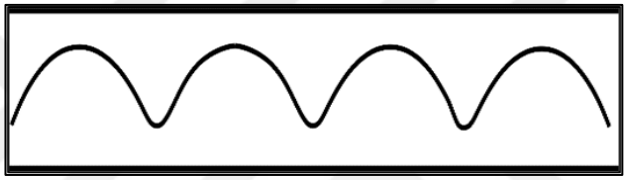

Çizim 257. “Suyolu” yanışı.

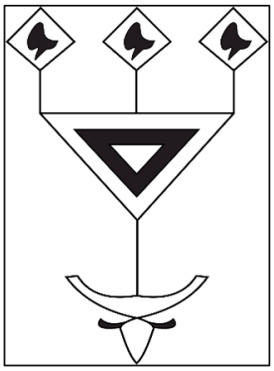

Çizim 258. “Saç bağı” yanışı.

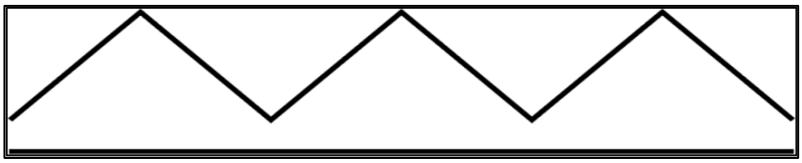

Çizim 259. “Suyolu” yanışı.

Çizim 260. “Sıçandişi” yanışı.

KAT.NO.36

Dokuma Türü ve Dokumanın Yöresel Adı: Yolluk halısı / Halı

Resim No: 113-114

Çizim No: 261-262-263-264-265-266-267-268-269-270-271-272-273

Bulunduğu Yer: Günindi Köyü Yukarı Camii

Geliş Biçimi: Bağış yoluyla

İnceleme Tarihi: 22.04.2022

Dokunduğu Yer: Günindi Köyü / Kağızman

Dokunduğu Tarih: Halı 1952 yılına tarihlenmektedir, tarih halı üzerinde tespit edilmiştir.

Boyutları/ Ebatları (En/Boy): 135x350 cm

Dokuma Tekniği: Türk (Gördes) ilmesi

Çözgü/Atkı Malzemesi: Yün

Dokuma ipi: Yün

Kalite: 1 dm^2 / 25x25

Kullanılan Renkler: Bordo, beyaz, siyah, sarı, gri, kahverengi, yeşil

Kullanım Alanı: Yer yaygısı.

Onarım Durumu: Onarım görmemiştir. Halı yüzeyinde güve hasarı tespit edilmiştir.

Kompozisyon: Çift mihraplı bir desen kompozisyonuna sahip olan halının bordo zeminine, altlı üstlü gelecek şekilde iki adet büyük boyutlu post yanışı dokunmuştur (Çiz. 261). Post yanışının göbeğine sekizgen bir göl içerisinde akrep yanışı yerleştirilmiştir (Çiz. 262). Akrep yanışının sağ ve soluna kalın çizgili şeritler çekilerek, yanış zemini üç bölüme ayrılmıştır. Bu bölümlere dolgu olarak sıralı biçimde bukağı, göz, kıvrım gibi yanışlar dizilmiştir (Çiz. 263, 264, 265). Post yanışının başlıkları içerisinde hayat ağacı yanışları bulunmakta ve yanışın çevresi sarı siyah bir şeritle çevrelenmektedir (Çiz. 266). Zemini kaplayan iki post yanışının arasında iki adet stilize kuş yanışı bulunmaktadır (Çiz. 267). Halının desen kompozisyonunu oluşturan mihrapların içerisinde birer kandil yanışı yer almaktadır (Çiz. 268). Mihrap kemerleri, post yanışlarının başlıklarıyla benzer bir formda oluşturulmuştur. Mihrabı oluşturan sarı şeritler, zemini de çevreleyerek birleşmektedir. Mihrap köşeleri ise sinek figürleriyle dolgulanmıştır (Çiz. 134).

Halıyı çevreleyen bir geniş, iki ince su bulunmaktadır. İçeride kalan ince su; bordo zemin üzerine beyaz renkli suyolu yanışlarıyla oluşturulmuştur (Çiz. 269). Orta kısımdaki geniş su; ağırlıklı olarak çeşitli renklerdeki stilize nar yanışlarıyla çevrelenmiş, bazı sıralara yıldız yanışları yerleştirilmiştir (Çiz.270, 271). Dışarıda kalan ince su ise bordo zemine üzerine dokunan, siyah beyaz renklere sahip suyolu yanışlarıyla dolgulanmıştır (Çiz. 272). Dışarıda kalan kenarsuyu düşey yönde aynı formda devam ederken, yatayda ikiye ayrılmış, oluşan bölüme tek yönlü içi çiçekli suyolu yanışı işli geniş bir kenarsuyu yerleştirilmiştir (Çiz. 273). Zemin üzerinde dokuyucuya ait iki isim (H. Kılıç-Kudret) ve bir kitabe (1952) tespit edilmiştir.

Dokuma ürünlerinin ilk örneklerinin hayvan postlarına bakılarak geliştirildiği bilinmektedir. Bu ilk örneklerin bugün elimizde mevcudu olmasa da araştırmalar neticesinde gün yüzüne çıkan dokumalarda görülen post yanışlarının, halıların bir önceki formu olan hayvan postlarından geldiği anlaşılmaktadır. Zaman içerisinde post görseli soyutlaşarak günümüz halılarının bazı örneklerinde (Res. 113) göbek yanışı olarak yer almıştır (Uğurlu, 1991: 77).

Resim 113. Taban halısı genel görünüş (Gökhan Toptaş arşivi)

Resim 114. Taban halısı detay (Gökhan Toptaş arşivi)

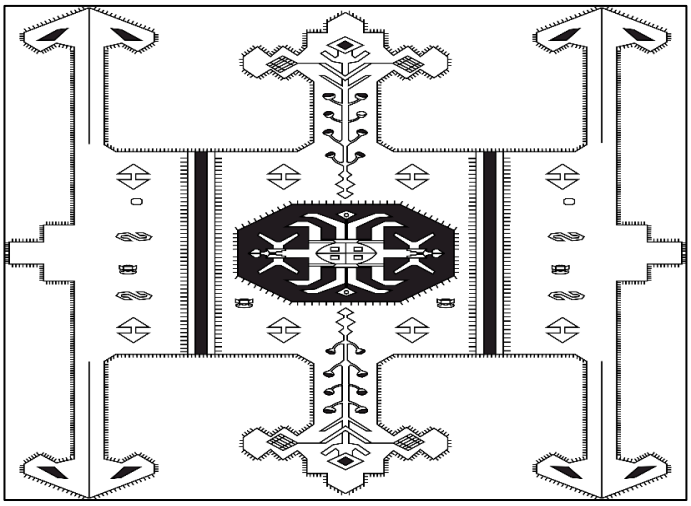

Çizim 261. “Post” yanışı.

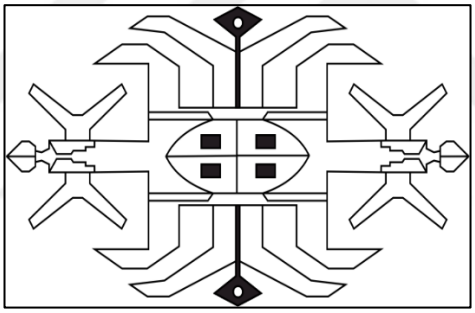

Çizim 262. “Akrep” yanışı.

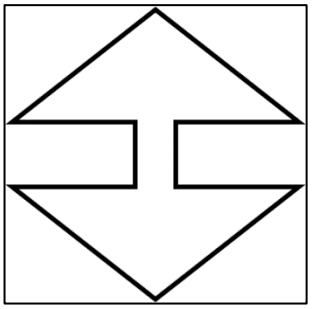

Çizim 263. “Bukağı” yanışı.

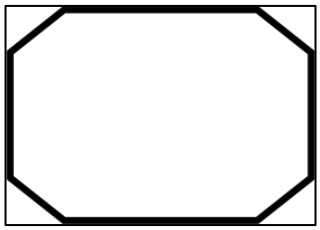

Çizim 264. “Göz” yanışı.

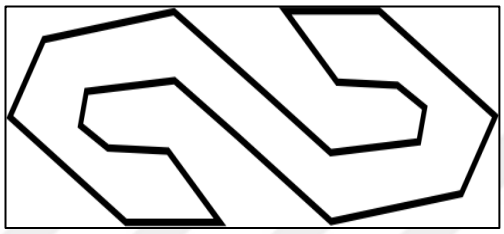

Çizim 265. “Kıvrım” yanışı.

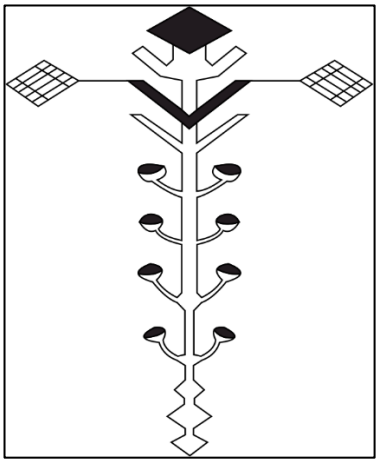

Çizim 266. “Hayatağacı” yanışı.

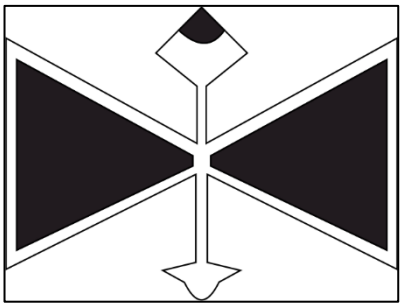

Çizim 267. “Stilize kuş” yanışı.

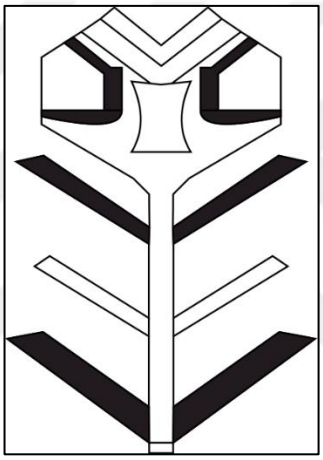

Çizim 268. “Kandil” yanışı.

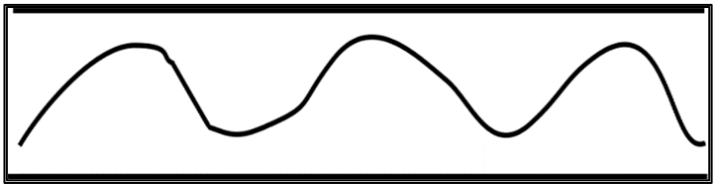

Çizim 269. “Suyolu” yanışı.

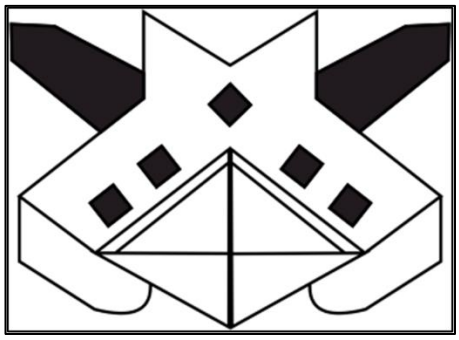

Çizim 270. “Stilize nar” yanışı.

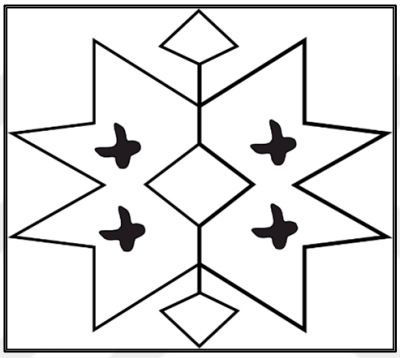

Çizim 271. “Yıldız” yanışı.

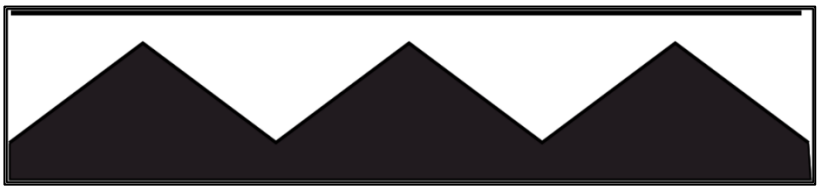

Çizim 272. “Suyolu” yanışı.

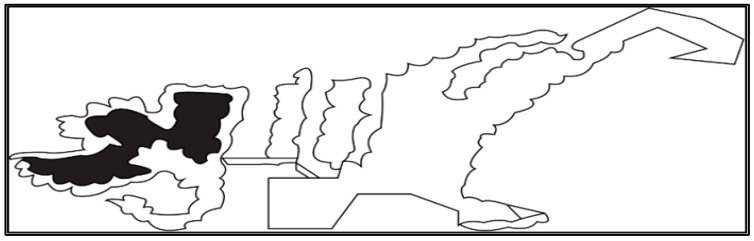

Çizim 273. “Çiçekli suyolu” yanışı.

KAT.NO.37

Dokuma Türü ve Dokumanın Yöresel Adı: Yolluk halısı / Halı

Resim No: 115-116

Çizim No: 274-275-276-277-278-279-280-281-282

Bulunduğu Yer: Günindi Köyü Yukarı Camii

Geliş Biçimi: Bağış yoluyla

İnceleme Tarihi: 22.04.2022

Dokunduğu Yer: Günindi Köyü / Kağızman

Dokunduğu Tarih: Halı 1960 yılına tarihlenmektedir, tarihlendirmede cami cemaatinin verdiği bilgilerden faydalanılmıştır.

Boyutları/ Ebatları (En/Boy): 130x360 cm

Dokuma Tekniği: Türk (Gördes) ilmesi

Çözgü/Atkı Malzemesi: Yün

Dokuma ipi: Yün

Kalite: 1 dm^2 / 30x30

Kullanılan Renkler: Bordo, gri, siyah, beyaz, sarı, mor, yeşil, pembe, kahverengi

Kullanım Alanı: Yer yaygısı.

Onarım Durumu: Onarım görmemiştir. Halı yüzeyinde güve hasarı tespit edilmiştir.

Kompozisyon: Yolluk halısı raportlu bir desen kompozisyonuna sahiptir. Bordo zemin üzerine göllerin sonsuzluk prensibi içerisinde dizilmesiyle oluşturulmuştur. Bu desen kompozisyonuna Kağızman'ın Güney bölgelerinde, "El'li örnek" adı verilmektedir. Göller çift başlıklı eşkenar dörtgen şeklindedir (Çiz. 274). Gölün kenarları basamak şeklinde oluşturulmuş, başlıklar ise beş parmak görünümündedir. Bir tek bir çift olacak şekilde birbirini takip eden göl örneklerinin çevresine çiçek, göz-nazar ve koçboynuzu gibi yanışlar yerleştirilmiştir (Çiz. 275, 276, 277).

Yolluk iki orta, bir geniş kenar suyu ile çevrelenmektedir. İçeride kalan orta su; gri zemin üzerine yoğunluk olarak sarı, yeşil, bordo, gri renklerdeki çiçek yanışlarının yanı sıra, göz-nazar ve saç bağı yanışlarının sıralanmasıyla oluşturulmuştur (Çiz. 275, 276, 278). Ortada bulunan beyaz zeminli geniş su, düşey yönde boşluklarına pıtrak, göz ve saç bağı yanışlarının yerleştirilmesiyle oluşturulan suyolu yanışlarıyla, yatayda ise yan yana dizilen koçboynuzu yanışlarıyla oluşturulmuştur (Çiz. 279, 280, 281, 282). En dışta kalan orta su; bordo zemin üzerine dokunan çiçek yanışları ve bu yanışların aralarına yerleştirilen göz ve saç bağı yanışlarıyla dokunmuştur. Kenarsularının geçişleri sıçandişi (ala boncuk- post beneği) yanışı dolgulu şeritlerle sağlanmıştır.

Kağızman'ın Güney köylerinde yaygın olarak bulunan halının desen kompozisyonu, İran Hamedan, Bahtiyari ve Kermanşah halılarıyla benzerlik göstermektedir (Görgünay, 1978: 71; Şark Halısı Desenleri, 2012: 25-69).

Resim 115. Yolluk halısı genel görünüş (Gökhan Toptaş arşivi)

Resim 116. Yolluk halısı detay (Gökhan Toptaş arşivi)

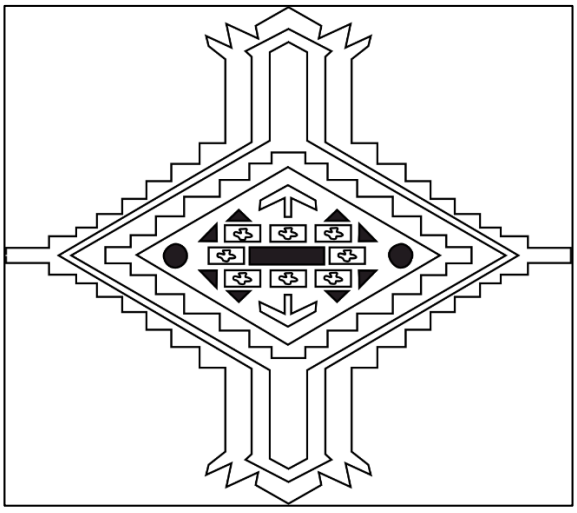

Çizim 274. “Göl” yanışı.

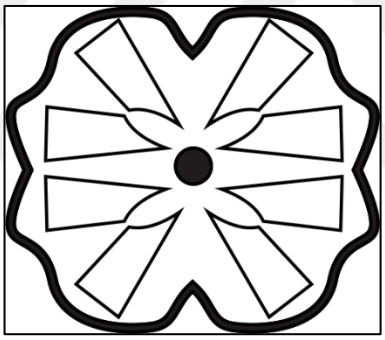

Çizim 275. “Çiçek” yanışı.

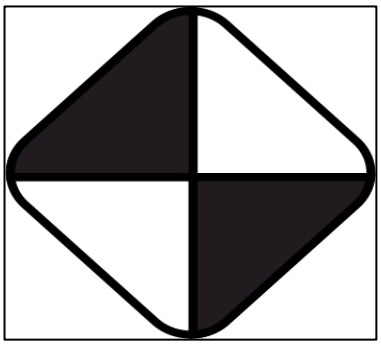

Çizim 276. “Göz” yanışı.

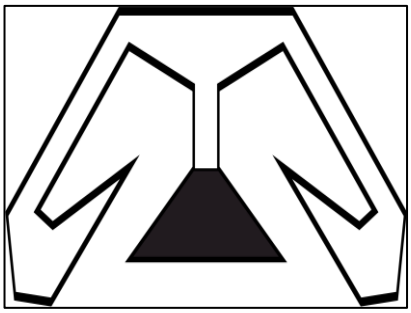

Çizim 277. “Koçboynuzu” yanışı.

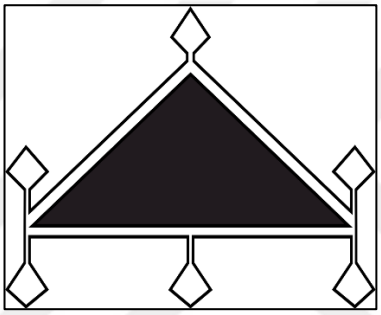

Çizim 278. “Saç bağı” yanışı.

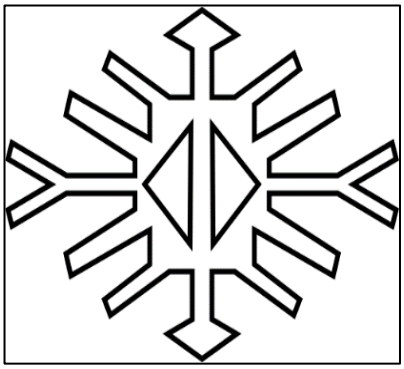

Çizim 279. “Pıtrak” yanışı.

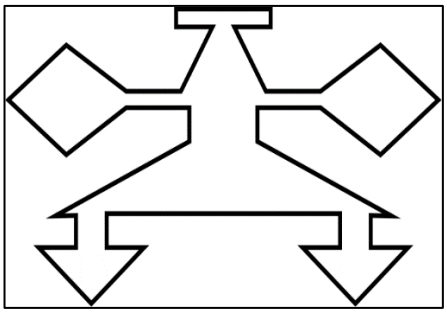

Çizim 280. “Saç bağı” yanışı.

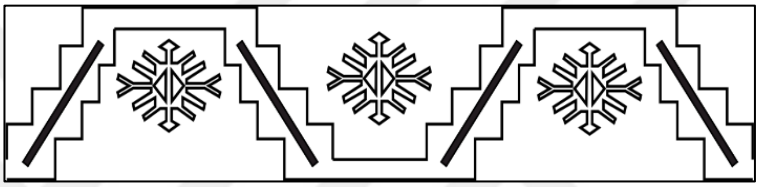

Çizim 281. “Suyolu” yanışı.

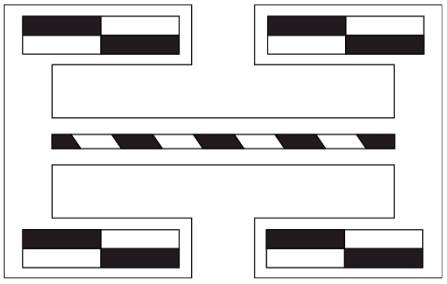

Çizim 282. “Koçboynuzu” yanışı.

KAT.NO.38

Dokuma Türü ve Dokumanın Yöresel Adı: Namazlık halısı / Halı

Resim No: 117-118

Çizim No: 283-284-285-286-287-288-289-290

Bulunduğu Yer: Haluk Kurt Evi

Geliş Biçimi: Annesinden kalma

İnceleme Tarihi: 24.04.2022

Dokunduğu Yer: Çallı Köyü / Kağızman

Dokunduğu Tarih: Halı 1986 yılına tarihlenmektedir, tarih halı üzerinde tespit edilmiştir.

Boyutları/ Ebatları (En/Boy): 85x190 cm

Dokuma Tekniği: Türk (Gördes) ilmesi

Çözgü/Atkı Malzemesi: Yün

Dokuma ipi: Yün

Kalite: 1 dm^2 / 24x27

Kullanılan Renkler: Siyah, bordo, sarı, beyaz, pembe, turuncu, gri, mavi, yeşil, kahverengi, mor

Kullanım Alanı: Namazlık olarak kullanılmaktadır.

Onarım Durumu: Onarım görmemiştir.

Kompozisyon: Siyah zeminli namazlığın merkezinde bordo zeminli, etrafı pembe ve siyah şeritlerle çevrili bir mihrap yanışı bulunmaktadır (Çiz. 283). Mihrap üçgeni sivri bir minare şeklinde yükselmiş, içerisine bir adet kandil yanışı yerleştirilmiştir (Çiz. 284). Mihrap nişinde ise mihrap benzeri beyaz zeminli bir göl oluşturulmuş, içerisine yörede kertik adıyla bilinen yanış yerleştirilmiştir (Çiz. 285). Kertik yanışının göbeğinde, genellikle kertik yanışı ile dokunan, iç içe verilmiş koçboynuzu yanışları görülmektedir (Çiz.286, 287). Mihrap köşelerinde birer göz-nazar yanışına yer verilmiş, ayaklık kısmında ise iki yıldız bir de göz yanışı kullanılmıştır (Çiz. 288, 289).

Namazlık kahverengi zeminli geniş bir kenarsuyuna sahiptir. Kenarsuyu; sağa ve sola eğimli sarı, pembe, gri, yeşil, beyaz bordo, turuncu renklerde omurga yanışlarıyla dolgulanmıştır (Çiz. 290). Kenarsuyunun sınırları bordo, sarı renklerde sıçandişi (ala boncuk-post beneği) yanışları işli şeritlerle çevrelenmiştir (Çiz. 258). Namazlık üzerinde, ayetlik bölümüne denk gelen kısımda bir kitabe (25. 2. 1986) tespit edilmiştir.

Resim 117. Namazlık halısı genel görünüş (Gökhan Toptaş arşivi)

Resim 118. Namazlık halısı detay (Gökhan Toptaş arşivi)

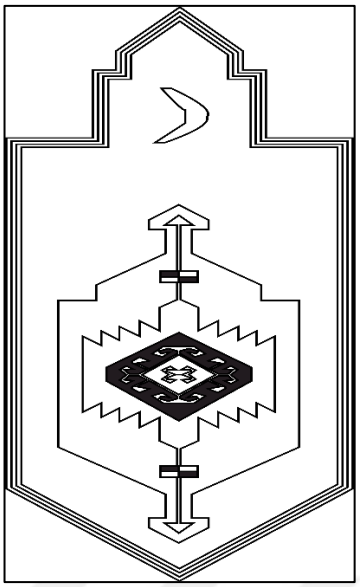

Çizim 283. “Mihrap” yanışı.

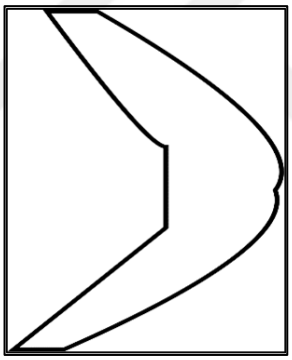

Çizim 284. “Kandil” yanışı.

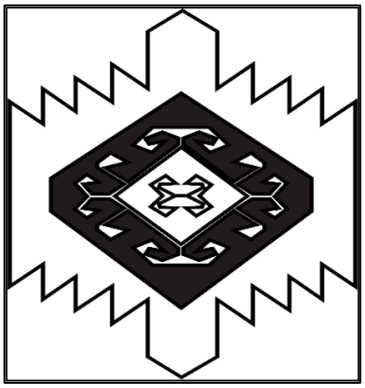

Çizim 285. “Kertik” yanışı.

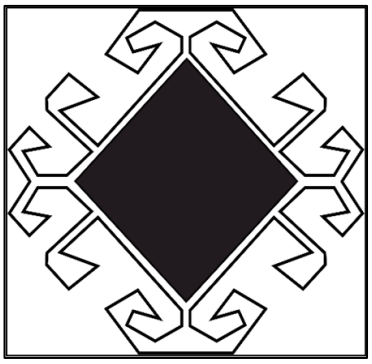

Çizim 286. “Koçboynuzu” yanışı.

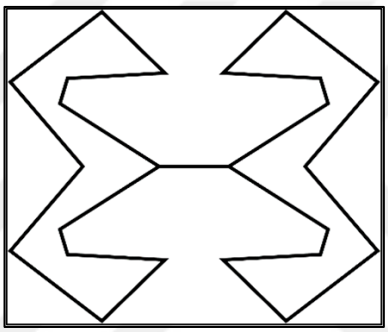

Çizim 287. “Koçboynuzu” yanışı.

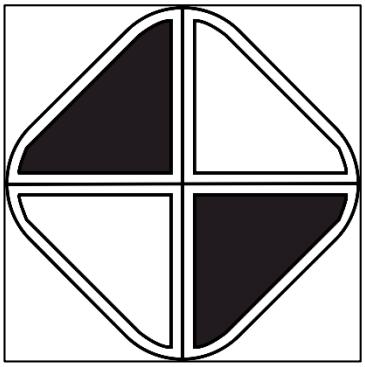

Çizim 288. “Göz-Nazar” yanışı.

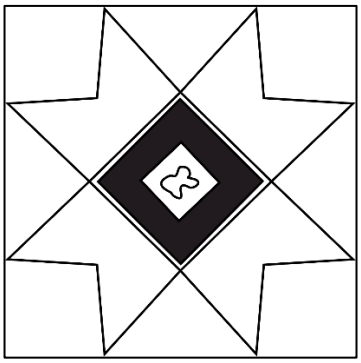

Çizim 289. “Yıldız” yanışı.

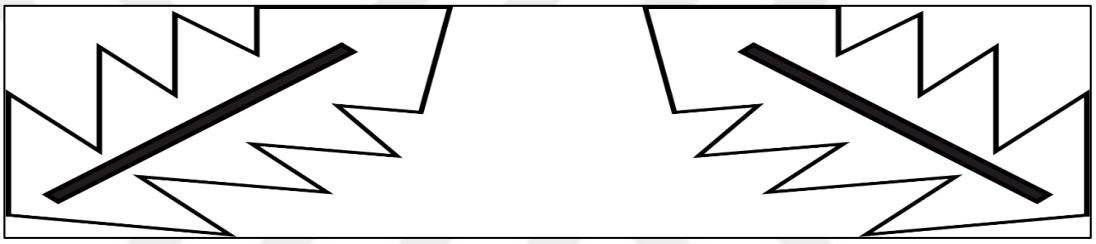

Çizim 290. “Omurga” yanışı.

KAT.NO.39

Dokuma Türü ve Dokumanın Yöresel Adı: Taban halısı / Halı

Resim No: 119-120

Çizim No: 291-292-293-294-295-296-297-298-299

Bulunduğu Yer: Hacı Kenan Kaya Evi

Geliş Biçimi: Eşi tarafından dokunmuş

İnceleme Tarihi: 24.04.2022

Dokunduğu Yer: Çallı Köyü / Kağızman

Dokunduğu Tarih: Halı 1992 yılına tarihlenmektedir, tarihlendirme aile üyelerinin verdiği bilgilere göre yapılmıştır.

Boyutları/ Ebatları (En/Boy): 170x320 cm

Dokuma Tekniği: Türk (Gördes) ilmesi

Çözgü/Atkı Malzemesi: Yün

Dokuma ipi: Yün

Kalite: 1 dm^2 / 25x25

Kullanılan Renkler: Kahverengi, kırmızı, siyah, yeşil, beyaz, krem, mor, turuncu, gri

Kullanım Alanı: Yer yaygısı.

Onarım Durumu: Düşey yönde kenarsuları arasında yörük yaması tespit edilmiştir.

Kompozisyon: Kırmızı zeminli halı, çift mihraplı bir desen kompozisyonuna uygun olarak dokunmuştur. Üçgen formundaki mihraplar, beyaz şeritli ve kurt ağzı yanışları bağlı şekilde oluşturulmuştur (Çiz. 291). Mihrap köşelikleri siyah zeminli dolgusuz bırakılmıştır. Mihrapların ortasına koçbaşı semaver gölünü andıran, şemse biçimli bir göl yerleştirilmiştir (Çiz. 292). Gölün çevresi kırmızı ve yeşil renklerde, iki düz ve bir de koçbaşı yanışlarıyla oluşturulmuş beyaz bir şeritle çevrelenmiştir. Gri zeminli göl; ortada büyük bir çokgen, iki ucunda ise küçük birer altıgenden oluşmaktadır. Uçlardaki altıgenler içerisinde koçboynuzu yanışı bulunmaktadır (Çiz. 293). Ortadaki büyük çokgen ise kenarları stilize edilmiş akrep yanışlarıyla çevrili olan, sekiz kollu gül yanışıyla dolgulanmıştır (Çiz. 294, 295, 296). Stilize akrep yanışlarından birinin merkezinde yıldız yanışı bulunmaktadır (Çiz. 297). Ortada bulunan çokgen içerindeki sekiz kollu gül yanışı, köşelerine dört adet gül saplı olan, üç altıgen içerisine yerleştirilmiştir.

Taban halısı, bir geniş bir de ince olan iki kenarsuyu tarafından çevrelenmektedir. İçeride kalan geniş su, krem zemin üzerine hayat suyu yanışlarıyla dolgulanmıştır (Çiz. 298). Burada bulunan hayat suyu yanışı, diğer örneklerden farklı olarak, ortada bulunan kadehlerine koçboynuzu eklenerek dokunmuştur. Dış sırada kalan ince su, kahverengi zemin üzerine siyah renkli ok başı yanışlarıyla dokunmuştur (Çiz. 299). İki kenar suyu arasındaki geçişler, kırmızı beyaz renklerde sıçandişi (ala boncuk-post beneği) yanışları uygulanmış şeritlerle sağlanmıştır (Çiz. 258).

Resim 119. Taban halısı genel görünüş (Gökhan Toptaş arşivi)

Resim 120. Taban halısı detay (Gökhan Toptaş arşivi)

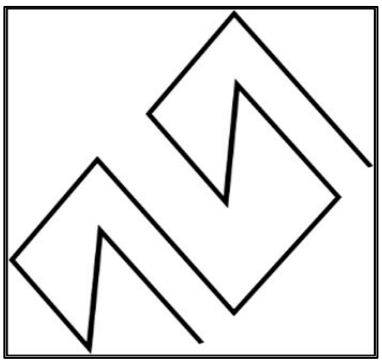

Çizim 291. “Kurtağzı” yanışı.

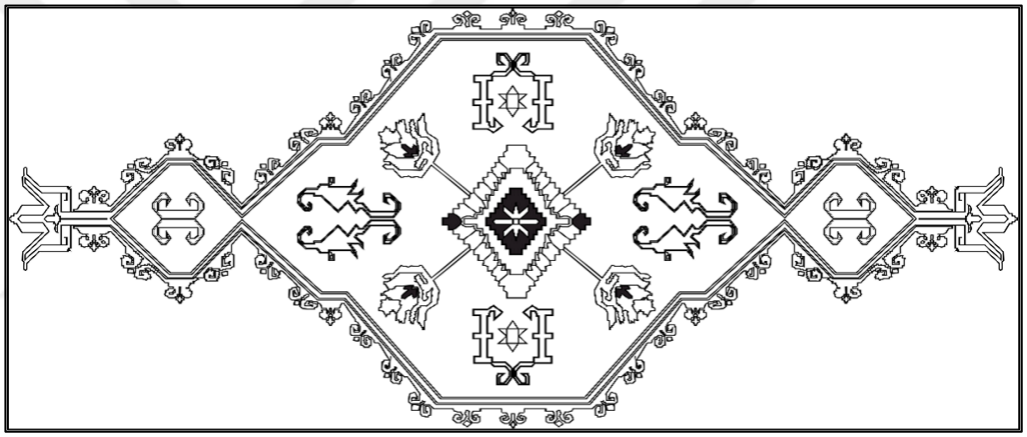

Çizim 292. “Göl” yanışı.

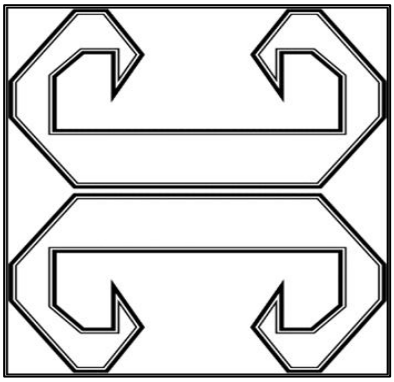

Çizim 293. “Koçboynuzu” yanışı.

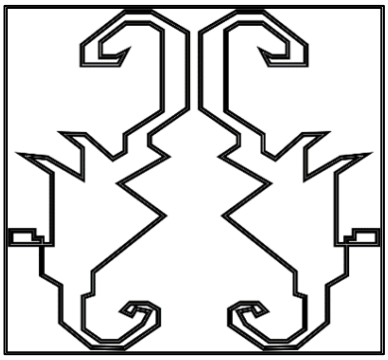

Çizim 294. “Stilize akrep” yanışı.

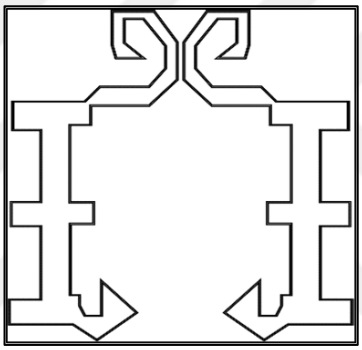

Çizim 295. “Stilize akrep” yanışı.

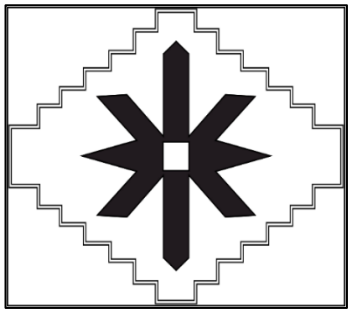

Çizim 296. “Sekiz kollu gül” yanışı.

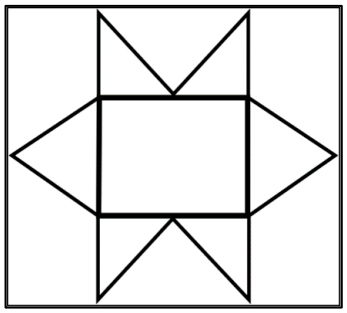

Çizim 297. “Yıldız” yanışı.

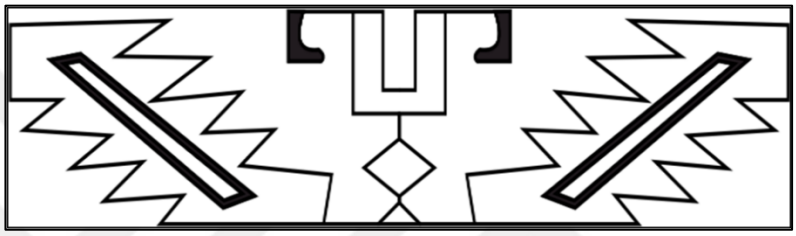

Çizim 298. “Hayat suyu” yanışı.

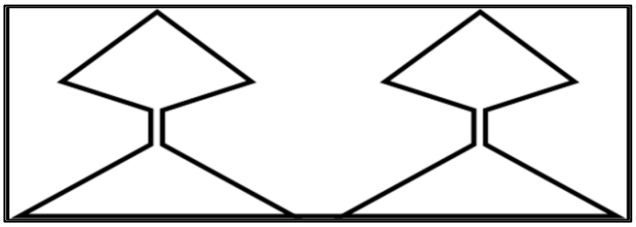

Çizim 299. “Ok başı” yanışı.

KAT.NO.40

Dokuma Türü ve Dokumanın Yöresel Adı: Yolluk halısı / Halı

Resim No: 121-122

Çizim No: 300-301-302-303-304-305

Bulunduğu Yer: Yusuf Kaya Evi

Geliş Biçimi: Annesinden kalma

İnceleme Tarihi: 24.04.2022

Dokunduğu Yer: Çallı Köyü / Kağızman

Dokunduğu Tarih: Halı 1980 yılına tarihlenmektedir, tarihlendirme aile üyelerinin verdiği bilgilere göre yapılmıştır.

Boyutları/ Ebatları (En/Boy): 120x390 cm

Dokuma Tekniği: Türk (Gördes) ilmesi

Çözgü/Atkı Malzemesi: Yün

Dokuma ipi: Yün

Kalite: 1 dm^2 / 30x30

Kullanılan Renkler: Kahverengi, kırmızı, siyah, beyaz, pembe, mor, krem, sarı, gri, bordo, yeşil

Kullanım Alanı: Yer yaygısı.

Onarım Durumu: Onarım görmemiştir.

Kompozisyon: Kahverengi zemin üzerine, aynı eksende olan, birbiriyle bağlantılı dört altıgen göl sıralanmıştır. Göller, içeriden dişli beyaz, dışarıdan dişli mor-bordo tonlarında olan iki ince şerit ile çevrilidir. Göllerin kahverengi zeminleri üzerinde, kırmızı zeminli kurbağacık yanışları bulunmaktadır (Çiz. 300). Kurbağacık yanışlarının göbeklerinde ise sarı ve siyah renklerde akrep yanışları görülmektedir (Çiz. 301). Halı yüzeyini kaplayan altıgenlerin kenarlarında oluşan üçgen alanlar, puanlı bir zeminle dolgulanmıştır.

Halı bir ince, bir orta, bir de geniş kenarsuyu ile çevrelenmektedir. İçeride kalan ince su, kırmızı zemin üzerinde bağlı olarak ilerleyen, yeşil, pembe, sarı renlerinde üç yapraklı yonca yanışlarıyla dokunmuştur (Çiz. 302). İnce kenarsuyunun hemen yanında bulunan orta su, şeritlerle ince bölümlere ayrılan paralel kenarlı şekillerin içerisine yerleştirilen çeşitli renklerdeki kıvrım yanışlarıyla oluşturulmuştur (Çiz. 303). Şekillerin zeminleriyle, yanışların renkleri farklı tonlarda uygulanarak, halının desen kompozisyonunu güçlendirmiştir. Dışarıda kalan geniş su ise krem zemine uygulanan tarak ve akrep yanışlarının atlamalı dokunmasıyla oluşturulmuştur (Çiz. 304). Sadece bir köşede bir tarak yanışı yerine yıldız yanışı yerleştirilmiştir (Çiz. 305). Desen kompozisyonuna eklenen yıldız yanışı, halının yönünü belirleme amacı taşımaktadır.

Resim 121. Yolluk halısı genel görünüş (Gökhan Toptaş arşivi)

Resim 122. Yolluk halısı detay (Gökhan Toptaş arşivi)

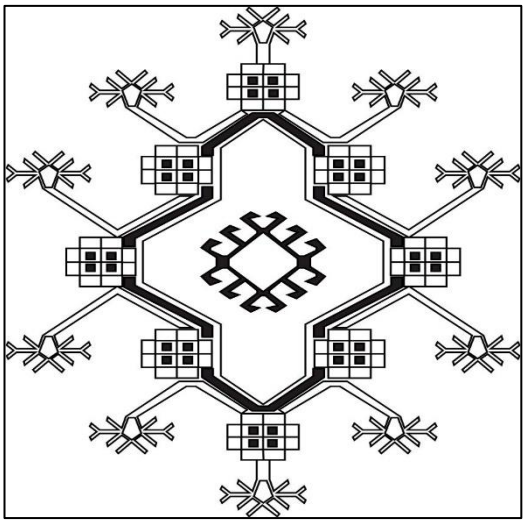

Çizim 300. “Kurbağacık” yanışı.

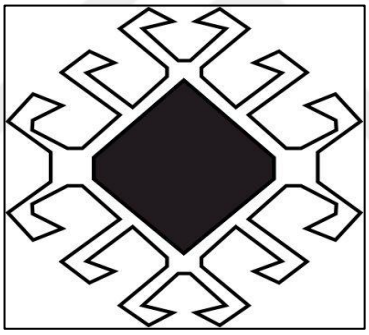

Çizim 301. “Akrep” yanışı.

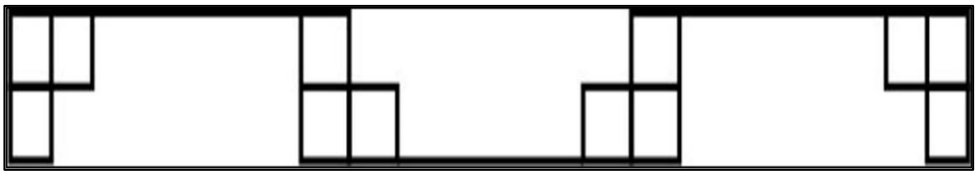

Çizim 302. “Üç yapraklı yonca” yanışı.

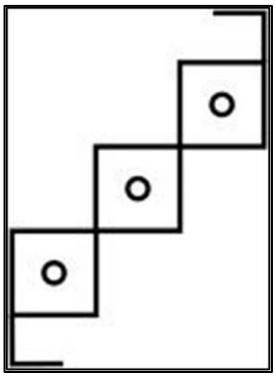

Çizim 303. “Kıvrım” yanışı.

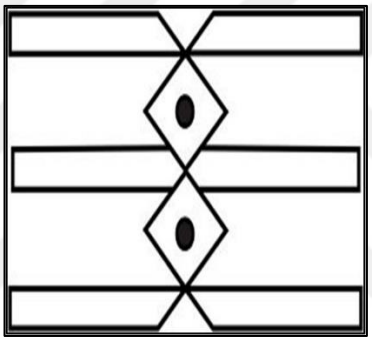

Çizim 304. “Tarak” yanışı.

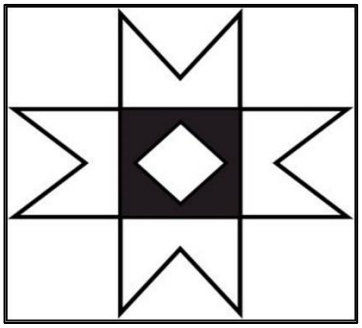

Çizim 305. “Yıldız” yanışı.

KAT.NO.41

Dokuma Türü ve Dokumanın Yöresel Adı: Yolluk halısı / Halı

Resim No: 123-124

Çizim No: 306-307-308-309-310-311-312

Bulunduğu Yer: Yılmaz Karadağ Evi

Geliş Biçimi: Annesinden kalma

İnceleme Tarihi: 01.02.2022

Dokunduğu Yer: Zuvar Mahallesi / Kağızman

Dokunduğu Tarih: Halı 1955 yılına tarihlenmektedir, tarihlendirme aile üyelerinin verdiği bilgilere göre yapılmıştır.

Boyutları/ Ebatları (En/Boy): 130x380 cm

Dokuma Tekniği: Türk (Gördes) ilmesi

Çözgü/Atkı Malzemesi: Yün

Dokuma ipi: Yün

Kalite: 1 dm^2 / 26x30

Kullanılan Renkler: Kırmızı, siyah, sarı, kahverengi, yeşil, beyaz, pembe, gri, turuncu, mor

Kullanım Alanı: Yer yaygısı.

Onarım Durumu: Onarım görmemiştir.

Kompozisyon: Kırmızı zeminli yolluk halısı, art arda dizilen altı adet gölün oluşturduğu bir desen kompozisyonuna sahiptir (Çiz. 306). Göllerin çevreleri, bağlantılı ok yanışlarıyla oluşturulmuş, göbekleri ise akrep ve göz yanışlarıyla dolgulanmıştır (Çiz. 307). Akrep ve göz yanışı dolgulu göller, birer sıra değişimle ilerlemektedir. Bu sıralama üstte tam olarak başlayıp, sonda ve kenarlarda çeyrek uygulamasıyla bitmektedir. Halının, bu yönüyle, sonsuzluk prensibine uyan bir desen kompozisyonuyla dokunduğu görülmektedir. Göllerin kenarlarında kalan boşluklar; akrep, kıvrım, göz ve göllerin çeyrek uygulamalarıyla doldurulmuştur (Çiz. 308, 309, 310).

Halı iki dar, bir geniş kenarsuyu ile çevrelenmektedir. En içeride kalan dar su; siyah zemin üzerine yeşil, sarı, kırmızı, turuncu, beyaz ve mor renklerdeki kıvrım ve koç boynuzu yanışlarıyla dolgulanmıştır (Çiz. 311). Düşey bölümde kıvrım yanışlarıyla devam eden dar su, yatayda yerini koçboynuzu yanışlarına bırakmıştır. Ortada bulunan geniş su, kırmızı zemin üzerine stilize çiçek yanışlarıyla dokunmuştur (Çiz. 312). Çiçek yanışlarının aralarında kalan boşluklara, ufak ebatlı göz yanışları yerleştirildiği görülmektedir. Dış kenarda bulunan ince su ise diğer ince su ile aynı şekilde, kıvrım ve koçboynuzu yanışlarıyla oluşturulmuştur. Kenarsularının geçişlerine içleri sıçandişi (ala boncuk, post beneği) yanışı dolgulu şeritler geçilmiştir (Çiz. 258).

Resim 123. Yolluk halısı genel görünüş (Gökhan Toptaş arşivi)

Resim 124. Yolluk halısı detay (Gökhan Toptaş arşivi)

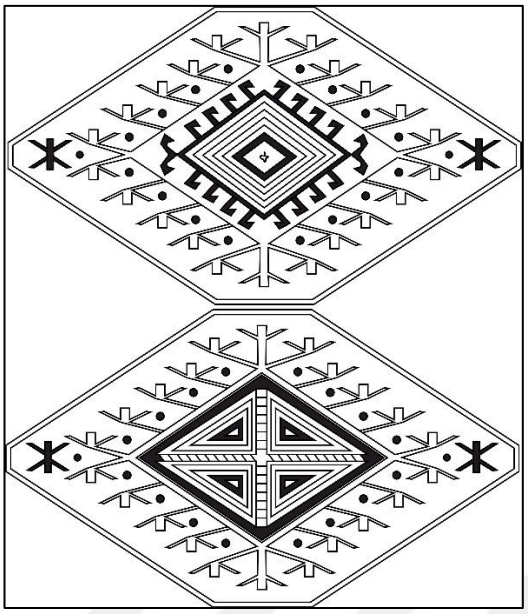

Çizim 306. “Göl” yanışı.

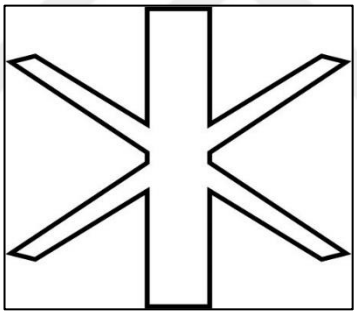

Çizim 307. “Ok” yanışı.

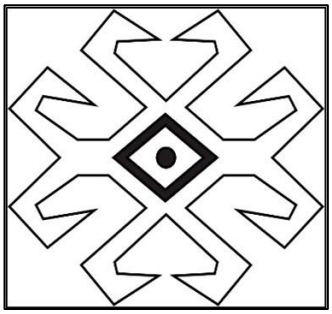

Çizim 308. “Akrep” yanışı.

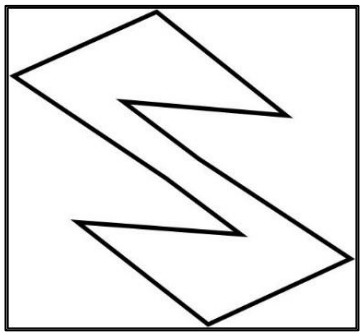

Çizim 309. “Kıvrım” yanışı.

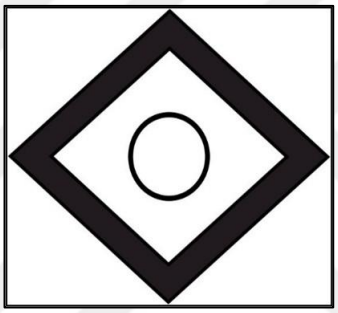

Çizim 310. “Göz” yanışı.

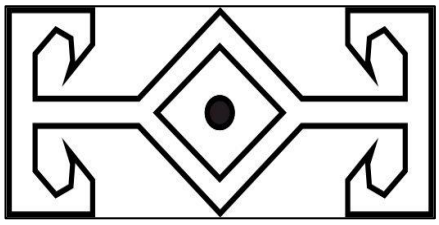

Çizim 311. “Koçboynuzu” yanışı.

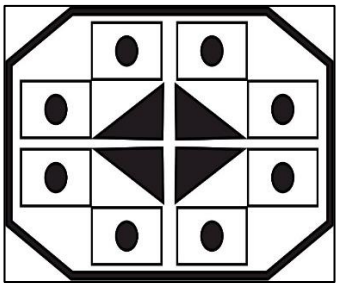

Çizim 312. “Çiçek” yanışı.

KAT.NO.42

Dokuma Türü ve Dokumanın Yöresel Adı: Seccade halısı / Halı

Resim No: 125-126

Çizim No: 313-314-315-316-317

Bulunduğu Yer: Yukarı Karagüney Camii

Geliş Biçimi: Bağış yoluyla

İnceleme Tarihi: 22.05.2022

Dokunduğu Yer: Yukarı Karagüney Köyü / Kağızman

Dokunduğu Tarih: Halı 1960 yılına tarihlenmektedir, tarihlendirme cami cemaatinin verdiği bilgilere göre yapılmıştır.

Boyutları/ Ebatları (En/Boy): 107x196 cm

Dokuma Tekniği: Türk (Gördes) ilmesi

Çözgü/Atkı Malzemesi: Yün

Dokuma ipi: Yün

Kalite: 1 dm^2 / 24x27

Kullanılan Renkler: Beyaz, krem, kahverengi, bordo, turuncu, pembe, mor, siyah, turkuaz

Kullanım Alanı: Yer yaygısı.

Onarım Durumu: Onarım görmemiştir.

Kompozisyon: Seccade ebatlı halının zemininde, birbirine bağlı olarak uzanan üç adet göl bulunmaktadır (Çiz.313). Göllerin bitiş ve başlangıcında birer başlık yer almaktadır. Başlangıçta bordo zeminli başlayıp, kahverengi bir zemin üzerinde devam eden göllerin etrafı; pembe, siyah ve turkuaz renklerdeki şeritlerle çevrilidir. Göllerin merkezinde krem zemin üzerine yerleştirilen Türkmen aynası yanışları bulunmaktadır (Çiz.314). Mor, turuncu, turkuaz ve kahverengi renkleri hâkim olan Türkmen aynalarının göbeğine, yıldız içinde akrep yanışları doldurulmuştur (Çiz.315, 316).

Halı bir adet dar kenarsuyu ile çevrelenmektedir. Kenarsuyu, genel zemin rengiyle aynı kahverengi zemin üzerinde, ince şeritlerle çevrelenerek oluşturulmuştur. Kenarsuyu üzerinde içeriye dönük şekilde dokunmuş, siyah renkli ok başı yanışları bulunmaktadır (Çiz.317). Halı zemininde dokuyucuya ait bir isim (Hüseyin) tespit edilmiştir.

Resim 125. Seccade halısı genel görünüş (Gökhan Toptaş arşivi)

Resim 126. Seccade halısı detay (Gökhan Toptaş arşivi)

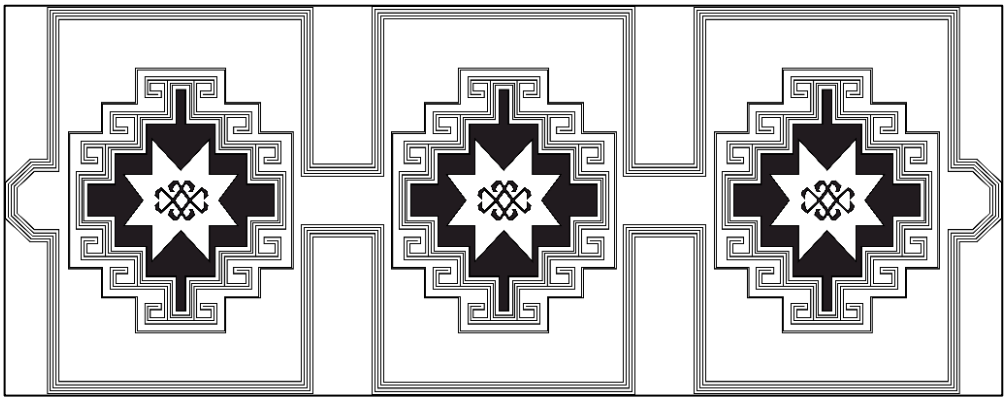

Çizim 313. “Göl” yanışı.

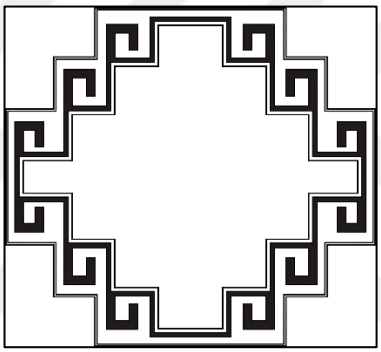

Çizim 314. “Türkmen aynası” yanışı.

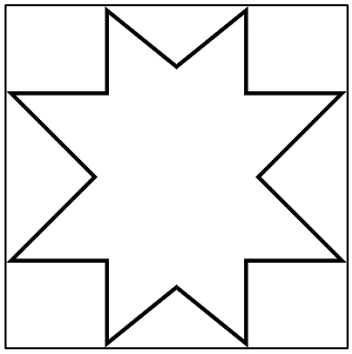

Çizim 315. “Yıldız” yanışı.

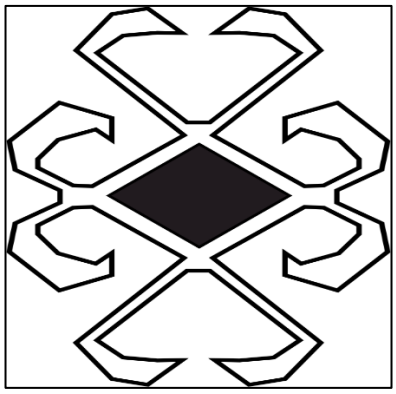

Çizim 316. “Akrep” yanışı.

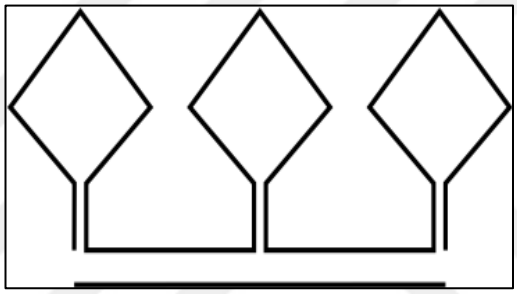

Çizim 317. “Ok başı” yanışı.

KAT.NO.43

Dokuma Türü ve Dokumanın Yöresel Adı: Yolluk halısı / Halı

Resim No: 127-128

Çizim No: 318-319-320-321-322-323-324-325-326-327-328

Bulunduğu Yer: Abdurrahman Parlak Evi

Geliş Biçimi: Annesinden kalma

İnceleme Tarihi: 22.05.2022

Dokunduğu Yer: Aydınkavak Köyü / Kağızman

Dokunduğu Tarih: Halı 1952 yılına tarihlenmektedir, tarihlendirme aile üyelerinin verdiği bilgilere göre yapılmıştır.

Boyutları/ Ebatları (En/Boy): 142x384 cm

Dokuma Tekniği: Türk (Gördes) ilmesi

Çözgü/Atkı Malzemesi: Yün

Dokuma ipi: Yün

Kalite: 1 dm^2 / 23x20

Kullanılan Renkler: Kahverengi, pembe, sarı, gri, beyaz, siyah, bordo, yeşil, turuncu, krem

Kullanım Alanı: Yer yaygısı.

Onarım Durumu: Onarım görmemiştir.

Kompozisyon: Kahverengi zeminli yolluk, çift mihraplı olarak dokunmuş, mihraplar arasına birbirine bağlı dört adet göl sıralanmıştır (Çiz. 318). Göllerin kenarları bir yönde başlık, bir yönde kanca uzantılıdır. Başlıkların merkezinde göz yanışları bulunmaktadır (Çiz. 319). Göllerin içleri ise pembe zeminli olup çiçek, minare ve yonca yanışlarıyla dolguludur (Çiz. 320, 321). Halı zemininde sıralanan göllerin çevresinde; karşılıklı olarak duran iki Kızık damgası görülmektedir (Çiz. 322). Damganın peşi sıra karşılıklı olarak akrep, çiçek, yonca, pıtrak ve yıldız yanışları, iki mihrap arasında ilerlemektedir (Çiz. 323, 324, 325). Basamaklarla yükselen mihrap üçgenleri muska ve kıvrımlar ile birleşerek sonlanmaktadır. Mihrap üçgenleri sebebiyle oluşan mihrap köşeleri bir başta birer yıldız yanışıyla, bir başta yonca yanışı ve köpek figürüyle işlidir (Çiz. 326). Mihraplar; zemin boyunca sınır oluşturan, içe dönük dişli şeritlerle birbirine bağlıdır.

Halının biri dar biri geniş olan iki kenarsuyu bulunmaktadır. İçeride kalan dar su, bordo zemin üzerinde akarsu yanışlarıyla oluşturulmuştur (Çiz. 327). Dış kısımda bulunan geniş su; düşeyde, kahverengi zemin üzerine stilize ejderha yanışlarıyla dokunmuş, yatayda ise düşey bölüme bağlı kırık koçboynuzu yanışlarıyla devam etmiştir (Çiz. 328). Geniş kenar suyunda bulunan boşluklara yonca, çiçek, akrep, pıtrak ve yıldız yanışları eklenmiştir. Halının kenar örgüsünde kullanılan farklı renklerdeki ilme iplikleri, halıya renkli bir görünüm kazandırmaktadır.

Resim 127. Yolluk halısı genel görünüş (Gökhan Toptaş arşivi)

Resim 128. Yolluk halısı detay (Gökhan Toptaş arşivi)

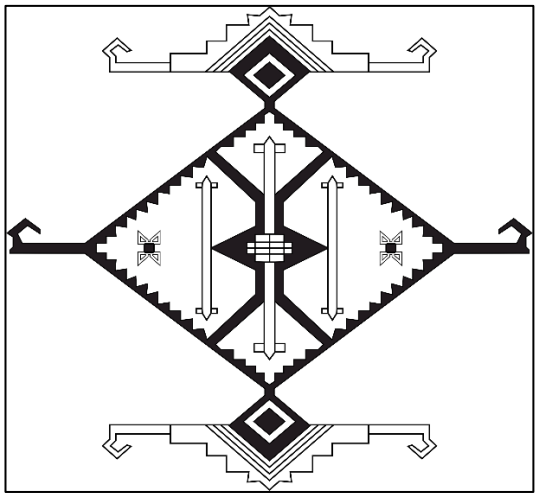

Çizim 318. “Göl” yanışı.

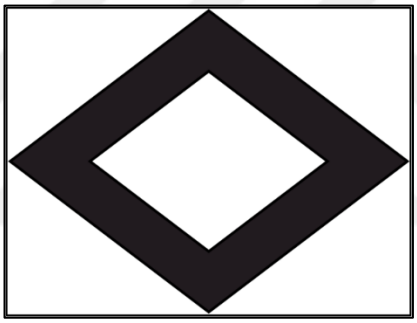

Çizim 319. “Göz” yanışı.

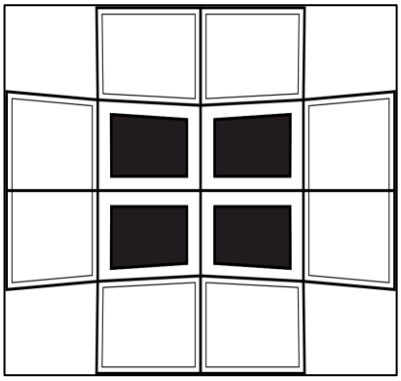

Çizim 320. “Çiçek” yanışı.

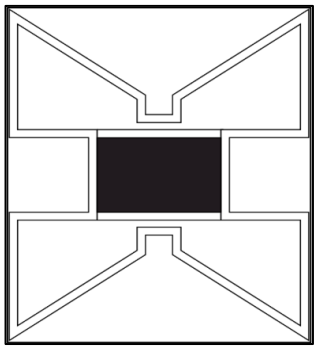

Çizim 321. “Yonca” yanışı.

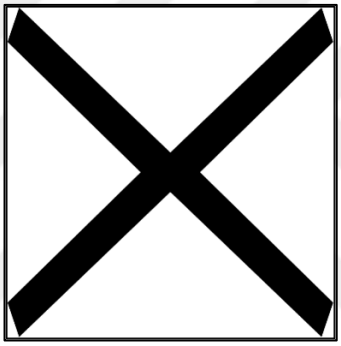

Çizim 322. “Avşar veya Kızık” damgası[12].

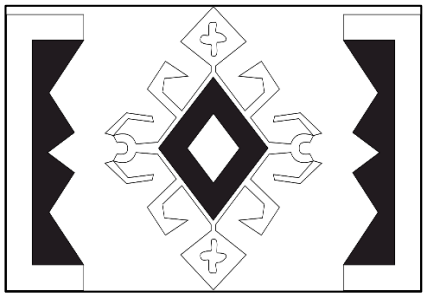

Çizim 323. “Akrep” yanışı.

[12] Bkz. Görgünay Kırzıoğlu, 2001: 307

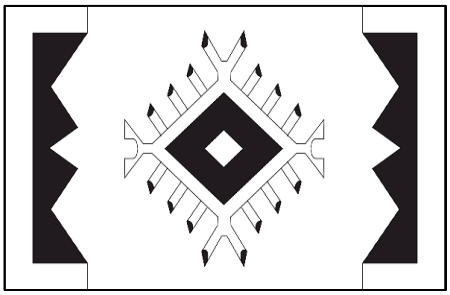

Çizim 324. “Pıtrak” yanışı.

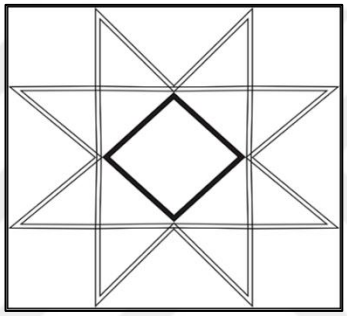

Çizim 325. “Yıldız” figürü.

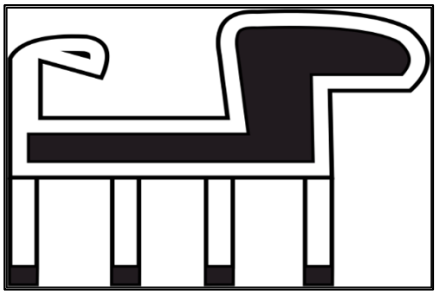

Çizim 326. “Köpek-it” figürü.

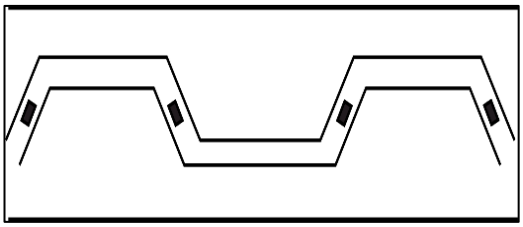

Çizim 327. “Akarsu” yanışı.

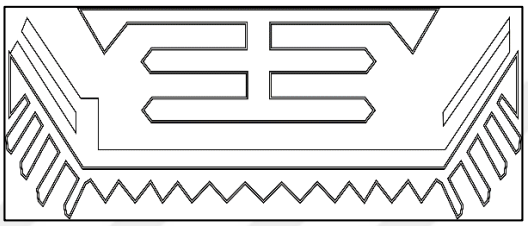

Çizim 328. “Stilize ejderha” yanışı.

KAT.NO.44

Dokuma Türü ve Dokumanın Yöresel Adı: Yolluk halısı / Halı

Resim No: 129-130

Çizim No: 329-330-331-332-333-334-335-336-337-338

Bulunduğu Yer: Akif Sızar Evi

Geliş Biçimi: Annesinden kalma

İnceleme Tarihi: 21.11.2021

Dokunduğu Yer: Çaybük Köyü / Kağızman

Dokunduğu Tarih: Halı 1955 yılına tarihlenmektedir, tarihlendirme aile üyelerinin verdiği bilgilere göre yapılmıştır.

Boyutları/ Ebatları (En/Boy): 140x363 cm

Dokuma Tekniği: Türk (Gördes) ilmesi

Çözgü/Atkı Malzemesi: Yün

Dokuma ipi: Yün

Kalite: 1 dm^2 / 25x24

Kullanılan Renkler: Bordo, kahverengi, sarı, siyah, kırmızı, yeşil, mor, turuncu, beyaz

Kullanım Alanı: Yer yaygısı.

Onarım Durumu: Onarım görmemiştir.

Kompozisyon: Bordo abraşa sahip zeminin merkezinde, içi yıldız yanışlarıyla dolgulu olan, üç adet göl bulunmaktadır (Çiz. 329). İki yönde başlığı bulunan, sekizgen formdaki yeşil zeminli göllerin etrafı siyah, turuncu ve bordo şeritlerle çevrilidir. İki adet gölün içerisinde, üçü sekizgen içerisinde olan toplam on bir yıldız bulunmaktadır (Çiz. 330, 331, 332). Bir gölde ise üçü sekizgen içerisinde olmak üzere toplam yedi yıldız ve on adet çiçek yanışı bulunmaktadır (Çiz. 333). Göllerin etrafında kalan zeminin boş kısımlarına, yıldız, çiçek, koçboynuzu ve kurtağzı yanışları dokunmuştur (Çiz. 334, 335). Sekiz köşeli yıldızların köşeleri birbirlerinden farklı renklerde tasarlanmış, içleri kıvrım veya çiçek yanışlarıyla doldurulmuştur (Çiz. 330, 331).

Halının ikisi dar biri geniş olan üç kenarsuyu bulunmaktadır. İçeride kalan birinci dar su, beyaz zemin üzerine siyah suyolu yanışlarıyla işlidir (Çiz. 336). İkinci sırada olan geniş su, yeşil zemin üzerine kırmızı, yeşil, kahverengi siyah ve sarı renklerdeki hayat suyu yanışlarıyla çevrilidir (Çiz. 337). En dışta kalan diğer dar su ise turuncu zemin üzerine yeşil tonlardaki birbirine bağlı koçboynuzu yanışlarıyla oluşturulmuştur (Çiz. 338). Sular arasındaki geçişler sıçandişi (ala boncuk) yanışları işli şeritlerle sağlanmıştır.

Resim 129. Yolluk halısı genel görünüş (Gökhan Toptaş arşivi)

Resim 130. Yolluk halısı detay (Gökhan Toptaş arşivi)

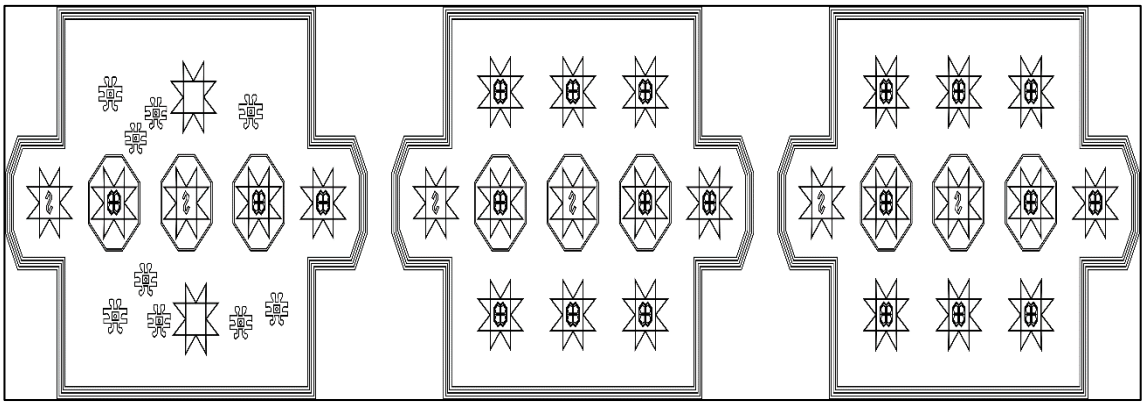

Çizim 329. “Göl” yanışı.

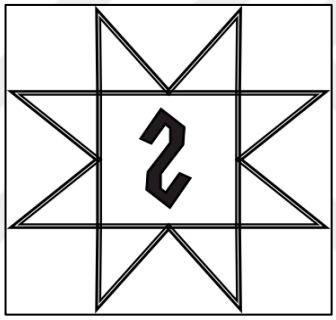

Çizim 330. “Yıldız” yanışı.

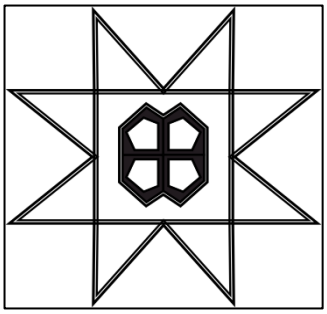

Çizim 331. “Yıldız” yanışı.

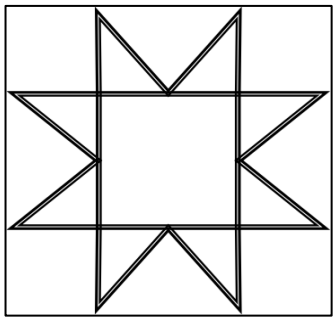

Çizim 332. “Yıldız” yanışı.

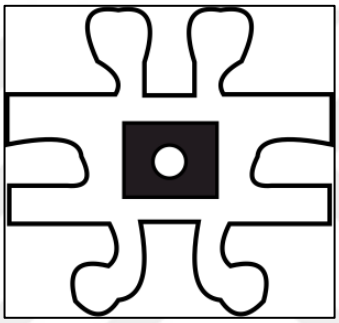

Çizim 333. “Çiçek” yanışı.

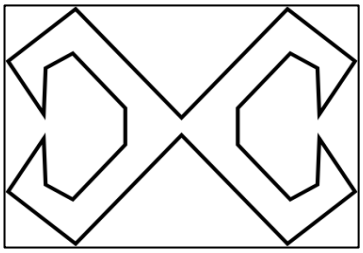

Çizim 334. “Koçboynuzu” yanışı.

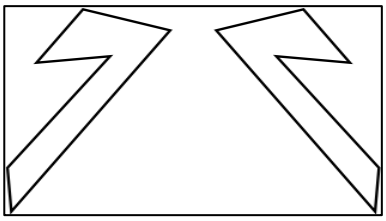

Çizim 335. “Kurtağzı” yanışı.

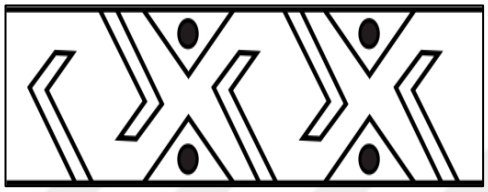

Çizim 336. “Suyolu” yanışı.

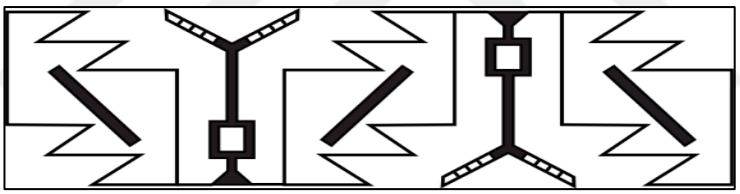

Çizim 337. “Hayat suyu” yanışı.

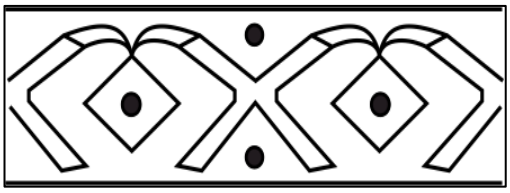

Çizim 338. “Koçboynuzu” yanışı.

KAT.NO.45

Dokuma Türü ve Dokumanın Yöresel Adı: Yolluk halısı / Halı

Resim No: 131-132

Çizim No: 339-340-341-342-343-344-345-346

Bulunduğu Yer: Şaban Köyü Camii

Geliş Biçimi: Bağış yoluyla

İnceleme Tarihi: 15.05.2022

Dokunduğu Yer: Şaban Köyü / Kağızman

Dokunduğu Tarih: Bilinmiyor

Boyutları/ Ebatları (En/Boy): 85x195 cm

Dokuma Tekniği: Türk (Gördes) ilmesi

Çözgü/Atkı Malzemesi: Yün

Dokuma ipi: Yün

Kalite: 1 dm^2 / 23x25

Kullanılan Renkler: Bordo, sarı, turuncu, gri, pembe, kahverengi, siyah, turkuaz, krem

Kullanım Alanı: Yer yaygısı.

Onarım Durumu: Onarım görmemiştir.

Kompozisyon: Bordo zemine sahip olan yolluğun göbeğine; aralarında bir adet göz yanışı bulunan, üç adet büyük ebatlı akrep yanışı yerleştirilmiştir (Çiz.339, 340, 341). Akrep yanışları birbirinden farklı boyutlarda dokunmuştur. İki akrebin kenarları sarı, içleri bordo ve kahverengi dolguluyken, diğerinin kenarları; kahverengi, içi turuncu ve gri renkleriyle dolguludur. Akreplerin arasında kalan göz yanışının kenarları, gri içi ise turuncu ve krem renklerdedir. Zeminde ardı ardına sıralanan akrep ve göz yanışlarının çevresine, başta dört adet yonca yanışıyla başlayıp zemine yayılan pıtrak ve göz yanışları yerleştirilmiştir (Çiz.342, 343, 344). Bu yanışlarda ağırlıklı olarak, turuncu, sarı ve pembe renkleri tercih edilmiştir.

Halının bir adet geniş kenarsuyu bulunmaktadır. Kahverengi zeminli kenarsuyu üzerinde, düşeydeki çiçekli suyolu yanışları ilerleyerek, yataydaki sade yıldız çiçeği yanışlarına bağlanmaktadır (Çiz.345, 346). Kenarsuyunda kullanılan yanışlarda sarı, turuncu ve bordo renkleri hakimdir. Kenarsuyu; dış kenardan, içi ala boncuk (sıçandişi) yanışlarıyla işli siyah zeminli bir şerit ile sınırlandırılmıştır.

Resim 131. Yolluk halısı genel görünüş (Gökhan Toptaş arşivi)

Resim 132. Yolluk halısı detay (Gökhan Toptaş arşivi)

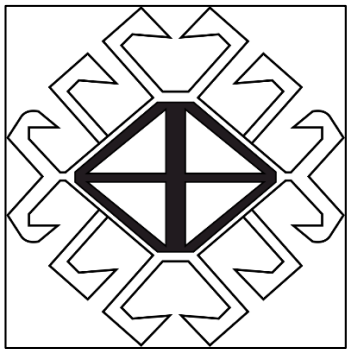

Çizim 339. “Akrep” yanışı.

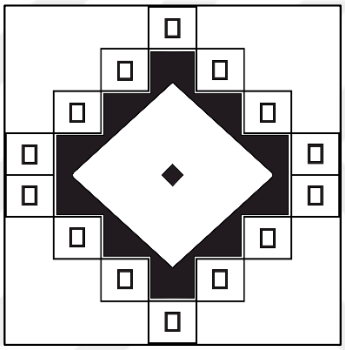

Çizim 340. “Göz” yanışı.

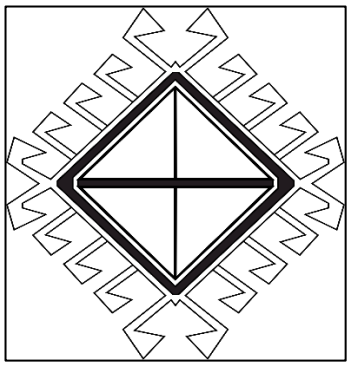

Çizim 341. “Akrep” yanışı.

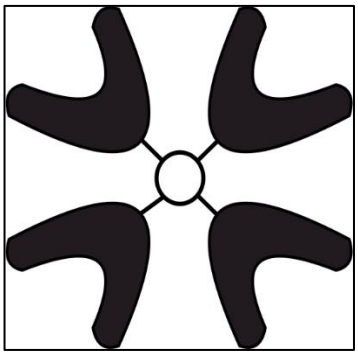

Çizim 342. “Yonca” yanışı.

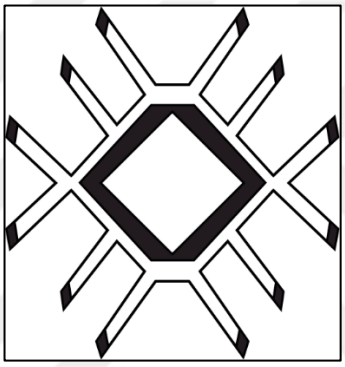

Çizim 343. “Pıtrak” yanışı.

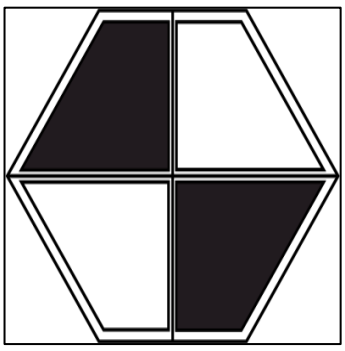

Çizim 344. “Göz” yanışı.

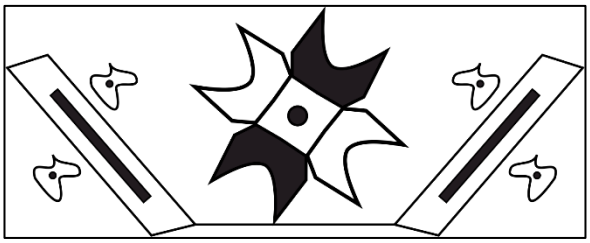

Çizim 345. “Yıldız çiçekli suyolu” yanışı.

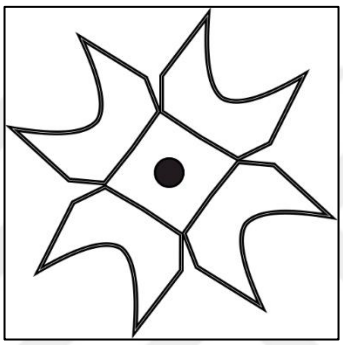

Çizim 346. “Yıldız çiçeği” yanışı.

KAT.NO.46

Dokuma Türü ve Dokumanın Yöresel Adı: Yolluk halısı / Halı

Resim No: 133-134

Çizim No: 347-348-349-350-351

Bulunduğu Yer: Şaban Köyü Camii

Geliş Biçimi: Bağış yoluyla

İnceleme Tarihi: 15.05.2022

Dokunduğu Yer: Şaban Köyü / Kağızman

Dokunduğu Tarih: Bilinmiyor

Boyutları/ Ebatları (En/Boy): 125x250 cm

Dokuma Tekniği: Türk (Gördes) ilmesi

Çözgü/Atkı Malzemesi: Yün

Dokuma ipi: Yün

Kalite: 1 dm^2 / 24x26

Kullanılan Renkler: Bordo, yeşil, sarı, pembe, mor, kırmızı, beyaz, siyah, kahverengi, krem, turuncu

Kullanım Alanı: Yer yaygısı.

Onarım Durumu: Onarım görmemiştir.

Kompozisyon: Bordo zemin üzerinde birbirinin aynı, altı adet sekizgen göl, sıralı ve bağlantılı şekilde yerleştirilmiştir (Çiz. 347). Gölün her iki ucunda başlık görülmektedir. Başlıklardan birinin içerisine Hun gülü yanışı dokunmuştur (Çiz. 348). Göl çevresi turuncu, yeşil, siyah, sarı renklerde şeritlerle çevrilidir. Her bir gölün içerisine farklı zemin renklerine sahip, içi bereket yanışı dolgulu yıldız yanışları yerleştirilmiştir (Çiz. 349).

Halının bir adet geniş kenarsuyu mevcuttur. Kenarsuyu kahverengi zeminli olup, üzerinde çeşitli renklerde göz yanışları ve bir çift küpe yanışı bulunmaktadır (Çiz. 350, 351). Kenarsuyu geçişleri, içleri sıçandişi (ala boncuk) yanışı işli şeritlerle sağlanmıştır.

Resim 133. Yolluk halısı genel görünüş (Gökhan Toptaş arşivi)

Resim 134. Yolluk halısı detay (Gökhan Toptaş arşivi)

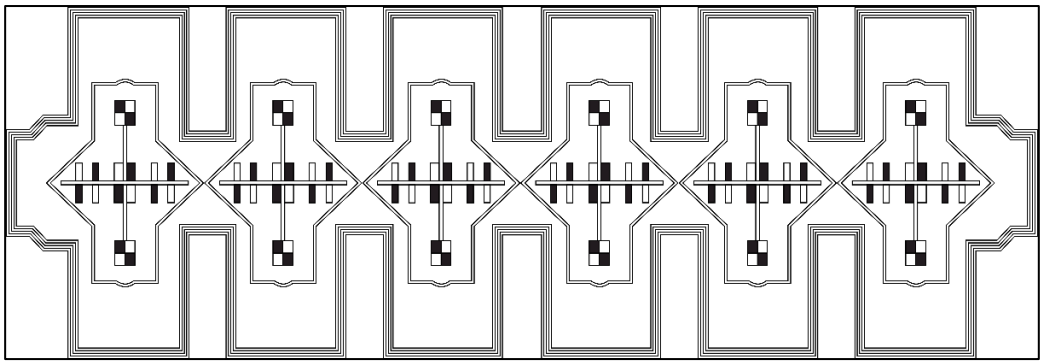

Çizim 347. “Göl” yanışı.

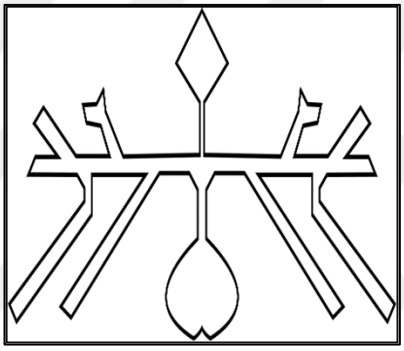

Çizim 348. “Hun gülü” yanışı.

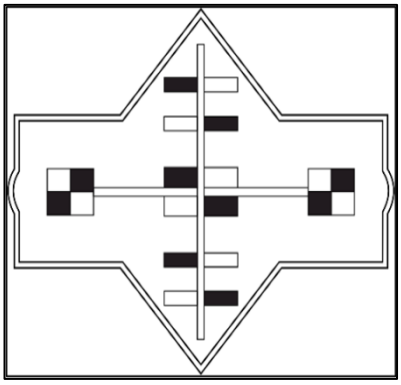

Çizim 349. “Yıldız” yanışı.

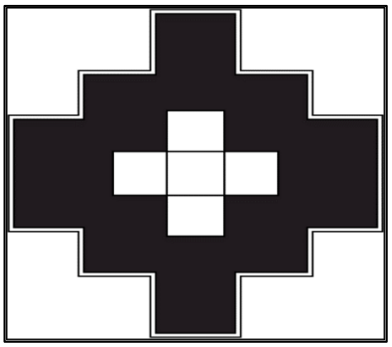

Çizim 350. “Göz” yanışı.

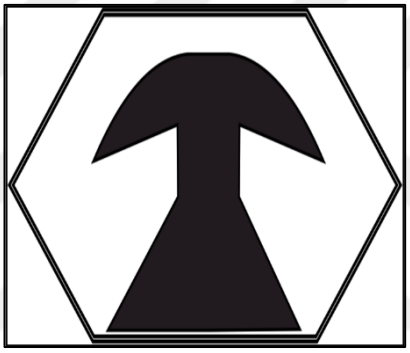

Çizim 351. “Küpe” yanışı.

KAT.NO.47

Dokuma Türü ve Dokumanın Yöresel Adı: Yolluk halısı / Halı

Resim No: 135-136

Çizim No: 352-353-354-355-356

Bulunduğu Yer: Şaban Köyü Camii

Geliş Biçimi: Bağış yoluyla

İnceleme Tarihi: 15.05.2022

Dokunduğu Yer: Şaban Köyü / Kağızman

Dokunduğu Tarih: Halı 1958 yılına tarihlenmektedir, tarih halı üzerinde tespit edilmiştir.

Boyutları/ Ebatları (En/Boy): 115x316 cm

Dokuma Tekniği: Türk (Gördes) ilmesi

Çözgü/Atkı Malzemesi: Yün

Dokuma ipi: Yün

Kalite: 1 dm^2 / 24x28

Kullanılan Renkler: Beyaz, kahverengi, turuncu, sarı, pembe, yeşil, bordo, gri, siyah, krem

Kullanım Alanı: Yer yaygısı.

Onarım Durumu: Onarım görmemiştir. Düşey yönde ince kenarsuyu üzerinde kesik bir bölüm tespit edilmiştir.

Kompozisyon: Yolluk kahverengi zemin üzerinde, çift mihraplı bir desen kompozisyonuna sahiptir. Mihrap; turuncu, siyah ve krem renklerde ince şeritlerle çevrilidir. Mihrap nişi, içleri bereket yanışlarıyla bezeli, sekiz köşeli yıldız yanışlarıyla dolgulanmıştır (Çiz. 352). Yıldızlar iki mihrap arasında sıralı şekilde dizilidir. Birbirlerinden farklı zemin renklerine sahip olan sekiz köşeli yıldızların birleşim yerlerinde ve mihrap içlerinde birer Hun gülü görülmektedir (Çiz. 353). Mihrap köşelerinin bir yönünde dokuyucuya ait isim (Hazal) ve kitabe (1958) yer alırken, diğer yönünde bir adet küpe yanışı bulunmaktadır (Çiz. 354).

Halının biri dar biri geniş olan iki kenarsuyu bulunmaktadır. İçeride kalan geniş su, siyah zemin üzerine sarı, yeşil, pembe, kahverengi ve krem renklerdeki hayat suyu yanışlarıyla dokunmuştur (Çiz. 355). Dışta kalan dar su ise yeşil zemin üzerine kahverengi ve turuncu geçişli ok başı yanışlarıyla oluşturulmuştur (Çiz. 356). Kenarsuları aralarındaki geçişler sıçandişi (ala boncuk) yanışları işli şeritlerle sağlanmıştır.

Resim 135. Yolluk halısı genel görünüş (Gökhan Toptaş arşivi)

Resim 136. Yolluk halısı detay (Gökhan Toptaş arşivi)

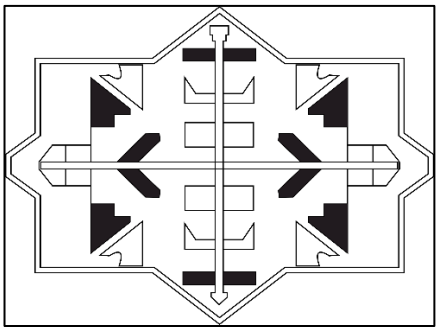

Çizim 352. “Yıldız” yanışı.

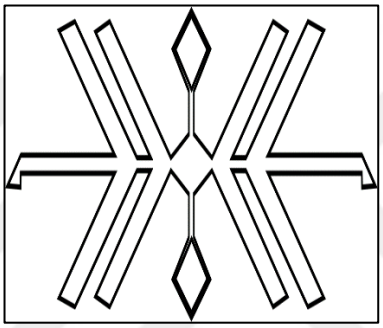

Çizim 353. “Hun gülü” yanışı.

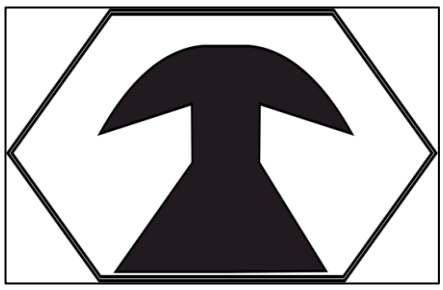

Çizim 354. “Küpe” yanışı.

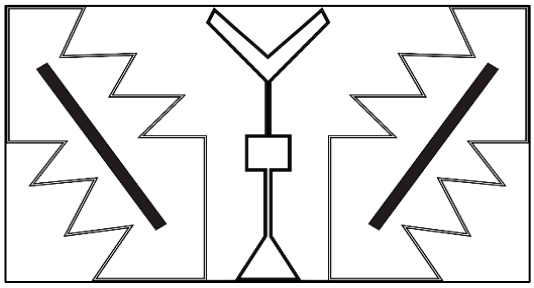

Çizim 355. “Hayat suyu” yanışı.

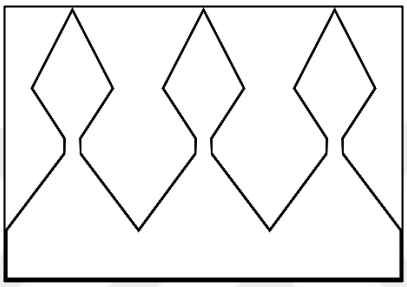

Çizim 356. “Ok başı” yanışı.

KAT.NO.48

Dokuma Türü ve Dokumanın Yöresel Adı: Seccade halısı / Halı

Resim No: 137-138

Çizim No: 357-358-359

Bulunduğu Yer: Şaban Köyü Camii

Geliş Biçimi: Bağış yoluyla

İnceleme Tarihi: 15.05.2022

Dokunduğu Yer: Şaban Köyü / Kağızman

Dokunduğu Tarih: Bilinmiyor

Boyutları/ Ebatları (En/Boy): 80x120 cm

Dokuma Tekniği: Türk (Gördes) ilmesi

Çözgü/Atkı Malzemesi: Yün

Dokuma ipi: Yün

Kalite: 1 dm² / 24x25

Kullanılan Renkler: Bordo, kahverengi, pembe, sarı, turuncu, mor, beyaz, siyah, yeşil, gri

Kullanım Alanı: Yer yaygısı.

Onarım Durumu: Onarım görmemiştir.

Kompozisyon: Seccade, Kağızman yöresinde dokunan yastık halılarına benzer bir örnek olup, köşe göbek formunda düzenlenmiş bir desen kompozisyonuna sahiptir. Bordo zemin üzerine, etrafı turuncu şeritli ve iki yönde başlığı bulunan bir göl yerleştirilmiştir (Çiz. 357). Köşelerde el-pençe-kartal adlarıyla bilinen yanış görülmektedir (Çiz. 358). Yanış beyaz, siyah ve gri renklerle oluşturulmuştur. Seccade bir adet orta kenarsuyuna sahiptir. Kahverengi zeminli kenarsuyu düşeyde aralıklı, yatayda ise temas halinde bir dizilimi bulunan stilize çiçek yanışlarıyla dolgulanmıştır (Çiz. 359). Çiçek yanışları mor, pembe, sarı, yeşil, bordo, beyaz, turuncu gibi birlerinden farklı renklerde dokunmuştur.
Kaynaklarda, zeminine bir göl yerleştirilmiş ve köşelerinde el-pençe-kartal yanışları görülen yastık desen kompozisyonlarının Kırşehir, Niğde, Yozgat, Denizli-Çal, Sivas, Kayseri, Muş-Malazgirt yörelerinde görüldüğüne yer verilmektedir (Deniz, 1984: 50; Soysaldı, 2012: 119; Azizi ve Karavar, 2022: 274). Kağızman'ın farklı güzergahlardaki köylerinde karşımıza çıkan, kartal figürünü andıran el-pençe yanışları işlenen yastık örnekleri, bu desen kompozisyonun yöreye ait bir geçmişinin olduğunu göstermektedir.

Resim 137. Seccade halısı genel görünüş (Gökhan Toptaş arşivi)

Resim 138. Seccade halısı detay (Gökhan Toptaş arşivi)

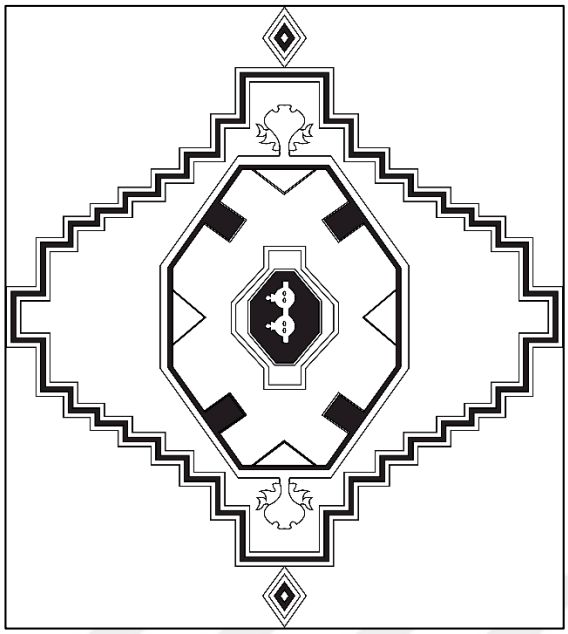

Çizim 357. “Göl” yanışı.

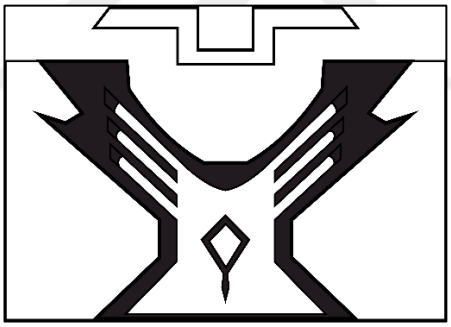

Çizim 358. “El-Pençe-Kartal” yanışı.

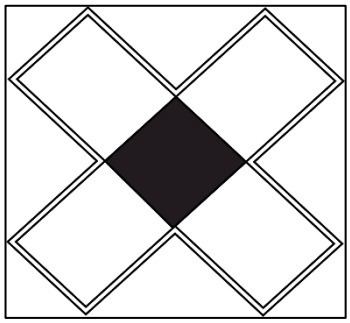

Çizim 359. “Çiçek” yanışı.

KAT.NO.49

Dokuma Türü ve Dokumanın Yöresel Adı: Taban halısı / Halı

Resim No: 139-140

Çizim No: 360-361-362

Bulunduğu Yer: Şaban Köyü Camii

Geliş Biçimi: Bağış yoluyla

İnceleme Tarihi: 15.05.2022

Dokunduğu Yer: Şaban Köyü / Kağızman

Dokunduğu Tarih: Bilinmiyor

Boyutları/ Ebatları (En/Boy): 164x357 cm

Dokuma Tekniği: Türk (Gördes) ilmesi

Çözgü/Atkı Malzemesi: Yün

Dokuma ipi: Yün

Kalite: 1 dm² / 26x28

Kullanılan Renkler: Bordo, pembe, beyaz, turuncu, sarı, siyah, kahverengi, krem

Kullanım Alanı: Yer yaygısı.

Onarım Durumu: Onarım görmemiştir.

Kompozisyon: Abraş uygulanmış bordo zemin ortasında bir adet göl bulunmaktadır (Çiz. 360). Kahverengi zeminli gölün çevresi, pembe ve beyaz iki şeritle kaplıdır. Gölün tam merkezine düşey konumda, uzanan bir hayat ağacı yanışı yerleştirilmiştir (Çiz. 361). Hayat ağacına sarı, pembe, bordo, siyah ve turuncu renkler hakimdir. Göl harici, zeminin diğer bölümleri boş bırakılmıştır. Halının geniş bir kenarsuyu mevcuttur. Krem zeminli kenarsuyu, kuş ve suyolu yanışlarıyla dolgulanmıştır (Çiz. 362). Sadece düşey kısımda, bir suyolunun içinde kuş yerine yıldız yanışı tercih edilmiştir.

Resim 139. Taban halısı genel görünüş (Gökhan Toptaş arşivi)

Resim 140. Taban halısı detay (Gökhan Toptaş arşivi)

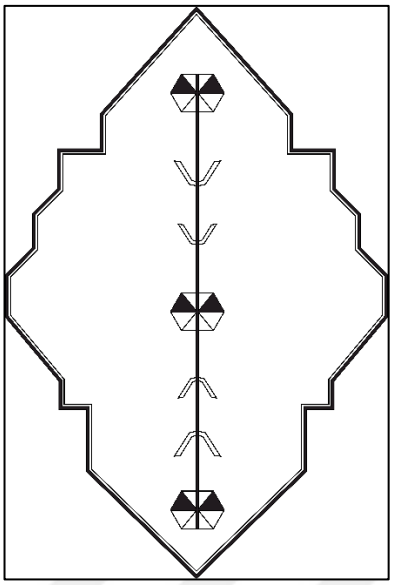

Çizim 360. “Göl” yanışı.

Çizim 361. “Hayat ağacı” yanışı.

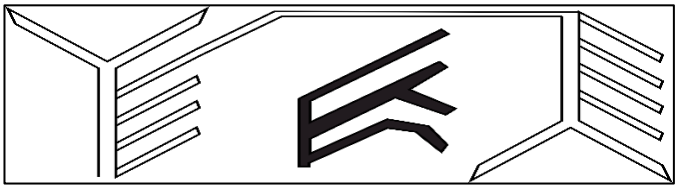

Çizim 362. “Kuş ve suyolu” yanışı.

KAT.NO.50

Dokuma Türü ve Dokumanın Yöresel Adı: Seccade halısı / Halı

Resim No: 141-142

Çizim No: 363-364-365-366-367

Bulunduğu Yer: Şaban Köyü Camii

Geliş Biçimi: Bağış yoluyla

İnceleme Tarihi: 15.05.2022

Dokunduğu Yer: Şaban Köyü / Kağızman

Dokunduğu Tarih: Halı 1951 yılına tarihlenmektedir, tarih halı üzerinde tespit edilmiştir.

Boyutları/ Ebatları (En/Boy): 68x130 cm

Dokuma Tekniği: Türk (Gördes) ilmesi

Çözgü/Atkı Malzemesi: Yün

Dokuma ipi: Yün

Kalite: 1 dm^2 / 27x30

Kullanılan Renkler: Kırmızı, yeşil, siyah, sarı, kahverengi, bordo, turuncu, gri, beyaz

Kullanım Alanı: Yer yaygısı.

Onarım Durumu: Onarım görmemiştir.

Kompozisyon: Bordo zemin üzerine üç adet iç içe geçmiş akrep yanışı yerleştirilmiştir (Çiz. 363). Akrepler aynı düzlemde ve birbirinin aynı olup, sadece renk düzenlemeleri değişmektedir. Baş ve sondaki iç içe akreplerin merkez zemini sarıyken, ortada bulunan akrep için bordo tercih edilmiştir. Ortada bulunan akreplerde sarı zemin baş ve sondaki akreplerin aksine, ortanca akrebin zemininde kullanılmıştır. Başlangıçta bulunan akrep yanışının uçlarında birer göz yanışı görülmektedir (Çiz. 364). Akreplerin başlangıç ve bitişinde; karşılıklı duran, çiçek ve göz yanışları bulunmakta, ayrıca kenarlardan akreplerin birleşim yerlerine uzanan ok benzeri, isim bilgisine ulaşılamayan yanışlar görülmektedir (Çiz. 364, 365, 366). Bu yanışın benzerleri Çanakkale yöresi Oklu halılarında görülmektedir (Güngör, 1984: 92-96).

Seccade bir adet geniş kenarsuyuna sahiptir. Kenarsuyu kahverengi zemin üzerine dokunan sarı, kırmızı, yeşil, kahverengi, turuncu, bordo renklerdeki yaprak yanışlarıyla oluşturulmuştur (Çiz. 367). Bu yanış Çanakkale yöresi halılarında yaygın olarak kullanılmakta ve kabak yaprağı adı verilmektedir (Güngör, 1984: 34). Kenarsuyu geçişleri iki adet ince şeritle sağlanmıştır. Halı zemininde biri Arap, biri Latin harfleriyle yazılmış iki kitabe bulunmaktadır. Kitabede dokuyucuya ait bir isim (mustsa) ve tarih (1951) bulunmaktadır.

Resim 141. Seccade halısı genel görünüş (Gökhan Toptaş arşivi)

Resim 142. Seccade halısı detay (Gökhan Toptaş arşivi)

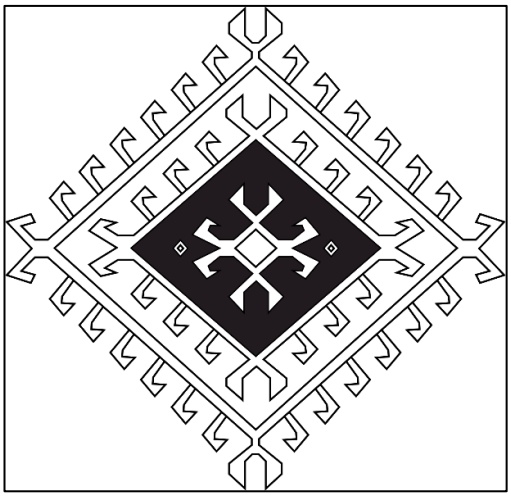

Çizim 363. “Akrep” yanışı.

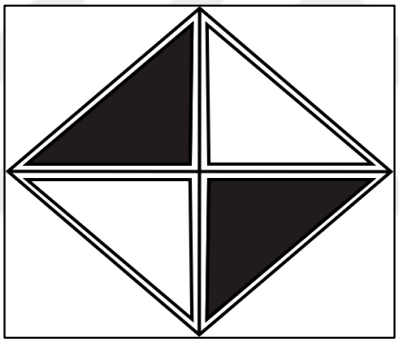

Çizim 364. “Göz” yanışı.

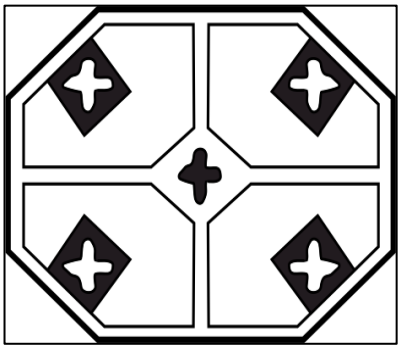

Çizim 365. “Çiçek” yanışı.

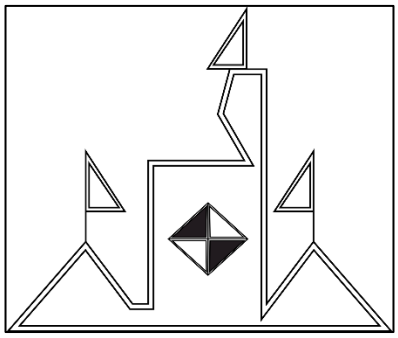

Çizim 366. Tanımlanamayan yanış.[13]

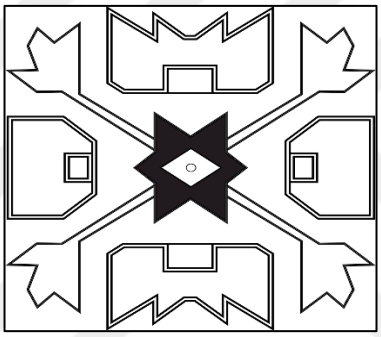

Çizim 367. “Yaprak” yanışı.

[13] Bu yanış için isim bilgisine ulaşılamadı. Çanakkale oklu halılarında benzeri yanışlar görülmektedir.

KARŞILAŞTIRMA

Kağızman'ın verimli toprakları, su kaynaklarına yakınlığı, elverişli iklimi ve yol kavşakları üzerinde olması gibi yaşama elverişli özellikleri sebebiyle bölgeye çekilen nüfus hareketleri, yörede çoklu kültür tabakalaşmalarına zemin hazırlamıştır. Bu durum sonucunda da yörede farklı toplumların kültürlerinin ve gelenekli sanatlarının birbirleri içerisinde erimeleri sağlanmıştır. Bu yönüyle de Kağızman halılarının diğer yörelerle benzerlik ve farklılıkları ortaya çıkmıştır.

Kağızman dokumaları kendi içinde oluşturduğu kültürlerden beslenerek bir gelişme sağlamışsa da bölgede yaşayan toplumların geçmişlerinden getirdikleri halı desen kompozisyonlarını da devam ettirmektedir. Böylelikle, Kağızman halıları hem Anadolu coğrafyasında hem de Kafkas ve İran bölgelerinde dokunan halılarla dokuma tekniği, kullanılan renkler, yanışlar ve genel desen kompozisyonları itibariyle benzerlikler ve farklılıklar göstermektedir. Bu benzerlikler ve farklılıklar Selçuklu kültürüyle başlayarak, Beylikler dönemi, Osmanlı dönemi ve Cumhuriyet dönemi içerisinde beslenerek, günümüzde ulaştığımız Kağızman halı sanatının son durumu hakkında bilgiler vermektedir.

Değindiğimiz benzerlikleri belgelemek amacıyla; Kağızman yöresi halıları kataloğumuzda tespit ettiğimiz halıları materyal, yanış ve desen kompozisyonu yönünden diğer halı dokunan merkezlerin üretimleriyle bir karşılaştırmaya gidecek olursak:

Resim 143. Kötek Köyü / Kağızman

Resim 144. Leblebili Avanos halısı (Bayındır, 2007)

Kağızman'ın Kötek Köyü'nde tespit edilen ve Kat. No. 1'de incelenen halı **(Res. 143)**, Avanos yöresinde dokunan Leblebili Avanos halısıyla **(Res. 144)** desen kompozisyonu açısından aynı şemaya sahiptir. İki halıda da göbekte ufak farklılıkları olan şemse biçimli göl yer almaktadır. Zemin renkleri, ton farklılığı olsa da aynıdır. Köşelerde de aynı şekilde benzer bitkisel yanışlar kullanılmıştır. Kağızman örneğinde zemin kenarları boş bırakılırken, Avanos halısında kenarlara içe dönük stilize çiçekler yerleştirilmiştir. Ayrıca, kenarsularının sayıları, renkleri ve kullanılan yanışlar farklılık göstermektedir.

Resim 145. Camuşlu Köyü / Kağızman

Resim 146. Shirvan halısı / Azerbaycan (Kerimov, 1985)

Kağızman Camuşlu Köyü Pınargöze Mahallesi Camii'nde bulduğumuz, Kat. No. 3'te incelediğimiz halı **(Res. 145)**, Azerbaycan/ Shirvan yöresi halısıyla **(Res. 146)** benzer yanış ve desen kompozisyonu şeması uygulanarak dokunmuştur. Kağızman ve Shirvan halısının ortak noktası; zemin üzerinde düşey yönde sıralanan Lezghi yıldızlarıdır. İki halıda da Lezgi yıldızları halıların göbeğinde ana desen kompozisyonunu oluşturmaktadır. Öte yandan, zemin boşluklarında yer alan yanışlar, kullanılan renkler, kenarsuyu sayıları ve renkleri farklılık göstermektedir.

Resim 147. Paslı Köyü / Kağızman

Resim 148. Aslanlı Avanos halısı (Bayındır, 2007)

Kağızman Paslı Köyü, Erdal Gülüçat Evi'nde tespit edilen, Kat. No. 8'de incelediğimiz halı **(Res. 147)**, Avanos yöresinde dokunan Aslanlı Avanos halısıyla **(Res. 148)** desen kompozisyonu açısından benzerdir. Aynı figür yanışı kullanılmıştır. Kağızman halısının göbeğinde görülen kaide üzerinde karşılıklı duran çift aslan figürü, aynı şekilde Avanos halısında da bulunmaktadır. Aslan figürleri ve kaideleri aynı renk ve tipte dokunmuştur. Halıların köşelerinde de aynı bitkisel dolgular farklı renklerde uygulanmıştır. Öte yandan, Kağızman halısında zemin rengi gri olup, çevresine içe dönük gül yanışları yerleştirilirken, Avanos halısında zemin kırmızı renkte ve kenarları boş bırakılmıştır. İki halıda da kenarsuları, birbirinden farklı bitkisel yanışlar kullanılarak dolgulanmıştır.

Resim 149. Merkez / Kağızman

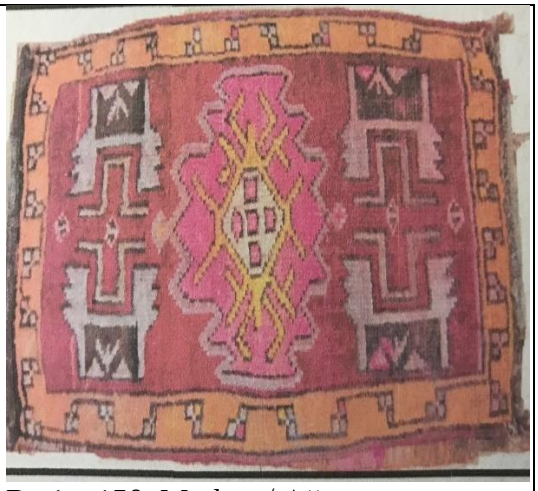

Resim 150. Merkez / Ağrı
(Çetin, 2019)

Resim 151. Yozgat Müzesi / Yozgat

(Soysaldı, 2012)

Resim 152. Merkez / Ağrı

(Burhanlı, 2018)

Kağızman merkezinde, Akın Dilli'ye ait evde tespit ettiğimiz ve Kat. No. 12'de incelediğimiz yastık halısı **(Res. 149)** Ağrı merkez ilçesinde, Yozgat Müzesi'nde ve Muş'un Malazgirt ilçesinde bulunan yastık halılarıyla **(Res. 150**, **Res. 151**, **Res. 152)** aynı yanış ve desen kompozisyonu düzenlemesine sahiptir. Kağızman yastığında olduğu gibi diğer yastıklarda da ortada içi akrep, ejder olarak bilinen yanışla dolgulu bir göbek yanışı ve köşelerde el, pençe, kartal adlarıyla bilinen yanış kullanılmıştır. Kağızman halı yastığı Ağrı ve Muş yöresi yastığıyla ton farklılığı olsa da aynı şekilde kırmızı ağırlıklı dokunmuştur. Doğal renkler tercih edilen Muş yöresi yastığıyla ise renk düzeni olarak farklılaşmıştır. Kağızman yastığında olduğu gibi diğer yastıklarda bir adet kenarsuyuna sahiptir, fakat su dolguları farklı yanışlardan oluşmaktadır.

Resim 153. Camuşlu Köyü / Kağızman

Resim 154. Dağıstan halısı

(Ford, 1989)

Kağızman Camuşlu Köyünden Paşa Aksoy'un evinde bulduğumuz ve Kat. No. 13'te incelediğimiz taban halısı **(Res. 153)**, Dağıstan Cumhuriyet'inde dokunan bir halıyla **(Res. 154)** neredeyse aynı yanış ve düzenlemeye sahiptir. Halıların zemininde düşey konumda yerleştirilen üç adet göl bulunmaktadır. Bu göller renklerinin farklı olması dışında, neredeyse aynı tezgâhtan çıkmış gibidirler. Halıların menşeini belirten göllerin aynı olması, farklı coğrafyalarda yer alsalar da bu iki halının kökeninin bir olduğunu göstermektedir. Ek olarak, halıların zemin renkleri ve kenarsuları yerel unsurlara bağlı olarak birbirlerinden farklı özellikler göstermektedirler.

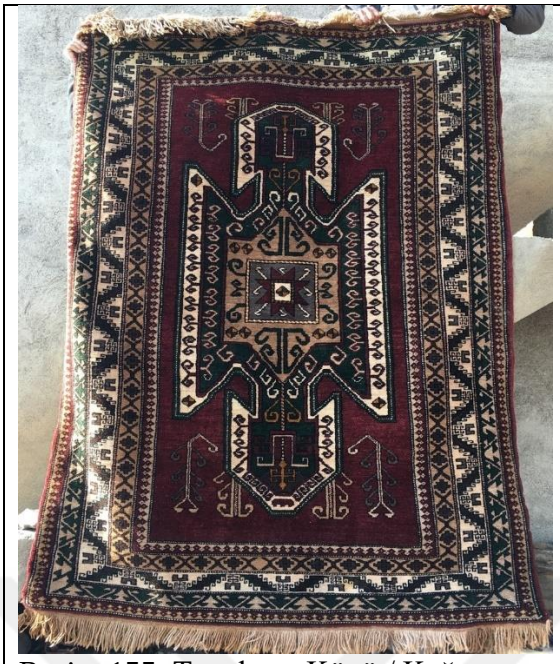

Resim 155. Tunçkaya Köyü / Kağızman

Resim 156. Kazah-Borçalı Azerbaycan (Tagiyeva, 1999)

Kağızman Tunçkaya Köyü, Erhan Ulusoy Evi'nde tespit edilen ve Kat. No. 14'te incelediğimiz halı **(Res. 155)**, Azerbaycan Kazah-Borçalı bölgesi halıları içinde yer alan, Ziynetnişan adıyla bilinen halı grubuna giren halıyla **(Res. 156)** benzer formda dokunmuştur. Kağızman ve Azerbaycan halısının göbeğinde, çoban kepeneği giyen kalpaklı bir kahramanın stilize tasvirinden oluştuğu düşünülen göl bulunmaktadır. Göller büyük oranda aynı dokunmuş, sadece kenarlarında bulunan dolgu yanışlarında farklılaşmıştır. Her iki gölün başlarında, aynı formda olan hayat ağaçları yer almaktadır. Zemin renkleri ton farklılığıyla beraber uyuşmaktadır. Halıların kenarsuları ise birbirlerinden farklı renk ve suyolu yanışlarına sahiptir.

Resim 157. Çeperli Köyü / Kağızman

Resim 158. Merkez / Iğdır

(Çetin ve Polat, 2019)

Kağızman Çeperli Köyü, Murat Ulusoy'un evinde dokunan ve Kat. No. 20'de incelediğimiz yastık halısı **(Res. 157)**, Iğdır'da bulunan yastık halısıyla **(Res. 158)** aynı desen kompozisyonuna sahiptir. İki yastık da kahverengi zemin üzerine koç boynuzlu göl yerleştirilerek dokunmuştur. Göllerin kenar detayları ve zemin dolgularında farklı bitkisel yanışları görülmektedir. Ayrıca, Kağızman halısının kenarsuyunda üç yapraklı yonca yanışları kullanılırken, Iğdır halısında muska yanışları tercih edilmiştir. Kenarsuyu, Kağızman yastığında zeminle aynı renkte devam ederken, Iğdır yastığında renkli bir düzenlemeyle uygulanmıştır.

Resim 159. Ortaköy / Kağızman

Resim 160. Gence / Azerbaycan

(Tagiyeva, 1999)

Kağızman Ortaköy Camii'nde tespit ettiğimiz ve Kat. No. 22'de incelediğimiz yıldızlı halı **(Res. 159)**, Azerbaycan, Gence grubu halılara dahil olan "Gedebey" halısıyla **(Res. 160)** benzer özellikler taşımaktadır. Genellikle "Gedebey" halılarına özgü olan yıldız formu, aynı şekliyle Kağızman yolluk halısında da karşımıza çıkmaktadır. Çift mihraplı desen kompozisyonu içerisinde düşey yönde sıralanan yıldızlar, iki halının köken birliğini ortaya koymaktadır. Kenarsuları içinde, sadece bir kenarsuyunda benzer çiçek yanışları kullanıldığı görülmektedir. Öte yandan, halıların zemin renkleri ve diğer kenarsuyu düzenlemeleri yerelliğin verdiği birikim neticesinde birbirlerinden farklılaşmıştır.

Resim 161. Denizgölü Köyü / Kağızman

Resim 162. Avanos Kollu Göbek halısı (Bayındır, 2007)

Kağızman Denizgölü Köyü'nde, Safiye Tunç'un dokuduğu, Kat. No. 30'da incelediğimiz taban halısı **(Res. 161)**, Avanos Kollu Göbek halısıyla **(Res. 162)** aynı desen kompozisyonu özelliklerine sahiptir. Kağızman halısında görülen göl ve köşelere uygulanan çeyrek uygulaması, neredeyse aynı şekliyle Avanos Kollu Göbek halısın da karşımıza çıkmaktadır. Göllerin aynı olmasının yanında iç dolguları da aynı sümbül yanışları kullanılarak verilmiştir. Kağızman'da bordo zemin üzerine beyaz ve siyah renkleriyle düzenlenen göl, Avanos'ta kırmızı zemin üzerine beyaz ve mavi ağırlıklı olarak tasarlanmıştır. Buna ek olarak, Avanos halısı bir geniş kenarsuyuna sahipken, Kağızman halısı, Avanos'tan farklı bitkisel yanışlara sahip iki kenarsuyuna sahiptir.

Resim 163. Günindi Köyü / Kağızman

Resim 164. Merkez / Arpaçay (Köybaşı, 2012)

Kağızman'ın Günindi Köyü'nde bulunan Yukarı Camii'nde tespit ettiğimiz, Kat. No. 36'da incelediğimiz taban halısı **(Res. 163)**, Arpaçay merkezindeki Yeşil Camii'nde bulunan halıyla **(Res. 164)** aynı özelliklere sahiptir. İki halıda çift mihraplı bir desen kompozisyonuna göre düzenlenmiş, bordo zemin üzerine yerleştirilen, iki adet post yanışına sahiptir. Düşey yönde yerleştirilen ikişer geometrik post düzenlemesi birbirinin aynı olup, içlerinde bulunan sekizgen göl de aynı renk ve dolguya sahiptir. Mihrap köşeleri ve içine yerleştirilen yanışlar, iki halıda da aynı şekilde uygulanmıştır. Bunların yanı sıra, Kağızman halısında zemin boş bırakılırken, Arpaçay halısında dolgu yanışları hemen her boşluğu kaplamaktadır. Ayrıca, kenarsularına bakıldığında sayı, renk ve yanış bakımından farklı uygulamalar görülmektedir.

Resim 165. Günindi Köyü / Kağızman

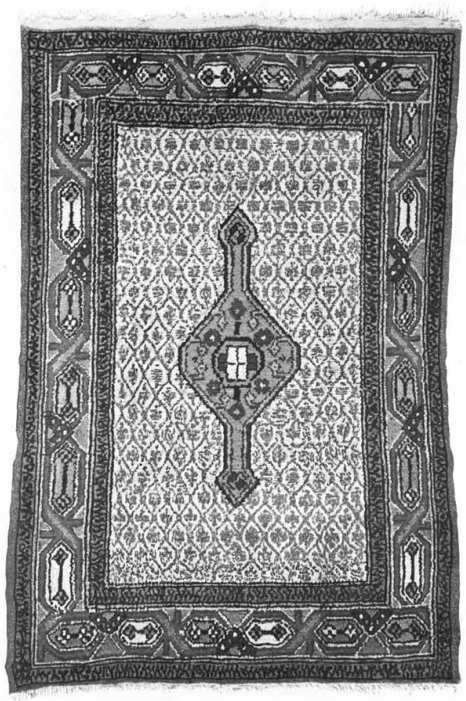

Resim 166. Hamedan / İran
(Holt, 2009)

Kağızman'ın Günindi Köyü, Yukarı Camii'nde tespit ettiğimiz ve Kat. No. 37'de incelediğimiz yolluk halısı **(Res. 165)**, Hamedan halısıyla **(Res. 166)** benzer özellikler taşımaktadır. Hamedan halısında, halının merkezini kaplayan büyükçe bir göl bulunmaktadır. İki yönde sivri birer başlığı bulunan gölün kenarları düz olarak dokunmuştur. Gölün yerleştirildiği zemin küçük panolara bölünmüş, içlerine gölün ufak ebatlı benzerleri dolgulanmıştır. Büyük oranda birbirinin aynı olan göl dolguları, Hamedan halısında kenarlarda düz çizgiler halinde dokunurken, Kağızman halısında basmak şeklinde dokunarak, özellikle başlıklarda el yanışına benzetilmiştir. Hamedan halısında göbeği kaplayan göl, Kağızman halısında Türk geleneklerine uygun olarak, sonsuzluk prensiplerine göre düzenlenip, kaydırılmış eksende birbirini tekrar eden örnekler şeklinde dokunmuştur. Hamedan halısında ufak panolara bölünen zemin, Kağızman halısında boş bırakılıp, yer yer çiçek yanışları eklenerek tamamlanmıştır. İki halıda da üç adet aynı ebatlı kenarsuyu görünse de dolguları farklı yanışlarla oluşturulmuştur. Hamedan halısında suyollarına yerleştirilen saç bağı yanışları, Kağızman halısında koçboynuzu, pıtrak ve göz yanışlarına dönüşmüştür.

Resim 167. Çallı Köyü / Kağızman

Resim 168. Merkez / Konya

(Pala Yavuzyiğit, 2021)

Resim 169. Merkez / Van

(Oktay, 2019)

Resim 170. Merkez / Ağrı

(Çetin, 2019)

Kağızman'ın Çallı Köyünde, Yusuf Kaya'ya ait evde tespit ettiğimiz Kat. No. 40'ta incelediğimiz yolluk halısı **(Res. 167)**, Konya, Van ve Ağrı merkez ilçelerinde tespit edilen halılar **(Res. 168, Res. 169, Res. 170)** ile benzer yanış ve desen kompozisyonu düzenlemesine sahiptir. Kağızman halısının göbeğinde görülen, birbirine bağlı altıgen göllerin içerisinde dolgu olarak kullanılan, yörede kurbağacık yanışı adıyla bilinen yanış, aynı şekliyle Konya Etnografya Müze'sinde, Van Y.Y.Ü. Türk El Sanatları Araştırma ve Uygulama Merkezi koleksiyonunda ve Ağrı merkezinde tespit edilen halılarda da bulunmaktadır. Benzer şekilde, Kağızman halısının kenarsuyundaki kıvrım yanışı, Van ve Ağrı yöresi halılarında da uygulanmıştır. Kağızman halısında kullanılan kurbağacık yanışı, Van ve Ağrı yöresinde aynı isimle kullanılırken, Konya yöresinde "Turunç Çiçekli Top" adıyla bilinmektedir. Ayrıca, halılardaki renklerde ve kenarsularında birbirlerinden farklı tonlamalar ve yanışlar mevcuttur.

Resim 171. Şaban Köyü / Kağızman

Resim 172. Kümbet Köyü / Arpaçay (Köybaşı, 2012)

Kağızman'ın Şaban Köyünde bulunan Cami'de tespit ettiğimiz, Kat. No. 45'te incelediğimiz halı **(Res. 171)**, Arpaçay Kümbet Köyü halısıyla **(Res. 172)** benzer yanış ve desen kompozisyonu düzenlemesine sahiptir. Kağızman halısının bordo zemin üzerine, düşey yönde kurgulanan büyük ve küçük ölçekli akrep yanışları, benzer yöntemle Arpaçay halısında da uygulanmıştır. Kağızman halısında zemin boşluklarına serpiştirilen yanışlar, Arpaçay halısında daha yoğun ve çeşitli olarak uygulanmıştır. İlaveten, halıların kenarsuları birbirlerinden farklı sayıda ve farklı yanışlarla dokunmuştur.

Resim 173. Şaban Köyü / Kağızman

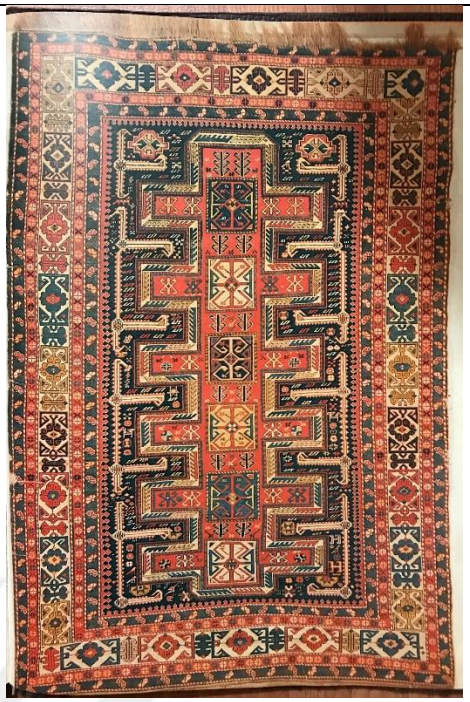

Resim 174. Kuba / Azerbaycan (Kerimov, 1983)

Kağızman'ın Şaban Köyü Camii'nde tespit ettiğimiz, Kat. No. 46'da incelediğimiz yolluk **(Res. 173)**, Azerbaycan Kuba grubu halılarından olan "Qedim minare" halısıyla **(Res. 174)** benzer desen kompozisyonu düzenlemesine sahiptir. Kağızman yolluk halısının göbeğinde; bordo zemin üzerine birbirine bağlı halde yerleştirilen, altı adet sekizgen göl, aynı formda "Qedim minare" halısında da kullanılmıştır. Her iki halıda da baş ve sonda birer başlığı bulunan gölün dolgu yanışları birbirlerinden farklılık göstermektedir. Dolgular, Kağızman halısında yıldız yanışlarıyla oluşturulurken, "Qedim minare" halısında koçboynuzlarıyla oluşturulmuştur. Aynı şekilde, halıların kenarsularında da kendi yörelerine uygun yanış düzenlemeleri görülmektedir. Kağızman ve Kuba halısındaki desen kompozisyonu benzerliği, yanışları farklıda olsa halıların aynı kökenden geldiğini göstermektedir.

Resim 175. Şaban Köyü / Kağızman

Resim 176. Shirvan / Azerbaycan (Tagiyeva, 1999)

Kağızman'ın Şaban Köyü Camii'nde bulduğumuz, Kat. No. 47'de incelediğimiz yolluk **(Res. 175)**, Azerbaycan Shirvan grubu halılarından olan "Hacıqabul" halısıyla **(Res. 176)** benzer yanış ve desen kompozisyonu özelliklerine sahiptir. Kağızman halısının zemininde düşey yönde uzanan içi bereket benzeri yanışlarla dolgulu, sekiz köşeli yıldız yanışları, "Hacıqabul" halısında da aynı düzenlemeyle görülmektedir. İp renklerde ve bazı zemin yanışlarında farklılıklar olsa da halıların belirgin olan göbek yanışları ve geniş kenarsularında yer alan hayat suyu yanışları benzerliklerini arttırmaktadır.

Kağızman sınırları içerisinde dokunan halıların Azerbaycan, İran, Dağıstan ve İç Anadolu bölgesi halılarıyla yanış ve desen kompozisyonu açısından oldukça fazla benzer özellikleri olduğu görülmüştür. Kağızman halılarının belirgin desen kompozisyonu örneklerinden olan Ziynetnişan, El, Aslanlı ve Semaver göllü halıları bu benzerlikleri oluşturan halıların başlıcalarıdır.

SONUÇ

Yaşadıkları bozkır coğrafyası koyun yetiştiriciliği için uygun olan Türk toplumları, koyun yününü dokuma ürünlerinde yaygınlaştırmıştır. Soğuktan korunmak amacıyla işlenen yün, ihtiyaçlar doğrultusunda zamanla gelişme göstererek giyinme ve barınmanın temel unsuru haline gelmiştir. Özellikle barınma ihtiyacı sağlanırken toprak zeminden gelen soğuğu önlemek amacıyla kullanılan, bugün halı adını alan bir zemin örtüsü (yer yaygısı) üretiminin temelleri atılmıştır. Türk halkına özgü bir ilme yöntemiyle üretilen bu halılar; Orta Asya coğrafyasında başlayıp, göç eden toplumlarla birlikte Anadolu topraklarına kadar ulaşmıştır. Müslüman olan Oğuzların oluşturduğu Büyük Selçuklu devletinin, Anadolu sınırlarına yerleşmesiyle hem İslami toplumlar hem de Anadolu, Türk halılarıyla tanışmıştır.

Kağızman yöresinin ilk defa Türklerle tanışması 558 ve 630 yıllarında Hazar Türklerinin Aras nehri boylarına yerleşmesiyle olmuştur. Anadolu'nun bereketli topraklarının sürülerine yetecek otlaklara sahip olması ve kendilerine korunaklı yaşam alanları sağlayacağını bilen Türk boyları, nehirleri takip ederek Anadolu'ya giriş yolları aramışlardır. Bu keşifler sırasında Anadolu'nun Batısına kadar ulaşan yolların Kağızman dan geçtiğinin bilinmesiyle, Tuğrul Bey'in abisi Çağrı Bey'in komutasıyla, 1018 yılından başlayarak Aras boylarına akınlar başlamıştır. Böylelikle Kağızman yöresi Anadolu'nun fethinden çok daha önce Türklerle tanışmış, bir göç güzergahı ve konaklama merkezi olmuştur. Bu sayede Kağızman halıcılığını, bu tarihlerde Türk halı sanatının Anadolu'daki temsilcisi Anadolu Selçuklularının bölgeye gelmesiyle başlatabilir, Akkoyunlu, Karakoyunlu ve Osmanlı devletleri hâkimiyetlerinde ise daha ileri götürebiliriz.

Kağızman yöresinde hüküm süren bu devletlerin tebaası günümüzde de bir bölümüyle devam etmektedir. Özellikle, Akkoyunlu beylerinden olduğu bilinen bir aile, 350 yıldır Kağızman yöresinde büyüyerek varlığını sürdürmektedir. Bu ailenin kökeni Kanuni Sultan Süleyman'ın, 1534 yılında Tebriz'den getirip, Doğu Anadolu'ya yerleştirdiği Tebriz aksanıyla konuşan, Akkoyunlu ahalisinden gelmektedir (Kırzıoğlu, 1976: 26).

Kağızman yöresinin bereketli ovaları sebebiyle, Türk toplumlarının bölgeye ilgisi zaman içinde artmış ve böylelikle Türk geleneksel sanatlarının da merkezlerinden biri olmuştur. İklim, coğrafya ve otlakları küçükbaş hayvancılığa daha müsait olan Kağızman yöresi,

bu sayede dokuma üretiminde gelişme kaydetmiş, yörenin adıyla ünlenen Kağızman halılarının ünü de tüm bölgelere yayılmıştır. Orta Asya coğrafyasından taşınarak Anadolu'ya gelen Türk halıları; Anadolu'da Kağızman gibi yörelerde dokunmaya devam etmiş, Anadolu kültürünün getirdiği ivmeyle daha da ileri gidip, bölgelere özel gelişmeler göstermiştir.

Kağızman özelinde üretilen halıların güncel durumunu tespit etmek üzere başladığımız bu çalışma kapsamında yürüttüğümüz saha araştırmalarında; ilçe merkezinden yedi, Kötek Köyü'nden bir, Camuşlu Köyü'nden üç, Paslı Köyü'nden üç, Kozlu Köyü'nden bir, Tunçkaya Köyü'nden iki, Çeperli Köyü'nden beş, Ortaköy Köyü'nden dört, Kuloğlu Köyü'nden bir, Çengilli Köyü'nden iki, Taşburun Köyü'nden bir, Denizgölü Köyü'nden iki, Günindi Köyü'nden altı, Çallı Köyü'nden üç, Yukarı Karagüney Köyü'nden bir, Aydınkavak Köyü'nden bir, Çaybük Köyü'nden bir ve Şaban Köyü'nden altı adet olmak üzere toplam elli halı belgelenerek incelemeye alınmıştır.

Bu çalışma süresince gerçekleştirdiğimiz saha araştırmalarında Kağızman ilçe merkezi ve merkeze bağlı toplam altmış iki köyden kırk sekizine gidilmiş, halı mevcudiyeti olan köylerdeki halılar kayıt altına alınmıştır. Kalan on dört köy ise güvenlik, ölü yerleşim ve ulaşım gibi sorunlar sebebiyle araştırma sahası dışında bırakılmıştır. Halı varlığına ulaşılan merkez ilçe ve köylerden belgelenen toplam elli halı kayıt altına ve katalog kapsamına alınmıştır.

Bu köyler içerisinde Kağızman dokumacılığına tarihsel süreçte yön verdiğini düşündüğümüz, dokuma varlığıyla zengin olan 9 köy ve ilçe merkezi harita üzerinde gösterilerek kırmızı renkle işaretlenmiştir **(Harita 3)**. Bu köyler; Paslı Köyü, Kötek Köyü, Çeperli Köyü, Kozlu Köyü, Camuşlu Köyü, Çengilli Köyü, Denizgölü Köyü, Şaban Köyü, Günindi Köyü. Belirtilen bu köyler içerinde halihazırda tezgâhı kurulu olarak, ev tipi üretime devam eden tek köy *Çeperli* Köyü olarak tespit edilmiştir. Diğer köyler ise yakın zaman içinde tükenen üretimlerine karşın, halı varlıkları ve hâlâ var olan potansiyelleri sebebiyle haritaya eklenmiştir.

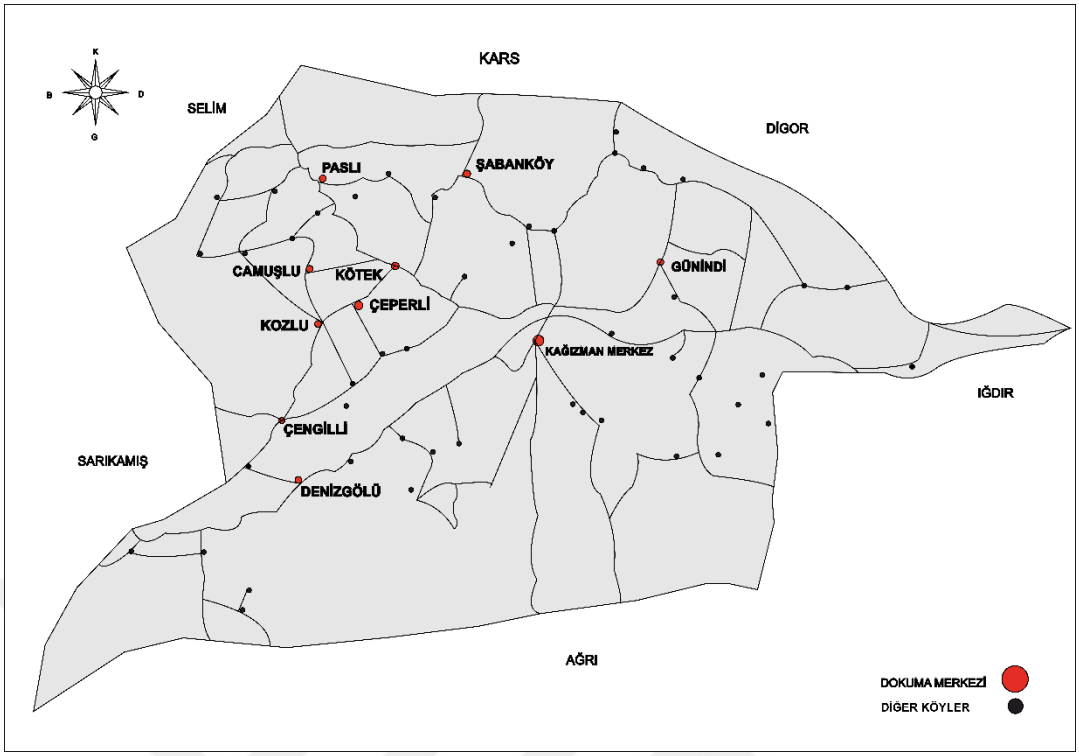

Harita 3. Kağızman'daki dokuma merkezlerini gösteren harita (Çizim: Gökhan Toptaş)

Kağızman yöresinden tespit edilen halılar; namazlık, seccade ebatlı, taban, yolluk, eşik, yastık ve duvar halısı olarak türlere ayrılmaktadır. Belgelenen bu halılar sayısal olarak gruplandığında;

- Dört adet namazlık halısı,
- Dokuz adet seccade ebatlı halı,
- On iki adet taban halısı,
- Yirmi adet yolluk halısı,
- Bir adet eşik halısı,
- Üç adet yastık halısı,
- Bir adet duvar halısı, tespit edilmiştir.

Bu gruplamaya dayanarak ayrılan halıların içerisinde, yolluk halıları ve taban halıları sayısal olarak çoğunluğu oluşturmaktadır. Bu tip halıların çoğunlukta olması, evin ısısını değiştirebilecek geniş yüzeyleri örtme isteğiyle doğrudan orantılıdır.

Ayrıca, bu sınıflama içinde yer alan bir adet duvar halısı da Kağızman yöresindeki halı kültürü hakkında bize bilgiler vermektedir. Şöyle ki; Orta Asya da yaşam biçiminin

gerekliliği ve soğuktan korunmak amacıyla icat edilen halı ürünleri, Anadolu'ya geldiklerinde sınıf atlayıp, Kağızman duvar halısında olduğu gibi sanatsal bir üretim nesnesi halini de almış, görsel olarak da değerlendirilmiştir.

Tespit edilen halılardan Günindi Köyü, Şaban Köyü, Taşburun Köyü ve Camuşlu Köyü halıları istif halinde depoda muhafaza edilirken, merkez ilçedeki ve diğer köylerdeki halıların aktif kullanım halinde oldukları görülmüştür. Evlerde kullanılan halıların ufak kesi ve yırtıkları olması haricinde genel durumları daha uzun yıllar kullanılabilecek seviyededir. Fakat, camilerde istiflenen birçok halıda, halıların ilerleyen yıllarda varlıklarını tehlikeye atacak güve hasarları bulunmaktadır.

Halıların yapımında, elde edilmesi yöre halkı için en kolay malzeme olan yün tercih edilmiştir. Halı ipliklerinin eğirme, bükme ve katlama işlemleri de yine yöre halkı tarafından yapılmaktadır. Kağızman halı dokuyucuları çözgü yerine eriş, atkı yerine ise geçme ve geçki isimlerini kullanmaktadırlar. Yörede halı yapımında malzeme olarak kullanılan çözgü, atkı ve ilmelik ipliklerin eğirme ve büküm işlemlerinde teşi, iğ ve çıkrık gibi aletlerden yararlanılmaktadır. Camilerde yoğun kullanım sebebiyle ilme üstü kalan örnekler dışında, evlerde yer alan halıların genelde uzun havlı bırakıldığı görülmüştür.

Özellikle tezgâh kurulumu ve doğal boyamacılık işlemleri üzerinde sadece belirli köylerde yaşayanların uzmanlık kazandığı bilinmektedir. Yörede birçok köyde dokuma ipliklerinde yünler doğal renkleriyle kullanılmaktadır. İhtiyaç duyulan renkli iplikler ise doğal boyama bilgisi olan köylerde dokuyucular tarafından boyanmış, diğer köylerde ise 1980'li yıllara kadar köy köy dolaşan seyyar boyacılara boyattırılmıştır. Seyyar boyacıların ne tür boyarmaddeler kullandıkları hakkında bilgiler eksiktir.

Kağızman bölgesinde koyun yetiştiricilerinin genelde mor koyun ağırlıklı sürüler beslemeleri sebebiyle, halılarda doğal olarak kahverengi tonları, siyah, krem, gri gibi koyu renkler hakimdir. Öte yandan, bitki örtüsünün getirdiği bir zenginlik olarak görülen bordo renk fazla sayıda halının zemin rengini oluşturmaktadır.

Elde edilen örneklerin çoğunluğu "köşe-göbek" desen kompozisyonu düzenlemesine uygun olarak dokunurken, çok sayıda örnek de "raportlu" ve "mihraplı" örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır. Desen kompozisyonu düzenlemelerinin ortasında ve kenarsularında merkezi oluşturan göl örneklerinin yanı sıra yıldız, akrep, pıtrak, koçboynuzu, saç bağı, küpe, kıvrım, elibelinde, muska, göz, nazar, hayat ağacı, çiçek, yaprak, ok başı, tarak ve suyolu yanışlarına rastlanmaktadır.

Elde edilen örneklerin yaş aralığı incelendiğinde; Tunçkaya Köyü, Erhan Ulusoy Evi'nde tespit edilen taban halısı (Kat. No. 14) en geç tarihli (1921) halı olarak belirlenirken, Çallı Köyü Hacı Kenan Kaya Evi'nde tespit edilen taban halısı (Kat. No. 39) ise en erken tarihli (1992) olarak belirlenmiştir.

Yün ipliklerle dokunan örneklerin hepsinde Türk (Gördes) ilmesi kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu ilme sistemi sayesinde Kağızman halıları uzun ömürlü ve dayanıklı eserler olarak karşımıza çıkmaktadır. İlme sayıları incelendiğinde; Kağızman merkezinde ikamet eden Akın Dilli'ye ait evde ve Tunçkaya Köyü Camii'nde tespit edilen halılar (Kat. No. 4 ve 15), 1 dm² de 1480 ilmeyle en fazla ilmeye sahip halılar olurken, Çeperli Köyü Murat Ulusoy Evi'nde ve Aydınkavak Köyü Abdurrahman Parlak Evi'nde bulunan halılar (Kat. No. 20 ve 43) ise 1 dm² de 483 ilmeyle en az ilme sayısına sahip Kağızman halıları olarak belirlenmiştir. Kalan diğer halılar ise 1480 ile 483 ilme aralığında standart olmayan ilme sayılarıyla dokunmuşlardır.

Kataloğu yapılan Kağızman halılarının hemen hepsi geleneksel dokuma anlayışıyla, evlerde kullanılan ahşap dikey tezgâhlarda dokunmuş eserlerdir. Ayrıca son dönemde Çeperli köyünde metal sarma tezgâhlar kullanıldığı tespit edilmiştir.

Resim 177. Istar tezgâhtan, Sarma tezgâha çevrilen dikey Ahşap Tezgâh Kağızman - Çeperli Köyü - Halil İbrahim Çelik Evi'nden (Gökhan Toptaş arşivi)

Resim 178. Kirkitli dokuma tekniklerinde kullanılan dikey çözgü sistemli Sarma Tezgâh Kağızman - Çeperli Köyü - Emer Çelik Evi'nden (Gökhan Toptaş arşivi)

Dokumaların yanış ve desen kompozisyonları yöre kadınlarının ezberinden, aile büyüklerinden kalan eski halılardan ve komşu köylerde misafirlikler esnasında görülen halılardan elde edilmiş bilgilerle oluşturulmuştur. Bu bilgiler aile içerisinde anne-kız-gelin üçgeninde aktarılarak devam etmektedir.

Dokuma tezgâhları genellikle kış aylarında, bahçe ve tarla işlerinin bittiği zamanlarda kurulur. Aile büyükleri çeyiz hazırlayan genç kızları için dokumayı başlattıktan sonra, ailenin diğer üyelerinin de yardımıyla sıraya konulan dokuma işi nöbetleşe sürdürülür. Dokunan halıların sahiplerinin belli olması için ya halı üzerine ismi yazılır ya da yanışlardan biri diğer halılardakinden farklı renkte dokunur. Çeyizlik halılar dışında kalan halılar, ailenin erkek üyeleri evlenip yeni ev kurduğu sırada annesi tarafından pay (ata yadigarı hediye) olarak gönderilir.

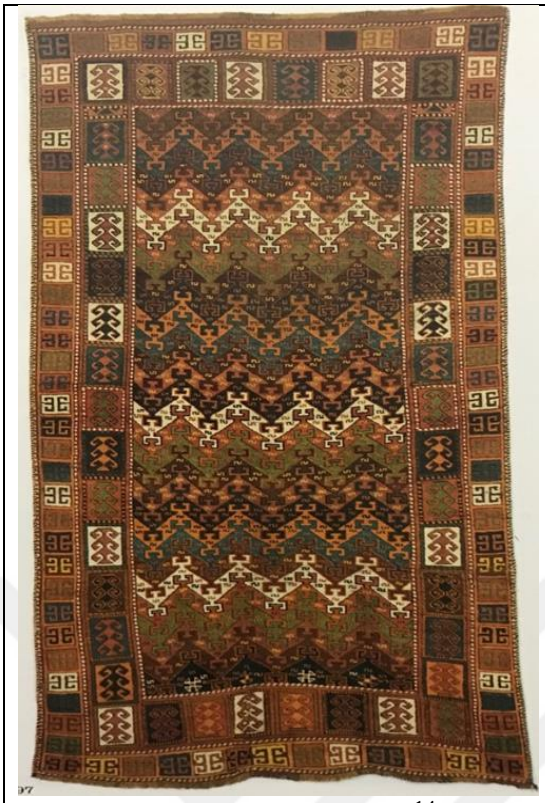

Resim 179. Kağızman yöresi 1[14] (Zipper ve Fritzsche, 1989)

Resim 180. Kağızman yöresi 2[15] (Kayıpmaz ve diğerleri, 2022)

Türk kültürünün ve geleneksel sanatlarının yoğun olarak yaşatıldığı, dokumalarıyla yerli ve yabancı kaynaklarda adından söz ettiren Kağızman geleneksel halıları, ilk defa bu çalışmayla bilimsel bir incelemeye konu olmakta ve kayıt altına alınmaktadır. Orta Asya ve Anadolu arasında köprü konumunda olan Kağızman, üzerinde topladığı kültür hazinesini geleneksel üretimlerinde sergilemektedir. Yöredeki geleneksel üretimlerin başını çeken halı dokumacılığında da bunu en iyi şekilde görmekteyiz.

[14] Zipper ve Fritzsche (1989: 188) Anadolu halıları hakkında yaptıkları kapsamlı çalışmada, benzerleri daha çok Sivas yöresinde görülen bir halıyı, Kağızman yöresi halıları bölümünde göstermektedirler **(Res. 179)**. Kağızman bölgesinde dokunan halıları taradığımız bu çalışma süresince, Kağızman bölgesinde bulunduğu bildirilen "Doğu Anadolu Kürt halısı" adıyla tanıtılan halının, yanış ve desen kompozisyonu açısından bir benzerine ulaşılamamıştır. Ayrıca, bu halının Sivas yöresindeki halılar ile benzerliğini ele alan bir makale de yayımlanmıştır (F. Kayıpmaz ve N. Kayıpmaz, 1999).

[15] Benzer şekilde, Kayıpmaz ve diğerleri (2022: 17) Anadolu Halı Kilim Kültürü kitabında, Sivas Şarkışla Büyük Camii'nde bulunan bir halıyı, benzerlerinin Kağızman bölgesinde görüldüğü bilgisiyle yayımlamışlardır. Çalışmamız süresince bu halının da benzer bir örneği tespit edilememiştir.

Kağızman'da halı üretim faaliyetleri; verilen göçler, ucuz makine halıları ve çerçi adıyla bilinen seyyar satıcıların verdiği zararlar sebebiyle zor günler geçirmektedir. Türk halıcılığının geleceği için ihtiyaç duyulacak önemli yöresel detaylara sahip olan Kağızman halılarının tespitini ve belgelenmesini sağlayan bu çalışma, bu halıların toplanıp, ülkemiz müzelerinde koruma altına alınmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Eğer Kağızman halıları bu haliyle koruma altına alınabilirse, ilerleyen yıllarda Kağızman yöresinde yapılabilecek olan geleneksel sanatları canlandırma faaliyetleri için kaynak oluşturabilecektir. Daha sonra bu kaynakların detaylıca incelenmesiyle, Türk kültürünün ve sanatlarının birçok yönüne ışık tutacağının ve hatta Kağızman halılarında tespit edilen im ve göl örneklerinin, Türklerin Orta Asya'dan başlayan boy ve soy kütükleri hakkında bilgiler vereceğini de düşünmekteyiz.

Diğer taraftan, köy ve ilçelerde halı üretimi yapanların, satış ve pazarlama konusunda herhangi bir desteğinin olmaması ve hiçbir kazanç sağlayamamaları üretimlerin sonlanmasına neden olmaktadır. Kağızman yöresinde olduğu gibi herhangi bir el ürünleri pazarının bulunmaması, yeni üretimlerin önünü kesmektedir. Şehir merkezi ve ilçelerde geleneksel el ürünlerinin satılıp-alınabilmesi için pazar ortamlarının oluşturulması, Türk halılarının geleceği için şarttır. Eğer bölgede el dokuması ürünler için bir pazar oluşturulabilirse, hem sağlıklı yaşam ürünlerine ulaşmak isteyen evlerin, suni ürünlerden korunması sağlanacak, hem de geleneksel halı dokuyan üreticilerin, kaybolmaya başlayan Türk halılarının üretimlerini devam ettirmeleri sağlanacaktır.

Günümüz yaşam tarzı ve şartları gereğince, üretim ve kullanım koşulları sekteye uğrayan ata yadigarı Türk halılarının, yapılacak olan yeniden canlandırma çalışmalarıyla tekrar gün yüzüne çıkıp, gelecek nesillere doğru aktarılacağı ve önem kazanacağı inancındayız. Günümüz teknolojisi, halı üretiminde de el ürünü yerine fabrikasyon/makine üretimi halıların yaygınlaşmasını sağlamaktadır. Çarşı ve pazarlarda satılan fabrikasyon çeyizlik ürünler ve tek renk makine halıları ev dekorasyonları için daha cazip gösterilirken, el dokumaları bulunması zor, meşakkatli köy ürünleri olarak bilinip, şehir hayatından uzaklaştırılmıştır. Ağır plastik malzemeler barındıran makine üretimi sağlıksız taklit ürünler, her geçen gün daha da yaygınlık kazanmaktadır. Sağlıksız makine halılarının, doğal yün halıların yerini almasını engellemek adına toplumu bilinçlendirme çalışmaları yapılması gerekmektedir. Bu bilinçlendirmenin başlangıç noktasının, hemen her köy ve

ilçede yer alan orta ve lise dengi eğitim-öğretim kurumlarında sanat tarihi ve geleneksel sanatlar derslerinin müfredata eklenmesi olacağı düşüncesindeyiz.

KAYNAKÇA

Acar, B. (1975). *Kilim ve Düz Dokuma Yaygılar.* İstanbul: Ak Yayınları.

Acar, S. ve Tosun, E. (2017). Anadolu Havlı Yer Yaygılarının Yapısal Açıdan Dünyadaki Benzerleriyle Birlikte İncelenmesi ve Bir Sınıflandırma Önerisi. Yedi: *Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi,* (18), 61-73.

Açıkgöz, H. (1984). Türkçe de Halı ve Halıcılık Terimleri. *Türk Dünyası Araştırmaları Türk Halıları Özel Sayısı,* (32), 137-188.

Akarslan, M. (2017). *Kars Etnografya Müzesinde Bulunan Halılar.* Geleneksel Türk El Sanatları Ana Sanat Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Erzurum.

Akçagüner, S. (2021). Şemse İkonografisi İçin Bir Öneri. *Sanat Dergisi,* (37), 215-238.

Akpınar, S. (2005). *Kars, Ardahan, Iğdır Yöresi Halıları.* Geleneksel Türk El Sanatları Anasanat Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Akpınarlı, F. ve Üner, İ. (2017). İç Anadolu Bölgesi Halılarında Görülen Figüratif Sembol ve Motifler. *Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi,* (20), s. 630-651.

Akpınarlı, H. F. ve Balkanal, Z. (2012). 16-18. Yüzyıllarda İstanbul'da Üretilen Kumaşlarda Bitkisel Bezemelerin İncelenmesi. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi,* 5 (10), 179-209.

Aksoy, E. (2020). Avrupalı Ressamların Tablolarında Resmedilen Transilvanya Halıları Olarak Adlandırılan Batı Anadolu Halıları. *Sanat ve Tasarım Dergisi,* (26), Elâzığ. 211-235.

Arseven, C. E. (1973). *Türk Sanatı.* İstanbul: Cem Yayınevi.

Arseven, C. E. (1983). "Halı, Hav" maddesi, *Sanat Ansiklopedisi* içinde (C. 2). İstanbul.

Aslanapa, O. (1987a). *Türk Halı Sanatının Bin Yılı.* İstanbul: Eren Yayıncılık.

Aslanapa, O. (1987b). Türk Halı Sanatı. *Erdem,* 3 (7), s. 99-110.

Aslanapa, O. (1997a). Türk Halı Sanatında Yeni Keşifler. *Arış,* 1 (2), s. 10-17.

Aslanapa, O. (1997b). Türk Halı Sanatının Tarihi Gelişimi. *Arış,* 1 (3), s. 18-25.

Aslanapa, O. (2002). Anadolu Selçukluları ve Beylikler Devri Kültür Sanatı. *Türkler,* 7 (1), 705-723.

Aslanapa, O. ve Durul, Y. (1973). *Selçuklu Halıları.* İstanbul: Ak Yayınları.

Atalay, B. (1967). *Türk Halıcılığı ve Uşak Halıları.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Ateş, M. (2006). *Türk Halıları Motiflerin-Sembollerin Dili.* Nevşehir: Ema Kağıtçılık Matbaacılık Ltd.

Aytaç, Ç. (1982). *El Dokumacılığı.* (Birinci Baskı). İstanbul: Milli Eğitim Yayınları.

Aytaç, İ. (2013). Elâzığ Müzesindeki Osmanlı Dönemi Eşik ve Seccade Halıları. *Arış,* (9), 12-33.

Azizi, Ş. ve Karavar, G. (2022). Muş Malazgirt Yöresi Halı Yastıkları. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 10 (124), 255-276.

Badem, C. (2012). Çarlık Arşivleri Işığında Kağızman İlçesi (1878- 1918). A. Yüce (Ed.). *Geçmişten Geleceğe Her Yönüyle Kağızman Sempozyumu kitabı* içinde (s. 84-91). Ankara: Savaş Yayınevi.

Balcı, N. (2012). Türk Halı Sanatında Mitolojik Kaynaklı Bazı Motifler. *Arış,* (8), 38-51.

Balpınar Acar, B. (1982). *Kilim, Cicim, Zili, Sumak: Türk Düz Dokuma Yaygıları.* İstanbul: Eren Yayınları.

Barthold, W. (1947). Türklerde ve Moğollarda Defin Merasimi Meselesine Dair. (Çev. Abdülkadir İnan). *Belleten XI* (43), 515-539.

Bayındır, Z. (2007). *Günümüzde Avanos'ta (Nevşehir) El Halısı Üretimi ve Avanos Halılarının Özellikleri.* Geleneksel Türk El Sanatları Ana Sanat Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir.

Baykara, T. (1998). Kök Boya. *Arış,* (4), 64-71.

Bayrakçı, B. (1997). *Meslek Yüksek Okullar İçin El Dokusu Halıcılık.* Kayseri: Erciyes Üniversitesi Basımevi.

Bayraktaroğlu, S. (1997). Türk Halılarında Batı Literatürü Konusu. *Arış,* (1), 86-93.

Bayram, S. (1998). Vakıflar Genel Müdürlüğü Halı Müzesi'nde Bulunan Hayvan Figürlü Halılarda Ejder-Kaplumbağa-Akrep-Kertenkele Figürü. *Türk Soylu Halkların Halı Kilim ve Cicim Sanatı Bilgi Şöleni Bildirileri* (s. 65-75) içinden. (Kayseri, 27–31 Mayıs 1996).

Bodur, F.A. (1988). Halıcılık Tarihine Kısa Bir Bakış ve Konya Halıları. *Vakıflar Dergisi*, 20(20), 105-114.

Bozkurt, N. (1997). "Halı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (C.15). İstanbul.

Budak, M. E. (2015). *Tarihi ve Arkeolojik Araştırmalarla Eskiçağdan Günümüze Kağızman*. İstanbul: Akıl Fikir Yayınları.

Burhanlı, Ş. (2018). *Muş-Malazgirt'te Halı ve Kilim Geleneği*. Geleneksel Türk Sanatları Anasanat dalı, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul.

Can, M. (2019). Türk İşleme Sanatında Gül Motifi, *International Journal of Eurasian Education and Culture,* Vol: 4, Issue: 6, pp. (51-61).

Cengiz, E. (2013). *XI. ve XV. Yüzyıllar Arasında Kars*. Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Ceylan, N. (2007). *Kağızman'da Tarihi ve Arkeolojik Araştırmalar*. Tarih Anabilim Dalı, Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.

Çelebi, E. (2008). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit*. (Haz. Yücel Dağlı ve Seyit Ali Kahraman). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Çetin, Y. (2019). *Ağrı Geleneksel El Dokumaları Kataloğu*. İstanbul: Hiperyayın.

Çetin, Y. ve Polat, C. (2019). Geleneksel Iğdır Düğümlü Dokumalarının Teknik, Renk, Motif ve Kompozisyon Özellikleri. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (19), 233-266.

Çetindağ, G. (2007). Kazak Türklerinde Evlilik Sürecinde Hediye. E. Gürsoy Naskali ve A. Koç (Ed.). *Kültür Tarihimizde Çeyiz* içinde (s. 214-227). İstanbul: Picus Yayıncılık Hizmetleri Tic. San. Ltd. Şti.

Demirli, E. (2008). "Sadreddin Konevî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (C.35). İstanbul.

Deniz, B. (1984). Kırşehir Halıları. *Sanat Tarihi Dergisi*, 3 (3), İzmir. 25-81.

Deniz, B. (1998). Anadolu Türk Dokumalarında Ejder Motifi . *Türk Soylu Halkların Halı Kilim ve Cicim Sanatı Bilgi Şöleni Bildirileri* (s. 87-108) içinden. (Kayseri, 27–31 Mayıs 1996).

Deniz, B. (1998). *Ayvacık (Çanakkale) Yöresi Düz Dokuma Yaygıları-Kilim. Cicim, Zili.* Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.

Deniz, B. (2000). *Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Deniz, B. (2002a). Anadolu Selçuklu Dönemi Halı ve Düz Dokuma Yaygıları. *Türkler,* 7 (1), 923-932.

Deniz, B. (2002b). Osmanlı Dönemi Halı ve Düz Dokuma Yaygıları. *Türkler*, 12 (1), 385-403.

Deniz, B. (2005). Türk Halı Sanatının Kaynakları. *Sanat Tarihi Dergisi*, 14 (1), 79-103.

Deniz, B. (2008). Konya Yöresi Dokumalarında Hayvan Postu Motifi. *Gazi Üniversitesi I. Ulusal El Sanatları Sempozyum* Bildirileri (s. 107-129). İçinden. (Ankara, 24-26 Nisan 2008).

Deniz, B. (2010). Anadolu-Türk Halı ve Düz Dokuma Yaygılarında Bazı Motiflerin İsimlendirilmesi. *Akdeniz Sanat*, 3 (5), 51-74.

Dirik, K. (1938). *Eski ve Yeni Türk Halıcılığı ve Cihan Halı Tipleri Panoraması*, İstanbul: Alâeddin Kıral Basımevi.

Diyarbekirli, N. (1984a). Türklerde Halıcılık. *Türk Edebiyatı Dergisi* (132), 44-54.

Diyarbekirli, N. (1984b). Pazırık Halısı. *Türk Dünyası Araştırmaları Türk Halıları Özel Sayısı*, 1-8.

Durusel, V. (1979). *Türk El Halılarının Dünya Piyasalarında Dünü Bugünü ve Yarını*. İstanbul: Eko Matbaası.

Erbek, G. (1987). *Anatolian Motifs from Çatalhöyük to Present*. İstanbul: Özel Baskı.

Erbek, M. (2002). *Çatalhöyük'ten Günümüze Anadolu Motifleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı.

Erdmann, K. (1960). *Der Türkische Teppich Des Jahrhunderts. 15. Asır Türk Halısı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Ergüder, A. A. (2009). *Kars Yöresi Düz Dokumaları*. Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Eroğlu, A. A. (2020). Kars Yöresi Halıları. A. Soysaldı (Ed.). *Cumhuriyet Dönemi Türk Halıcılığı Kitabı* (2) içinde (s. 953-975). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Etikan, S. (2011). Doğal Boya Geleneğinin Türk Halı Sanatında Yeri ve Önemi Üzerine Bir Değerlendirme. *Türk Sanatları Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 11-16.

Ford, P.R.J. (1989). *Oriental Carpet Design*. Britain: Thames and Hudson Ltd.

Genç, R. (1997). Kaşgarlı Mahmud'a Göre XI. Yüzyılda Türklerde Dokuma ve Yaygı İşleri. *Arış*, 1 (3), 8-16.

Gönül, M. (1965). Eski Türk Halılarında Motif Çeşitleri ve Özellikleri. *Sümerbank Dergisi Halı Semineri Özel Sayısı,* 5 (49-52), 20-27.

Görgünay Kırzıoğlu, N. (1994). *Türk Halk Kültüründe Doğu-Anadolu Dokumaları ve Giysileri*. Ankara: Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları No: 7.

Görgünay Kırzıoğlu, N. (1998). Altaylarda Pazırık Kurganından Çıkan Motiflerin Anadolu ve Türk Cumhuriyetleri'nde Yaşayan İzlerinden Bazı Örnekler. *Türk Soylu Halkların Halı Kilim ve Cicim Sanatı Bilgi Şöleni* Bildirileri (s. 137-150) içinden. (Kayseri, 27–31 Mayıs 1996).

Görgünay Kırzıoğlu, N. (2000). *Düğümlü Halının Öncüsü Geve/Tülü ve Benzeri Dokumalar*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

Görgünay Kırzıoğlu, N. (2001). *Altaylar'dan Tunaboyu'na Türk Dünyası'nda Ortak Yanışlar (Motifler)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Görgünay, (1977). Halıcılığın Kökeni ve Türk Halıcılığının Tarihçesi. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 1 (8) Erzurum. 159-175.

Görgünay, N. (1978). *Doğu Yöresi Halıları*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Görgünay, N. (1984). *Doğu Anadolu Köy Halılarının Kalite ve Desenleri*. T.C. Tarım-Orman ve Köy İşleri Bakanlığı, Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü.

Görgünay, N. (2007). *Resimli- Yazılı Halı ve Kilimlerimiz*. İzmir: Sergi Yayınevi.

Güldüren, L. (2013). Kurtuluş Savaşı Döneminde Kağızman'da Verilen Millî Mücadele. Prof. Dr. O. Belli- V. E. Belli (Ed.). *I. Uluslararası Aras Havzası Sempozyumu* içinde (s. 251-257). İstanbul: Kars Valiliği.

Gündoğdu, H. (2002). Tarihi Türk Halıcılığı, *Türkler,* 7 (1), 185-195.

Güneş Akın, Y. (2009). *16.-17. Yüzyıl Osmanlı Kumaş, Halı ve Kilimlerinde Şemse Motifi*. Geleneksel Türk El Sanatları Ana sanat Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul.

Güngör, İ.H. (1984). *Türk Halıları*. İstanbul: Keskin Color Basımevi.

Haack, H. (1975). *Doğu Halıları*. (Çev. Neriman Girişken). Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Hamidova, Ü. (2009). Kuba Grubu Azerbaycan Halıları. *Sanat Dergisi,* (16), 53-59.

Hamidova, Ü. (2020). Kars ve Azerbaycan'ın Gence-Kazah Grubu İçinde Yer Alan Karapapak Halıları. *Arış*, (16), 90-111.

Holt, R. B. (2009). *Rugs Oriental and Occidental Antique & Modern*. Cambridge: The University Press.

Kalafat, Y. (1992). Eski Türk İnançlarının Kars Yöresindeki İzleri. *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri Gelenek, Görenek ve İnançlar Kitabı* içinde (s. 149). Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları.

Kalafat, Y. (2010). *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*. Ankara: Berikan Yayınevi.

Karaçağ, A. (2011). Karapınar (Konya) Yöresi Göbekli Halıları. *Arış*, (5), 72-87.

Karadeniz, Y. (1994). *Sosyo-Kültürel ve Tarihi Açıdan Kars*. İstanbul: Seviye Yayınevi.

Karahan, K. (1989). Halıcılığın Tarihi İçinde Türk Halıcılığının Yeri ve Yapısı. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (3), 131-140.

Karahan, R. (2007). *Dünden Bugüne Hakkâri Kilimleri*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.

Karamağaralı, B. (1997). Türk Halı Sanatındaki Motiflerin Yorumu Üzerine. *Arış*, (3), 28-39.

Karamağaralı, B. (1998). Halı Sanatı Üzerine. *Türk Soylu Halkların Halı Kilim ve Cicim Sanatı Bilgi Şöleni* Bildirileri (s. 175-185) içinden. (Kayseri, 27–31 Mayıs 1996).

Karataş, M. (2018). Türk Dünyasının Ortak Dili Yanışlar (Nakışlar). *Yeni Türkiye Türk Dili Özel Sayısı*, (99), 216-228.

Kars Valiliği, (1999). *Cumhuriyetimizin 75. Yılında Kars*. Ankara: Önder Matbaacılık.

Kayabalı, İ. ve Arslanoğlu, C. (1973). Kuzey Doğu Anadolu İlçelerimizin Adları ve Anlamları. *Türk Kültürü*, (126), Ankara. 328-303.

Kayıpmaz, F. ve Kayıpmaz, N. (1999). Halıların Gelenekli Tasarım Alışkanlıkları ve Aykırı Bir Üslup. *Erdem*, 10 (29), 369-374.

Kayıpmaz, F., Kayıpmaz, N., ve Genç, M. (2022). *Anadolu Türk Halı Kilim Kültürü*. Ankara: Süleyman Demirel Üniversitesi.

Kaynar, H. (2018). 19. Yüzyıl Sonrası Dokunan Sivas Halısı Desenlerinde Bitkisel Motifler ve Özellikleri. *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 13 (26), 221-244.

Kerimov, L. (1983). *Azerbaijan Carpet* (Cilt 2). Bakü: Gyandzhlik.

Kerimov, L. (1985). *Azerbaijan Carpet*. Bakü: Jazychy.

Kırzıoğlu, F. (1976). 1753 ve 1846 Yıllarında Erzurum Çarşıları ile Esnafını Tanıtan Kağızmanlızadeler'in İki Vakfiyesi. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, (7), 25-86.

Kırzıoğlu, M. F. (1953). *Kars Tarihi*. İstanbul: Işıl Matbaası.

Kızılkaya, O. (2011). *XIX. Yüzyılda Kars Sancağı'nda Sosyal ve Ekonomik Durum (1830-1877)*. Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Kızılkaya, O. (2017). XIX. Yüzyılın Ortalarında Kars Sancağı 'nda Bazı Sosyal ve Dini Yapılar. *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IV (8), 192-223.

Koşar, Ş. (1999). *Kirkitli Dokumalarda "Türkmen Aynası" Motifi*. Geleneksel Türk El Sanatları Ana sanat Dalı Halı, Kilim, Eski Kumaş Desenleri Sanat Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul.

Köybaşı, S. (2012). *Arpaçay ve Çevresindeki Havlı Dokumalar*. Geleneksel Türk El Sanatları Ana Sanat Dalı, Yüksek Lisan Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Mesleki Eğitim ve Öğretim Sistemini Güçlendirme Projesi. (2009). *Kafkas Halı Desenleri*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.

Mesleki Eğitim ve Öğretim Sistemini Güçlendirme Projesi. (2011). *Halıda Kalite Hesaplama*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.

Mesleki Eğitim ve Öğretim Sistemini Güçlendirme Projesi. (2012). *Halı Dokuma*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.

Mesleki Eğitim ve Öğretim Sistemini Güçlendirme Projesi. (2012). *Şark Halısı Desenleri*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.

Mülayim, S. (1984). Kök Boyalar Üzerine Birkaç Not. *Türk Dünyası Araştırmaları Türk Halıları Özel Sayısı*, (32), 134-136.

Oktay, B. (2019). *Van ve Hakkâri Yöresi Halılarından Örnekler*. Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Oral, B. (2004). *Kağızman'ın Tarihi Evleri (Rus İşgali Dönemi)*. Sanat Tarihi Anabilim dalı Genel Sanat Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Oral, B. (2014). *Kağızman'daki Rus İşgal Dönemi Konut Mimarisinden Örnekler*. Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 2 (14), 80-95.

Ölçer, N. (1988). *Türk ve İslam Eserleri Müzesi Kilimler*. İstanbul: Eren Yayıncılık.

Ölçer, N. (2004). Osmanlı Dönemi Türk Halı Sanatı. H. İnalcık ve G. Renda (Ed.). *Osmanlı Uygarlığı 2* içinde (s. 789-823). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Önder, M. (1964). Konuşan Türk Halıları. *Türk Kültürü Dergisi*, 3 (28), 340-343.

Önder, M. (1991). Konya-Mevlana Müzesi'nde Üç Yazılı Halı. *Türk Etnografya Dergisi*, (69), 5-12.

Öney, G. (1968). Artuklu Devrinden Bir Hayat Ağacı Kabartması Hakkında. İstanbul: *Vakıflar Dergisi*, 23-32.

Öney, G. (1969). Anadolu Selçuk Mimarisinde Arslan Figürü. *Anadolu*, (13), 1-41.

Öney, G. (1997). Anadolu-Türk Halısının Serüveni. *Arış*, 1 (1), 50-54.

Öney, G. (2002). Anadolu Selçuklu Sanatı. *Türkler*, 7 (1), 807-8019.

Önge, Y. (1984). Eğer Örtüsü Olarak Dokunmuş Konya Halıları. *Türk Dünyası Araştırmaları Türk Halıları Özel Sayısı*, (32), 63-72.

Özgür, Z. (1965). Türk Halıcılığının Tarihi Gelişmesi ve Bugünkü Durumu. *Sümerbank Dergisi Halı Semineri Özel Sayısı*, 5 (49-52), 9-15.

Özkara, N. (2011). *Sarıkamış ve Çevresi Havlı Dokumaları*. Geleneksel Türk El Sanatları Ana sanat Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Özkara, N. (2022). *Şanlıurfa Siverek İlçesi ve Köyleri Düz Dokumaları*. Sanat ve Tasarım Anasanat Dalı, Sanatta Yeterlik Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Isparta.

Özkul, A. E. (2007). Osmanlı Dönemi'nde Kıbrıs'ta Mehir. E. Gürsoy Naskali ve A. Koç (Ed.). *Kültür Tarihimizde Çeyiz* içinde (s. 73-82). İstanbul: Picus Yayıncılık Hizmetleri Tic. San. Ltd. Şti.

Öztürk, B. (2020). Cumhuriyet Türkiye'si Halıcılığı- I: 1923-1980 Yılları Arası. *Arış*, (17), s. 44-61.

Öztürk, B. ve Karavar, G. (2018). Özel Bir Koleksiyonda Bulanan Yatak Halıları. *Sosyal Bilimler Dergisi*, (31), 207-220.

Pala Yavuzyiğit, Z. (2021). *Konya Müzelerinde Bulunan Kırşehir Halıları*. Ankara: İksad Publishing House.

Parlak, T. (2002). *Geleneksel Kazak Halı Sanatı ve Tika Aral Bölgesi El Halıcılığını Geliştirme Projesi*. Ankara: Tika Yayınları.

Rasonyi, L. (1971). Türklerde Halıcılık Terimleri ve Halıcılığın Menşei. *Türk Kültürü*, (103), Ankara. 614-627.

Rasonyi, L. (1993). *Tarihte Türklük*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Samuk, G. (1984). Uşak Halılarının Dünü ve Bugünü. *Türk Dünyası Araştırmaları Türk Halıları Özel Sayısı*, 107-133.

Sarre, F. (1907). Mittelalterliche Knüpfteppiche Kleinasiatischer und Spanischer Herkunft. *Kunst Und Kunsthandwerk*, (10), 503-525.

Songül, A. (2013). Malatya Yastık Halıları. *Arış*, (9), 4-11.

Soysaldı, A. (2012). Yozgat Halı Yastıkları. *Arış*, (7), 112-121.

Soysaldı, A. ve Çatalkaya Gök, E. (2020). Türk Kumaşlarında Görülen Ay-Yıldız Motifi. *Milli Folklor*, (126), 136-152.

Sönmez, Z. (1984). Batı Anadolu Türk Halıcılığının 19. Yüzyıldaki Durumu Üzerine. *Türk Dünyası Araştırmaları Türk Halıları Özel Sayısı*, (32), 95-106.

Sözen, M. ve Tanyeli U. (1992). *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Yayınevi.

Sözlük, T. (1998). 9. Baskı. Ankara: TDK Yayınları.

Strzygowski, J., Glück, H., ve Köprülü, M. F. (1979). *Eski Türk sanatı ve Avrupa'ya etkisi (Çev. A. Cemal Köprülü)*. Türkiye İş Bankası.

Sümer, F. (1984). Anadolu'daki Türk Halıcılık Tarihi. *Türk Dünyası Araştırmaları Türk Halıları Özel Sayısı*, (32), 44-51.

T.T.O.S.O ve T.B.B. (1959). *Türkiye'de Halıcılık*. Ankara: Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Yayınları.

Tagiyeva, R. (1999). *Azerbaijan Carpet*. İstanbul: High Council of Architecture and Arts Institute of the Azerbaijan Science Academy.

Tekçe, E. F. (1993). *Pazırık: Altaylar'dan Bir Halının Öyküsü (Vol. 64, No. 5)*. Kültür Bakanlığı.

Tekçe, F. (1998). Pazırık Halısı. *Türk Soylu Halkların Halı Kilim ve Cicim Sanatı Bilgi Şöleni Bildirileri* (s. 313-320) içinden. (Kayseri, 27–31 Mayıs 1996).

Temel, F. (2011). *Orta Çağ Boyunca Kars ve Çevresinin Tarihi Coğrafyası*. Tarih Anabilim Dalı Orta Çağ Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.

Tezcan, H. (2002). Osmanlı Dokumacılığı, *Türkler,* 12 (1), 404-409.

The British Museum. (t.y.). Carpet; Textile. The British Museum, London, England. Erişim tarihi 28 Aralık 2021. https://www.britishmuseum.org/collection/object/A_MAS-693

The Hermitage Museum. (t.y.). Pile Carpet. The Hermitage Museum, St Petersburg, Russia. Erişim tarihi 28 Aralık 2021. https://www.hermitagemuseum.org/wps/portal/hermitage/digitalcollection/25.+archaeological+artifacts/879870

The Met. (t.y.a). Confronted Animal Rug. The Met, New York, USA. Erişim tarihi 28 Aralık 2021. https://www.metmuseum.org/art/collection/search/453317

The Met. (t.y.b). Holbein Carpet. The Met, New York, USA. Erişim tarihi 28 Aralık 2021. https://www.metmuseum.org/art/collection/search/456970

The Met. (t.y.c). Carpet. The Met, New York, USA. Erişim tarihi 28 Aralık 2021. https://www.metmuseum.org/art/collection/search/452581

The Met. (t.y.d). *Ushak Medallion Carpet on White Ground*. The Met, New York, USA. Erişim tarihi 28 Aralık 2021. https://www.metmuseum.org/art/collection/search/453237

The Met. (t.y.e). Star Ushak Carpet. The Met, New York, USA. Erişim tarihi 28 Aralık 2021. https://www.metmuseum.org/art/collection/search/451471

The Met. (t.y.f). Bird Carpet. The Met, New York, USA. Erişim tarihi 28 Aralık 2021. https://www.metmuseum.org/art/collection/search/451722

The Met. (t.y.g). Transylvanian Carpet. The Met, New York, USA. Erişim tarihi 28 Aralık 2021. https://www.metmuseum.org/art/collection/search/447548

Tural, S. (1998). Halı'nın İşlevinin Özel Bir Göstergesi. *Arış*, (4), 8-18.

Tural, S. (1999). Türk Dünyasında Halıcılığa Sahip Çıkılmalıdır. *Erdem*, 10 (28), 1-14.

Turan, A. (2012). *Artvin Yöresinde El Dokumacılığı*. Geleneksel Türk El Sanatları Anasanat Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Turan, A. (2021a). Kars Yöresinde Bulanan Madalyonlu Halıların Tespiti. Doç. Dr. L. Zor (Ed.). *İletişim ve Sanat İncelemeleri* içinde (s.183-220). Ankara: İksad Publishing House.

Turan, A. (2021b). Kars Halılarında Görülen Figüratif (Hayvan/İnsan) Motiflerinin İncelenmesi. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (28), s. 503-527.

Turan, M. (1988). *Kağızman ve Aşık Hıfzı*. İstanbul: Meb Basım Evi.

Türe, A. ve Sanal, A. (2018). *Türk Halı Sanatı ve Yuntdağı Halıları*, İzmir: Yunus Emre Belediyesi Kültür Yayınları.

Türkmen, N. (2001). *Orta Asya Türkmen Halıları ile Tarihi Anadolu-Türk Halılarının Ortak Özellikleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Türkmen, N. F. (2020). Anadolu Türk Halılarının Tarihi Gelişimi. A. Soysaldı (Ed.). *Cumhuriyet Dönemi Türk Halıcılığı Kitabı (1)* içinde (s. 1-36). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Uğur, G. (1988). *Türk Halılarında Doğal Renkler ve Boyalar*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Uğurlu, A. (1991). Anadolu Dokumalarında Motif Felsefesi. *Tekstil ve Mühendis Dergisi*, 5 (26), 76-82.

Uğurlu, A. (1997a). "Halı" maddesi, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi* içinde (C.2). İstanbul.

Uğurlu, A. (1997b). "Dokuma" maddesi, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi* içinde (C.1). İstanbul.

Uğurlu, A. ve Uğurlu, S. S. (2020). Çanakkale (Avunya) Halıları. A. Soysaldı (Ed.). *Cumhuriyet Dönemi Türk Halıcılığı Kitabı (2)* içinde (s. 675-697). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Uğurlu, A. ve Uğurlu, S. S. (2022). Anadolu Köy Halılarında Motif ve Kompozisyon Çözümlemeleri. *Arış*, (20-21), 208-226.

Uğurlu, S. S. (2020). Çanakkale - Ayvacık Namazlık Halıları. *Turkish Studies*, 15 (7), 3123-3149.

Uğurlu, S. S. (2021a). Geleneksel Dokumalarda Motif-Desen Bağlantıları. *Kesit Akademi Dergisi*, 7 (27), 160- 175.

Uğurlu, S. S. (2021b). Literatürde Olmayan Bir Tabloda Ming Halısı ve Ming Halıları. *ARTS: Artuklu Sanat ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 6, 329-357.

Yağan, Ş. Y. (1978). *Türk El Dokumacılığı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Yarmacı, H. (2010). *Ağrı İli Doğubayazıt İlçesi El Dokuması Halı Geleneği*. El Sanatları Eğitimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Yayan, G. (1987). *Türk Halılarının Kompozisyon Özellikleri*. Uygulamalı Sanatlar Anasanat Tekstil Sanat Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yeşildal, Ü. Y. (2019). Küpe Motifinin Kültür Değişimi Kuramları Bağlamındaki Yolculuğu. *Milli Folklor*, (124), 189-201.

Yetkin, Ş. (1974). *Türk Halı Sanatı*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Yetkin, Ş. (1982). Türk Halı Sanatında Bir Teknik Özellik. *Vakıflar Dergisi*, (14), 119-123.

Yılmaz, B. (2017). Pazırık'dan Günümüze Türk Halı Sanatı. *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, (1), Bilecik. 98-106.

Yüksel, E. (2007). *Mondros Mütarekesi'nden Kurtuluşa Kağızman ve Çevresinde Ermeni Tedhişi (30 Ekim 1918-1 Ekim 1920)*. Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.

Zipper, K. (1977). Türk Halıları. *Sanat Dünyamız*, 4 (10), 9-15.

Zipper, K. ve Fritzsche, C. (1989). *Orientteppiche*. Germany: Battenberg Verlag München.

EK 1. Orijinallik Raporu Formu

ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORİJİNALLİK RAPORU

ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANA BİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 28/04/2023

Tez Başlığı : KAĞIZMAN YÖRESİ HALILARI

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 391 sayfalık kısmına ilişkin, 28/04/2023 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %2'dir.

Uygulanan filtrelemeler:
1- ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
2- ☒ Kaynakça hariç
3- ☒ Alıntılar hariç/dâhil
4- ☒ 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nde belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı:	Gökhan Toptaş
Öğrenci No:	2000200001
Anabilim Dalı:	Sanat Tarihi Anabilim Dalı
Programı:	Sanat Tarihi
Statüsü:	☒ Yüksek Lisans

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Dr. Öğr. Üyesi Özlem Oral

EK 2. Etik Komisyon Muafiyeti Formu

ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU

ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANA BİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tarih: 28/04/2023

Tez Başlığı: KAĞIZMAN YÖRESİ HALILARI

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı:	Gökhan Toptaş
Öğrenci No:	2000200001
Anabilim Dalı:	Sanat Tarihi Anabilim Dalı
Programı:	Sanat Tarihi
Statüsü:	☒ Yüksek Lisans

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

Dr. Öğr. Üyesi Özlem Oral

Detaylı Bilgi: https://www.ardahan.edu.tr/birim.aspx?id=1002003
Telefon: 0-4782117522 **Faks:** 0-4782117523 E-**posta**: sbe@ardahan.edu.tr

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Gökhan TOPTAŞ

Doğum Yeri ve Tarihi :

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Yeditepe Üniversitesi - Güzel Sanatlar Fakültesi- Sanat Yönetimi Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenimi : Ardahan Üniversitesi-Lisans Üstü Eğitim Enstitüsü- Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

Bilimsel Faaliyetleri :

İş Deneyimi

Stajlar :

Projeler :

Çalıştığı Kurumlar :

İletişim

E-Posta Adresi :

Tarih : 28.04.2023